Pāli-Sāra-Pakaraṇa-Kuñjassa Dutiyaṃ Pupphaṃ

ĀCARIYA-ANURUDDHA-PAṆĪTO

NĀMARŪPA-PARICCHEDO

Editor
PROF. MAHESH TIWARY
Professor of Buddhist Studies
Department of Buddhist Studies
Delhi University, Delhi.

B. E. 2533 C.E. 1988 V.E. 2045

Published with Financial assistance under the scheme—"Preservation of Ancient Manuscripts" of National Archives of India, Government of India, Janapath, New Delhi.

© Editor

First Edition—1000 copies

Price : Rs. 150.0

Published by
PĀLI PARIVEṆA
45, Uttaranchal Cooperative Group
Housing Society Ltd.
Patpar Ganj, Delhi-110092

Printed by :
Sham Printing (Amar Printing Press)
8/25, Double Storey, Vijay Nagar, Delhi-110009

समप्पणं

चारित्त-धवल-सुसोभितस्स, पञ्ञा-तरङ्गपरिधोत-सुमानसस्स,
पोराण-अभिनव-परम्परानुपत्त-पटिसम्भिदस्स,
विज्जानुदानचरणे सतत-विमुत्त-कराम्बुजस्स,
लोकिय-लोकुत्तर-इस्सरिय-समाकुलस्स

आचरिय-पवरस्स

सिरि सतकड़ि मुखोपाज्झायस्स

धम्मकाये संविज्जमानभूतस्स

कर-पदुमेसु

इदं नवं मुकुलितं

अभिधम्म-सार-पकरण-पुप्फं

सादरं सभत्तिकं

समप्पितं

अधिवासेतु मे तात, सादरेण समप्पितं।
नवं मुकुलितं पुप्फं, अभिधम्मत्थ-वासितं ॥

सद्धा-ओनतो
महेश तिवारी

अभिधम्मं पभासाय, भानु-रंसिमिवं सुभं ।
सन्त-फासु-विहाराय, करिस्स सुविसोधनं ॥

PREFACE

The Nāmarūpa-Pariccheda is before you. I can not say anything about the shape it has taken in the frame-work of the ever growing principles of manuscriptology, but only submit that I experience an inexpressible joy to see the appearance of this text in the pious land of its origin in Deva-nāgarī script after a long temporal gap of about eight hundred years. Now it has its easy access to the scholars and the persons interested in Abhidhammic lore and a smooth academic way-faring amidst the post-graduate students engaged in analysing and interpreting the various concepts of Buddhist studies. It will also serve as a fruitful psychic base for researchers to stand, estimate and make right efforts for a comparative study of the religious and spiritual practices coming from the hoary past in Indian traditions.

The idea of preparing a critical edition of this text came to me while I was working in the Nava Nalanda Mahavihara (an Institute of Post-graduate study and Research in Buddhist Learning) at Nalanda. The Academic merit as well as the analytical display of the Abhidhammic concepts was very much realised as soon as I was introduced to it by my colleague and *Kalyāṇa-mitra* Late Rev. U. Dhammaratana in the year 1975. I read the text with him and was immensely satisfied to see there a treasure of valuable materials related to Abhidhammic ideas preserved in a descriptive analytic way with occasional illustrations in rythemic verses. It appeared to me as a furtherance of the study of the Abhidhammic ideas in more critical way after their simple enumeration in the *Abhidhammattha-saṅgaha.*

---

१. पण्डिच्चं परमत्थेसु, पाटवं पटिपत्तियं ।
परियन्तेन भिक्खूनं, इत्थं सुगत-सासने ।।
—ना० प० १६७

I sincerely wished that the Research Scholars as well as the post-graduate students should have an easy access to these materials. A plan, accordingly, was thought to prepare a critical edition of the text in Deva-nāgarī script with an introduction in English. But, perhaps, every action has a time of its fruition determined by some unseen *karmic* forces. Due to circumstances, I remained heavily engaged in the activities related to teaching, research and publication in the institute and could not find time to devote myself for edition of the text. Several years passed in this way.

The Law of Kamma has its own way of functioning taking care of the resultant-flow of all the moral and immoral deeds done through the stages of stay and span-period utilised. Being in the flow of such force, I came to join as a Professor of Buddhist studies in the Department of Buddhist Studies, Delhi University, Delhi in 1977, leaving with heavy heart, the most lovely academic institution Nava Nalanda Mahavihara, Nalanda. I found here a quite different academic atmosphere than that of Nalanda. It was, ofcourse, in one way, more congenial for taking up of some major academic programmes. I pondered over it and with cooperation of the erudite scholars of the University, learned colleagues of the department and the academician and scholar officials of the Ministry of Education and Culture, it was decided to take up the programme of the preservation of the rare texts and the manuscripts which were becoming absolete and being forgotten by the people. The manual literature in Pali, specially on *Abhidhamma* and *Vinaya* was identified for the first phase and a short term scheme was prepared for the purpose. Accordingly, there came into being the turning the wheel of publication into motion of the critical edition of the *Pali-Sāra-Pakaraṇa* of which it is the second flower.

The basic manuscript of the text was prepared with a Singhlese text, published under the Hevawatarane Series. It was revised corrected and rewritten removing the scribal errors. Then it was compared with the Burmese version of the text published under the Series of Buddha Sasana Council, Rangoon, Burma and with that of the Roman version published by the Pali Text Society, London. In course of comparison, some varients were

available. Those, which were more helpful in clarifying the meaning of the concepts, were adjusted in the body of the text and the rest have been included in the foot-notes. I am really grateful to the editors, and the institutions of above versions for utilising the texts for making the present one more useful and accessible.

Attempt has been made to make the text understandable to modern mind, more aquainted with new techniques of research activities. For the purpose, the name of the chapter and the main subjects discussed therein have been indicated first. There-after, the details of the contents have been exhibited under the headings and sub-headings with different size of letters. The verses of the text have been numbered serially where as the numbering of the headings and sub-headings have been restricted to the individual chapters. A system of punctuation for preparing the critical edition of Pali text has been accepted, after thoughtful consideration, by the Deva-nāgarī Pali Publication Board, Nava Nalanda Mahavihara, Nalanda, during the course of editing the Pali *Tipiṭaka* and *Aṭṭahakathās*. The same method with occasional modifications has been adopted here for inserting the signs of punctuation in the text. The page numbers of the Roman, Singhalese and Burmese versions of the text have been given in the margin with their abbreviated symbols R. S. and B. respectively. It is for easy verification of some readings, on the occasions arising like that.

An introduction to the text has been appended in the beginning. It was planned to introduce all the major concepts of the text through its introduction but after critical survey of the materials presented and analysed therein, it appeared bigger in volume than the space meant for the purpose. As such, they were left for the researchers for further utilisation and evaluation. Here there is an humble attempt of introducing some of the basic issues of Abhidhamma Philosophy together with a brief exposition of the contents of each chapter. Sometimes, such restrainments become meaningful to arouse enquisitiveness among the readers to proceed further to know more about it. My such limitations will be rewarded if the trend of thought follows this

presumption. However, it is hoped that more details will appear in the third volume in the series. In the end, two indexes have been appended;—the one of the first quarter of the verses, and the second of the important terms. In the index of the first quarter of the verses, two numbers have been inserted, indicating the number of the verse and the number of the page respectively. In the index of the important terms, the numbers of the pages have been shown with each word.

The scheme of Preservation of Ancient Manuscripts has been sponsored by the Directorate of National Archives of India. Janpath, New Delhi, under the Ministry of Human Resource Development. Government of India. The proposal for preparation of critical edition and publication of the Nāmarūpa-Pariccheda was so kindly approved by them with full financial support and in this way, a commendable contribution has been made in preserving the Ancient Indian Culture in general and the early Abhidhammic Tradition in particular. I had the occasions to be with some of the officials in connection with this project and I always received from them the friendly cooperation and encouragement for completion of the task. Their sweet behaviour and quick disposal of the issues left a cherishable memory with me. I am really grateful to them.

I belive in *Pattidāna* (transfer of merit) and *Pattānumodana* (receiving it with pure mind). Sometimes, they add a lot in the endeavour of a man, ofcource, silently and without any external manifestation. I regard the appearance of the text as a fruit of the good wishes of my respected teachers, friends, calleagues and the lovers of Pali and Abhidhamma Philosophy. Prof. N. Tatia (Ladnun), Prof. P.V. Bapat (Poona), Prof. K. Sacchidananda Murty (Waltair), Prof. G.C. Pandey (Allahabad), Prof. A.C. Banerjee (Calcutta), Prof. H. N. Chatterjee (Calcutta), Prof. R.L. Shukla (Delhi), Dr. U. Zagarabhivamsa (Australia), Prof. B.N. Banerjee (Santiniketan), Prof. D.K. Barua (Calcutta), Prof. Ang raj Chowdhry (Nalanda), Prof. L.N. Tiwary (Varanasi), Prof. C.S. Upasaka (Varanasi), Prof. N.H. Samtani (Varanasi), Prof. S. S. Dubey (Varanasi), and H. S. Shukla (Varanasi), Dr. Mithileshwar Prasad (Nalanda) had been the

source of inspiration in the present programme. I express my deep sense of gratitude towards them. My departmental colleagues Prof. K.K. Mittal, Prof. Sanghasen Singh, Dr. (Miss) Sudha Sengupta, Shri G. G. Gyatso, Miss Latika Lahiri, Dr. R. N. Pandey, Dr. Satyapal Bhikshu, and Shri H. P. Ganganegi always rendered meaningful cooperation in discussing some of the knotty points and creating a congenial atmosphere for persuing such type of academic programmes. I am grateful to all of them for the same.

My Research Scholars Shri Bimalendra Kumar, Dr. O. P. Pathak, Dr. Sunil Kumar, Shri Satyendra Kumar Pandeya, Miss Raśmi Puri, Dr. (Miss) Subhra Barua extended their sincere help in preparing the index, correcting the proof and expediting the printing work. I wish them a prosperous and peaceful long life having unwavering faith in sublime human values.

The authorities of the Delhi University, Delhi, both the officials and the ministerial staff, are the members of this academic family. They extended friendly cooperation, meaningful guidance on the occasions of arising of some issues in connection with this programme. Their sweet behaviour served as a guiding force in timely completion of the work. My hearty thanks and good wishes are for them.

A home, in real sense of the term, is the central force of radiation, visualisation, extention and fruitful consummation of the human endeavour inspired with some basic principles of universal harmonization. Its congenial atmosphere alone helps one in materialisation of the aspiration. I am happy to say that I have a home fairly leaning towards it wherein I breath the free air of academic peace and satisfaction with my family members. The unmanifested cooperation of my wife, 'pause and work'-suggestion of my eldest son Dr. Yogesh, budding smile of agreeableness of my youngest son Dharmakirtti, and 'what for enquisitiveness" of my daughter-in-law Mrs. Laxmi served as a source of delight in continuation of my work. The practical approaehes related

to material and psychic gains and sometimes the silent assesment, of my daughters Mrs. Rama, Mrs. Shakuntala, Mrs. Maya and Mrs Priti kept myself ever engaged even with weak health for realisation of the desert in time. The expression—"their's is the kingdom of heaven" descends as a real fact amidst the series of ever refreshing innocent queries of my grand sons Pawan and Tarun and the grand daughter Suwarṇa related to the magical appearance of the manuscript into a book with imprint of their names and colourful cover. This joyful atmosphere, makes me to forget the turmoil of the fragile health, old age and tiresome journey of every day life. I bless them all for a long peaceful life saturated with delightful flavour of ancient Indian wisdom, both in theory and practice.

I cannot forget the cooperation of the proprietor of Sham Printing Press, Vijaya Nagar, Delhi who was always elert in completing the work in time inspite of a number of empediments in the way. I propose hearty thanks to them and hope to get similar cooperation in future.

In the end, I may submit that the work of a man is never perfect. I cannot be an axeption to it and hence clear about my shortcomings. Inspite of my best efforts of making the text free from errors, some printing mistakes have crept-in in the moments of unawareness. With a view to locate them, an errata has been given just after the contents. My request is that the scholars will kindly take the trouble of correcting them before proceeding for relishing the ambrosial ideals of Abhidhammic lore enshrined in the present text.

MAHESH TIWARY

INTRODUCTION

(a) *Text*

The NĀMARŪPA-PARICCHEDA is a small treatise on early Abhidhamma Philosophy written in simple verses of eight syllabic rythm in Pali. It proceeds with presenting the descriptive analysis of the *Reals* of Abhidhamma together with the *Practices* associated with them and gives thereby a full view picture of the Buddha's path of purification funetioning inseparably with the *Pariyatti* (principles) and *Paṭipatti* (practices) for the wel-being of all. It appears as the furtherance of the Abhidhammic study in more descriptive and the analytic way after its introduction in the thematic style in the Abhidhammattha-saṅgaho. The verses, though appear reasonably small in expressional structure, are immensely meaningful and pregnant with profound ideals unfolding the niceties of senses with accessible similese and illustrations. The text, for such obvious reason, is classed under Abhidhammic Manual Literature.

The term NĀMARŪPA-PARICCHEDA has three component parts, namely; *Nāma*, *Rūpa* and *Parriccheda*, The *Nāma*, in its generic sense stands for four immaterial aggregates;—the Feeling aggregate (Vedanā-khandha), Knowing aggregate (Saññā-khandha) Mental disposition aggregate (Sankhārā-khandha) and Consciousness aggregate (Viññāṇa-Khandha).[1] The *Rūpa* refers to the Material

---

[1] कतमे धम्मा अरूपिनो ? वेदनाक्खन्धो, सञ्ञाक्खन्धो, सङ्खारक्खन्धो, विञ्ञाणक्खन्धो, असङ्खता च धातु—इमे धम्मा अरूपिनो ।

—ध० सं० २४५

aggregate (Rūpa-khandha).[1] What we say a man, is another expression of these five aggregates.[2] In more specific sense, *nāma* includes the consciousness (citta), psychic factors (cetasika) and a state of eternal bliss (Nibbāna). The *Rūpa* means material quatities. Here the consciousness, psychic factors and material qualities refer to a man. It is only a conventional name given to these three reals. When the three reals are with attachment (tanhā) to worldlings, they are indicative of the sense of a man in suffering. The same without attachment, go to suggest a man who is in a state of eternal bliss. In this way the term *Nāmarūpa* means a man. The *Paricchedа* expresses a number of senses according to the contexts. These senses are the—'division, clarification, identification, analysis, brief exposition, separation of one from the other by pointing out the subtle characteristic distinctions, connotation, limitation, planning' etc.[3] In the present context, it means the subtle analysis

---

तत्थ कतमं नामं ? वेदनाक्खन्धो, सञ्ञाक्खन्धो, सङ्खारक्खन्धो, विञ्ञाणक्खन्धो, असङ्खता च धातु—इदं वुच्चति नामं ।

—ध० सं २=४

ये तत्थ सुखुमा चित्तचेतसिका धम्मा—एतं नामं ति ।

—मि० प० ३८

1. कतमे धम्मा रूपिनो ? चत्तारो च महाभूता, चतुन्नं च महाभूतानं उपादाय रूपं—इमे धम्मा रूपिनो ।

—ध० सं० २४५

तत्थ कतमं रूपं ? चत्तारो च महाभूता, चतुन्नं च महाभूतानं उपादाय रूपं—इदं वुच्चति रूपं ।

—ध० सं० १४६, २८५

यं तत्थ ओळारिकं—एतं रूपं ।

—मि० प० ३८

2. यथा हि अंग-सम्भारा, होति सद्दो रथो ति वा ।
एवं खन्धेसु सन्तेसु, होति सत्तो ति सम्मुति ॥

—सं० नि० १ १३५

3. P.E.D. ४२५

together with brief exposition and characterisation etc. The compound, *Nāmarūpa-Pariccheda*, thus, is the analysis of a man with clear exhibition of the mental and material properties of his personality together with subtle distinctions and manifestations.

(b) *Author*

The *Nāmarūpo-Paricchada* is ascribed to the celebrated saint Ācariya Anuruddha. It is evident from the epilogue of the text that "he planned to write this manual with a friendy consciousness for inspiring proficiency in Abhidhammic reals as well as the practices connected with them for the monks rightly making virtuous way-faring on the path of the Buddha. He expressed the sense of satisfaction that he complated the same, in its pure and prestine form of the tradition, having no intermingling of any other concept and also without any disturbance[1]". It is further, stated that he composed two other treatises, namely; the *Abhidhammattha-saṅgaha* and *Paramattha-vinicchaya* presenting and discussing the Abhidhammic concepts from different points of view. The concluding lines of both the texts bear an evidence of the fact of his being the author and the religio-academic background functioning as the source of his

---

१. पण्डिच्चं परमत्थेसु, पाटवं पटिपत्तियं ।
पत्थयन्तेन भिक्खूनं, इत्थं सुगतसासने ॥
नामरूप-परिच्छेदं, असङ्किण्णं अनाकुलं ।
कुब्बता हितकामेन, सुकतेन कतेन मे ॥

× × ×

नामरूप-परिच्छेदो, अन्तरायं विना यथा ।
निट्ठितो यं तथा लोके, निट्ठिताज्झासया सुभा ॥

× × ×

इति अनुरुद्धाचरियेन विरचितं नामरूप-परिच्छेद-पकरणं निट्ठितं ।
—ना० प० १६०-६१

inspiration.[1] The *Saddhamma-Sangaha*, *Gandha-vamsa*, *Sāsana-vamsa*[2] etc. make the mentions of his erudition and valuable contribution

---

१. चरित्तसोभितविसालकुलोदयेन,
सद्धाभिवुड्ढपरिसुद्धगुणोदयेन ।
नम्बव्हयेन पणिधाय परानुकम्पं,
यं पत्थितं पकरणं परिनिट्ठितं च ॥
पुञ्ञेन तेन विपुलेन तु मूलसोमं,
धञ्ञाधिवासमुदितोदितमायुगन्तं ।
पञ्ञावदातगुणसोभितलज्जिभिक्खु,
मञ्ञन्तु पुञ्ञविभवोदयमङ्गलाय ।
—इति अनुरुद्धाचरियेन रचितं
अभिधम्मत्थसङ्गहं नाम पकरणं निट्ठितं ।
—अ० सं० २६३

अनुरुद्धेन थेरेन, अनिरुद्ध-यसस्सिना ।
तम्बरट्ठवसन्तेन, नगरे तञ्च-नामके ॥
तत्थ सङ्घविसिट्ठेन, याचितेन अनाकुलं ।
महाविहारवासीनं, वाचनामग्ग-निस्सितं ॥
परमत्थं पकासेन्तं, परमत्थ-विनिच्छयं ।
पकरणं कतं तेन, परमत्थत्थ-वेदिना ति ॥
—इति अनुरुद्धाचरियेन रचितो परमत्थ-विनिच्छयो निट्ठितो ।
—प० वि० १३४

२. अनुरुद्धेन थेरेन, कञ्चिपुरवरे वरे ।
पकरणं कतं तेन, परमत्थविनिच्छयं ॥
अनुरुद्धाभिधानेन, थेरेन रचितं इदं ।
परमत्थप्पकासेतुं, अभिधम्मत्थसङ्गहं ॥
—स० सं० ४२

× × ×

अनुरुद्धो नामाचरियो परमत्थविनिच्छयं नामरूप-परिच्छेदं अभिधम्मत्थ-सङ्गह-पकरणं अकासि ।
—गं वं० ६१

towards furtherance of Abhidhammic study in India and Sri Lanka. The book *Anuruddha-Śataka* is also sometimes ascribed to him in the tradition, but the contents, style and the language Sanskrit, do not favourably place the book in the stream of thought of the author. He may, perhaps, be another monk bearing the same name Anuruddha or he wrote Anuruddha-Śataka in Sanskrit in the beginning of his career before entering into the Buddhist Order.

(*c*) *Date of Composition*

It is generally seen that the ancient Indian writers do not put the date of composition in their contributions. In many cases the names of the author are also not seen. The reason is obvious that such texts were mostly written by the saint scholars, having no craze for worldly name, fame ete. They had before them the noble aim of making the sublime ideals and the practices accessible to the people in general for bringing down on the practical earth the happy blending of worldly and spiritual grandure as a relishable truth. They appear perfectly right in their mission but the absence of date, biography as well as the names of the author puts a difficult task before the critics in making a right evaluation of the merit of the text from different possible angles. However, they do so on the basis of certain experimented principles and make rather presumptuous statements related to the date of composition and authorship of such texts.

नामरूप-परिच्छेदो नाम गंधो अत्तनो मतिया अनुरुद्धाचरियेन कतो ।
परमत्थ-विनिच्छयो नाम गंधो संघरक्खितत्थेरेन आयाचितेन अनुरुद्धाचरियेन कतो ।
अभिधम्मत्थसङ्गहो नाम गंधो नम्भनामेन उपासकेन आयाचितेन अनुरुद्धाचरियेन कतो ।

—गं० वं० २१

× × ×

परमत्थ-विनिच्छयं नामरूप-परिच्छेद अभिधम्मत्थसङ्गह च अनुरुद्ध-थेरो ।

—सा० वं० ३१

Ācariya Anuruddha is also in the same tradition. He has not mentioned the date of composition of any one of his texts. There does not come-forth any sound internal evidence on the basis of which any definite statement can also be made. There is left, then, the external evidence to make some presumptions. Beginning from the first quarter of the fifth century up to the eleventh century, there is the age of the *Aṭṭhakathās*. Buddhadatta, Buddhaghosa, Dhammapāla, Upasena, Mahānāma, Kassapa etc. wrote commentaries on the canonical and non-cononical texts in a lively style flowing with rythemic association of the similes, parables, illustrations etc. connected with the life of the people. In doing so, they have neither mentioned the name of Ācariya Anuruddha nor quoted any assertions from his texts. It makes us to think that Ācariya Anuruddha did not flourish by the end of the eleventh century. The *Saddhama-Saṅgaha*, a book of the 14th or 15th century, for the first time, proceeds to make the historical assessment of the contributions in Pali literature and in that context places Ācariya Anuruddha as a prolific writer of Abhidhammic manuals. The *Gandha-vaṃsa* also makes the attestation to this fact and gives a full view picture of the contributions made by the erudite scholar Ācariya Anuruddha. He is often quoted thereafter in other texts on cultural history of India and the neighbouring countries. On the basis of these evidences, it may be stated that Ācariya Anuruddha flourished in between the first quarter of the 12th century to the first quarter of the 13th century.

(d) *Biographical notes and the place of work*

Like other ancient Indian writers, no details related to the biography, family tradition, early education etc. of the author are available in any of his treatises. There are only the occasional references of the places of work, person or persons who acted as the inspiring force in such contributions, the planning of work and the way of completion etc. From the epilogue of the Paramatthavinicchaya, it is evident that Ācariya Anuruddha was born in a town known as Kāveri-nagara or a town situated on the bank of

river Kāveri in the country (state) Kānchipura in South India in a respectable family.[1] Tradition also goes that he was born in a Brahmana-family and received his earlier education in Vedic lore. He had a natural urge for realisation as well as visualisation of Truth and this generated in him an ever awakened thirst and penetrative enqusitiveness. Mere harbouring of sublime ideals at intellectual level could not satisfy him without relishing the flavour of practical realisations. This led him to take refuge to Triple Gems under the guidance of an erudite monk scholar, who, in course of time, gave a new turn in his life. He ordained him and initiated in the Samatha-bhāvanā wherein he visualised the simultaneous going on of the thought and practice with the process of day to day life. In such an awakened atmosphere within and without, he wrote these valuable treatises.

It is said that he wrote the Paramattha-vinicchaya while living in a town named Tanch (or Gaja) situated in Tambaraṭṭha. The inspiring force in preparation of this treatise was the venerable Saṅgha itself. He, being requested so, wrote this treatise sincerly following the tradition and the lineage of the Mahāvihāra.[1]

Further, it is seen that he wrote the Abhidhammattha-saṅgaha living in a monastery named Mūla-Soma-Vihāra, a centre of Buddhist learning and the hermitage-abode of a number of virtuous monks. A devotee, Namba by name, was instrumental in materialiation of this academic programme.[2] He has also been described ass

---

१. सेट्ठे कञ्चिपरे रट्ठे, कावेरिनगरे वरे ।
कुले सञ्जात-भूतेन, बहुस्सुतेन वाणिना ॥
अनुरुद्धेन थेरेन, अनिरुद्ध-यसस्सिना ।
तम्बरट्ठे वसन्तेन, नगरे तञ्चनामके ॥
तत्थ सङ्घविसिट्ठेन, याचितेन अनाकुलं ।
महाविहारवासीनं, वाचनामग्गनिस्सितं ॥
—प० वि० १३४

२. नम्बव्हयेन पणिधाय परानुकम्पं ।
यं पत्थितं पकरणं परिनिट्ठितं च ॥
—अ० सं० २६३

an incumbant of a big monastery having all architectural grandure and built on a spiritually highlighted spot in the Mahāvihāra in Shri Lanka. He planned and completed the writing of the Nāma-rūpa-Paricheda in this monastery.[1] These academic as well as religions centres in Kānchipura in India and Mahāvihāra-hermitage of of Anurādhapura in Sri Lanka had been the main places of the fulfilment of academic and spiritual pursuits.

(e) *Chapters and the Contents*

There are thirteen chapters in the text Nāmarūpa-Pariccheda, split up into a little more than seven recitals. Each chapter is devoted to highlighting one topic in a descriptive analytic method but the major ideals presented therein are only three in number. They are the Reals of *Abhidhamma*, *Samatha* and *Vipassanā*.[2] The first seven chapters explain the four reals, namely; Consciousness (citta), Psychic factors (cetasika), Material qualities (rūpa) and a state of Eternal Bliss (Nibbāna) from different standpoints. Light has been thrown on the various aspects of the practice of 'Meditation' (Samatha-Bhāvanā) in chapters eight, nine and ten. The chapters, beginning from the eleven up to thirteen, proceed for unfolding the real nature of the theory and practice of 'Insight' (Vipassanā-Bhāvanā). In this way, the author has made a right effort here to

---

१. महामेरुनिभं गेहं, महाचेतिय-भूसितं ।
महाविहारमारुळ्हं, महाबोधि-महुस्सवं ॥
अलंकातुं पहोन्तालं, चिरकालं तपोधना ।
लङ्कादीपस्स अलंकारं, कलङ्कापगतालयं ॥

ना० प० १६१

२. तेरसेव परिच्छेदा, विभत्ता सत्त साधिका ।
नामरूप-परिच्छेदे, भाणवारा पकासिता ।
अभिधम्म-परमत्था च, समथो च विपस्सना ।
विसुं विसुं विभत्ता ति, विभागेत्थ तिधा मता ॥

—ना० प० १६०

present the basic ideals of Abhidhamma-Philosophy together with the practices associated with them. A brief note on some of the contents of the first chapter is appended herewith.

Chapter One

1. The first chapter of the text is the Nāmattha-vibhāga. It briefly presents the three 'Reals', included under *Nāma*, which means the Consciousness (citta), Psychic factors (cetasika) and a state of Eternal Bliss (nibbāna) under the headings, Citta-kathā, Cetasika-Kathā and Nibbāna-kathā.

(a) Consciousness

The Citta-kathā proceeds with the enumeration of eighteen types of Ahetuka-cittas (consciousness without roots), twelve types of Akusala-Cittas (immoral consciousness) and fifty nine types of Sobhana-cittas (moral, resultant and inoperative consciousness) of the four spheres of consciousness, namely : Kāmāvacara-citta-bhūmi, Rūpāvacara-citta-bhūmi, Arūpāvacara-citta-bhūmi, Lokuttara-citt-bhūmi. They are the :—

1. *Ahetuka-citta*[1]—18

(a) Ahetuka-kusala-vipāka-citta	8
(b) Ahetuka-akusala-vipāka-citta	7
(c) Ahetuka-kiriyā-citta	3
	18

2. *Akusala-cittā*[2]—12

(a) Lobha-mūlaka-citta	8
(b) Paṭigha-citta	2
(c) Moha-mūlaka-citta	2
	12

१. एवं अट्ठारसविधं, मानसं होतहेतुकं ।
मूलभेदेनाकुसलं, चित्तं ति तिविधं मतं ॥
—ना० प० ४

२. द्वादसाकुसलानेवं, चित्तानीति विभावये ।
हित्वाहेतुकपापानी, सोभनानि ततो परं ॥
—ना० प० ५

3. *Sobhana-citta*—59 or 91

(a) *Kāmāvacara-Sobhana-citta*—24

	I	II
1. Kāmāvacara-kusala-citta	8	8
2. Kāmāvacara-vipāka-citta	8	8
3. Kāmāvacara-kiriyā-citta	8	8
	24	24

(b) *Rūpārvacara-Sobhana-citta*—15

1. Rūpāvacara-kusala-citta	5	5
2. Rūpāvacara-vipāka-citta	5	5
3. Rūpāvacara-kiriyā-citta	5	5
	15	15

(c) *Arūpāvacara-Sobhana-citta*—12

1. Arūpāvacara-kusala-citta	4	4
2. Arūpāvacara-vipāka-citta	4	4
3. Arūpāvacara-kiriyā-citta	4	4
	12	12

(d) *Lokuttara-Sobhana-citta*—8 or 40

1. Lokuttara-kusala-citta	4	20
2. Lokuttara-Vipāka-citta	4	20
	8	40

4. *Total number of Consciousness*

1. Kāmāvacara-Sobhana-citta	24	24
2. Rūpāvacara-Sobhana-citta	15	15
3. Arūpāvacara-Sobhana-citta	12	12
4. Lokuttara-Sobhana-citta	8	40
	59	91

5. *Sphere-wise display of consciousness*

		I	II
(a) *Kāmāvacara-citta-bhūmi*			
1. Akusala-citta	12		
2. Kusala-citta	8		
3. Vipāka-citta	23		
4. Kiriyā-citta	11	54	54
(b) *Rūpāvacara-citta-bhūmi*			
1. Kusala-citta	5		
2. Vipāka-citta	5		
3. Kiriyā-citta	5	15	15
(c) *Arūpāvacara-citta-bhūmi*			
1. Kusala-citta	4		
2. Vipāka-citta	4		
3. Kiriyā-citta	4	12	12
(d) *Lokuttara-citta-bhūmi*	(I) (II)		
1. Kusala-citia	4 20		
2. Vipāka-citta	4 20	8	40
		89	121

6. *Sphere-wise display of Total number of Consciousness*

1. Kāmāvacara-citta	54	54
2. Rūpāvacara-citta	15	15
3. Arūpāvacara-citta	12	12
4. Lokuttara-citta	8	40
	89	121

7. *Further display of consciousness*[1]

1. Akusala-citta	12	12
2. Kusala-citta	21	37
3. Vipāka-citta	36	52
4. Kiriyā-citta	20	20
	89	121

In this way the eighty nine types or one hundred and twenty one types of consciousness have been simply introduced first in this chapter.

(*b*) *Psychic faetor*

Thereafter, comes the *Cetasika-kathā.* Cetasika means that which belongs to consciousness. It is rendered as psychic factor. It refers to such mental states which are the close associates of consciousness. They always remain with it and can never exist without that. Their coming into being, ceasing to exist, appearing on an object and functioning on a base, is simultaneous with that of consciousness. Such states are fifty two in number.

The fifty two types of Psychic factors have been classified into three main divisions, namely; Aññasamāna-cetasika, 13, Akusala-cetsika 14 and Sobhana-cetasika 25.

The Aññasamāna-cetasikas are named so because of their remaining present with the moral as well as immoral types of consciousness. They are rather invariably common with both the moral as well as immoral types of consciousness. They are further divided into two divisions as Sabba-citta-sādhāraṇa-cetasika, and Pakiṇṇaka-cetasika. The former are seven in number and remain present with all the eighty nine types of consciousness. The latter are six in number and remain present in all the four bhūmis of

१. द्वादसाकुसलानेवं, कुसलानेकवीसति ।
छत्तिसेव विपाकानि, क्रियाचित्तानि वीसति ॥
एकवीससतं वाथ, एकूननवुति विधं ।
चित्तं तं सम्पयोगेन, भिन्ना चेतसिका तथा ॥
—ना० प० ६

consciousness but not with each type of consciousness. For this reason, they are called Pakinnaka.

The Akusala-cetasikas are immoral in nature. They are fourteen in number. Four of them, namely; Moha, Ahirikaṃ, Anottappaṃ and Uddhaccaṃ are invariably present with all the twelve types of immoral consciousness. The remaining ten psychic factors are occasionally and variably present with immoral types of consciousness.

The Sobhana-cetasikas are present with the moral, resultant and inoperative types of consciousness. Ninteen of them are common to all the fifty nine or ninety one types of Sobhana-cittas and therefore, they are named as Sobhana-sādhāraṇa-cetasikas. The remaining six psychic factors are variably present with the Sobhana-cittas.

The text, in this way, enumerates these psychic factors and exhibits clearly their association and disassociation with various types of consciousness.[1]

(c) A State of Eternal Bliss

Nibbāna-kathā comes just after introduction to the Psychic factors. Nibbāna, according to Abhidhammic tradition is the highest goal of life. All the philosophical ideals and religious practices lean towards it, tend towards it, and consummate in its realisation. It is a psychological state, immensely calm, safe and perfect protection and the ever lasting Bliss in its nature.[2] It is one and the only highest Truth. So for its intrinsic nature is concerned it is one, the state of eternal Bliss. However, it is described as twofold from the standpoints of way by which it is achieved. They are the *Sa-upādisesa-Nibbāna* and *Anupādisesa-Nibbāna*. *Sa* means with,

१. सत्त सब्बत्थ युज्जन्ति, यथायोगं पकिण्णका ।
चुद्दसा कुसलेस्वेव, सोभनेस्वेव सोभना ॥
—अ. सं. ४६

२ तदेतं वाननिक्खन्तं, अच्चन्तं सन्तलक्खणं ।
असङ्खतमनुत्तरं, खेमभावो ति गय्हति ॥
—ना० प० १०

together; and *upādi* means the five aggregates. *Sesa* means remaining. When all the pollutions are gradually destroyed and there remain the five aggregates in their immensely pure form, a state of Nibbāna is achieved, which is named as *Sa-upādisesa-Nibbāna*. It is achieved here and in this state of life. The man, who attains this state, remains here as a perfect and imancipated one. He is an *arahata*. He lives here and experiences the ambrosial flavour as long as the Karmic forces are at work in maintaining him like that. When the karmic forces reach exhaution and the five aggregates disintegrate, a state of Nibbāna is achieved which is named as *Anupādisesa-Nibbāna*. It is achieved after the expiry of life-process. It is the final Nibbāna, technically expressed as *Parinibbāna*. The text discribes these two fold nature of Nibbāna as—

"सोपादिसेस-निब्बान-धातु चेत्थ तथापरं ।
अनुपादिसेसा चा ति, द्विधा धम्मनियामतो ॥

—ना० प० १०

Nibbāna is further described with three epithets. They are the *Suññattaṃ*, *Animittaṃ*, and *Apaṇihitaṃ*. The word *Suññā* means void. *Suññattaṃ* is that which is devoid of all pollutions. There remain no lust, hatred etc. and survives a state which is immensely pure. *Nimitta* means sign. There remain no signs of difiling forces in it, or it is a supra-mundane state, beyond the reach of any verbal expression. The symbolical means through which anything is indicated are mundane and have their limitations. There is no such sign through which the true nature of a supramundane one can properly be indicated. In this sense, there is no such verbal means to indicate the real nature of Nibbāna. The third epithet *Appaṇihitaṃ* is the expressive of the fact that there are no pollutions, accumulations (paṇidhi) in it. The term *Paṇidhi* exactly means longings, asprirations, hankering etc. All such defiling forces come to at end in this state and therefore, it is expressed as *Appaṇihitaṃ*.[1]

---

१. सुञ्ञतं अनिमित्तं च, तथाप्पणिहितं ति च ।
तिविधाकारमीरेन्ति, निब्बानं अमतं बुधा ॥

—ना. प. १०

(*d*) *Introductory note on consciousness*

A simple enumeration of the varieties of consciousness has been made in previous pages. It has been done so to show its display in four spheres. Since the consciousness has a vital role in penetrating into the nature of reality, unfolding the niceties of senses connected with a concept as well as suggesting the methods of putting into action of the two—the Buddha's Thought and Practices, it seems desirable, at this stage, to append a simple introductory note on it for making it more clear and understandable. The Buddha has repeatedly and emphatically told that a polluted consciousness brings suffering whereas a purified consciousness becomes the background of arising of happiness.'[1] 'A man becomes polluted because of the pollution of consciousness and he becomes purified as there is the springing of purity in it.'[2] 'And therefore, it is proper to restrain and purify the consciousness for bringing down happiness as a relishable fact on the practical ground of experience.'[3] But such activities related to restraining or purifying is possible only after knowing the nature of consciousness together with its contents. For this, the study of consciousness becomes the desideratum.

---

1. मनोपुब्बङ्गमा धम्मा, मनोसेट्ठा मनोमया ।
   मनसा चे पदुट्ठेन, भासति वा करोति वा ॥
   ततो नं दुक्खमन्वेति, चक्कं व वहतो पदं ॥

   × × ×

   मनसा चे पसन्नेन, भासति वा करोति वा ।
   ततो नं सुखमन्वेति, छाया व अनपायिनी ॥

   —खु० नि० १.१७

2. चित्तसङ्किलेसा, भिक्खवे, सत्ता सङ्किलिस्सन्ति; चित्तवोदाना सत्ता विसुज्झन्ति ।

   —सं० नि० २.३६७

3. चित्तस्स दमथो साधु, चित्तं दन्तं सुखावहं ॥

   —खु० नि० १.२०

Citta means consciousness. *Mana* and *Viññāṇa* are its two synomyms. It is the thinking unit of *Nāma*. Whenever an object presents itself in the range of any one of the senses, a process of thinking starts. Here, that which thinks about such object is the *Citta*. In this light it is generally defined as—'*ālambanaṃ cintenti iti cittaṃ*'. Thinking means knowing. This knowing is strictly related to some objects and thus, that which knows the object is the consciousness—'*vijānāti iti attho*'. What does it mean ?

There are six seneses in all, namly: eye (cakkhu), ear (sota), nose (ghāṇa), tongue (jivhā), body (kāya) and mind (mana). There are six respective objects, namely; visible object (rūpa), audible object (sadda), odorous object (gandha), sapid object (rasa), tangible object (phoṭabba) and ideational object (dhamma). Each sense-organ catches its own object and there is no deviation in the process. It means, the eye catches the visible object, the ear catches the audible object—and so on. Further, each sense-organ has its range of functioning. The range of the first five senses is limited to the space whereas the range of mind has its extension to space and time both. The area in the space to which the eye can see the object is the range of eye. Similarly, the spatio area to which the ear can hear the sound, is the range of ear. These senses function when the object cxists at some distance and therefore, they are known as '*asampattagāhi*'. The range of nose, tongue and body is either smaller in area or in the closest proximity and because of this reason,

---

१. आरम्मणं चिन्तेती ति चित्तं; विजानाती ति अत्थो। अपि च सब्बं पि यथानुरूपतो चित्तताय चित्तं। चित्तकरणताय चित्तं ति एवमत्थ अत्थो वेदितब्बो। —अ० सा० ५३

× × ×

चित्तं ति विसय-विजाननं चित्तं।···अत्तनो सन्तानं वा चिनोती ति पि चित्तं।

विचित्तकरणा चित्तं, अत्तनो चित्तताय वा।
पञ्ञत्तियं पि विञ्ञाणे, विचित्ते चित्तकम्मके।
चित्तसम्मुति दट्ठब्बा, विञ्ञाणे इध विञ्ञुना॥ अ० ४

they are called *sampattagāhī*. The ideational objects may belong to the past, present and future. It may be related to any limit of space. Such objects harbour only at the surface of mind.

In our generic parlance, we use to say that the eye sees the object, the ear hears the sound etc. but actually the activities like seeing, hearing etc. are performed by mind through these senses. There is no possibility of functioning of senses without the association of mind. The objects are really understood by mind, the senses function as means. It is in this sense, it has been said that—"the consciousness is that which thinks and knows the object."

The consciousness is studied under four *Bhūmis*. *Bhūmi* literally means ground, stage, sphere, level etc. In the present context, the words like 'level' or 'sphere' appears nearer to convey the sense. In this way there are four levels of consciousness from the standpoint of grandual purification. Each level speaks of a stage where it has reached in achieving the purity. The four *bhūmis* are the Kāmāvacara-citta-bhūmi, Rūpāvacara-citta-bhūmi, Arūpāvacara-citta-bhūmi and Lokuttara-citta-bhūmi.

(i) *Kāmāvacara-Citta-bhūmi*

Kāma means desire. It is six-fold, namely; desire for visible abjects, audible objects, odorous objects, sapid objects, tangible objects and ideational objects. *Avacara* means that which moves. *Citta* is the consciousness. *Bhūmi* indicates the sense of level, sphere or grade. Thus the consciousness which moves in the world of desires is the Kāmāvacara-citta. It is fickle, restless and unsteady. It always roams from one object to another and creates attachment with them. The more it roams, the greater number of attachment it creates. The greater becomes the number of attachment, the bigger becomes the degree of suffering. In such a net work of desire, one becomes awfully surrounded with suffering. It is the nature of *kāmāvacara*-consciousness and such is the result of its functioning. The level of such types of consciousness is the *Kāmāvacara-citta-bhūmi*. With a view to curtail the unrestricted movement of *kāmā-*

vacara-consciousness, step tawards achieving the state of happiness, one should know the varieties and functions of such consciousness.

There are altogether fifty four types of consciousness in it. They are the Ahetuka-citta-18, Akusala-citta-12, and Sobhana-citta-24. They may further be put in three divisions, like—Active consciousness, Passive consciousness and inoperative consciousness. The twelve types of immoral consciousness (akusala-citta) and eight type of moral consciousness (kusala-citta) are the twenty types of consciousness which are at work and they alone become the cause of suffering. They are the active consciousness. The fifteen types of *Ahetuka*-resultant consciousness and the eight types of *Sahetuka* resultant consciousness are the twenty three types of consciousnes which are termed as passive consciousness. They are the fruits or resultants of moral and immoral types of consciousness, not actually at work in above sense but lying dormant like potential seeds. The three types of *Ahetuka*-inoperative consciousness, and the eight types of *Sahetuka*-inoperative consciousness are either the consciousness of *Arahanta* or the consciousness of immensely short duration. They only function and do not yeild resultant. For this reason, they are called inoperative consciousness.

(ii) ***Rupāvaeara-citta-bhūmi***

The literal meaning of the word *Rūpa* is form. Technically, it refers to an object which has form and colour (rūpālambana). It is a gross type of object selected for developing concentration at initial stage. In this sense, the term *avacara* here means that which gets concentration. Thus a consciousness which gets concentration on an object having some shape and colour is called Rūpāvacara-citta. As stated earlier, a fickle and restless type of consciousness can not bring happiness. Happiness is a realisable fact of life. With a view to have the dawn of this fact in life, the movement of the consciousness shoud be curtailed. It should be drawn from different objects and trained to remain on one object having form and colour. In the beginning, it does not stay as directed and runs away from the

object to different directions. The man desirous of getting concentration, exerts for arresting it with patience. In the course of such endeavour, there comes a moment, when the consciousness comes under control and it develops concentration on such object. It is, there-after, called the Rūpāvacara-citta. The level of such consciousness is the *Rūpāvacara-citta-bhūmi.* The man is the Yogāvacara.

There are altogether fifteen varieties of Rūpāvacara-consciousness. They are put into three divisions from the standpoints of their functional nature as—Moral consciousness (kusala-citta) five, Resultant consciouness (vipāka-citta) five, and Inoperative consciousness (kiriyā-citta) five. They are all Jhānic consciousness and named individually on the basis of degree of concentration acheived thereby.

(iii) *Arūpāvacara-citta-bhūmi*

Arūpa (a+rūpa) means formless. It refers to a type of object which has neither form nor colour (arūpālambana). It is the subtle object than those of the *Rūpa-jhāna.* It is the fact that the consciousness becomes comparatively pure, free from defiling factors, mild, pliable and subtle, but it is to became more subtle. Therefore, the yogāvacara gives up the gross object having shape and colour and takes up the object which is formless. He draws his mind from the object with form and directs it to the formless object. The objects like infinity of space (ākāsānañcāyatana), infinity of consciousness (viññāṇānancāyatana) etc. are the formless objects. He makes efforts for developing concentration on such objects. It may be possible that the mind runs away from the desired object again and again, but the efforts of the yogāvacara are not marred thereby. He goes on making efforts continuously with unwavering confidence of getting concentration. In course of time and after continuous efforts, there comes a moment when the consciousness gets concentration on the formless object. It is there-after called the Arūpāvacara-citta. The level or the state of such consciousness is called *Arūpāvacara-citta-bhūmi.*

There are altogether twelve varieties of Arūpāvacara-consciousness put under three divisions according to their functional nature. They are the Moral consciousness (kusala-citta) four, Resultant consciousness (vipakā-citta) four and Inoperative consciousness (kiriyā-citta) four. All are Jhānic consciousness are named individually on the basis of the degree of concentration achieved thereby.

(iv) *Lokuttara-citta-bhūmi*

Loka means becoming. It refers to the types of consciousness which are responsible for taking the beings from one state of existence to another. The Kāmāvacara-consciousness, Rūpāvacara-consciousness and Arūpāvacara-consciousness belonging to non-*Arahantas*, are the *Lokiya-citta* or mundane consciousness. They make accumulation of the resultants of moral and immoral actions and thereby form a chain of becoming. It is for this reason, they are called the '*ācayagāmī dhammās*'.

The term *Lokuttara* has two component parts in it. They are the *Loka* and Uttara. *Loka* should be understood in the sense appearing and disappearing (lunjana-palunjana-atthena loko). *Uttara* means above. The types of consciousness which are above the process of becoming, are the *Lokuttara-cittas* or the supramundane consciousness. They make the elemination of the accumulated resultants responsible for the process of becoming and do not add further such forces to it. In this sense, they are called the '*apacayagāmī dhammās.*' All the residual of pollutions are destroyed for ever and the state of Eternal Bliss (Nibbāna) is realised.

There are eight varieties of supramundane consciousness. They are put into two divisions from the standpoint of function they perform. They are the Path-consciousness (magga-citta) four, and the Fruit consciousness (Phala-citta) four. The four Path-consciousness are also called Moral consciousness (kusala-citta) and the four Fruit consciousness as Resultant consciousness (vipāka-citta). They become forty in number from the point of view of practicing

the five types of *Rūpa-jhānas* at each stage of supra-mundane consciousness. The level or the state of such type of consciousness is called *Lokuttara-citta-bhūmi.*

(v) *Varieties of consciousness of the four bhūmis*

It has just been stated that there are fifty four types of *Kāmāvacara*-consciousness, fifteen types of *Rūpāvacara*-consciousness, twelve types of *Arūpāvacara*-consciousness and eight or forty types of *Lokuttara*-consciousness making a total of eighty nine or one hundred and twenty one types of consciousness in all. This simple introduction and basic enumeration now forms a ground for arising of a natural enquisitiveness to know about these varieties of consciousness. In the background, a descriptive analysis of these varieties is being appended.

The types of consciousness of *four-bhūmis* have been classified in this text as *Ahetuka-citta, Akusala-citta,* and *Sobhana-citta.* The last one has further been classified as *Kāmāvacara-sobhana-citta, Rūpāvacara-sobhana-citta, Arūpāvacara-sobhana-citta* and *Lokuttara-sobhana-citta.* In the *Abhidhammattha-saṅgaha,* the same author has planned them as *Akusala-citta, Ahetuka-citta* and *Sobhana-citta.* The last one includes the moral, resutant and inoperative types of consciousness of the *Kāmāvacara, Rupāvacara* and *Arupāvacara-bhumis* and the moral and resultant types of consciousness of the *Lokuttara-bhūmi.* In the *Paramatthavinicchaya* too, the author follows the same planning of description. The present text has some deviation in the scheme of presentation. It starts with the *Ahetuka-citta.* Here too the description proceeds following the scheme of this text.

(vi) *Kāmāvacara-citta*

(1) *Ahetuka-citta*—The word *Ahetuka* means without root (a=not, hetuka=with roots). Lobha (greed), Dosa (hatred) and Moha (ignorance) are the three immoral roots. Alobha (sacrifice), Adosa (friendliness) and Amoha (right understanding) are the three

moral roots. The three immoral and three moral roots are the six roots. The consciousness which is neither associated with any one of the moral or immoral roots, is called *Ahetuka-citta.* It is of eighteen types and put under three classes, namely; Ahetuka-kusala-vipāka-citta—8, Ahetuka-Akusala-vipāka-citta—7 and Ahetuka-kiriyā-citta—3.

Actually speaking a consciousness is moral or immoral because of its association with moral or immoral roots. There also, a consciousness is, sometimes, associated with one root, sometimes with two roots and sometimes with three roots according to situation. All the three immoral roots do not find association with any one type of immoral consciousness. Lobha and Moha or Dosa and Moha function together. Moha functions alone. The three moral roots, sometimes, function together. Sometimes, Alobha and Adosa find association and Amoha becomes absent. When a type of consciousness is associated with any one of the moral roots, it is called moral consciousness. And it is named as immoral consciousness when it is associated with any one of the immoral roots. In the present context, there is neither the association of moral roots nor those of immoral ones, and therefore, these eighteen types of consciousness are termed as *Ahetuka-cittas.*

(a) *Kusala-vipāka-citta*—There are eight types of consciousness which are moral resultant. They are the :—

1. Eye-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ cakkhu-viññāṇaṃ);
2. Ear-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ sota-viññāṇaṃ);
3. Nose-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ ghāṇa-viññāṇaṃ);
4. Tongue-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ jivhā-viññāṇaṃ);
5. Body-consciousness accompanied by physical pleasant feeling (sukha-sahagataṃ kāya-viññāṇaṃ);

6. Recipient-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ sampaṭicchana-cittaṃ);

7. Investigating-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ santīraṇa-cittaṃ); and

8. Investigating-consciousness accompanied by mental pleasant feeling (somanassa-sahagataṃ santīraṇa-cittaṃ).

(b) *Akusala-vipāka-citta*—There are seven types of consciousness which are called immoral resultant consciousness. They are the :—

1. Eye-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ cakkhu-viññāṇaṃ);

2. Ear-consicousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ sota-viññāṇaṃ);

3. Nose-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ ghāṇa-viññāṇaṃ);

4. Tongue-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ jivhā-viññāṇaṃ);

5. Body-consciousness accompanied by physical unpleasant feeling (dukkha-sahagataṃ kāya-viññāṇaṃ);

6. Recipient-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ sampaṭicchana-cittaṃ); and

7. Investigating-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ santīraṇa-cittaṃ);

(c) *Kiriyā-cittaṃ*—Under the *Ahetuka-cittas*, there are three types consciousness which are called *kiriyā-citta*. They are as under :—

1. Five-door-adverting-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ pañca-dvārāvajjana-cittaṃ);

2. Mind-door-adverting-consciousness accompanied by indifferent feeling (upekkhā-sahagataṃ mano-dvārāvajjana-cittaṃ);

3, Smile-producing-consciousness accompanied by mental pleasant feeling (somanassa-sahagataṃ hasituppāda-cittaṃ).

These are the eight moral resultant consciousness, seven immoral resultant consciousness and three inoperative consciousness which have no association of any root and hence called the *Ahetuka-cittas*.

Arising of the *Ahetuka-cittas* is experienced in our day-to-day life on the occasion of appearance of an object in the range of a sense-organ. We have the six senses like—eye, ear, nose, tongue, body and mind. They have respective objects like—visible object, audible object, odorous object, sapid object, tangible object and ideational object. These objects present themselves in the range of senses on different moments and are understood through them. Each sense-organ catches its own object and there is no deviation in the process.

When an object presents itself in the range of a sense-organ, smooth flow of mind is arrested and there is an automatic advertence at the five doors of senses. They immediately turn to impression. This state of attentiveness is called *Pañcadvārāvajjana.* It may be compared with the simile of sudden awareness of the camping soldiers in the battle field after hearing the danger signal. Then there is a simple contact of the sense with the object and following it, there is the arising of a consciousness. If the object is the visible one, there arises the eye-consciousness; if it is an audible one, there arises ear-conscieusness; if it is the odorous one, there arises the nose-consciousness; if it is the sapid one, there arises the tongue-consciousness; and if it is the tangible one, there arises the body-consciousness. In one unit of time, there appears only one object and depending upon that there arises only one type of consciousness. It is not possible that all the five objects and the respective consciousness

appear in the same moment. It is a mere sensation and not knowing the object. After such sensation, the mind receives the stimulus as an object and understands this-much that there is something existing outside as a reality. It is simply marking the object as something and nothing more. It is called the arising of *Sampaṭicchana-citta* or the recipient consciousness. After marking in this way, the mind proceeds further and reflects on the object to understand it on the basis of previous experience. It is known as the arising of *Santīraṇa-citta* or investigating consciousness. Exerting in this way by making comparison of the various types of experienced concepts, there comes a moment when it makes an identification of the object as such and such. It is rather the determinative attitude of mind towards the object. It is named as arising of *Oṭṭhapana-citta* or the determinative consciousness. It has another name as *Manodvārāvajjana-citta* or mind-door-adverting consciousness.

Arising of such types of consciouness may be experienced in every moment of our life. But do we ever think as how and why do they arise ?

The *Ahetuka-cittas* have been studied here by putting them into three classes, namely; moral resultants (kusala-vipāka-citta), immoral resultants (akusala-vipāka-citta) and inoperative consciouness (kiriyā-citta). Beginning with the *cakkhu-viññānaṃ* up to the *santīraṇa-citta* are the seven types of consciousness which are available with both the groups of moral resultant consciousness and immoral resultant consciousness. Since with the types of rootless consciousness, there is neither liking nor disliking, therefore, there remain only the feeling of indifference (upekkhā) except with the *kāya-viññāṇa* and the *somanassa-sahagata-santīraṇa-citta*. The object of the *kāya* is the *Phoṭabba* which is a combined unit of the three basic material qualities, the earth (paṭhavī), fire (tejo) and air (vāyo). They being united so, make a forceful touch and give rise to the pleasant or unpleasant feeling according to the agreeable and disagreeable nature of objects. In case of the arising of *Somanassa-sahagata-santīraṇa*, it is said that sometimes, the object appeared

thus, is exceedingly beautiful and pleasing in its manifestation and therefore, even without knowing it, there arises mental pleasant feeling towards it.

Again here there is a question. A consciousness is named as moral or immoral due to its association with moral or immoral roots. Here with the *Ahetuka-cittas*, there is neither the moral nor immoral roots. Then why are they attributed as 'moral' or 'immoral' consciousness? The answer is that when they appear on an agreeable object (iṭṭha-ālambaṇa, they are attributed as moral consciousness and when they appear on a disagreeable object (aniṭṭha-ālambana), they are expressed as immoral consciousness.

It may be urged further that why are the such types of consciousness called *Ahetuka-citta*? It may be answered in two ways. Firstly, it may be said that the function of *hetus* starts after the determination of the object. When the nature of the object is understood and it is accepted as such and such, then there starts the liking or disliking of the same. Such determination of the object takes place in the *oṭṭhapana*-stage. These seven types of consciousness, beginning from the *Cakkhu-viññāṇa* upto *Santīraṇa* arise prior to the arising of the *Oṭṭhapana-citta*. The object appeared before them is not known by that time and hence there is no liking or disliking for that. In the situation, no *hetu* arises with them.

Secondly, the *Ahetuka-cittas* function due to the force of previous actions. The fifteen *Ahetuka-cittas* are the resultant consciousness stated as eight moral resultants and the seven immoral resultants. The resultant consciousness are the passive consciousness. As a matter of fact, they can not function as active consciousness. But here, their functioning is clearly understood. Why it is so? The reason is that such types of consciousness function as the result of previous moral or immoral actions. The force of their functioning is inspired by the previous actions. When they function due to the force of moral actions, there is the arising of agreeable object and there-upon the moral resultant consciousness. When they function as a result of immoral actions, there arises the disagreeable object and subsequently

there is the immoral resutant consciousness. For instance, one happens to see a beautiful visual object or hear sweat and melodious song or smells pleasant odour or relishes good flavour or touches the soothing object even though he does not like to do so. Sometimes, it so happens that as he comes out of home, he, all of a sudden, finds before him the appearance of his old friend, rejoices to hear his sweat words, expresses the sense of joy by smelling the bunchlet of flowers, relishes the sweats and feels delightfully the pleasant touch of his hand-shake etc. He never invited his friend to be present on that particular moment and also did not expect to have such experiences thereby. But even without being intended, it sometimes happens so. What may be the reason? The answer is that it happens so due to the force of some moral actions done by him in the past.

On the other hand, the appearance of a disagreeable object in the way above, is caused by the force of some immoral deeds done in the past.

In this way, the moral resultant or the immoral resultant types of *Ahetuka*-consciousness function on the basis of the results of moral and immoral actions done before.

Further, out of the three types of *Ahetuka-kiriyā-cittas*, the first two, namely; the 'advertive consciousness at five doors of senses' and the 'advertive consciousness at mind door' are accompanied by the indifferent feeling because of the fact that they are of very feeble nature as well as of short duration. No other feeling like pleasant or unpleasant is possible at this stage. They are mere actions and do not produce any resultant. They are the automatic reactions of mind on the appearance of external or internal object.

The third type of consciousness is the 'smile-producing-consciousness. It belongs to an *Arahanta* and specially to the Buddha. Sometimes, the Buddha used to make innocent laughter with reference to some objects. Such innocent joyful expression through smile of the Buddha is identified as the arising of *Hasituppāda-citta*. It is accompanied with mental pleasant feeling (somanass). It is the action only (kiriyā) and does not produce any result. The

reason is very clear that one achieves the state of *Arahata-hood* after total negation of desire and hence his consciousness does not yeild any resultant.

Thus the seven *ahetuka*-immoral resultant consciousness, the eight *ahetuka*-moral resultant consciousness and the three *ahetuka*-inoperative consciousness make the total number of *ahetuka-cittas* eighteen. It has been said thus :—

सत्ताकुसल-पाकानि, पुञ्ञ-पाकानि अट्ठधा ।
क्रिया चित्तानि तीणी ति, अट्ठारस अहेतुका ।।

—अ० सं० २०

(II) *Akusala-citta*

In the term *akusala*, there are two components, namely; *a* and *kusala*. *a* is a prefix, idicative of the sense of negation. The term *kusala*, though, has a number of meanings[1], expresses here, the sense of moral. Thus that which is not moral is *akusala*, which means the immoral. Thus the *akusal-citta* means the immoral consciousness. Why it is so ? It is so because of its association with immoral roots. They are three in number as *lobha dosa*, and *moha*. A consciousness, associated with any one of them, is an immoral consciousness. And an action too, generated by such consciousness is an immoral action.

Association of all the three immoral roots with a consciousness is not possible at one time. It is because of their diverse nature. The roots *lobha* and *dosa* are opposite to each other. Therefore, the

१. 'कुसल'-सद्दो ताव आरोग्य-अनवज्ज-छेक-सुखविपाकेसु दिस्सति ।

अ० सा० ३३

× × ×

कुच्छितानं सलनतो, कुसानं लवनेन वा ।
कुसेन लातब्बत्ता वा, कुसलं ति पवुच्चति ।।
छेके कुसलसद्दोय, आरोग्ये अनवज्जके ।
दिट्ठो इट्ठविपाके च, अनवज्जादिके इध ।। अ० ४

possible combinations of their association are the *lobha* and *moha* *dosa* and *moha*; and the *moha* alone. When a consciousness arises being associated with *lobha* and *moha*, the *moha* generates the darkness of ignorance and puts a covering on it. *Labha*, in the situation, becomes prominent. The consciousness being associated with them is named as *lobha-mūlaka-citta* or the consciousness rooted in greed. Similarly, when the *dosa* and *moha* find association with a consciousness, the *moha* as usual puts the covering of ignorance on it and the *dosa* expresses prominently as antipathy, ill will, hatred etc. The consciousness with them is named as *dosa-mūlaka-citta* or the consciousness rooted in hate. The *paṭigha-citta* is its another name. When a consciousness arises with *moha*, as its associate, it is by its nature a bewildered consciousness, completely enveloped with the lawyers of ignorance. It is called then the *moha-mūlaka-citta* or 'the consciousness rooted in ignorance. *Momūha-citta* is its another name.

There are altogether twelve types of immoral consciousness, namely; eight rooted in greed, two rooted in hate, and two rooted in ignorance. They are rather twelve types of manifestations of mind with reference to the objects coveted by some one. They are enumerated and briefly described as below :—

(a) *Lobha-mūlaka-citta*

There are eight types of consciousness rooted in greed and ignorance. Greed functions dominently and therefore, they are called *Lobha-mūlaka-citta*. They are the :—

1. A consciousness accompanied by mental pleasant feeling, associated with false view and un-suggested. (Somanassa-sahagataṃ diṭṭhigata-sampayuttaṃ asaṃkhārikaṃ);

2. A consciousness accompained by mental pleasant feeling, associated with false view and suggested. (Somanassa-sahagataṃ diṭṭhigata-sampayuttaṃ sasaṃkhārikaṃ);

3. A consciousness accompanied by mental pleasant feeling,

not associated with false view and un-suggested. (Somanassa-sahagatam ditthigata-vippayuttam asamkhārikam);

4. A consciousness accompanied by mental pleasant feeling, not associated with false view and suggested, (Somanassa-sahagatam ditthigata-vippayuttam sasamkharikam);

5. A consciousness accompanied by indifferent feeling, associated with false-view and un-suggested. (upekkhā-sahagatam ditthigata-sampayuttam asamkārikam);

6. A consciousness accompanied by indifferent feeling, associated with false view and suggested. (upekkhā-sahagatam ditthigata-sampayuttam sasamkhārikam);

7. A consciousness accompanied by indifferent feeling, not associated with false view and un-suggested. (upekkhā-sahagatam ditthigata-vippayuttam asamkhārikam); and

8. A consciousness accompanied by indifferent feeling, not associated with false view and suggested. (upekkhā-sahagatam ditthi-gata-vippayuttam sasamkhārikam);

Here it may be seen that the analysis of the above eight types of consciousness has been made from three standpoints, namely; feeling (vedanā), false view (ditthi) and suggestion (samkhāra). Out of the eight varieties of consciousness, four are accompanied by mental pleasant feeling (somanassa) and the four with indifferent feeling (upekkhā). There is the association of false view (ditthi) with the four types of consciousness where as the four are not associated with it. Four appear spontaneously without the suggestion of others and the appearance of the four is suggestive.

How it is so ? It may be explained with some examples. Suppose a man is passig by a road. On a particular point of cross road, he finds a watch lying on the flank. He stops for a momment, picks it up, marks that it is a costly one and feels joy. In this situation, what may be the picture of his mind? "It is a valuable watch, there is no other one to claim it, it will be a gain to him etc." Since there is a watch lying on the road, there arises

a desire to have it. It is the arising of a consciousness rooted in greed (*lobha*). "It is a costly one, and will be an useful asset to him." gives an occasion of arising of pleasant feeling (somanassa). He has just seen it, and the desire to have it, arises by his own, and as such the arising of consciousness is un-suggestive (asaṃkhārika). Thus the picture will be as—"there is a consciousness, dominated by greed and assisted by ignorance. It is concerned only with immediate gain due to the association of false view. There is no scope of others suggestion as it arises by its own". It will be the picture of mind with arising of the first type of consciousness.

The second one arises on the suggestion of others. Suppose the man does not see the watch by himself. Some one suggests him and points out that a watch is lying in the way above. On such suggestion there is the arising of a consciousness rooted in greed. All the above things, as in the case of the first type of consciousness, will be the similar with only exception that it will not be un-suggestive. Rather it will be suggestive (sasaṃkhārika) one.

The third type of consciousness has also the mental pleasant feeling and with un-suggestiveness but it is not associated with false view. In the situation, there shall be no much consideration of the apparent gain. The greed and ignorance will be at work.

The fourth one has the only difference that it arises on the suggestion of others and therefore, is in possession of suggestiveness (saṃkhāra).

The remaining four types of consciousness have indifferent feeling. Other things are the same as above. The presence of indifferent feeling may be possible due to two reasons. Either, the object of consciousness is not valuable or there is the situation of diversion. The role of false view and suggestion may be understood as above.

These are the eight types of consciousness rooted in greed which may arise on any one of the six types of objects at any unit of time and may create a stir on the surface of mind with forceful stimulation of greed and ignorance.

(b) *Dasa-mūlaka-citta* (*Paṭigha-citta*) :

There are two types of consciousness rooted in hate or antipatthy (*dosa*) and ignorancc (*moha*). Here the ignorance creates a situation of psychological darkness, puts a covering on the sources of right thinking. The hate (*dosa*) finding a base like this, exercises its dominent enfluence and creates an inner situation of destruction of others. In such a backgrouad, there is the arising of the consciousness rooted in hate. They are two in number as stated below:--

1. A consciousness accompanied by mental unpleasant feeling, associated with the desire of destruction and un-suggested. (Domanassa-sahagataṃ paṭigha-sampayuttaṃ asaṃkhārikaṃ);

2. A consciousness accompanied by mental unpleasant feeling, associated with thc desire of destruction and suggested, (Domanassa-sahagataṃ paṭigha-sampayuttaṃ sasaṃkārikaṃ).

The two types of consciousness arise on such objects which are not at all agreeable. The associates of the consciousness are the unpleasant mental feeling, a strong desire of harming others and the suggestiveness or un-suggestiveness. They may be explained with the help of an example.

Suppose, there is a man going on a path to a particular direction. All of a sudden, he finds that his enemy is comming on the same path from another direction or he sees that a poisonous snake is rushing towards him with raised hood. On appearance of such object, there is the reaction of mind. There arises a consciousness on it. On analysis, it may be seen that there is the mental unpleasantness as a natural phenomenon. It is also associated with a powerful mental force of destructions. Since such consciousness arises witoout suggestion of others, it is called—*Asaṃkhārika-citta.*

Suppose the man does neither see his enemy nor the snake by himself. He is made to understand that such and such

one is his enemy or there is a poisonous snake rushing towards him. He turns towards the object being suggested in this way. Following it, there is the arising of a consciousness with mental unpleasantness, a desire to harm others and suggestiveness. It is named as *Sasaṃkārika-citta.* In this way the two types of *Patigha-cittas* may be understood.

(c) *Momūha-citta* (*Moha-mūḷaka-citta*)

Moha means ignorance. Its function is to generate darkness and covers the nature of reality. A consciousness that arises with the root *moha* is the *momūha-citta.* Whenever, it arises, it appears with two psychic associates—*Vicikicchā* and *uddhacca.* There remains the indifferent feeling as no other feeling is possible in this siruation. It is of two types accordingly. They are the :—

1. A consciousness accompanied by indifferent feeling and associated with doubt (upekkhā-sahagataṃ vicikicchā-sampayuttaṃ),

2. A consciousness accompanied by indifferent feeling and associated with distraction (upekkhā-sahagataṃ uddhacca-sampayuttaṃ).

Thus the eight types of consciousness rooted in greed, two types of consciousness rooted in hatred and two types of consciousness rooted in ignorance go to make a total number of twelve types of immoral consciousness. They are briefly stated as :—

अट्ठधा लोभमूलानि, दोसमूलानि च द्विधा ।
मोहमूलानि च द्वे ति, द्वादसाकुसला सियुं ॥
—अ० सं० १४

(III) *Sobhana-citta*

The literal meaning of the word *Sabhana* is beautiful. Technically, it has been introduced to indicate a particular sense. It refers to the three groups of consciousness, namely; moral consciousness (kusala-citta), resultant consciousness (vipāka-citta) and

inoperative consciousness (kiriyā-citta). They are the twenty four types of *kāmāvacara-sobhana-citta*, fifteen types of *Rūpavacara-sobhana-citta*, tweleve types of *Arūpāvacara-sobhana-citta* and eight or forty types of *Lokuttara-sobhana-citta*. A brief description of the same is given below :—

(v) *Kāmāvacara-sobhana-citta*

It includes eight types of moral consciousness, eight types of resultant consciousness and eight types of inoperative consciousness. They are twenty four in number.

A consciousness is called moral (kusala) because of its association with maral roots. Sacrifice (alobha), Friendliness (adosa) and Right view (amoha) are the three moral roots. A consciousness rooted in any one of them or any two of them or with all the three is called a moral consciousness. All the three roots are friendly to each other. Sometimes all of them function together and sometimes, *amoha* becomes absent and only two roots function. With their assaciation a consciousness of giving something to some one or following the moral precepts, or helping the people in distress etc. arises.

The moral consciousness of sensuous sphere (Kāmāvacara-kusala-citta) is of eight typss. They are the :—

1. A consciousness accompanied by mental pleasant feeling associated with right view and un-suggested (somanassa-sahagataṃ ñāṇa-sampayuttaṃ asaṃkhārikaṃ).

2. A consciousness accompanied by mental pleasant feeling, associated with right view and suggested (somanassa-sahagataṃ ñāṇa-sampyuttaṃ sasaṃkhārikaṃ).

3. A consciousness accompanied by mental pleasant feeling, not associated with right view and un-suggested (Somanassa-sahagataṃ ñāṇa-vippayuttaṃ asaṃkhārikaṃ).

4. A consciousness accompanied by mental pleasant feeling, not associated with right view and suggested (Somanassa-sahagataṃ ñāṇa-vippayuttaṃ sasaṃkhārikaṃ).

5. A Consciousness accompanied by iddifferent feeling, associated with right view and un-suggested (upekkhā-sahagataṃ ñāṇa-sampayuttaṃ asaṃkhārikaṃ).

6. A consciousness accompanied by indifferent feeling, associated with right view and suggested (upekkhā-sahagataṃ ñāṇa-sampayuttaṃ sasaṃkhārikaṃ).

7. A consciousness accompanied by indifferent feeling, not associated with right view and un-suggested (upekkhā-sahagataṃ ñāṇa-vippayuttaṃ asaṃkharikaṃ).

8. A consciousness accompanied by indifferent feeling, not associated with right view and suggested (upekkhā-sahagataṃ ñāṇa-vippayuttaṃ sasaṃkhārikaṃ).

Here it may be seen that the study of consciousness has been made from three distinct standpoints, namely; *Vedanā* (feeling), Ñāṇn (right view) and *Saṃkhāra* (suggestion). Out of the eight types of kāmāvacara-moral consciousness, four are associated with mental pleasant feeling (somanasa-vedanā) and the rest four with indifferent feeling (upekkhā-vedanā). Four of them have right view (ñāṇa) in their association whereas the remaining four are not associated with it. Again the four arise without any suggestion and therefore, they are called *Asaṃkhārika*. The remaining four arise on the suggestion of others and because of the fact, they are named as *Sasaṃkhārika*.

It may be understood with the help of some illustrations. Suppose there is a devoted householder. He has regard for the *Dhamma* and for those who are set in on the virtuous path. One fine morning, he happens to see a monk at his door with an alms bowl in his hand for begging alms. He sees the monk and following this, a thought process starts. He finds that he has sufficient food, drinks, clothes etc. to be given. He knows that the monk is a pious one. 'Giving alms to a virtuous monk is a noble deed', is also known to him. In such a background, there is the arising of a consciousness to give him something. It is a *Dāna-cittā*.

On analysis of this type of consciousness, it is seen that there is mental pleasant feeling (somanassa) and rieht view (ñāṇa) as natural associates. If it arises without any suggestion, it is called *asaṃkhārika*. It may be *sasaṃkhārika* if its arising is caused by the suggestions of others. This may be the example of the first two types of moral consciousness.

It is seen that sometimes, the right view remains absent. In that case, the *Vedanā* (feeling) and *Saṃkhāra* (suggestion) are at work. This may be observed with the consciousness of such persons who are not in know of the merit of moral deeds but act virtuously. In the family of devoted persons; generally, the children behave like their parents even without knowing the value of their such behaviour.

In such devoted families, the houses are always graced with the presence of the monks and other saints, either coming for collection of alms or giving sermons. The elder people of the family receive them with honour and offer alms with respect. The children naturally become acquainted with the family-tradition. Whenever they also find the persons like monks etc. at their residence, they pay respect by saluting them with joint palms and smiling faces. They also offer what else there is in their hands. Such activities are the manifestation of the arising of a *dāna-citta*, where there is mental pleasant feeling but absence of *amoha*. They do so because of the impact of the noble tradition of the family. If such consciousness arises spontaneously, it is called *asaṃkhārika*, and it is also named *Sasaṃkhārika*, when it arises on the suggestion of others. The above illustration may be the example of the third and fourth type of moral consciousness.

The remaining four types of moral consciousaess are associated with indifferent feeling in a natural way. They may be associated with *amoha* or may not be. Why it is so? It may be illustrated also with an example of giving alms to a particular monk. It has already been stated that when three conditions like—things to be given, understanding of the merit of the act and the virtuousness of the man, are present, then alone, there is the possibility of mental

pleasantness. In absence of any one of them, there cannot be the mental joy and hence there is the indifferent feeling in the plaee.

A monk has just come at the door of a devoted householder. He finds that he has nothing to be given to him. Of course, there is the arising of the *dāna-citta* but without joy. If it arises spontaneously, it receives the name as *asaṃkhārika-citta.* It is called *sasaṃkhārika,* if it arises on the suggestion of others. With this example, the fifth and the sixth types of moral consciousness with indifferent feeling may be understood.

The last two types of moral consciousness are also with indifferent feeling and there is no presence of *amoha.* The same may by illustrated with the similar examples. At the time of going for the alms round, a monk is seen at the door of a devoted householder. His children, at that moment, are grossly engaged in indoor games and taking delight therein. Due to the force of family-tradition, they just, salute the monk and again start playing. Sometimes, because of engrossed engagement in the play, they do not even pay notice to the arrival of the monk. Being reminded by the parents, they simply pay heed to the situation, salute the monk and again remain engaged in their play. Now saluting the monk in this situation is due to arising of a *vandana-citta,* either spontaneous or on suggestion. Hence there is the absence of *amoha* as well as mental pleasantness. There remains the indifferent feeling. This may be the example of the seventh and the eighth types of moral consciousness.

In this way, the eight types of Kāmāvacara moral consciousness are understood with the help of feeling, understanding and the suggestion as associates at the moment of their arising.

The Abhidhammic tradition believes that whenever there is the arising of a *sahetuka-citta,* it leaves its similar impression or fruit on mind in the next moment, which is technically known as *Vipāka-citta.* Since there arise eight types of Kāmāvacara moral consciousness, they produce similar eight types of resultant consciouness (vipāka-citta).

It is also said that an *Arahanta* too has kāmāvacara moral consciousness, while he is here in this world. But, he achieves the state of arahata-hood by total negation of desire and, therefore, there is no yielding of resultants of his consciousness. It means the consciousness of an *Arahanta* does not produce *vipāka*. It remains as mere arising of consciousness. Therefore, it is technically known as *kriyā-citta*. Such arising of consciousness is possible only in above eight ways and, therefore, there are eight types of *kāmāvaaara-kiriyā-cittas*.

Here taking together the eight types of moral consciousness, eight types of resultant consciousness and eight types of inoperative consciousness, there are altogether twentyfour types of *Kāmāvacara-sobhana-cittas*. The same has been summarized in the following verse as:—

वेदना-ञाण-सङ्खार-भेदेन चतुवीसति ।
सहेतुकामावचर-पुञ्ञ-पाक-क्रिया मता ।।

—अ० सं०, २८

(vi) *Rūpāvacara-sobhana-citta*

Making an inward journey from the *kāmāvacra-citta* to the attainment of *Rūpāvacāra-citta* is an achivement in the meditational career of the Yogāvacara. He, in kāmāvacara-stage, was with a consciousness, fleeting unsteady and restless in nature and always roaming here and there on various objects. Roaming, in this way, of the consciousness means accumulating of suffering. Neither minimisation of such accumulation nor the efforts for the same is possible with such type of consciousness. Only a determination for curtailment of the movement of the consciousness is possible. Therefore, it is advisable for the Yogāvacara to give up the sensuous sphere of consciousness with such determination and proceed towards achieving a state of *Rūpāvacāra-citta* which is relatively calm, concentrated and peaceful.

The word *Rūpāvacara* may be broken into two components

like—*Rūpa* and *Avacara*. The term *Rūpa* refers to an object having some form and colour (*Rūpālambana*). It is a gross object, meant for the beginner. *Avacara* means that which stays and gets concentration. Thus, a consciousness which develops concentration on an object associated with form and colour, is called *Rūpāvacara-citta*. Such consciousness, before developing concentration, moves here and there on different objects and does not remain concentrated on any one of them even for a short period. There are the causes of its flittering nature. They are five factors responsible for its taking away from one object to another. They are the hindrances, technically known as *Nīvaraṇas*. They should be rightly understood and properly be controlled. It should also be understood that there are five factors, helpful in developing concentration. They are the Jhāna-factors, technically known as *Jhānaṅgas*. The mind gets concentration on arising of these jhāna-factors. They should also be rightly understood and properly nourished.

The hindrances or *nīvaranās* are five in number. They are the :—

(1) *Kāma-chanda*—It is a strong desire for enjoying the pleasure connected with the objects of senses. It is rather a strong urge for sensual pleasure.

(2) *Byāpāda*—It means ill-will, antipathy or strong desire to harm others. It is a forceful leaning for creating disturbance.

(3) *Thīna-middha*—It is the name of sloth and torpor. *Thīna* means laziness, specially connected with the consciousness. *Middha* is also the name of laziness connected with psychic factors. Since the consciousness and psychic factors function together as an unitary whole, therefore, it is generally understood that *Thīna-middha* is the name of laziness connected with consciousness alone.

(4) *Uddhacca-Kukucca*—It means worry and flurry. It is rather a factor, which takes the mind away from the object. Here also one should understand that *Uddhacca* is the bewilderment of the consciousness. *Kukucca* means brooding over what has been done and what has not been done. They, in combination, serve as the distracting factors.

(5) *Vicikicchā*—It means doubt. It is restricted about the doubt connected with the Buddha, Dhamma and Saṅgha.

The jhāna-factors or the *jhānaṅgas* are also five in number. They are the :—

(1) *Vitakka*—It is the initial application of mind on the object. The mind which is of fleeting nature, is trained to lean towards the object. Such leaning towards the object is *Vitakka*.

(2) *Vicāra*—It means sustaining the mind on the object. Its function is to keep the mind on the object and make it stayed on it. It is the sustained application of mind on the object.

(3) *Pīti*—It is the name of the thrill of pleasant sensation, appearing from within. It is a type of inner joy, one receives in anticipation of the realization of the object.

(4) *Sukha*—It is composure. It is the saturation of mind and body with inner pleasure.

(5) *Ekaggatā*. It is the name of one-pointedness.

Here, with a view, to explain the *vitakka* and *vicāra*, a number of similes are given in the commentarial and similar texts. For instance, a bee leans towards the flowers for collection of pollen, goes and makes a move around the flower by making humming sound and finally sits on it. Such leaning of the bee towards the flower is just like *vitakka*. Moving around the flower with humming sound and sitting on it is *vicāra*. Or a bird, before flying in the air, makes a conscious look, flaps the wings and flies away. Here, making a conscious look, flapping the wings etc. are just like *vitakka* and flying in the air is *vicāra*. Or striking the iron rod with a hammer is just like *vitakka* and its revibration is *vicāra*.

Pīti and *sukha* though apparently present a similar meaning 'happiness' but they differ in their minute details. *Pīti* is a joy which one receives only in the hope of getting realization of the desired object. It is a joy within. *Sukha* is also the pleasure one receives when the desired object is realized. Where there is *Pīti*, there is

Sukha but where there is *Sukha*, there may not be *Pīti*.

A traditional simile is generally cited to indicate the subtle difference between the two. Suppose there is a man, who is travelling through the desert. There is the long way to travel and he becomes extremely hungry and thirsty. He practically loses the hope of his life, considering the long distance of the desert to cover and having no arrangement of food and drink. All of a sudden, he finds a man coming from the opposite direction with drenched clothes, drenched hairs and water dropping down through them. He has also a lotus flower in his hand. Marking the man, in this way, the weary one gets joy within at the thought that there is the pond nearby where he will get water. Such joy is *Piti*. Travelling for a little distance, he sees that there is the pond. He enters into it, takes water and quenches his thirst. He feels satisfied and gets back the hope of his life. He experiences pleasure within. It is *sukha*.

It is in this way, the minute difference of *Piti* and *Sukha*, the two jhāna factors. may be understood. When they appear and gradually receive maturity, the hindrances are suppressed. It is just like the disappearance of the darkness on appearance of light or the subsiding of intense heat of summer on the heavy shower of cool and refershing water.

It is said that the five hindrances are suppressed on the appearance of the five jhāna-factors. Then there is the emergence of the five stages of concentration on *Rūpālambana*. In other words, there are the five stages of *Rūpa-jhāna* attained gradually. They are the :—

(1) The first Rūpa-jhāna-consciousness associated with initial application, sustained application, thrill of pleasant sensation, composure and one-pointedness (vitakka-vicāra-pīti-sukha-ekaggatā-sahitaṃ paṭhama-jhāna-cittaṃ);

(2) The second Rūpa-jhāna-consciousness associated with sustained application, thrill of pleasant sensation, composure and one-pointedness (vicāra-pīti-sukha-ekaggatā sahitaṃ dutiya-jhāna-cittaṃ);

(3) The third Rūpa-jhāna-consciousness associated with the thrill of pleasant sensation, composure and one-pointedness (Pīti-sukha-ekaggatā-sahitaṃ tatiya-jhāna-cittaṃ);

(4) The fourth Rūpa-jhāna-consciousness associated with composure and one-pointedness (Sukha-ekaggatā-sahitaṃ catuttha-jhāna-cittaṃ); and

(5) The fifth Rūpa-jhāna-consciousness associated with indifference and one-pointedness (upekkhā-ekaggatā sahitaṃ pañcama-jhāna-cittaṃ).

Here, it may be seen that there are five stages of Rūpa-jhāna attained on the same object but there is difference in association of jhāna-factors in each of the five stages. In the first stage of Rūpa-jhāna-consciousness, all the five jhāna-factors are at work. The *vitakka* helps in drawing the mind from different directions and directing it to the object. The effort of the *vicāra* is marked in getting the mind fixed on the object. The *Pīti* starts generating joy from within and inspiring confidence in getting concentration on the object. *Sukha* helps in springing of composure in such a congenial atmosphere. *Ekaggatā* generates one-pointedness. Just with the help of these five *jhāna* factors, there is the arising of the first *Rūpa-jhāna*-consciousness.

Moving in this way towards developing concentration, the mind is trained and it naturally starts leaning towards the object. As such there is no need of making effort for application of mind on the object and thus the first jhāna-factor *vitakka* becomes absent. The second Rūpa-jhāna-cansciousness arises with four jhāna-factors, namely; *Vicāra, Pīti, Sukha* and *Ekaggatā*.

In the third Rūpa-jhāna-consciousness, the second jhāna factor *Vitakka* also becomes absent. The reason is obvious that the mind is trained so as to remain on the object without the help of *vicāra*. Only *Pīti, Sukha* and *Ekaggatā* function with it.

Moving forward and reaching the fourth stage of *Rūpa-jhāna*-consciousness, there remains no need of even *Pīti*. Here, there is no necessity of effort-based generation of joy. It becomes a natural

situation that there is the joy. Therefore, *Piti* becomes absent and the *jhāna* is attained with *sukha* and *ekaggatā*.

In the fifth *Rūpā-jhāna*-consciousness, *sukha* becomes absent and there comes *upekkhā* in its place. In other words, composure is replaced by indifference. There is reason for this. The effort is made to achieve concentration for eradication of attachment. There is the possibility that one may develop attachment towards the object with the association of *sukha* which naturally generates a congenial atmosphere for that. Such development of attachment is an empediment towards meditation and also in moving towards the realization of the goal. Keeping this important point in view, the Yogāvacara replaces composure with indifference. Thus, the fifth *Rūpā-jhāna*-consciousness arises with two jhāna-factors *upekkhā* and *ekaggatā* with it.

It may easily be seen here that the five stages of Rūpa-jhānas are attained on one object. Or the five types of Rūpāvacara-consciousness arise on the same object which is the Rūpālambana. There is the disappearance of the jhāna-factors in ascending order due to the psychological and ecstatic situation. These five types of *Rūpāvacara-Jhāna*-consciousness are technically called the *Rūpāvacara-Kusala-citta*.

Since each type of consciousness produces its similar resultant just in the next moment of its arising, therfore, there is the arising of five types of similar resultant consciousness known as the *Vipāka-citta*.

It is also seen that whenever an *Arahanta* practices *Rūpa-jhāna*, he has these five stages with him. With this, there is the arising of the five types of *Rūpāvacara-Kriyā-citta*.

Now, taking together the five types of *Rūpāvacara* moral consciousness, five types of resultant consciousness and five types of inoperative consciousness, there are altogether fifteen types of *Rūpāvacara-sobhana*-consciousness. They have been briefly presented in the following verse :—

पञ्चधा झान-भेदेन, रूपावचरमानसं।
पुञ्ञ-पाक-क्रियाभेदा, तं पञ्चदसधा भवे ॥

—अ० सं०, २९

Reaching the fifth stage of the *Rūpāvacara-jhāna*-consciousness, when one starts making analysis of its gradual purification, it is clearly marked that the consciousness becomes comparatively pure, free from pollutions, mild, pliable, devoid of wavering, concentrated, subtle and one-pointed. One may proceed through it directly for realization of Right Understanding (Paññā) or make efforts for acheiving the stages of *Arūpāvacara*-consciousness. It depends upon the ecstatic willingness of the Yogāvacara.

(vii) *Arūpāvacara-sobhana-citta*

It is a fact that with the practice of the five stages of *Rūpājhāna*, the mind becomes serene, calm, concentrated, subtle and pliable, but there is still scope for making it more subtle. A consciousness immensely penetrative alone may easily proceed for realization of Right Understanding. Therefore, the Yogāvacara, knowing the level of mind at *Rūpāvacara*-stage. starts right effort for having *Arūpāvacara-citta*, which is relatively more subtle, calm and tranquil.

The word *Arūpāvacara* may easily be understood by breaking it into three component parts. Here, *A* is a prefix indicating the sense of negation. *Rūpa* means an object which has form and colour. *Avacara* refers to that which moves, stays, gets concentration etc. Therefore, *Arūpāvacara-citta*, is a type of consciousness which attains concentration on an object, which is formless. The object with form is gross and the object having no form is subtle. Thus, taking a formless object, one makes right effort for developing concentration on it. In course of such continuous effort, there comes a moment, when the mind gets concentration on the object. Thus the consciousness through which concentration is achieved on such formless object is called *Arūpāvacara-citta*.

There are altogether twelve types of *Arūpāvacara-sobhana-citta*, namely; four types of moral consciousness (kusala-citta), four types of resultant consciousness (vipāka-citta), and four types of inoperative consciousness (kiriyā-citta).

Here, it should be understood that the level of all the twelve types of *Arūpāvacara-citta* is equal to the fifth stage of *Rūpāvacara-citta*. Naturally, the two jhāna-factors, namely; *upekkhā* and *ekaggatā* remain with them. They are all *Pañcama-jhānika-citta.*

The four types of *Arūpāvacara* moral consciousness are as under :—

1. Moral-jhāna-consciousness dwelling on the infinity of space (Ākāsānañcāyatana-kusala-citta);
2. Moral-jhāna-consciousness dwelling on the infinity of consciousness (Viññāṇañcāyatana-kusala-citta);
3. Moral-jhāna consciousness dwelling on nothingness of consciousness (Ākiñcaññāyatana-kusala-citta); and
4. Moral-jhāna-consciousness, wherein the 'perception neither is nor is not' (Nevasaññānāsaññayatana-kusala-citta).

A careful analysis may reveal that each of the four types of *Arūpāvacara* consciousness has different object. The first one arises on the infinite space. The second one arises on infinite consciousness. The nothingness becomes the object of the third type of *Arūpāvacara* consciosness. The fourth one appears on the state of the third consciousness as an object. In this way, the objects of all the four types of consciousness vary. But, the *jhānangas* remain the same, which are the *upekkhā* and *ekaggatā*.

How does one go from *Rūpa-jhāna* to *Arūpa-jhāna*? While practicing the *Rūpa-jhānā* on any one of the *Rūpa-Kammaṭṭhānas*, one has before him an object with form. He develops it internally in the way that wherever he sees, he finds the same object. It is seen pervading all through. There remains no space, where there is not the *Rūpa*-object. It is just like the curtain from all sides of a room and one is sitting within it. The Yogāvacara has to transcend it. Therefore, with his jhānic power, he removes the curtain having form and colour. As in our practical experience, it is seen that when all of a sudden, the curtain is removed from all sides, there is seen the space all around us, having no limit at all; similarly with

the removal of Rūpa-curtain, he finds before him the infinite space. He takes such infinite space as an object and develops concentration on that. He makes continuous efforts for the same. It may be possible that the mind roams away from the object but he is not disturbed with it and brings it back and engages himself in developing concentration on it. In the back-ground, there comes a moment, when the mind is concentrated on the object. It is then called, 'the consciousness dwelling upon the infinity of space' (Ākāsānancāyatana-citta). He is not satisfied with this achievement and likes to go still higher.

The Yogāvacara has before him the 'Infinite Space'. He starts analysing the same and finds that the infinite space is a mere name. It is the consciousness which manifests like infinite space and this consciousness is real. The existence of 'Infinite Space' depends upon the 'Infinite consciousness'. Therefore, the reality of the consciousness becomes the 'basic fact in the background of searching analysis as above. As such he gives up the 'Infinite Space' as the object of his concentration and takes up the 'Infinite consciousness' (Ananta-viññāṇa) in its place. This is the object of the second stage of *Arūpa-jhāna*. He draws his mind from different directions and directs it to the object, which is before him as infinite consciousness. The effort for developing concenration goes on. The mind is gradually cultured. There comes a moment when it is trained in the way to develop concentration on such object. It is the *Jhān*-consciousness dwelling upon the 'Infinity of consciousness' known as (Viññāṇacāyatana-citta).

This also does not give him full satisfaction; of course, he experiences ecstatic joy by having gradual jhānic achievements. There again starts the analysis of the consciousness pervading all through as an infinite one. He finds under such efforts that the consciousness is also not an independent unit. It appears as a consciousness arising on an object in a particular moment as a complex whole of a number of psychic factors. They are also when analysed, appear as the complex of other sub-psychic states. As the banana tree has no substance in it, as the mirage has no

water in it, as the dazzling conch does not possess silver in it; so also the consciousness appearing as an unit, has no substance in it. There is nothing like real, substantial or tangible in it. It is mere *Dhamma-puñja*. Pondering like this, the nothingness of the consciousness is understood and realized. This type of 'nothingness of the consciousness' becomes the object of the third type of *Arūpāvacara* moral conscionsness. The effort continues for developing concentration on such object, and there comes a moment in the the pursuit that there is the full development of concentration on it. As such, it is named as a consciousness develling upon 'nothingness'. (Ākiñcaññāyatana-citta).

The achievement of gradual proficiency in jhāna envigourates one for going still higher. With this mental frame, he proceeds further and gets the fourth stage of *Arūpa-jhāna*, technically known as *Nevasaññā-nāsaññāyatana-citta* or a consciousness dwelling upon 'there is neither perception nor there is not'.

Here, there is some ambiguity related to the object of the fourth type of *Arūpāvacara* moral consciousness. It is said that it appears taking the third type of consciousness as an object. It is also said that it appears on the same object on which the third type of consciousness just arose. But we may have a careful survey of the previons three types of consciousness which have been named on the basis of the situational analysis of the previous objects. The types of consciousness are also named on the basis of the objects. Here the same sequence does not appear to be fully true when the name *Nevasaññānāsaññāyatana* is judged from above point of view.

Therefore, it provides a reasonable ground to make a pause and think about the object of the fourth type of *Arūpāvacāra* moral consciousness. It may be stated here that after getting concentration on the 'nothingness of consciousness', the mind becomes too subtle. It loses the descriminating capacity of 'it is being the subject and that is being the object'. It rather remains one-pointed within itself. It does not remain as a consciousness because it does not function as grasping the object. It does not remain as 'not consciousness' because it is not extinct but remains

as immensely pure consciousness being one-pointed on itself. It is on the basis of attainment of such state of consciousness, it is named as 'Neither perception nor not perception' (Nevasaññā-nāsaññāyatana-citta). Therefore, this consciousness may have the object of this state of consciousness as there is "neither perception nor not perception". The object is subtle and the consciousness is also subtle.

The above consciousness, sometimes, appears as a very difficult one to be understood. It is very subtle in its nature and therefore, drew attention of the ancients in the process of their exposition. A number of similes related to day to-day life are introduced to explain the real nature of the consciousness. A few of them are illustrated here to make its nature more clear and understandable.

Once a monk was going for alms round following his novice. The novice found the way, on a particular spot, full of mud and requested the teacher to put off the shoes because there was water in the way. The teacher expressed the sense of joy at this and asked him to bring water for drinking as he felt thirsty. The novice immediately replied that there was no water. The monk asked that he just requested him to put off the shoes as there was water in the way and when being asked to bring the water, he did not do so. The novice replied that there was water so as to pollute his feet. But, there was no water so as to be taken for drinking purpose. Similarly, there is consciousness becoming immensely subtle and concentrated within itself but there is no consciousness to grasp the objects.

It is also said that the monks after begging alms, eat the food, wash the alms-bowls and polish them with the oil and put them in proper places. One day a monk marked the time for entering into the village for collecting the alms and asked the novice to bring the alms-bowl. He immediately replied that this cannot be used for begging alms because there is oil in it. The monk then asked him to bring the oil which he would like to put on his ailing feet. The novice replied that there is no oil for the purpose. The monk asked for the reason of these statements—'there being the oil and there not being the oil'. The novice explained the situation that there is the

oil in the alms bowl so as to pollute the food which will be begged therein. There is no oil in the sense that it would be utilized for massaging the ailing feet. Similarly, the state of the conciousness as 'there is the consciousness and there is not the consciousness' should be understood.

This state of the consciousness is very subtle as well as penetrative through the nature of reality. It is with this, one may very easily proceed for realization of Right understanding.

As it has been stated earlier that whenever any type of consciousness arises, it, in the next moment, leaves its impression on mind which is called *Vipāka*. As here, there is the arising of the four types of Arūpāvacara moral consciousness, they produce four types of resultant consciousness, known as *Kusala-vipāka-citta*. In this way, there are four types of *Arūpāvaccra* resultant consciousness.

It is also said that whenever an Arahata practices *Arūpa-jhāna*, he passes through experiencing these four *Arūpa-jhānic stages.* He has no desire at all and therefore, there is no resultant of his consciousness. There is mere arising of the four types of inoperative consciousness in his case and in this way, there are the four types of *Arūpāvacara-kiriyā-citta.*

Now, taking the four types of moral consciousness, four types of resultant consciousness and the four types of inoperative consciousness, there are altogether twelve types of *Arūpāvacara-sobhana-citta.* It has very briefly been indicated in the following verse as :—

"आलम्बनप्पभेदेन, चतुधारुप्प-मानसं ।
पुञ्ञ-पाक-क्रियाभेदा, पुन द्वादसधा ठितं ॥

—अ० स०, ३२

(viii) *Lokuttara-sobhana-citta*

The word '*Loka*' is used, in ordinary parlance, in the sense of 'world' 'universe', state of existence, divine kingdom etc. In technical sense, it indicates the process of existence, where there is

the appearance and disappearance as a basic fact—'Lunjana-paluñjana-atthena-loko'. One comes into existence, dies and maintains the continuity of repeated existence. This continuous process of coming into being and disappearing is the *Loka*. *Uttara* means above, gone beyond etc. Thus, the consciousness, which has gone beyond the process of repeated existence, is the *Lokuttara-citta*. It is the supramundane consciousness. It has been named so to distinguish the other types of consciousness which are responsible for maintaining the process of repeated existence. And therefore, they are called *Lokiya-citta* or the mundane consciousness. The *Kāmāvacara-cittas*, the *Rūpāvacara-cittas* and the *Arūpāvacara-cittas* are responsible for the continuity of repeated existence. For this they are termed as mundane consciousness. Both the moral and immoral actions are done through them. The resultants are accumulated thereby and they perpare the ground for coming into being again and again. From this angle, the consciousness of the first three spheres are called—*Ācayagāmī dhammās* or the accumulating states. The *Lokuttara-cittas* eliminate the previous accumulation of resultants and donot add to any such further accumulations. From this angle, they are called—*Apacayagāmī dhammās* or the eliminating states.

There are eight types of *Lokuttara-sobhana-citta*. They are the four types of supramundane moral consciousness and four types of supramundane resultant consciousness. In another way of calculation there are twenty types of supramundane moral consciousness and twenty types of supramundane resultant consciousness. The supramundane moral consciousness are called the Path-consciousness (magga-citta) and the supramundane resultant consciousness are called the Fruit-consciousness (Phala-citta).

The supramundane types of consciousness have a definite function to do. They are the very important functions and the last functions to be performed in the virtuous career of the Yogāvacara. They are the cutting down of the fetters', technically known as *Saṁyojanas*. It may be seen here that the Yogāvacara through the practice of moral precepts and different stages of meditation, curtails the pollutions of his consciousness. By such efforts, consciousness

becomes pure. But coming to the supramundane plane. he finds that there are still some polluting forces in the consciousness, of course, in the form of seeds. They are in very reduced forms but potential enough to flare up finding the favourable situations for the same. They are the ten fetters (*samyojanas*). So long, they are not destroyed, there is no possibility of getting rid of the process of repeated existence. Therefore, it becomes essential for the Yogāvacara to finally cut down the ten fetters for making the consciousness immensely free from pollutions and for the realization of Nibbāna, a state of eternal Bliss. The ten fetters are the :—

(i) *Sakkāyadiṭṭhi*. It is a belief in the existence of a permanent soul. It is a false view which maintains that there is a permanent soul existing in the personality of a being. It is changeless and eternal in nature.

(ii) *Vicikicchā* or the doubt. It is the name of the doubt related to the Buddha, Dhamma and Saṅgha.

(iii) *Sīlabbataparāmāsa*. It is the name of a type of belief of getting purification by observing some rites and rituals. It is also a wrong notion that one can get the state of purity of consciousness simply by following some vows or keeping fast on a particular day or taking bath in a particular river on a definite day etc.

(iv) *Kāmarāga*. It means taking delight in sensual pleasure. The word *Kāma* refers to the pleasure related to enjoying the objects by the senses. There are six senses likes—eye, ear, nose, tongue, body and mind. There are six respective objects, namely; visible object, audible object, odorous object, sapid object, tangible object and ideational object. Each sense-organ has a desire to relish the pleasure related to its object. Such desire or the delightful urge is technically known as *Kāmarāga*.

(v) *Paṭigha*. It means the desire for destruction of others. The *Paṭigha* is a very strong desire related to hatred, antipathy and distruction of others. It functions in three dimensions of time and appears in one form and another to do harm to others in all possible ways.

(vi) *Rūparāga.* It is a feeling of delight in having existence in the *Rūpa-Brahmaloka.* It is the name of a delightful desire for becoming as a divine being in the *Rūpa-loka* and enjoying pleasure available therein.

(vii) *Arūpa-rāga.* It refers to a delightful desire of having existences in Arūpi-Brahmaloka. It is the name of a strong desire saturated with delight for having birth in the divine kingdom of the *Arūpi-Brāhmas.* Remembering the sxellence of such pleasure of this type of divine kingdom, one possesses a delightful urge to be there and share the pleasurable experiences.

(viii) *Māna.* It expresses the sense of Conceit. It is the another name of *ahaṃkāra* and *mamakāra.* It gives rise to ego and wrongly manifests as, 'I am superior, I am equal, I am inferior' etc. In all such expressions, the ego, lifted with false pride, funcions as a dominant force.

(ix) *Uddhacca.* Its other name is distraction. It is an immoral force, the function of which is to take the mind away from the object. It also appears as a state of bewilderness, due to which the mind roams here and there, without any sequence. Causing aimless roaming is its main function.

(x) *Avijjā.* It is ignorance in a very restricted sense. Specially, it is the ignorance of the four noble truths, past existence, present existence, future existence and the law of dependent origination etc.

These are the ten fetters which keep the being bound with the process of repeated existence. Therefore, their uprooting is a must for the Yogāvacara. But, they are so strong that they cannot be destroyed in one attempt. Here, in the supramundane plane, the four gradual efforts are seen for their destruction and accordingly the types of consciousness are named. In this way there are four types of moral consciousness or the Path consciousness and the four types of resultant consciousness or the Fruit consciousness. They are the eight types of—*Lokuttarā-sobhana-cittas* in all which are enumerated as :—

1. Sotāpatti-path-consciousness (Sotāpatti-magga-cittta),
2. Sakadāgāmī-path-consciousness (Sakadāgāmī-magga-citta),
3. Anāgāmī-path-consciousness (Anāgāāmi-magga-citta),
4. Arahata-path-consciousness (Arhata-magga-citta),
5. Sotāpatti-fruit-consciousnecs (Sotāpatti-phala-citta),
6. Sakadāgāmī-fruit-consciousness (Sakadagāmī-phala-citta),
7. Anāgāmī-fruit-consciousness (Anāgāmī-phala-citta), and
8. Arahata-fruit-consciousness (Arahata-phala-citta).

The four types of Path-consciousness are the four types of *Lokuttara-kusala-citta.* The four types of Fruit-consciouness are the *Lokuttara-vipāka-citta.* For having clear understanding of the eight types of supramundane consciousness, they are studied in relation to the fetters. The Yogāvacara after reaching the supramundane plane, proceeds for destruction of the fetters. First of all, he takes up the first three fetters—*Sakkāyadiṭṭhi, Vicikicchā* and *Sīlabbataparāmāsa.* He cuts them down and understands that they have been destroyed. The moment in which he cuts down the fetters is the state of Path consciousness (*magga-citta*) and the moment when he knows that they have finally been destroyed, is the state of Fruit consciousness (*phala-citta*). By total destructing of these three fetters, he becomes *sotāppana* or the stream-winner. *Sotapanna* is he, who is in the path leading to *Nibbāna.* He has not so for realized Nibbāna but he has a vision of the same. As a man desirous to see the king, goes to the capital city and finds himself on the path leading towards the palace. He may see the king from a far, walking on a terrace; similarly, a *Sotāppanna* is set on the path and has a vision of *Nibbāna.* It is said about him that in case he does not realize Nibbāna in this very life, he will achieve it in seven births to come. He will never be born here for the eighth time.

After the destruction of the first three fetters, he makes an estimation of the remaining ones. He finds that there are two fetters *Kāma-rāga* and *Paṭigha,* very strong and deceitful. They cannot be destroyed in one effort. Therefore, he makes effort for weakening them first. The efforts continue and there comes the moment when they are made weak. Here also there are two moments in

weakening and knowing the state of fetters. The moment in which, he makes the two fetters weak, is the state of *Sakadāgāmī-magga-citta* or the *Sakadāgāmi*-Path-conciousness. The moment when he understands that they have been made weak, is the state of *Sakadāgāmi-phala-citta* or the *Sakadāgāmi*-Fruit-consciousness. After weakening these two fetters, he becomes *Sakadāgāmi*.

Sakadāgāmi means 'once returner.' In case, he does not realize Nibbāna in this very life, he is to be born once again in this human world and, in that birth, he will be liberated. He will never come back for the second time in this world.

The Yogāvacara now finds that the two fetters *Kāmarāga* and *Paṭigha* have become weak. As a farmer while weeding out the undesirable plants from the field, sometimes finds that there are some very strongly rooted plants. He cannot uproot them at one time and therefore, he shakes them vigourouly and makes them weak. Finding them so, he uproots, them in the second effort. In the same way, the Yogāvacara first weakens the two fetters at *Sakadāgāmi*-stage and then makes right efforts for uprooting them. In his such endeavour, there comes the moment when they are destroyed. This destroying together with knowing the fact, has two stages. There is the moment, when he uproots them. This is the state of *Anāgāmi*-Path-consciousness. There is also the other moment when he knows that they have been destroyed. It is the state of *Anāgāmī*-Fruit-consciousness. After total uprooting of these two fetters, he becomes *Anāgāmi* or 'Never returner.'

Anāgāmi is the indication of a person who has no further coming to this world. In general case, he realizes Nibbāna here in the present state of existence. In case, he does not realize it so, he is not born again here. He is born in the divine kingdom, preferably in the *Suddhāvāsa-Loka* and therefrom gets liberation.

The remaining five fetters *Rūpa-rāga*, *Arūpa-rāga*, *Māna*, *Uddhacca* and *Avijjā* remain still to be destroyed. The Yogāvacara also finds himself capable to uproot them. He, with his strong determination, procceeds with right efforts for their destruction. In doing so, there comes a moment, when they are destroyed. Here also there, are two stages. There is the moment when, he uproots the

remaining five fetters. It is the state of Arahata-Path-consciousness. There is another moment, when he understands that they have been destroyed. It is the state of Arahata-Fruit-consciousness. After the destruction of the five fetters, he becomes, an Arahanta, a Capable One. He is the man, who is finally liberated by breaking the process of repeated existence and attaining the Nibbāna, a state of Eternal Bliss.[1] The text briefly presents the eight types of supramundane consciousness as :—

सोतापत्ति-मग्गचित्तं, फलचित्तं तथापरं ।
सकदागामी अनागामी, अरहतं ति अट्ठधा ।।

ना० रू० प० ६

चतुमग्गप्पभेदेन, चतुधा कुसलं तथा ।
पाकं तस्स फलत्ता ति, अट्ठधानुत्तरं मतं ।।

अ० सं० ३४

The supramundane types of coasciousness are also counted in another way from the standpoint of practicing the *jhāna*. It is said that the Yogavācara, already set in the supramundane-plane sometimes, practices five stages of *Rūpa-jhāna* at each stage of *Lokuttara-citta*. Ofcourse, there is no need of his such practice for spiritual gain because he has passed through the ecstatic process and reached the supramundane stage. He simply remembers the benefit received by these jhanic stages in reaching the higher plane and for the sake of soothing spiritual refreshment repeats them for a while. In doing so, with each one of the eight

---

1. 'खीणा जाति, वुसितं ब्रह्मचरियं, कतं करणीय, नापरं इत्थत्तायाति पजानाति ।' —दी० नि० १.७४

सब्बसंखारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं । — म० नि० १.२१७

तदेतं वान-निक्खन्तं, अच्चन्तं सन्तलक्खणं ।
अस्सासकरणरसं, खेमभावो ति गण्हति ।।

—ना० रू० प० १०

पदमच्चुतमच्चन्तं, असङ्खतमनुत्तरं ।
निब्बानमिति भासन्ति, वानमुत्ता महेसयो ।।

—अ० सं० १८४

supramundane stages, he practices five stages of *Rūpa-jhāna*. In this way, there is the arising of five types of jhanic consciousness at eight stages of supramundane consciousness. Thus the total number of consciousness at supramundane plane becomes forty. They are the twenty types of moral consciousness and twenty types of resultant consciousness.

How it is so ? Suppose the Yogāvacara is in the *Sotpāatti*-Path-consciousness and he practices the five types of *Rūpa-jhāna*. It appears as :—

(1) The first *jhāna-sotāpatti*-Path-consciousness associated with the initial application, sustained application, a thrill of pleasant sensation, composure and one-pointedness.

(2) The second *jhāna-sotāpatti*-Path-consciousness associated with sustained application, a thrill of pleasant sensation, composure and one-pointedness.

(3) The third *jhāna-sotāpatti*-Path-consciousness associated with a thrill of pleasant sensation, composure and one-pointedness.

(4) The fourth *jhāna-sotāpatti*-Path-consciousness associated with composure and one-pointedness.

(5) The fifth *jhāna-sotāpatti*-Path-consciousness associated with indifference and one-pointedness.

In this way the one type of *Sotāpatti*-Path-consciousness becomes five by way of practicing the five stages of *Rūpa-jhāna*. As it is practiced at *Sotāpatti-magga*-stage, similarly, it is practiced with the remaining three *Magga*-stages and four *Phala*-stages. Thus the eight types of consciousness multiplied by five, go to make total number of consciousness as forty. The text simply makes an indication as :—

झानङ्गयोगभेदेन, कत्वेकेकं तु पञ्चधा ।
वित्थारानुत्तरं चित्तं, चत्तालीसविधं भवे ॥

ना० रू० प० ६

It may be urged in this context that why does the Yogāvacara practice five stages of *Rūpa-jhāna* and why not does he practice the *Arūpa-jhāna* ? The *Arūpa-jhānas* are also beneficial in giving him the spiritual lift like the *Rūpa-jhānas.* The answer may be that the level of the fifth stage of *Rūpa-jhāna* is equal to the all stages of *Arūpa-jhāna.* When the fifth stages of *Rūpa-jhāna* is practiced, all the stages of *Arūpa-jhānas* are also practiced. As such there is no need of further practicing of the *Arūpa-jhānas* in the supra-mundane plane.

In this way the eight or forty types of *Lakuttara-sabhana-cittas* should be understood.

Now reaching this point, one may have a retrospection of the way-faring through the consciousness, and may have the clear vision of the eighty nine or one hundred twenty one types of consciousness in all as well as the fifty nine or seventy one types of *Sobhana*-consciousness of all the four *Citta-bhūmis*. They may also be seen as below :—

(a) *Total number of consciousness*

(a)	Kāmāyacara-citta	54	54
(b)	Rūpāvacara-citta	15	15
(c)	Arūpāvacara-citta	12	12
(d)	Lokuttara-citta	8	40
		89	121

(b) *Total number of Sobhana-consciousness*

(a)	Kāmāvacara-sobhana-citta	24	24
(b)	Rūpāvacara-sobhana-citta	15	15
(e)	Arūpāvacara-sobhaoa-citta	12	12
(d)	Lokuttara-sobhana-citta	8	40
		59	71

The study of consciousness has been made here not merely to harbour them at intellectual level but to remind one of his being the man and make it aware of the basic Truth that the 'beings are polluted because of the pollution of the consciousness and they are purified because of the purification of consciousness. Consciousness alone is responsible for pollution and purification of beings.[1] Therefore, understanding sincerely the important role of consciousness one should make right efforts to remove the pollution of consciousness by utilizing every moment of life with complete awareness. It is the message of the Buddha and the theme of his entire teachings :—

"सचित्तपरियोदपनं, एतं बुद्धान सासनं" ।

MAHESH TIWARY

---

१. चित्तसङ्किलेसा, भिक्खवे, सत्ता सङ्किलिस्सन्ति, चित्तवोदाना सत्ता विसुज्झन्ति ।

सं. नि. २.३६७.

× ×

यथा अगारं दुच्छन्नं, वुट्ठी समतिविज्झति ।
एवं अभावितं चित्तं, रागो समतिविज्झति ॥
यथा अगारं सुच्छन्नं, वुट्ठी न समतिविज्झति ।
एवं सुभावितं चित्तं, रागो न समतिविज्झति ॥

सु. नि. १.१२

× ×

अनुपुब्बेन मेधावी, थोकं थोकं खणे खणे ।
कम्मारो रजतस्सेव, निद्धमे मलमत्तनो ॥

सु. नि. १.३१

विसय-उद्देसो

पाठा	पिट्ठङ्का
INTRODUCTION	7
विसय-उद्देसो	71
सुद्धि-पण्णं	४०

पठमो परिच्छेदो

गन्थारम्भ-कथा	३
नामत्थ-विभागो	३
१. चित्त-कथा	३
१. (क) अहेतुक-चित्त-कथा	३
(१) अहेतुक-कुसल-विपाक-चित्तं	३
(२) अहेतुक-अकुसल-विपाक-चित्तं	४
(३) अहेतुक-क्रिया-चित्तं	४
सङ्गह-गाथा	४
२. अकुसल-चित्त-कथा	४
(१) लोभ-मूलक-चित्तं	४
(२) पटिघ-चित्तं	५
(३) मोहमूलं-चित्तं	५
सङ्गह-गाथा	४
३. सोभन-चित्त-कथा	५
(१) कामावचर-सोभन-चित्तं	५
सङ्गह-गाथा	५
(२) रूपावचर-सोभन-चित्त-कथा	५
(३) अरूपावचर-सोभन-चित्त-कथा	६
(४) लोकुत्तर-सोभन-चित्त-कथा	६
सङ्गह-गाथा	६

२. चेतसिक-कथा ६
१. अञ्ञसमाना चेतसिका ६
(१) सब्बचित्त-साधारण-चेतसिका ६
(२) पकिण्णक-चेतसिका ७
(३) सम्पयोग-कथा ७
(४) अकुसल-चेतसिक-सम्पयोग-कथा ७
(५) सोभन-चेतसिक-सम्पयोग-कथा ७
(६) मिस्सक-सम्पयोग-कथा ८
(७) महग्गत-चित्त-सम्पयोग-कथा ८
(८) लोकुत्तर-चित्त-सम्पयोग-कथा ९
(९) कामावचर-सोभन-चित्त-सम्पयोग-कथा ९
(१०) अकुसल-चित्त-सम्पयोग-कथा ९
(११) अहेतुक-चित्त-सम्पयोग-कथा १०
३. निब्बान-कथा १०
१. निब्बान-भेदा १०

दुतियो परिच्छेदो

१. चेतसिक-लक्खणादि-निद्देसो १२
(१) नय-कथा १२
(२) सब्बचित्तसाधारण-चेतसिक-वण्णना १३
(३) पकिण्णक-चेतसिक-वण्णना १३
(४) सोभन-चेतसिक-वण्णना १४
(५) अकुसल-चेतसिक-वण्णना १६

ततियो परिच्छेदो

१. समुच्चय-सङ्गहो १८
पभेद-सङ्गह-विभागो १८
२. अकुसल-धम्म-सङ्गहो १८
(१) परामास-कथा १८
(२) किलेस-कथा १८

(३) आसव-कथा १८

(४) ओघ-कथा १९

(५) योग-कथा १९

(६) उपादान-कथा १९

(७) गन्थ-कथा १९

(८) नीवरण-कथा १९

(९) अनुसय-कथा २०

(१०) संयोजन-कथा २०

(११) किलेस-कथा २०

(१२) संगह्-कथा २०

३. **मिस्सक-सङ्गहो** २१

(१) हेतु-धम्म-कथा २१

(२) झान-धम्म-कथा २१

(३) मग्गङ्ग-कथा २२

(४) आहार-कथा २२

(५) इन्द्रिय-कथा २२

(६) बल-कथा २३

(७) अधिपति-कथा २३

(८) सङ्गह-कथा २३

(९) मिस्सक-धम्म-योग-कथा २३

४. **बोधिपक्खिय-सङ्गहो** २५

बोधिपक्खिय-वण्णना २५

(१) सतिपट्ठान-कथा २५

(२) सम्मप्पधान-कथा २६

(३) इन्द्रिय-बल-कथा २६

(४) बोज्झङ्ग-कथा २६

(५) मग्गङ्ग-कथा २६

(६) सङ्गह-कथा २६

चतुत्थो परिच्छेदो

१. पकिण्णक-विभागो २८

(१) किच्च-कथा २९

(२) द्वार-कथा २९

(३) चित्तवीथि-कथा २९

(४) पञ्चद्वार-वीथि-कथा २९

(५) मनोद्वार-वीथि-कथा ३०

(६) द्वारवसेन चित्तप्पवत्ति-कथा ३०

(७) गोचरवसेन चित्तप्पवत्ति-कथा ३०

(८) वत्थुवसेन चित्तप्पवत्ति-कथा ३१

(९) भूमिवसेन चित्तप्पवत्ति-कथा ३२

(१०) पुग्गलवसेन चित्तप्पवत्ति-कथा ३४

(११) ठानवसेन चित्तप्पवत्ति-कथा ३४

(१२) तदारम्मण-नियमो ३५

(१३) जवन-नियमो ३५

(१४) चित्तुप्पाद-कथा ३७

(१५) जनकवसेन चित्तप्पवत्ति ३८

पञ्चमो परिच्छेदो

१. कम्म-विभाग-कथा ४०

(१) कम्म-पवत्ति-वण्णना ४०

(२) पाकदानवसेन-कम्म-कथा ४०

(३) क्लेस-वोदान-भेदेन कम्म-कथा ४१

(४) किच्च-भेदेन कम्म-कथा ४१

(५) पाक-दान-परियायेन कम्म-कथा ४२

(६) पाक-काल-वसेन कम्म-कथा ४३

(७) भूमिभेदेन कम्म-कथा ४३

(८) द्वार-वसेन कम्म-कथा ४३

(९) कम्मपथ-वसेन कम्म कथा ४४

(१०) दानादि-वसेन-कम्म कथा ४५

(११) चित्तुप्पाद-वसेन कम्म-कथा ४५

(१२) कम्मट्ठान-वसेन चित्त-कथा ४५

(१३) परिकम्मादि-वसेन चित्त-कथा ४७

(१४) विसुद्धि-वसेन चित्त-कथा ४९

(१५) भूमादि-वसेन चित्त-कथा ४९

छट्ठो परिच्छेदो

रूप-सङ्गहो ५५

(१) नय-कथा ५५

(२) भूत-रूप-कथा ५५

(३) उपादा-रूप-कथा ५५

४. **भूत-रूप-वण्णना** ५६

५. **उपादा-रूप-वण्णना** ५७

(१) पसाद-रूपं ५७

(२) गोचर-रूपं ५८

(३) भाव-रूपं ५८

(४) जीवित-रूपं ५९

(५) हदय-रूपं ५९

(६) आहार-रूपं ५९

(७) परिच्छेद-रूपं ५९

(८) विञ्ञत्ति-रूपं ६०

(९) विकार-रूपं ६०

(१०) लक्खण-रूपं ६१

६. **अज्झत्तिकादि-भेद-कथा** ६२

७. **रूप-समुट्ठान-कथा** ६४

८. **रूप-कलाप-कथा** ६५

९. कलाप-समुट्ठान-कथा ६५

१०. रूप-पवत्ति-कथा ६६

सत्तमो परिच्छेदो

सब्ब-सङ्गाहक-विभागो ६८

(१) विसय-पवत्ति ६८

(२) नय-कथा ६८

(३) दुक-वसेन धम्म-कथा ६८

(४) तिक-वसेन धम्म-कथा ६९

(५) खन्ध-वसेन धम्म-कथा ७०

(६) आयतन-वसेन धम्म-कथा ७२

(७) धातु-वसेन धम्म-कथा ७३

(८) सच्च-वसेन धम्म-कथा ७३

(९) पटिच्चसमुप्पाद-वसेन धम्म-कथा ७७

(१०) पच्चय-वसेन धम्म-कथा ८७

(११) समञ्ञा-वसेन धम्म-कथा ८९

अट्ठमो परिच्छेदो

१. भावनाधिकारो ९३

(१) भावना-पकार-उद्देसो ९३

(२) समथ-भावना-विधि ९३

(३) सील-परिपूरण-कथा ९३

(४) धुतङ्ग-कथा ९४

(५) पलिबोध-छेदन-कथा ९५

(६) कम्मट्ठान-दायक-आचरिय-गुणं ९५

(७) चरियानुरूप-कम्मट्ठान-गहणं ९५

(८) भावनाय असप्पाय-सेनासनं ९६

(९) भावनाय सप्पाय-सेनासनं ९६

(१०) खुद्दक-पलिबोध-छेदन-कथा ९६
(११) कामेसु आदीनव-दस्सनं ९७
(१२) नेक्खम्म-आनिसंस-कथा १००
(१३) परियुट्ठान-अपकार-कथा १०३
(१४) परियुट्ठान-रून्धनोवादो १०६
(१६) कसिण-भावना-कथा १०८
(१५) समथ-भावना-पवत्ति-कथा १०८
(१७) असुभ-भावना-कथा ११०

नवमो परिच्छेदो

अनुस्सति-भावना ११४
(१) बुद्धानुस्सति-भावना ११४
(२) धम्मानुस्सति-भावना ११६
(३) सङ्घानुस्सति-भावना ११७
(४) सीलानुस्सति-भावना ११९
(५) चागानुस्सति-भावना १२०
(६) देवतानुस्सति-भावना १२२
(७) उपसमानुस्सति-भावना १२३
(८) सत्तानुस्सति-भावना १२४
(९) मरणानुस्सति-भावना १२४
(१०) कायगता-सति-भावना १२७
(११) आनापान-सति-भावना १२९

दसमो परिच्छेदो

१. अप्पमञ्ञा-भावना १३४
(१) अप्पमञ्ञानिसंस-कथा १३४
(२) मेत्ता-भावना १३८
(३) करुणा-भावना १३९
(४) मुदिता-भावना १४१

(५) उपेक्खा-भावना १४२
(६) ब्रह्मविहार-वण्णना १४४
(७) आहारे पटिकूल-सञ्ञा-भावना १४६
(८) धातु-ववत्थान-भावना १४८
(९) आरुप्प-भावना १५०
(१०) अभिञ्ञा-कथा १५२

एकादसमो परिच्छेदो

विपस्सना-विभागो १५५
(१) विपस्सना-पवत्ति-कथा १५५
(२) विपस्सना-भावना-कथा १५५
(३) तिविधा परिञ्ञा १५६
(४) तिलक्खणं १५६
(५) विपस्सना-सरीरं १५६
(क) दिट्ठि-विसुद्धि १५७
(ख) कङ्खावितरण-विसुद्धि १५७
(ग) मग्गामग्ग-दस्सन-विसुद्धि १५८
(घ) पटिपदा-ञाण-दस्सन-विसुद्धि १५८
६. तिविध-भावना १५८
(क) अनिच्च-भावना १५८
(ख) दुक्ख-भावना १५९
(ग) अनत्त-भावना १६१
(७) नाम-रूप-पवत्ति-कथा १६२
(८) महाविपस्सना-कथा १६६

द्वादसमो परिच्छेदो

१. दस-अवत्था-विभागो १६९
(१) दस-अवत्था-निद्देसो १६९

(२) तिविध-सङ्गह-कथा १६६
(३) कलापतो सम्मसन-कथा १७०
(४) उदय-वय-ञाणं १७१
(५) भङ्ग-ञाणं १७४
(६) भय-ञाणं १७५
(७) आदीनव-ञाणं १७६
(८) निब्बिदा-ञाणं १७७
(९) मुञ्चितुकम्यता-ञाणं १७८
(१०) पटिसङ्खा-ञाणं १७९
(११) सङ्खारुपेक्खा-ञाणं १७९
(१२) अनुलोम-ञाणं १८१

तेरसमो परिच्छेदो

१. **निस्सन्द-फल-विभागो** १८४
(१) दुक्खादिसच्च-किच्च-कथा १८४
(२) उत्तरोत्तर-पवत्ति-वण्णना १८५
(३) अरियपुग्गल-कथा १८६
(४) पटिसम्भिदा-कथा १८७
(५) निब्बान-अधिगम-कथा १८८
निगमन-कथा १९०
पच्छिमं विञ्ञापनं १९२

अनुक्कमणिका १९३
(१) गाथा-पठम-पाद-अनुक्कमणिका १९३
(२) विसेस-सद्द-अनुक्कमणिका २२८

सुद्धि-पण्णं

पिट्ठे	तन्तियं	असुद्ध-पाठा	सुद्ध-पाठा
६	२१	लोभदिट्ठया	लोभदिट्ठिया
१५	२०	अकलिट्ठाजीव०	अकिलिट्ठाजीव०
१६	१७	इदं सच्चाभिनिवेसो	इदं-सच्चाभिनिवेसो
२१	५	वत्ता	वुत्ता
२२	३	वत्थ-	वत्थु-
२५	१०	सन्तारणं	सन्तीरणं
२५	१२	द्वव	द्वेव
२५	१६	वियागभेदं	वियोगभेदं
२६	२४	इच्चवं	इच्चेवं
२७	१८	वुधेव	बुधेव
३८	६	पुब्बापर नियामतो	पुब्बापर-नियामतो
३८	१६	इरियापथ विञ्ञत्ति	इरियापथ-विञ्ञत्ति
४१	२०	लोकुत्तर	लोकुत्तरं
४२	२	जनक	जनकं
४३	१८	बाहुल्लवत्तितो	बाहुल्लवुत्तितो
४४	८	पाणधातादि भेदेन	पाणघातादि-भेदेन
४५	७	कनोकम्म	मनोकम्मं
५१	८	निरचादि०	निरयादि०
५६	१२	काया	कायो
६१	६	लद्धाचित्तं	लद्धा चित्तं

६१	१४	रुपुप्पजापन०	रूपुप्पजापन०
६३	६	सन्तिके रूपं	सन्तिके-रूपं
६८	१४	सल्सतं	संस्सतं
६६	१०	उपादानीय सासवा	उपादानीय-सासवा
६६	२६	सेवितब्बान वज्जा	सेवितब्बानवज्जा
७०	८, ६	असङ्कलिट्ठ-सङ्कलेसिका	असङ्किलिट्ठ-सङ्किलेसिका
७०	१६	अरहत्त फलं	अरहत्त-फलं
७१	१०	जित्तसंसट्ठ०	चित्तसंसट्ठ
७२	६	विपल्लासक भावतो	विपल्लासक-भावतो
७३	२	पञ्चापसाद विसया	पञ्चप्पसाद-विसया
७३	११	द्वारालम्ब तदुप्पन्न०	द्वारालम्ब-तदुप्पन्न०
७४	८	मट्ठोघो	महोघो
७५	२०	अप्पिथेहि	अप्पियेहि
७६	३	पिपासातुर मानसा	पिपासातुर-मानसा
७६	१३	तण्हास्नेहसिने हितं	तण्हास्नेहसिनेहितं
७७	६	अच्युतं	अच्चुतं
७६	५	तियंङ्ग	तियद्धं
७६	६	तत्था विज्जा	तत्थाविज्जा
८०	८	तण्हुपादान भवा	तण्हुपादान-भवा
८१	१८	इहा भोग०	इहाभोग०
८३	२	संखार जनितं	संखारजनितं
८५	८	नारूपिनं	नामरूपिनं
८७	२१	आधपतिपच्चयो	अधिपतिपच्चयो
६६	२	वलेसावट्टो	क्लेसावट्टो
६६	११	निबायो	निवापो
१००	२	महासंटुपळयूळहा	महासंकटुपळ्यूळहा
१०४	२	बुद्धसासन	बुद्धसासनं

१०८	१०	पलिबोध विनिस्सटो	पलिबोध-विनिस्सटो
१११	८	लब्भमानक माकारं	लब्भमानकमाकारं
११३	८	विनाधम्मं	विनासधम्मं
११७	१२	पिवत्ति	विपत्ति
११७	१६	भेखा	भेरवा
११८	१०	भयभेख	भयभेरव
११६	१३	आदि मेतं	आदिमेतं
११६	१३	पमुख मुत्तमं	पमुखमुत्तमं
१२०	६	विपत्ति पथ-वारणं	विपत्ति-पथ-वारणं
१२१	७	सारादान मनुत्तरं	सारादानमनुत्तरं
१२२	५	स्वुतं	सुतं
१२२	१०	चिरकालप्पति ट्ठिता	चिरकालप्पतिट्ठिता
१२२	१८	धम्वा	धम्मा
१२३	२२	-गुणंमच्चन्तं	-गुणमच्चन्तं
१२४	७	-,भेख	भेरव
१२६	१७	आतापि	आतापी
१३५	१०	खममग्ग०	खेममग्ग०
१४०	१६	विधाता	विघाता
१४६	१६	विपरातं	विपरीतं
१५३	२	चित्त	चित्ते
१७३	५	११६८२	१६८२
१८८	२५	फल चित्त	फल-चित्त
१६१	३	महाविहार-मारूळह	महाविहारमारूळह

संकेत-सूची

अ०	—	अभिधम्मावतारो
अ० सं०	—	अभिधम्मत्थसङ्गहो
अ० सा०	—	अट्ठसालिनी
खु० नि०	—	खुद्दकनिकायो
गं० वं०	—	गन्धवंसो
ध० सं०	—	धम्मसङ्गणी
ना० प०	—	नामरूप-परिच्छेदो
प० वि०	—	परमत्थ-विनिच्छयो
मि० प०	—	मिलिन्द-पञ्हो
स० सं०	—	सद्धम्म-सङ्गहो
सं० नि०	—	संयुत्तनिकायो
सा० वं०	—	सासनवंसो
S.	—	Simhalese
B.	—	Burmese
R.	—	Roman

पुरिमं विञ्ञापनं

भारतस्मिं सुरट्ठस्मिं, अभिधम्म-परम्परा ।
अनुदिनं पभासेथ, भानुरंसिमिव सुभा ॥

सब्बेसं हि मनुस्सानं, मानसं रुचिरं वरं ।
अभिधम्मम्बु-फस्सेन, फुट्ठं आतु निरन्तरं ॥

सिस्सानं सुखबोधाय, पामोज्जं जननाय च ।
जिन-धम्मं पकासाय, रतिं जननाय सासने ॥

बुद्धञ्जनेथ्यं वन्दित्वा, कत्वाचरियमञ्जलिं ।
साधासाधुं नमस्सित्वा, सद्धा-विपुल-चेतसा ॥

नामरूप-परिच्छेद-गन्थस्स हि विसोधनं ।
कातुं ताव पवत्तामि, पुण्णं भवतु सोत्थिना ॥

याव हि हिमवा लोके, गङ्गा चन्दो दिवाकरो ।
ताव तिट्ठतु अभिधम्मो, लोके अस्सास-दायको ॥

———०———

नामरूप-परिच्छेदो

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स

नामरूप-परिच्छेदो

पठमो परिच्छेदो

गन्थारम्भ-कथा

नामत्थ-विभागो

R.5. सम्मा सम्माभिसम्बुद्धं, धम्मं धम्मप्पकासनं ।
S.1. सङ्घं सङ्घुत्तमं लोके, वन्दित्वा वन्दनारहं ॥१॥

B.1. नामरूप-परिच्छेदं, पवक्खामि समासतो ।
महाविहारवासीनं, वण्णनानयनिस्सितं ॥२॥

S.3. तत्थ चित्तं चेतसिकं, निब्बानं ति मतं तिधा ।
नामं, रूपं तु दुविधं, भूतोपादाय-भेदतो ॥३॥

कामभूमादि-भेदेन, तत्थ चित्तं चतुब्बिधं ।
चेतोयुत्ता द्विपञ्ञास, धम्मा चेतसिका मता ॥४॥

१. *चित्त-कथा*

१. अहेतुक-चित्त-कथा

(१) अहेतुक-कुसल-विपाक-चित्तं

चक्खु-सोत-घान-जिव्हा-कायविञ्ञाण-धातुयो ।
सम्पटिच्छनचित्तं च, तथा सन्तीरणद्वयं ॥५॥

सोमनस्ससहगतं, उपेक्खासहितं ति च।
इच्चाहेतुकचित्तानि, पुञ्ञपाकानि अट्ठधा ॥६॥

(२) अहेतुक-अकुसल-विपाक-चित्तं

S.4. सोमनस्संयुत्तं तत्थ, हित्वा सन्तीरणं तथा।
सत्ताकुसलपाकानि, तानेवा ति विनिद्दिसे ॥७॥

(३) अहेतुक-क्रिया-चित्तं

पञ्चद्वारमनोद्वारावज्जनं हसनं ति च।
क्रियाचित्तमुदीरितं, तिविधं पि अहेतुकं ॥८॥

सङ्गह-गाथा

एवं अट्ठारसविधं, मानसं होतहेतुकं।
मूलभेदेनाकुसलं, चित्तं तु तिविधं मतं ॥९॥

२. अकुसल-चित्त-कथा

(१) लोभ-मूलक-चित्तं

सोमनस्ससहगतं, उपेक्खासहितं तथा।
दिट्ठिगतसम्पयुत्तं, विप्पयुत्तं ति मेदितं ॥१०॥
असङ्खारं ससङ्खारं, इति भिन्नं पुनट्ठधा।
लोभमूलं पकासेन्ति, तत्थाकुसलमानसं ॥११॥

(२) पटिघ-चित्तं

R.6. दोमनस्ससहगतं, पटिघेन समायुतं।
S.5. दोसमूलमसङ्खारं, ससङ्खारं ति पि द्विधा ॥१२॥

(३) मोहमूलं-चित्तं

विचिकिच्छासहगतं, उद्धच्चसहितं ति च।
मोहमूलं च दुविधं, उपेक्खाय समायुतं ॥१३॥

सङ्गह-गाथा

द्वादसाकुसलानेवं, चित्तानी ति विभावये।
हित्वाहेतुकपापानि, सोभनानि ततो परं ॥१४॥

३. सोभन-चित्त-कथा

(१) कामावचर-सोभन-चित्तं

S.6. सोमनस्ससहगतं, उपेक्खासहितं तथा।
B.2. द्विधा ञाणेन संयुत्तं, विप्पयुत्तं ति भेदितं ॥१५॥
असङ्खार ससङ्खार, इति भिन्नं पुनद्द्विधा।
सहेतुकामावचर-पुञ्ञ-पाक-क्रिया भवे ॥१६॥

सङ्गह-गाथा

कामे तेवीस पाकानि, पुञ्ञापुञ्ञानि वीसति।
एकादस क्रिया चेति, चतुपञ्ञास सब्बथा ॥१७॥

(२) रूपावचर-सोभन-चित्त-कथा

S.7. तक्क-चार-पीति-सुखेकग्गता-सहितं पन।
पठमज्झानकुसलं, विपाकं च क्रिया तथा ॥१८॥

दुतियं तक्कतो हीनं, ततियं तु विचारतो।
चतुत्थं पीतितो हीनं, उपेक्खेकग्गतायुतं ॥१९॥

पञ्चमं, पञ्चदसधा, रूपावचरमोरितं।
पञ्चमज्झानमेवेकं, अरूपावचरं पन ॥२०॥

(३) अरूपावचर-सोभन-चित्त-कथा

आकासानञ्चायतनं, पुञ्ञपाकक्रिया तथा।
विञ्ञाणञ्चायतनं च, आकिञ्चञ्ञायतनकं।
नेवसञ्ञानासञ्ञायतनं द्वादसधा भवे॥२१॥

(४) लोकुत्तर-सोभन-चित्त-कथा

S.8. सोतापत्तिमग्गचित्तं, फलचित्तं तथापरं।
सकदागामी अनागामी, अरहत्तं ति अट्ठधा॥२२॥
झानङ्गयोगभेदेन, कत्वेकेकं तु पञ्चधा।
वित्थारानुत्तरं चित्तं, चत्ताळीसविधं भवे॥२३॥
रूपावचरचित्तानि, गय्हन्तानुत्तरानि च।
पठमादिझानभेदे, आरुप्पञ्चा पि पञ्चमे॥२४॥

सङ्गह-गाथा

S.9. द्वादसाकुसलानेवं, कुसलानेकवीसति।
B.3. छत्तिसेव विपाकानि, क्रियाचित्तानि वीसति॥२५॥
एकवीससतं वाथ, एकूननवुतिविधं।
चित्तं तं सम्पयोगेन, भिन्ना चेतसिका तथा॥२६॥

२. चेतसिक-कथा

१. अञ्ञसमाना चेतसिका

(१) सब्ब-चित्त-साधारण-चेतसिका

फस्सो च वेदना सञ्ञा, चेतनेकग्गता तथा।
जीवितं मनसिकारो, सब्बसाधारणा मता॥२७॥

(२) पकिण्णक-चेतसिका

तक्कचाराधिमोक्खा च, विरियं छन्दपीतियो।
पकिण्णका च अक्खाता, तेरसञ्ञसमानका ॥२८॥

(३) सम्पयोग-कथा

R.7. पकिण्णका न विञ्ञाणे, वितक्को दुतियादिसु।
S.10. विचारो ततियादिम्हि, अधिमोक्खो तु कंखते ॥२९॥
सन्तीरण-मनोधातु-तिकेसु विरियं तथा।
चतुत्थसुखिते पीति, छन्दोहेतुम्हि मोमुहे ॥३०॥
छसट्ठि पञ्चपञ्ञास, एकादस च सोळस।
सत्तति वीसति चेव, तानि चित्तानि दीपये ॥३१॥

(४) अकुसल-चेतसिक-सम्पयोग-कथा

मोहाहिरिकनोतप्पं, उद्धच्चं सब्बपापजं।
इस्सा-मच्छेर-कुकुच्च-दोसा तु पटिघे तथा ॥३२॥
S.11. लोभो लोभेसु दिट्ठि च, दिट्ठियुत्ते वियुत्तके।
मानो च थीनमिद्धं तु, ससंखारेसु पञ्चसु ॥३३॥
कंखिते विचिकिच्छा ति, चुद्दसाकुसलानिमे।
द्वादसाकुसलेस्वेव, नियमेन ववत्थिता ॥३४॥

(५) सोभन-चेतसिक-सम्पयोग-कथा

सद्धा-सति हिरोत्तप्पं, अलोभादोसमज्झता।
कायचित्तानपस्सद्धि, लहुता मुदुता तथा ॥३५॥

B.4. कम्मञ्ञता च पागुञ्ञं, उजुता ति युगा छ च।
एकूनवीसति धम्मा, अञ्ञमञ्ञावियोगिनो।
एकूनसट्ठिचित्तेसु, सोभनेसु ववत्थिता ॥३६॥

S.12. सम्मावाचा च कम्मन्ताजीवो ति विरती इमा।
लोकुत्तरे सदा सब्बा, सह कामसुभे विसुं ॥३७॥
करुणामुदिता नाना, रूपे पञ्चमवज्जिते।
कदाचि कामे कुसले, क्रियाचित्ते सहेतुके ॥३८॥
तिहेतुकेसु चित्तेसु, पञ्ञा सब्बत्थ लब्भति।
एते सद्धादयो धम्मा, पञ्चवीसति सोभना ॥३९॥

(६) मिस्सक-सम्पयोग-कथा

इस्सा-मच्छेर-कुक्कुच्च-विरति-करुणादयो।
नाना कदाचि मानो च, थीनमिद्धं तथा सह ॥४०॥

S.13. सेसा सब्बत्थ जायन्ति, छ तु धम्मा यथारहं।
चुद्दसाकुसलेस्वेव, सोभनेस्वेव सोभना ॥४१॥
द्वेपञ्ञास पनिच्चेवं, धम्मे सङ्गय्ह मानसे।
लब्भमाने विभावेय्य, पच्चेकस्मिं विचक्खणो ॥४२॥

(७) महग्गत-चित्त-सम्पयोग-कथा

सोभनञ्ञसमाना च, पठमे विरती विना।
दुतियादिसु तक्कं च, विचारं ततियादिसु ॥४३॥

S.14. चतुत्थादिसु पीतिं च, करुणादिं च पञ्चमे।

B.5. हित्वानेवं नियोजेय्य, संखिपित्वान पञ्चधा ॥४४॥

पञ्चतिंस चतुतिंस, तेत्तिंस च यथाक्कमं।
द्वत्तिंस तिंस एवाथ, जायन्ती ति महग्गते ॥४५॥

(८) लोकुत्तर-चित्त-सम्पयोग-कथा

गहेत्वा विरती सब्बा, हित्वान करुणादयो।
पठमे दुतियादिम्हि, वितक्कादि विना तथा ॥४६॥

R.8. पञ्चधा व गणेय्येवं, छत्तिंस च यथाक्कमं।
पञ्चतिंस चतुतिंस, तेत्तिंसद्वयमुत्तरे ॥४७॥

(९) कामावचर-सोभन-चित्त-सम्पयोग-कथा

S.15. सोभनञ्ञसमाना च, कम्मेसु कुसले क्रिये।
हित्वा विरतियो पाके, विरती करुणादयो ॥४८॥

ञाणयुत्ते सोमनस्से, वियुत्ते ञाणवज्जिता।
उपेक्खके पीतिहीना, विप्पयुत्ते द्वयं विना ॥४९॥

चतुधा तिविधेस्वेवं, विगणेय्य द्वयं द्वयं।
न सन्ति उपेक्खासहिते, करुणादीति केनचि ॥५०॥

अट्ठतिंस सत्ततिंस-द्वयं छत्तिंसकं सुभे।
पञ्चतिंस चतुत्तिंस-द्वयं तेत्तिसकं क्रिये ॥५१॥

तेत्तिंस पाके द्वत्तिंस, द्वयेकत्तिंसकं भवे।
सहेतुकामावचर-पुञ्ञ-पाकक्रिया-मने ॥५२॥

(१०) अकुसल-चित्त-सम्पयोग-कथा

S.16. मोहादयो समाना च, पठमे लोभदिट्ठिया।
ततिये लोभमानेन, जायन्तेकूनवीसति ॥५३॥

अट्ठारस पीतिहीना, पञ्चमे सत्तमे तथा।
नवमे दोसकुक्कुच्च-मच्छरिस्साहि वीसति ॥५४॥

पठमादिसु वुत्ता च, दुतियादिसु जायरे।
थीनमिद्धेन एकवीस, वीस द्वेवीसतिक्कमा ॥५५॥

(११) अहेतुक-चित्त-सम्पयोग-कथा

S.17. छन्द-पीतिविनुद्धच्चे, कंखते निच्छयं विना।
B.6. पञ्चवसेव कंखाय, असुभेसु विभावये ॥५६॥

सिते समाना निच्छन्दा, द्वादसेकादसेव तु।
पीतिं हित्वान वोट्ठब्बे, विरियं सुखतीरणे ॥५७॥

द्वयं हित्वा मनोधातु, उपेक्खातीरणे वस।
सत्त साधारणा एव, पञ्चविञ्ञाणसम्भवा ॥५८॥

इति चेतसि सम्भूता, द्वेपञ्ञास यथारहं।
ञेय्या चेतसिका धम्मा, चेतोभेदप्पभेदिता ॥५९॥

३. निब्बान-कथा

निब्बान-भेदा

S.18. सुञ्ञतं अनिमित्तं च, तथाप्पणिहितं ति च।
तिविधाकारमीरेन्ति, निब्बानं अमतं बुधा ॥६०॥

यं आरब्भ पवत्तं तं, तत्थानुत्तरमानसं।
सुञ्ञतादि-विमोक्खा ति, नाममालम्बतो लभे ॥६१॥

S.19. सोपादिसेसनिब्बान-धातु चेत्थ तथापरा।
अनुपादिसेसा चा ति, द्विधा धम्मनियामतो ॥६२॥

तदेतं वाननिक्खन्तं, अच्चन्तं सन्तलक्खणं।
अस्सासकरणरसं, खेमभावो ति गय्हति ॥६३॥

तं नामेती ति निब्बानं, नमन्ती ति ततो परे।
तेपञ्ञास ति[1] नामानि, चतुपञ्ञास सब्बथा ।।६४।।

चित्त-चेतसिक-योजना-नयं,
चित्तमुत्तममिदं पकासितं ।
साधु चेतसि निधाय पण्डिता,
R.9. S.20. साधु सासनधरा भवन्ति ते ।।६५।।

B.7. बुद्धपवत्तमवगाहित-बोधिञाणं,
इच्चाभिधम्ममवगाहित-सब्बधम्मं ।
ओगय्ह नामगतरासिमसेसयित्वा,
सङ्गय्ह सब्बमिध योजितमावरेन ।।६६।।

इति नामरूप-परिच्छेदे नामत्थस्स विभागो पठमो परिच्छेदो।

१. ब्रि—रो.

दुतियो परिच्छेदो

१. चेतसिक-लक्खणादि-निद्देसो

(१) नय-कथा

S.21. सभावो लक्खणं नाम, किच्चसम्पज्जना रसो।
गय्हाकरो उपट्ठानं, पदट्ठानं तु पच्चयो ॥६७॥
अत्तूपलद्धिसंखाता,[1] सम्पत्ता च पनत्थतो।
लक्खणरसुपदट्ठाना, वोहारो गोचरादितो ॥६८॥

S.22. तेपञ्ञास सभावेसु, तस्मा मेदं यथारहं।
लक्खणादिप्पकारेहि, पवक्खामि इतो परं ॥६९॥
चिन्तेती ति भवे चित्तं, चिन्तनामत्तमेव वा।
सम्पयुत्तायवा तेन, चिन्तेती ति च गोचरं ॥७०॥
फुसती ति भवे फस्सो, फुसनं वाथ केवलं।
सम्पयुत्तायवा तेन, फुसन्ती ति च गोचरं ॥७१॥
एवं कत्तरि भावे च, करणे च यथारहं।
तेपञ्ञाससभावेसु, सद्दनिब्बचनं नये ॥७२॥

S.23. आलम्बनमनं चित्तं, तं विजाननलक्खणं।
सहजाधिट्ठानरसं, चिन्ताकप्पो ति गय्हति ॥७३॥

---

१. अत्थूपलद्धि० रो० पा०

(२) सब्बचित्तसाधारण-चेतसिक-वण्णना

B.8. आलम्बनसमोधानो, फस्सो फुसनलक्खणो।
संघट्टनरसो तत्थ, सन्निपातो ति गय्हति ॥७४॥

वेदनालम्बनरसा, सा वेदयित-लक्खणा।
गोचरानुभवनरसा, अनुभुत्ती ति गय्हति ॥७५॥

S.24. आकारगहणं सञ्ञा, सा सञ्जानन-लक्खणा।
निमित्तुप्पादनरसा, उपलक्खणा ति गय्हति ॥७६॥

चेतना चित्तविप्फारा, सायं[1] व्यापारलक्खणा।
कम्मन्तायूहनरसा, संविधानं ति गय्हति ॥७७॥

एकग्गता अविक्खेपो, सविसंहारलक्खणा।
संपिण्डनरसा चित्त-समोधानं ति गय्हति ॥७८॥

R.10. यापनं सहजातानं, अनुपालनलक्खणं।
जीवितं जीवनरसं, आयुबन्धो ति गय्हति ॥७९॥

S.25. सरनं[2] मनसिकारो, समन्नाहारलक्खणो।
संयोजनरसो चित्त-पटिपत्ती ति गय्हति ॥८०॥

(३) पकिण्णक-चेतसिक-वण्णना

संकप्पलक्खणो तक्को, सहजाभिनिरोपनो।
आलम्बाहननरसो, सन्निरूहो ति गय्हति ॥८१॥

विचारो अनुसन्धानो, अनुमज्जनलक्खणो।
चित्तानुयोजनरसो, अनुपेक्खा ति गय्हति ॥८२॥

---

१. सा सव्यापारलक्खणा—सी०
२. सरना—रो०

अधिमोक्खो असंसप्पो, सुसन्निट्ठान-लक्खणो ।
निच्चलापादनरसो, दळ्हवुत्ती ति गय्हति ॥८३॥
S.26. विरियं पन वायामो, पग्गहुस्साहलक्खणो ।
किच्चासंसीदनरसो, उपत्थम्भो ति गय्हति ॥८४॥
B.9. आलम्बत्थिकता छन्दो, कत्तुकामतलक्खणो ।
आलम्बनेसनरसो, हत्थादानं ति गय्हति ॥८५॥
सहजातानुफरणा, सम्पियायनलक्खणा ।
संपिण्डनरसा पीति, पामुज्जं इति गय्हति ॥८६॥

(४) सोभन-चेतसिक-वण्णना

चेतो सद्दहनं सद्धा, भूतोकप्पनलक्खना ।
हितपक्खन्दनरसा, अधिमुत्ती ति गय्हति ॥८७॥
S.27. असम्मोहसभावेसु, सति धारणलक्खणा ।
धम्मापिलापनरसा, अप्पमादो ति गय्हति ॥८८॥
हिरी जिगुच्छा पापेसु, सा हरायणलक्खणा ।
हीळसंकोचनरसा, पापलज्जा ति गय्हति ॥८९॥
पापसारज्जं ओत्तप्पं, उब्बेगुत्तासलक्खणं ।
भयसंकोचनरसं, अविस्सासो ति गय्हति ॥९०॥
अलोभो अनभिस्संगो, अपरिग्गहलक्खणो ।
मुत्तप्पवत्तनरसो, असंसग्गो ति गय्हति ॥९१॥
अदोसो चित्तसाखल्यं, अब्यापज्जनलक्खणो ।
सण्हप्पवत्तनरसो, सोम्मभावो ति गय्हति ॥९२॥
S.28. अमोहो खलिताभावो, पटिविज्झनलक्खणो ।
विसयोभासनरसो, पटिबोधो ति गय्हति ॥९३॥

तत्रमज्झत्ततोपेक्खा, समीकरणलक्खणा।
अपक्खपातनरसा, समवाहो ति गय्हति ॥९४॥

पस्सद्धि कायचित्तानं, दरथाभावलक्खणा।
अपरिप्फन्दन-रसा,[1] सीतिभावो ति गय्हति ॥९५॥

लहुता कायचित्तानं, अवन्धाकारलक्खणा।
अवित्थाररसा सल्लहुकवुत्ती ति गय्हति ॥९६॥

R.11. मुदुता कायचित्तानं, कक्खलाभावलक्खणा।
S.29. किच्चाविरोधनरसा, अनुकूल्यं ति गय्हति ॥९७॥

B.10. कम्मञ्ञता उभिन्नं पि, अलं-किच्चस्स लक्खणा।
पवत्ति सम्पत्तिरसा, योग्गभावो ति गय्हति ॥९८॥

तथा पागुञ्ञता द्विन्नं, विसदाकारलक्खणा।
सुखप्पवत्तनरसा, सेरिभावो ति गय्हति ॥९९॥

उजुता कायचित्तानं, कुटिलाभावलक्खणा।
जिम्हनिम्मद्दनरसा, उजुवुत्ती ति गय्हति ॥१००॥

S.30. सम्मावाचा वचीसुद्धि, वाचा-संयमलक्खणा।
मिच्छावाचोरमरसा, वचीवेला ति गय्हति ॥१०१॥

सम्माकम्मं क्रियासुद्धं, सम्माकरणलक्खणं।
मिच्छाकम्मोरमरसं, क्रियावेला ति गय्हति ॥१०२॥

सम्माजीवो विसुद्धेट्ठि, अकलिट्ठाजीवलक्खणो।
मिच्छाजीवोरमरसो, सम्मावुत्ती ति गय्हति ॥१०३॥

करुणादीनसत्तेसु, दुक्खापनयलक्खणा।
सोत्थिता पत्थनरसा, अनुकम्पा ति गय्हति ॥१०४॥

---

१. अप्पटिबन्धन० रो०

S.31. सुखट्ठितेसु[1] मुदिता, अनुमोदनलक्खणा।
चेतोविकासनरसा, अविरोधो ति गय्हति ॥१०५॥

(५) अकुसल-चेतसिक-वण्णना

चेतो सारज्जना लोभो, अपरिच्चागलक्खणो।
आलम्बगिज्झनरसो, अभिलग्गो ति गय्हति ॥१०६॥

चेतो ब्यापज्जनं दोसो, सम्पदुस्सनलक्खणो।
आलम्बनाघातरसो, चण्डिक्कं इति गय्हति ॥१०७॥

चेतो सम्मुय्हनं मोहो, सो सम्मुय्हन-लक्खणो।
सभावच्छादनरसो, अन्धभावो[2] ति गय्हति ॥१०८॥

S.32. पापाजिगुच्छाहिरिकं, निल्लज्जाकारलक्खणं।
पापोपलापनरसं, मलग्गाहो ति गय्हति ॥१०९॥

B.11. असारज्जं अनोतप्पं, अमुत्तासनलक्खणं।
पापपक्खन्दनरसं, पागब्भमिति गय्हति ॥११०॥

दिट्ठि वळ्हविपल्लासो, सा परामासलक्खणा।
तुच्छाभिनिवेसनरसा, मिच्छागाहो ति गय्हति ॥१११॥

अस्मी ति मञ्ञना मानो, सो समुन्नतिलक्खणो।
केतुसम्पग्गहरसो, अहंकारो ति गय्हति ॥११२॥

S.33. परसम्पत्तीसु इस्सा, अक्खमाकारलक्खणा।
चेतो विकुचनरसा, विमुखत्तं ति गय्हति ॥११३॥

R.12. परिग्गहेसु मच्छेरं, सन्निगूहनलक्खणं।
सामञ्ञासहनरसं, वेविच्छमिति गय्हति ॥११४॥

चेतोपहननं थीनं, तं संसीदनलक्खणं।
उस्साहभञ्जनरसं, संखित्तत्तं ति गय्हति ॥११४क॥

१. सुखेधितेसु—रो० पा०
२. दन्धभावो—रो० पा०

विघातो सहजातानं, मिद्धं मोहनलक्खणं।
सत्तिसम्भञ्जनरसं, आतुरत्तं ति गय्हति ॥११५॥

उद्धच्चं चित्तविक्खेपो, अवूपसमलक्खणं।
चेतोनवट्ठानरसं, भन्तत्तं इति गय्हति ॥११६॥

विप्पटिसारो कुक्कुच्चं, अनुसोचनलक्खणं।
अत्तानुसोचनरसं, पच्छातापो ति गय्हति ॥११७॥

S.34. कंखायना विचिकिच्छा, असन्निट्ठानलक्खणा।
अनेकगाहनरसा, अप्पतिट्ठा ति गय्हति ॥११८॥

इच्चेवं लक्खणादीहि, विभावेय्य विचक्खणो।
तेपञ्ञास सभावेसु, सभावाकारलक्खणं ॥११९॥

B.12. लक्खणत्थकुसला सलक्खणं,
लक्खणत्थपरमे हि लक्खणं।
लक्खणुग्गहसुखाय वण्णयुं,
लक्खणाविमुखतो सलक्खणं ॥१२०॥

अत्थं तमित्थमनुगम्म मयेत्थ वुत्तं,
अत्थानमत्थनयनत्थमनेकधा पि।
पत्थेय्यमेत्थ वचनत्थनयेहि ञाणं,
अत्थेसु बुद्धवचनत्थनयत्थिकेहि ॥१२१॥

इति नामरूप-परिच्छेदे लक्खणरसुपट्ठानविभागो नाम दुतियो परिच्छेदो।

ततियो परिच्छेदो

१. समुच्चय-सङ्गहो

पभेद-सङ्गह-विभागो

S.35. एवं भेदप्पभेदेसु, तेस्वेव पुन सङ्गहं।
सभावत्थविसेसेहि, पवक्खामि इतो परं ॥१२२॥

असाधारणञाणो हि, सत्था वत्थुविवेचको।
सङ्गहेत्वा सभागेहि, धम्मे दस्सेति चक्खुमा ॥१२३॥

२. अकुसल-धम्म-सङ्गहो

(१) परामास-कथा

S.36. दिट्ठाभिनिवेसट्ठेन, यथाभूतसभावतो।
परमामसतिच्चेका, परामासो ति भासिता ॥१२४॥

(२) किलेस-कथा

किलेसासुचिभावेन, वनस्सासवरसो विय।
आलिम्पन्ता व सन्तानं, सवन्ती ति पकासिता ॥१२५॥

(३) आसव-कथा

R.13. कामतण्हा भवतण्हा, दिट्ठाविज्जा ति आसवा।
चत्तारो आसवट्ठेन, तयो धम्मासभावतो ॥१२६॥

(४) ओघ-कथा

B.13. ते एवोघा ति वुत्ता च, द्वारालम्बाभिवाहिनो।
ओत्थरित्वा पराभूते, हरन्ता पाणिनो भवे ॥१२७॥

(५) योग-कथा

योगा ति चाहु ते एव, पाणिनं भवयन्तके।
द्वारालम्बाभिसम्बन्धा, यन्तबद्धा व योजिता ॥१२८॥

S.37. सन्तानमधिगण्हन्ता, माळुवा व महातरुं।
गण्हन्ता वळहमालम्बं, मण्डूकमिव पन्नगो ॥१२९॥

(६) उपादान-कथा

कामतण्हा च दिट्ठि च, उपादाना चतुब्बिधा।
दिट्ठि दिट्ठिसीलब्बतमत्तवादो ति भेदिता ॥१३०॥

(७) गन्थ-कथा

कायेन कायं गन्थेन्ता, दुप्पमुञ्चनवेठिनो।
कथिता कायगन्था ति, तण्हा-ब्यापाद-दिट्ठियो ॥१३१॥

S.38. सीलब्बत-परामासो, इति दिट्ठिविभेदिता।
इदं सच्चाभिनिवेसो, इति चेवं चतुब्बिधा ॥१३२॥

नेक्खम्मं पळिबोधेन्ता, भावनापरिपन्थका।
सन्तान-अण्डकोसाव, परियोनन्धका ति च ॥१३३॥

(८) नीवरण-कथा

कामच्छन्दो च ब्यापादो, थीनमिद्धं च संसयो।
अविज्जुद्धच्चकुक्कुच्चमिति नीवरणा मता ॥१३४॥

(९) अनुसय-कथा

आगाळ्हं परियादाय, ओगय्हनुप्पवत्तिनो।
याप्परोगा व सन्तानमनुसेन्तीति भासिता ॥१३५॥

S.39. कामरागो भवरागो, पटिघो मान-दिट्ठियो।
कंखाविज्जा ति सत्तेव, छ धम्मानुसया मता ॥१३६॥

(१०) संयोजन-कथा

द्वारालम्बनबन्धानि, पाणीनं भवमण्डले।
संयोजनानि वुत्तानि, पासबन्धा व पक्खिनं ॥१३७॥

कामरूपारूपरागो, पटिघो मोहसंसयो।
दिट्ठि सीलब्बतो मानो, उद्धच्चेन सियुं दस ॥१३८॥

रूपारूपरागुद्धच्चं, अभिधम्मे विना पुन।
भवरागिस्सा मच्छेरं, गहेत्वा दसधा सियुं ॥१३९॥

(११) किलेस-कथा

S.40. संक्लेसयन्ति सन्तानं, उपघातेन्ति पाणिनो।
B.14. सहजाते क्लेसेन्ती ति, किलेसा ति पकासिता ॥१४०॥

लोभो दोसो च मोहो च, दिट्ठि मानो च संसयो।
थीनाहिरिकनोत्तप्पमुद्धच्चेन सियुं दस ॥१४१॥

(१२) संगह-कथा

नव संगहिता एत्थ, दिट्ठि लोभा पकासिता।
सत्त संगहिताविज्जा, पटिघो पञ्चसंगहो ॥१४२॥

चतुसंगहिता कंखा, मानुद्धच्चा ति सङ्गहा।
दुकसंगहितं थीनं, कुक्कुच्चमेकसङ्गहं ॥१४३॥

मिद्धाहिरिकनोत्तप्पं, इस्सा मच्छरियं तथा।
इच्चेवं दसधा वुत्ता, पापकेस्वेव सङ्गहा ॥१४४॥

R.14. परामासा व ओघा च, योगुपादानगन्थतो।
नीवरणानुसयतो, संयोजनकिलेसतो ॥१४५॥

S.41. चुद्दसेव तु संखेपा, रूत्तपञ्ञास भेदतो।
यथाधम्मानुसारेन, चित्तुप्पादेसु योजये ॥१४६॥

ततो परे नोपरामासादि-भेदित-सङ्गहा।
चित्तं चेतसिकं रूपं, निब्बानं इति दीपये ॥१४७॥

३. मिस्सक-सङ्गहो

S.42. इच्चाकुसल-धम्मानं, ञत्वा सङ्गहमुत्तरं।
मिस्सका नाम विञ्ञेय्या, यथासम्भवतो कथं ? ॥१४८॥

(१) हेतु-धम्म-कथा

लोभो दोसो च मोहो च, एकन्ताकुसला तयो।
अलोभादोसामोहो च, कुसलाब्याकता तथा ॥१४९॥

पादपस्सेव मूलानि, थिरभावाय पच्चया।
मूलभावेन धम्मानं, हेतु-धम्मा छ दीपिता ॥१५०॥

(२) झान-धम्म-कथा

B.15. वितक्को च विचारो च, पीति चेकग्गता तथा।
सोमनस्सं दोमनस्सं, उपेक्खा ति च वेदना ॥१५१॥

S.43. आहच्चुपनिज्झायन्ता, निज्झानट्ठेन पच्चया ।
झानधम्मा ति सत्ताहु, पञ्च वत्थ-सभावतो ॥१५२॥

(३) मग्गङ्ग-कथा

सम्मादिट्ठि च संकप्पो, वायामो विरतित्तयं ।
सम्मासति समाधि च, मिच्छादिट्ठि च सम्भवा ॥१५३॥

सम्मा मिच्छा च नीयन्ता, नीयानट्ठेन पच्चया ।
मग्गङ्गा द्वादसक्खाता, नव धम्मा सभावतो ॥१५४॥

(४) आहार-कथा

असभावं पवत्तेन्ता, ओजट्ठमकवेदनं ।
पटिसन्धि-नामरूपं, आहरन्ता यथाक्कमं ॥१५५॥
S.44. कबलिङ्कारो आहारो, फस्सो सञ्चेतना तथा ।
विञ्ञाणमिति चत्तारो, आहारा ति पकासिता ॥१५६॥

(५) इन्द्रिय-कथा

धम्मानं सहजातानं, इन्द्रियट्ठेन पच्चया ।
अत्तानमिस्सरट्ठेन, अनुवत्तापका तथा ॥१५७॥

सद्धा च सति पञ्ञा च, विरियेकग्गता पि च ।
वेदना जीवितं चित्तं, अट्ठ रूपिन्द्रियानि च ॥१५८॥

कतं जीवितमेकं तु, सुखं दुक्खं ति वेदना ।
सोमनस्सं दोमनस्सं, उपेक्खा ति च भेदिता ॥१५९॥

पञ्ञाविसेसो नञ्ञातञ्ञस्सामीतिन्द्रियं भवे ।
मज्झे अञ्ञिन्द्रियं अन्ते, अञ्ञाताविन्द्रियं तथा ॥१६०॥

सोलसेव सभावेन, इन्द्रियत्थविभागतो ।
इन्द्रियानी ति वुत्तानि, बावीसति विभावये ॥१६१॥

(६) बल-कथा

B.16. वळ्हाधिट्ठित-सन्ताना, विपक्खेहि अकम्पिया।
बलवन्तसभावेन, बलधम्मा पकासिता ॥१६२॥

R.15. सद्धा सति हिरोत्तप्पं, विरियेकग्गता तथा।
S.45. पञ्ञाहिरिकनोत्तप्पं, इच्चेवं नवधा मता ॥१६३॥

(७) अधिपति-कथा

जेट्ठा पुब्बङ्गमट्ठेन, पुञ्ञापुञ्ञप्पवत्तियं।
पच्चयाधिपतेय्येन, सहजानं यथारहं ॥१६४॥

S.46. चत्तारोधिपति वुत्ता, आधिपच्चसभावतो।
छन्दो चित्तं च विरियं, वीमंसा ति च तादिना ॥१६५॥

(८) सङ्गह-कथा

पञ्चसङ्गहिता पञ्ञा, वायामेकग्गता पन।
चतुसङ्गहिता चित्तं, सति चेव तिसङ्गहा ॥१६६॥

संकप्पो वेदना सद्धा, दुकसङ्गहिता मता।

एकसङ्गहा सेसा, अट्ठवीसति भासिता।
इच्चेवं सत्तधा भेदो, वुत्तो मिस्सकसङ्गहो ॥१६७॥

हेतु-झानङ्ग-मग्गङ्ग-आहारिन्द्रियतो तथा।
बलाधिपतितो चेव, पुञ्ञापुञ्ञाविमिस्सतो।
छत्तिंसेव सभावेन, चतुसट्ठि पभेदतो ॥१६८॥

(९) मिस्सक-धम्म-योग-कथा

इच्चेवं सङ्गहेत्वान, विभावेय्य ततो परं।
चित्तुप्पादप्पभेदेसु, यथासम्भवतो कथं ? ॥१६९॥

S.47. सितावज्जनविञ्ञाण-सम्पटिच्छन-तीरणा।
अट्ठारसाहेतुका च, मोमूहा चेकहेतुका ॥१७०॥

सेसा तु कुसला, ञाण-वियुत्ता च द्विहेतुका।
चित्तुप्पादा परे सत्त, चत्तालीस तिहेतुका ॥१७१॥

S.48. पञ्चविञ्ञाणमज्झानं, द्विझानङ्गिकमीरितं।
चतुत्थपञ्चमज्झानं, तिज्झानं ततियं मतं ॥१७२॥

चतुज्झानं तु दुतियं, कामे च सुखवज्जिता।
पञ्चझानं तु पठमं, कामे च सुखिता मता ॥१७३॥

B.17. पठमानुत्तरज्झानं, अट्ठमग्गङ्गिकं मतं।
सत्तमग्गङ्गिकं नाम, सेसा झानमनुत्तरं ॥१७४॥

S.49. लोकियं पठमज्झानं, तथा कामे तिहेतुका।
पञ्चमग्गङ्गिका नाम, चित्तुप्पादा पकासिता ॥१७५॥

सेसं महग्गतं झानं, सम्पयुत्ता च दिट्ठिया।
ञाणेन विप्पयुत्ता च, चतुमग्गङ्गिका मता ॥१७६॥

पटिघुद्धच्चयुत्ता च, विप्पयुत्ता च दिट्ठिया।
तिमग्गङ्गा दुमग्गङ्गं, कंखितं समुदीरितं ॥१७७॥

S.50. न होन्ताहेतुके मग्गा, चित्तट्ठिति च कंखिते।
विरतानियता च, लोकियेसु न उद्धटा ॥१७८॥

कामेसु कबळिकारो, अनाहारा असञ्ञिनो।
चित्तुप्पादेसु सब्बत्थ, आहारत्तयमीरितं ॥१७९॥

R.16. इन्द्रियानि विभावेय्य, नवधानुत्तरे बुधो।
अट्ठधा समुदीरेय्य, लोकियेसु तिहेतुके ॥१८०॥

S 51. सत्तधा पन ञाणेन, विप्पयुत्ते पकासये।
सितवोट्ठपनापुञ्ञे, पञ्चधा कंखिते पन ॥१८१॥

चतुधा तिविधा सेसे, चित्तुप्पादे समीरये।
तिहेतुका सत्तबला, छ बला तु द्विहेतुका ॥१८२॥

चतुब्बला अकुसला, कंखितं तिबलं मतं।
द्विबलं सितवोत्थप्पं, अबलं सेसमीरितं ॥१८३॥

S.52. जवने अधिपतिनं तु, यो कोचेको तिहेतुके।
द्विहेतुके वाकुसले, वीमंसा नोपलब्भति ॥१८४॥

लोकियेसु विपाकेसु, मोहमूले अहेतुके।
यथासम्भववुत्तिता, नत्थाधिपति कोचि पि ॥१८५॥

B.18. सम्भोति कायविञ्ञाणे, पुञ्ञपाके सुखिन्द्रियं।
दुक्खिन्द्रियं पि तत्थेव, पापपाकम्हि भासितं ॥१८६॥

S.53. सन्तीरणं च हसनं, सोमनस्सानि सोलस।
पठमादि चतुज्झानं, सोमनस्सयुतं भवे ॥१८७॥

दोमनस्सयुता द्वे व, चित्तुप्पादा पकासिता।
तदञ्ञे पन सब्बे पि, पञ्चपञ्ञासुपेक्खका ॥१८८॥

वेदना-सम्पयोगं च, विनिब्भुञ्जेवमट्ठधा।
हेतुयोगादिभेदेहि, चित्तुप्पादा समीरिता ॥१८९॥

तं तं वियोगभेदं च, पच्चेकमत्थामस्सितं।
यथावुत्तानुसारेन, यथासम्भवतो नये ॥१९०॥

४. बोधिपक्खिय-सङ्गहो

बोधिपक्खिय-वण्णना

S.54. इच्चेवं पन योजेत्वा, चित्तुप्पादेसु निस्सितं।
ततो ञेय्या विसुद्धा च, बोधिपक्खिय-सङ्गहो ॥१९१॥

(१) सतिपट्ठान-कथा

काये च वेदनाचित्ते, धम्मेसु च यथारहं।
असुभं दुक्खमनिच्चमनत्ता ति सुपट्ठिता ॥१९२॥

सम्मासति पनिच्चेका, किच्चगोचरभेदतो ।
सतिपट्ठाननामेन, चत्तारो ति पकासिता ॥१६३॥

(२) सम्मप्पधान-कथा

उप्पन्नानुप्पन्न-पाप-पहानानुप्पादनाय च ।
अनुप्पन्नुप्पन्नापाप-निब्बत्ति-अभिवुड्डिया ॥१६४॥

S.55. पवट्टन्तस्स वायामो, किच्चाभोगविभागतो ।
सम्मप्पधाननामेन, चत्तारो ति पकासिता ॥१६५॥

इद्धिया पादभूतत्ता, इद्धिपादा ति भासिता ।
छन्दो चित्तं च विरियं, वीमंसा ति चतुब्बिधा ॥१६६॥

(३) इन्द्रिय-बल-कथा

पञ्च सद्धा सति पञ्ञा, विरियेकग्गता तथा ।
इन्द्रियानिन्द्रियट्ठेन, बलट्ठेन बलानि च ॥१६७॥

(४) बोज्झङ्ग-कथा

सति-धम्मविचयो च, तथा विरिय-पीतियो ।
पस्सद्धेकग्गतोपेक्खा, बुज्झन्तस्सङ्गभावतो ॥१६८॥

(५) मग्गङ्ग-कथा

R.17. बोज्झङ्गा ति विसेसेन, सत्त-धम्मा पकासिता ।
B.19. नीयानट्ठेन मग्गङ्गा, सम्मादिट्ठादि अट्ठधा ॥१६९॥

(६) सङ्गह-कथा

S.56. छसङ्गहेत्थ-वायामो, सति-पञ्ञा-समीरिता ।
पञ्चसङ्गहिता नाम, समाधि-चतुसङ्गहो ॥२००॥

सद्धा दुसङ्गहा वुत्ता, सेसा एकेकसङ्गहा ।
इच्चवं सतधा भेदो, बोधिपक्खिय-सङ्गहो ॥२०१॥

सतिपट्ठान-सम्मप्पधाना इद्धिपादतो ।
इन्द्रिय-बल-बोज्झङ्गा, मग्गभेदा च भासिता ॥२०२॥

छन्दो चित्तं उपेक्खा च, सद्धा-पस्सद्धि पीतियो ।
सम्मादिट्ठि च सङ्कप्पो, वायामो विरतित्तयं ॥२०३॥

S.57. सम्मासति समाधी ति, दीपिता बोधिपक्खिया ।
चुद्दसा धम्मतो होन्ति, सत्तंतिस पभेदतो ॥२०४॥

येहि धम्मेहि बुज्झन्तो, सच्चानि पटिविज्झति ।
समत्तानुत्तरे होन्ति, नवा सङ्कप्प-पीतियो ॥२०५॥

पुब्बभागे पि लब्भन्ति, लोकियम्हि यथारहं ।
निब्बेध-भावनाकाले, छब्बिसुद्धिप्पवत्तियं ॥२०६॥

S.58. इच्चेवं विविधाभेदं, विभावेय्य यथारहं ।
सभावभेदभिन्नानं, सभावत्थेहि सङ्गहं ॥२०७॥

भेदसङ्गह-विदूहि वण्णितं,
भेदसङ्गह-विमुत्ति-सासने ।
भेदसङ्गह-नयत्थमुत्तमं,
भेदसङ्गह-मुखं पकासितं ॥२०८॥

धम्म-सभाव-विभाग-बुधेवं,
धम्म-विसम्पति सासनधम्मे ।
धम्म-विभूति-विभूसित-चित्ता,
धम्म-रसामतभागि भवन्तु ॥२०९॥

इति नामरूप-परिच्छेदे भेदसङ्गहविभागो नाम ततियो परिच्छेदो ॥

चतुत्थो परिच्छेदो

१. पकिण्णक-विभागो

S.59. इतो परं किच्चतो च, द्वारालम्बन-वत्थुतो ।
B.20. भूमिपुग्गलतो ठाना, जनका च यथारहं ॥२१०॥

सङ्गहो च पवत्ति च, पटिसन्धिप्पवत्तिसु ।
चित्तुप्पादवसेनेव, संखिपित्वान नीयते ॥२११॥

(१) किच्च-कथा

R.18. रूपारूप-महापाका, उपेक्खातीरणद्वयं ।
चुति-सन्धि-भवङ्गानि, चित्तानेकूनवीसति ॥२१२॥

आवज्जनं तु युगलं, दस्सनं सवनं तथा ।
घायनं सायनं चेव, फुसनं सम्पटिच्छनं ॥२१३॥

S.60. तीणि तीरणचित्तानि, एकं वोट्ठपनं मतं ।
पञ्चद्वारे मनोद्वारे, तदावज्जन-नामकं ॥२१४॥

पञ्चपण्णास जवन-किच्चानी ति विनिद्दिसे ।
क्रिया चावज्जनं हित्वा, कुसलाकुसलं फलं ॥२१५॥

तदालम्बन-चित्तानि, भवन्तेकादसेव हि ।
महाविपाकचित्तानि, अट्ठसन्तीरणत्तयं ॥२१६॥

पञ्चकिच्चं ति भासन्ति, उपेक्खातीरणद्वयं ।
चतुकिच्चा महापाका, तिककिच्चा महग्गता ॥२१७॥

दुकिच्चमिति ओट्ठब्बं, सुखतीरणमीरितं।
पञ्चविञ्ञाण-जवन-मनोधातुत्तिकं पन ॥२१८॥

S.61. एककिच्चं ति भासन्ति, अट्ठसट्ठि विभाविनो।
इच्चेवं किच्चभेदेन, चित्तुप्पादा ववत्थिता ॥२१९॥

(२) द्वार-कथा

चक्खु-सोत-घान-जिव्हा-कायधातु यथाक्कमं।
पञ्चद्वारा भवङ्गं तु, मनोद्वारं पवुच्चति ॥२२०॥

B.21. घानादयो तयो रूपे, पञ्च चक्खादयो तथा।
अरूपे नत्थुभयत्थ, तदालम्बन-मानसं ॥२२१॥

(३) चित्तवीथि-कथा

छ द्वारा वीथिचित्तानि, सत्त कामेसु रूपिसु।
द्वारत्तयं छ चित्तानि, मनोद्वारमरूपिसु ॥२२२॥

पटिसन्धादिभूता हि, अवसाने चुतिट्ठिता।
मज्झे भवङ्गं छेत्वान, पच्चेकं वीथि जायति ॥२२३॥

(४) पञ्चद्वार-वीथि-कथा

रूपादारम्मणे चक्खुप्पसादादिम्हि घट्टिते।
आवज्जनादयो होन्ति, भवङ्गद्विचला परं ॥२२४॥

S.62. परिणामे भवङ्गस्स, आलम्बे गहणारहे।
तथा वीथि मनोद्वारे, यथासम्भवतो भवे ॥२२५॥

आवज्जा पञ्चविञ्ञाणं, सम्पटिच्छन-तीरणं।
वोट्ठब्बं कामजवनं, तदालम्बन-मानसं ॥२२६॥

सत्तेवं वीथिचित्तानि, चित्तुप्पादा चतुद्दस।
चतुपण्णास वित्थारा, पञ्चद्वारे यथारहं ॥२२७॥

उप्पाद-ठिति-भंगानं, वसा चित्तक्खणत्तयं।
रूपानं ठिति एकूनपण्णासं च दुके दुकं ॥२२८॥

S.63. परित्ते अतिपरित्ते च, महन्ते अतिमहन्तके।
वोट्ठब्ब-मोघजवनं, तदालम्बनं ति तं कमा ॥२२९॥

(५) मनोद्वार-वीथि-कथा

आवज्जनं च जवनं, मनोद्वारे तु गोचरे।
विभूतेतु तदालम्बं, वित्थारा सत्तसट्ठि ते ॥२३०॥

(६) द्वारवसेन चित्तप्पवत्ति-कथा

R.19. कामे जवन-सत्तालम्बनानं नियमे सति।
विभूतेतिमहन्ते च, तदालम्बनमीरितं ॥२३१॥

पञ्चद्वारे मनोधातु, पच्चेकम्हि यथाक्कमं।
पञ्चविञ्ञाणयुगलं, पच्चेकं तु पकासितं ॥२३२॥

मनोद्वारे तु जवनं, महग्गतमनुत्तरं।
सुखतीरण-वट्ठब्बं, परित्तजवनं छसु ॥२३३॥

S.64. महाविपाक-चित्तानि, उपेक्खातीरणद्वयं।
B.22. छसु द्वारेसु जायन्ति, वीथिमुत्तानि चेकदा ॥२३४॥

सत्तति वीथिचित्तानि, विपाका तु महग्गता।
नव वीथि विमुत्ता च, दुविधा पि वसीरिता ॥२३५॥

इच्चेवं द्वारभेदेन, विभावेत्वा ततोपरं।
ञेय्या गोचर-भेदेन, चित्तुप्पादा यथारहं ॥२३६॥

(७) गोचरवसेन चित्तप्पवत्ति-कथा

रूप-सद्द-गन्ध-रस-फोट्ठब्बा पञ्च गोचरा।
सेसं च रूपं पञ्ञत्ति, नामं च धम्मगोचरं ॥२३७॥

पञ्चद्वारे वत्तमानं, पञ्चालम्बं यथाक्कमं।
छळारम्मणं मनोद्वारे, अतीतानागतं पि च ॥२३८॥

S.65. पञ्ञत्तातीतवत्तन्तं[1] छद्वारगहितं पन।
छळारम्मणसंखातं, येभुय्येन भवन्तरे ॥२३९॥

निमित्त-गति-कम्मानं, कम्ममेवाथगोचरं।
पटिसन्धि-भवङ्गानं, चुतिया च यथारहं ॥२४०॥

पञ्चालम्बे मनोधातु, पञ्चेकम्पि यथाक्कमं।
पञ्चविञ्ञाणयुगलं, पच्चेकं तु पकासितं ॥२४१॥

कामपाकानि सेसानि, हसनं च परित्तके।
ञाणहीनानि पुञ्ञानि, जवनानि अनिम्मले ॥२४२॥

S.66. तिहेतु-कामपुञ्ञानि, पुञ्ञाभिञ्ञा च लोकिया।
सब्बालम्बे पवत्तन्ति, अग्गमग्गफलं विना ॥२४३॥

क्रियाभिञ्ञा च वोट्ठब्बं, क्रिया कामे तिहेतुका।
सब्बालम्बे पवत्तन्ति, निब्बाने निम्मला सियुं ॥२४४॥

दुतियं च चतुत्थं च, अरूपेसु महग्गते।
महग्गताञ्ञे वोहारे, अयमालम्बने नयो ॥२४५॥

(८) वत्थुवसेन चित्तप्पवत्ति-कथा

चक्खु-सोत-घाण-जिव्हा, काय-हदय-वत्थुका।
कामलोके छ वत्थूनि, निस्सिता सत्त धातुयो ॥२४६॥

B.23. पञ्चविञ्ञाणधातू च, तासं पुब्बापरत्तयं।
मनोधातु ततो सेसा, मनोविञ्ञाणधातु च ॥२४७॥

१. पञ्ञत्ती ति पवत्तन्तं रो. पा.
पञ्ञत्ता ति भवत्तन्तं सी.

चतस्सो धातुयो रूपे, तीणि वत्थुनि निस्सिता ।
अरूपे तु अनिस्साय, धात्वेका व पवत्तति ॥२४८॥

R.20. पञ्चप्पसादे निस्साय, पच्चेकं तु यथाक्कमं ।
S.67. पञ्चविञ्ञाणयुगलं, भवती ति पकासितं ॥२४९॥

कामपाकानि सेसानि, मग्गावज्जनमादितो ।
हसनं पटिघं रूपावचरं वत्थुनिस्सितं ॥२५०॥

द्वेचत्तालीस निस्साय, अनिस्साय च जायरे ।
अनिस्साय विपाकानि, आरुप्पे ति समीरिता ॥२५१॥
इच्चेवं वत्थुभेदेन, चित्तुप्पादा पकासिता ।
ततो परं विभावेय्य, भूमिभेदेन पण्डितो ॥२५२॥

(६) भूमिवसेन चित्तप्पवत्ति-कथा

S.68. निरये पेतलोके च, तिरच्छानासुरे तथा ।
पापकम्मोपपज्जन्ति, पाप-पाकाय सन्धिया ॥२५३॥
भूमिस्सितेसु देवेसु, मनुस्सेसु पि हीनका ।
अहेतुकाय जायन्ति, पुञ्ञपाकाय सन्धिया ॥२५४॥
चातुम्महाराजिका च, तावतिंसा च यामका ।
तुसिता चेव निम्मानरतिनो वसवत्तिनो ॥२५५॥
इच्चेवं छसु देवेसु, मनुस्सेसु च जायरे ।
महाविपाक-सन्धीहि, कामपुञ्ञकता जना ॥२५६॥
ब्रह्मानं पारिसज्जा च, तथा ब्रह्मपुरोहिता ।
महाब्रह्मा च जायन्ति, पठमज्झान-सन्धिया ॥२५७॥
S.69. परित्ता अप्पमाणाभा, जायन्ताभस्सरा तथा ।
दुतियज्झान-पाकाय, ततियाय च सन्धिया ॥२५८॥
परित्तसुभाप्पमाणसुभा च सुभकिण्हका ।
चतुत्थाय तु जायन्ति, ततियज्झानभूमिया ॥२५९॥

B 24. वेहप्फला असञ्ञी च, सुद्धावासा ति सत्तसु।
पञ्चमाय च जायन्ति, असञ्ञी चित्तवज्जिता ॥२६०॥

अविहा च अतप्पा च, सुदस्सा च सुदस्सिनो।
अकनिट्ठा ति पञ्चेते, सुद्धावासा पकासिता ॥२६१॥

S.70. आकासानञ्चायतन-पाकादीहि यथाक्कमं।
आकासानञ्चायतनभूमिकादिसु जायरे ॥२६२॥

चुतिसन्धिभवङ्गानं, दसा पाका महग्गता।
कामे सहेतुकपाका, तदालम्बनतो पि च ॥२६३॥

यथावुत्तनियामेन, भूमिस्वेतासु जायरे।
चित्तुप्पादेसु सब्बत्थ, नत्वेवासञ्ञिनो मता ॥२६४॥

घान-जिव्हा-कायधातु-निस्सितं मानसं तथा।
पटिघद्वयमिच्चेवं उट्ठहन्तट्ठ कामिसु ॥२६५॥

चक्खुसोतं च विञ्ञाणं, मनोधातु च तीरणं।
कामरूपेसु जायन्ति, यथासम्भवतो दस ॥२६६॥

R.21. वोट्ठब्बकामपुञ्ञानि, विप्पयुत्तानि दिट्ठिया।
S.71. उद्धच्चसहितं चेति, सब्बत्थेतानि चुद्दस ॥२६७॥

कङ्खुतं दिट्ठियुत्तानि, सुद्धावासविवज्जिते।
सितं च रूपजवनमरूपापाय वज्जिते ॥२६८॥

कामक्रिया सहेतु च, उद्धं लोकुत्तरत्तयं।
चतुत्थारुप्पजवनं, सब्बत्थापायवज्जिते ॥२६९॥

सेसमारुप्पजवनं, हित्वापायं यथाक्कमं।
उद्धामारुप्पभूमिसु, जायती ति विभावये ॥२७०॥

सोतापत्ति फलादीनि, चत्तारानुत्तरानि तु।
सुद्धावासमपायं च, हित्वा सब्बत्थ जायरे ॥२७१॥

S.72. सुद्धावासमपायं च, हित्वारूपं च सब्बथा ।
पठमानुत्तरो मग्गो, सेसट्ठानेसु जायति ॥२७२॥

B.25. सत्ततिस अपायेसु, कामेसी ति पकासिता ।
पञ्चपण्णास सुद्धेसु, रूपेस्वेकूनसत्तति ॥२७३॥

छ चत्तालीस आरुप्पे, उप्पज्जन्ति यथारहं ।
इच्चेवं भूमिभेदेन, चित्तुप्पादा पकासिता ॥२७४॥

(१०) पुग्गलवसेन चित्तप्पवत्ति-कथा

S.73. तिहेतुसत्ते सब्बानि, द्विहेताहेतुके पन ।
परित्तानि विवज्जेत्वा, ञाणपाकक्रिया जवे ॥२७५॥

पुथुज्जनानं सम्भोन्ति, दिट्ठियुत्तं च कंखतं ।
सोतापन्नादितिण्णं, फलं होसि यथासकं ॥२७६॥

वीतरागस्स जवनं, क्रिया चन्तिमनुत्तरं ।
पुथुज्जनादितिण्णं पि, पटिघं समुदीरितं ॥२७७॥

जवा पुथुज्जनादीनं, चतुन्नं सेससासवा ।
सासवा वज्जपाकानि, पञ्चन्नं पि दीपये ॥२७८॥

पुथुज्जनेसु तेसट्ठि, सोतापन्नादिकद्वये ।
एकूनसट्ठि चित्तानि, अनागामिक-पुग्गले ॥२७९॥

S.74. सत्तपञ्ञास जायन्ति, तेपञ्ञास अनासवे ।
मग्गट्ठेसु सको मग्गो, पुग्गलेसु अयं नयो ॥२८०॥

(११) ठानवसेन चित्तप्पवत्ति-कथा

तिहेतु-काम-चुतिया, सब्बा पि पटिसन्धियो ।
द्विहेताहेतुचुतिया, कामावचर-सन्धियो ॥२८१॥

S.75. रूपावचर-चुतिया, अहेतुरहिता सियुं ।
आरुप्पारुप्पचुतिया, हेट्ठिमारुप्पवज्जिता ॥२८२॥

पटिसन्धि तथा कामे, तिहेतु-पटिसन्धियो।
भवन्ति च मेधावी, चुति-सन्धि-नयं नये ॥२८३॥

(१२) तदारम्मण-नियमो

चुतियानन्तरं होति, पटिसन्धि ततो परं।
भवङ्गं तं पन छेत्वा, होति आवज्जनं ततो ॥२८४॥

अनिट्ठे पापपाके च, चक्खुविञ्ञाणकादयो।
इट्ठे तु पुञ्ञपाका च, यथासम्भवतो सियुं ॥२८५॥

R.22. पुब्बे वुत्तनयेनेव, वीथिचित्तानि योजये।
B.26. पञ्चद्वारे यथायोगं, मनोद्वारे च पण्डितो ॥२८६॥

S.76. सन्तीरण-तदालम्बमिट्ठालम्बे पवत्तति।
सुखितं इट्ठमज्झत्ते, अनिट्ठे च उपेक्खितं ॥२८७॥

सुखोपेतं तदालम्बं, उपेक्खा क्रियतो परं।
न होति दोमनस्सम्हा, सोमनस्सं तु सब्बथा ॥२८८॥

तथोपेक्खा तदालम्बं, सुखितक्रियतो परं।
अञ्ञत्थ नियमो नत्थि, तदालम्बप्पवत्तियो ॥२८९॥

(१४) जवन-नियमो

सोमनस्स-भवङ्गस्स, जवने दोमनस्सिते।
तदालम्बे असम्भोन्ते, उपेक्खातीरणं भवे ॥२९०॥

S.77. परिकम्मोपचारानुलोमगोत्रभुतो परं।
पञ्चमं वा चतुत्थं वा, जवनं होति अप्पणा ॥२९१॥

चतुज्झानं सुखोपेत-ञाणयुत्तानन्तरं।
उपेक्खा ञाणयुत्तानं, पञ्चमं जायते परं ॥२९२॥

पुथुज्जनानं सेक्खानं, कामपुञ्ञा तिहेतुतो।
तिहेतुकामक्रियतो, वीतरागानमप्पणा ॥२९३॥

आवज्ज-पञ्चविञ्ञाण-सम्पटिच्छन-तीरणं।
पटिसन्धि-चुती सब्बा, रूपारूपाविकप्पणा ॥२९४॥

S.78 निरोधा वुट्ठहन्तस्स, उपरिट्ठफलद्वयं।
पञ्चभिञ्ञा तथा मग्ग, एकचित्तक्खणा मता ॥२९५॥

द्विक्खत्तुं हि निरोधस्स, समापत्तिक्खणे पन।
चतुत्थारुप्पजवनं, तदालम्बं च सब्बथा ॥२९६॥

S.79. द्विक्खत्तुं वाथ तिक्खत्तुं, मग्गस्सानन्तरं फलं।
भवङ्गावि च वोट्ठब्बं, जवनावि सकिं पन ॥२९७॥

तिहेतुकामजवनं, अप्पणाघटितं पन।
तिक्खत्तुं वा चतुक्खत्तुं, मनोद्वारे पवत्तति ॥२९८॥

B.27. छद्वारेसु पनञ्ञत्थ, जवनं कामधातुजं।
पञ्चद्वारे छ वा सत्त, समुप्पज्जन्ति सम्भवा ॥२९९॥

समापत्तिभवङ्गेसु, नियमो न समीरितो।
वीथिचित्तावसाने तु, भवङ्गं चुति भावये ॥३००॥

इच्चानन्तरभेदेन, चित्तुप्पावट्ठितिं चुतिं।
ञत्वा गणेय्य सङ्गय्ह, लब्भमानवसा कथं ? ॥३०१॥

(१४) चित्तुप्पाद-कथा

S.80. पञ्चद्वारावज्जनतो, दस चित्तानि दीपये।
सेसावज्जनतो पञ्च, चत्तालीसं ति भासितं ॥३०२॥

पञ्चविञ्ञाणतो पाप-विपाका सम्पटिच्छना।
परमेकं दुवे पुञ्ञ-विपाका सम्पटिच्छना ॥३०३॥

R.23. सन्तीरणद्विहेतुम्हा, पाका द्वादस जायरे।
तिहेतुकामपाकम्हा, एकवीसति भासिता ॥३०४॥

रूपावचरपाकम्हा, परमेकूनवीसति।
नत्रुट्ठारूपपाकम्हा, सत्त छ वा यथाक्कमं ॥३०५॥

S.81. पटिघम्हा तु सत्तेव, सितम्हा तेरस ग्रयं।
द्विहेतु पुञ्ञापुञ्ञम्हा, एकवीसति भावये ॥३०६॥

द्विहेतुकामक्रियतो, अट्ठारस उपेक्खका।
सुखितम्हा सत्तरस, विभावेन्ति विचक्खणा ॥३०७॥

कामपुञ्ञा तिहेतुम्हा, तेत्तिसेव उपेक्खका।
सुखितम्हा तिपण्णास, भवन्ती ति पकासितं ॥३०८॥

S.82. तिहेतुकामक्रियतो, चतुवीसतुपेक्खका।
सुखितम्हा तु दीपेय्य, पञ्चवीसति पण्डितो ॥३०९॥

दसरूप-जवम्हेकादस-द्वादस-तेरस।
यथाक्कमं पञ्चदस, आरुप्पा परिदीपये ॥३१०॥

S.83. फलम्हा चुद्दसेवाहु, मग्गम्हा तु सकं फलं।
परं सङ्गहमिच्चेवं, विगणेय्य विसारदो ॥३११॥

B.28. पञ्चदसम्हादावज्जमेकवीसतितो परं।
एकम्हा पञ्च विञ्ञाणं, पञ्चम्हा सम्पटिच्छनं ॥३१२॥

सुखसन्तीरणं होति, पञ्चवीसतितो परं।
सम्भोति सत्ततिसम्हा, उपेक्खातीरणं द्वयं ॥३१३॥

S.84. भवन्ति चत्तालीसम्हा, सुखपाका द्विहेतुका।
तत्थेक चत्तालीसम्हा, उपेक्खाय समायुता ॥३१४॥

होन्ति सन्ततितो कामे, सुखपाका तिहेतुका।
द्विसन्ततिम्हा जायन्ति, उपेक्खा सहिता पुन ॥३१५॥

एकूनसट्ठितो रूपा, पाका पाका अरूपिनो।
कामाट्ठ चत्तालीसम्हा, तत्थेक द्वितिहीनतो ॥३१६॥

S.85. फलद्वयं चतुक्कम्हा, पञ्चम्हान्तफलद्वयं।
तिका महग्गतजवा, मग्गाकामजवद्वया ॥३१७॥

चित्तप्पावानमिच्चेवं, गणितो पुब्बसङ्गहो।
ञेय्यो यं ठानभेदो ति, पुब्बापर नियामतो ॥३१८॥

(१५) जनकवसेन चित्तप्पवत्ति

S.86. रूपपाक-महापाका, मनोधातु च तीरणं।
रूपमेव जनेन्तो ति, वुत्ता एकूनवीसति ॥३१९॥

अप्पणाजवनं सब्बं, महग्गतमनुत्तरं।
इरियापथ रूपानि, जनेन्ती पि समीरितं ॥३२०॥

ओट्ठब्बं काम जवनमभिञ्ञा च यथारहं।
इरियापथ विञ्ञत्ति, रूपानं जनका सियुं ॥३२१॥

R.24. पञ्चविञ्ञाणमारुप्पा, विपाका च न किञ्चपि।
S.87. सब्बेसं पटिसन्धि च, चुति चारहतो तथा ॥३२२॥

B.29. रूपावितयमिच्चेवं, समुट्ठापेति मानसं।
उप्पज्जमानमेवेति, ञेय्यो जनकसङ्गहो ॥३२३॥

इति किच्चादि भेदेसु, पच्चेकस्मिं पकासितं।
नयं वुत्तानुसारेन, समासेत्वा वियोजये ॥३२४॥

पनुण्णसम्मोहमलस्स सासने,
विकिण्णवत्थूहि सुगन्थितं नयं ।
पकिण्णमोगय्ह पनत्थनिण्णये,
वितिण्ण-कंखा व भवन्ति पण्डिता ॥३२५॥

बहुनयविनिबद्धं कुल्लमेतं गहेत्वा,
जिनवचनसमुद्दं काममोगय्ह धीरा ।
हितसकलसमत्थं वत्थुसारं हरित्वा,
हदयरतनगब्भं साधुसम्पूरयन्तु ॥३२६॥

इति नामरूप-परिच्छेदे पकिण्णकविभागो नाम चतुत्थो परिच्छेदो ।

पञ्चमो परिच्छेदो

१. कम्म-विभाग-कथा

(१) कम्म-पवत्ति-वण्णना

S.88. विभागं पन कम्मानं, पवक्खामि इतो परं।
कम्मपाकक्रियाभेदे, अमोहाय समासतो ॥३२७॥

S.89. कम्मप्पच्चयकम्मं ति, चेतना व समीरिता।
तत्थापि नानाखणिका, पुञ्ञापुञ्ञा च चेतना ॥३२८॥

देति पाकमधिट्ठाय, सम्पयुत्ते यथारहं।
कम्मस्सायूहनट्ठेन, पवत्तत्ता हि चेतना ॥३२९॥

B.30. क्लेसानुसयसन्ताने, पाकधम्मं हि जायरे।
पहीनानुसयानं तु, क्रिया मत्तं पवत्तति ॥३३०॥

मूलभावा च सब्बेसं, तत्थेवाज्जनद्वयं।
जनितानि च कम्मेहि, विपाकानि पवत्तरे ॥३३१॥

S.90. चित्तुप्पादवसेनेव, कम्मं तेत्तिसधा ठितं।
कम्म-चतुक्क-भेदेहि, विभावेय्य विचक्खणो ॥३३२॥

पच्चुप्पन्नादि कण्हादि, जनकादिकरादितो[1]।
दिट्ठधम्मादि कामादि, भेदा छद्धा यथाकथं ॥३३३॥

(२) पाकदानवसेन कम्म-कथा

R.25. य पापं सुखवोकिण्णं, अकिच्छेन करीयति।
S.91. पच्चुप्पन्नसुखकम्मं, आयतिं दुक्खपाकदं ॥३३४॥

---

१. गरादि सी०

किच्छेन दुक्खवोकिण्णं, यदि पुञ्ञं करीयति।
पच्चुप्पन्ने च तं दुक्खं, आयति दुखपाकदं ॥३३५॥

किच्छेन दुक्खवोकिण्णं, यदि पुञ्ञं करीयति।
पच्चुप्पन्नम्हि तं दुक्खं, आयति सुखपाकदं ॥३३६॥

यं पुञ्ञं सुखवोकिण्णं, अकिच्छेन करीयति।
पच्चुप्पन्ने सुखं चेव, आयति सुखपाकदं ॥३३७॥

विससंसट्ठमधुरं, सविसं तित्तकं तथा।
गोमुत्तमधुभेसज्जमिच्चोपम्मं यथाक्कमं ॥३३८॥

(३) क्लेस-वोदान-भेदेन कम्म-कथा

समादाने विपाके च, सुखदुक्खप्पभेदितं।
कम्ममेवं चतुद्धा ति, पकासेन्ति तथागता ॥३३९॥

आनन्तरीय कम्मादि, एकन्तकटुकावहं।
कण्हं कण्हविपाकं ति, कम्मं दुग्गतिगामिकं ॥३४०॥

पठमज्झानकम्मादि, एकन्तेन सुखावहं।
सुक्कं सुक्कविपाकं ति, कम्मं सग्गुपपत्तिकं ॥३४१॥

S.92. वोकिण्णकम्मं वोकिण्ण-सुखदुक्खूपपत्तिकं।
B.31. कण्हं सुक्कं कण्हसुक्क-विपाकं ति समीरितं ॥३४२॥

अकण्ह-सुक्कमीरेन्ति, अकण्हसुक्कपाकदं।
कम्मं लोकुत्तरं लोके, गतिकम्मक्खयावहं ॥३४३॥

इति वट्टप्पवत्तम्हि, क्लेसवोदानभेदितं।
कम्मक्खयेन संगय्ह, चतुधा कम्ममीरितं ॥३४४॥

(४) किच्च-भेदेन कम्म-कथा

जनकञ्चेवुपत्थम्भमुपीळोपघातकं।
चतुधा किच्चभेदेन, कम्ममेवं पवुच्चति ॥३४५॥

S.93. जनेति जनकं पाकं, 'तं छिन्दतुपपीळकं।
तं पवत्तेतुपत्थम्भं, तं घातेत्वोपघातकं ॥३४६॥

करोति अत्तनो पाकस्सावकासं ति भासितं।
पाकदायककम्मं तु, यं किञ्चि जनकं भवे ॥३४७॥

बाधमानककम्मं तु, तं पाकमुपपीळकं।
उपघातकमीरेन्ति, तदुपच्छेदकं वदे ॥३४८॥

(५) पाक-दान-परियायेन कम्म-कथा

गरुमासन्नमाचिण्णं, कटत्ताकम्मुना सह।
कम्मं चतुब्बिधं पाक-परियायप्पभेदतो ॥३४९॥

महग्गतानन्तरियं, गरुकम्मं ति वुच्चति।
कतं चिन्तितमासन्नमासन्नमरणेन हि ॥३५०॥

S.94. बाहुल्लेन समाचिण्णं, आचिण्णं ति पवुच्चति।
सेसं पुञ्ञं अपुञ्ञं च, कटत्ताकम्ममीरितं ॥३५१॥

(६) पाक-काल-वसेन कम्म-कथा

दिट्ठधम्मे वेदनियं, तुपपज्जापरे तथा।
परियाय-वेदनियं, इति चाहोसि कम्मुना ॥३५२॥

R.26. पाककालवसेनाथ, कालातीतवसेन च।
चतुधेवं पि अक्खातं, कम्ममाविच्चबन्धुना ॥३५३॥

दिट्ठधम्मवेदनियं, पठमं जवनं भवे।
अलद्धा सेवनत्ता वा, असमत्थं भवन्तरे ॥३५४॥

B.32. वेदनियं तुपपज्जं, परियोसानमीरितं।
परिनिट्ठितकम्मत्ता, विपच्चति अनन्तरे ॥३५५॥

सेसानि वेदनीयानि, परियायापरे पन।
लद्धासेवनतो पाकं, जनेन्ति सति पच्चये ॥३५६॥

S.95. वुच्चन्ताहोसिकम्मानि, कालातीतानि सब्बथा।
उच्छिन्नतण्हामूलानि, पच्चयालाभतो तथा ॥३५७॥

(७) भूमि-भेदेन कम्म-कथा

चतुधा पुन कामादि-भूमिभेदेन भासितं।
पुञ्ञापुञ्ञवसा द्वेधा, कामावचरिकं भवे ॥३५८॥

(८) द्वार-वसेन कम्म-कथा

अपुञ्ञं तत्थ सावज्जं, अनिट्ठफलदायकं।
तं कम्मं फस्सद्वारेहि, दुविधं सम्पवत्तति ॥३५९॥

कायद्वारं वचीद्वारं, मनोद्वारं ति तादिना।
कायद्वारत्तयं वुत्तं, फस्सद्वारा छ दीपिता ॥३६०॥

कम्मद्वारे मनोद्वारे, पञ्चद्वारा समोहिता।
फस्सद्वार-मनोद्वारं, कम्मद्वारत्तयं कथं ॥३६१॥

S.96. तथा हि कायविञ्ञत्ति, जनेत्वा जातचेतना।
कायकम्मं वचीकम्मं, वचीभेदप्पवत्तिका ॥३६२॥

विञ्ञत्तिद्वयसम्पत्ता, मनोकम्मं ति वुच्चति।
भेदोयं परियायेन, कम्मानमिति दीपितो ॥३६३॥

पाणघातादिकं कम्मं, काये बाहुल्लवुत्तितो।
कायकम्मं वचीकम्मं, मुसावादादिकं तथा ॥३६४॥

अभिज्झादि मनोकम्मं, तीसु द्वारेसु जायति।
द्वीसु द्वारेसु सेसानि, भेदोयं परमत्थतो ॥३६५॥

S.97. फस्सद्वारे मनोद्वारे, विञ्ञत्तिद्वयमीरितं।
पञ्चद्वारे द्वयं नत्थि, अयमेत्थ विनिच्छयो ॥३६६॥

अक्खन्त-ञाण-कोसज्जं, दुस्सील्यं मुट्ठसच्चता।
इच्चासंवरभेदेन, अट्ठद्वारेसु जायति। ३६७॥

B.33. कम्मद्वारत्तयं चेव, पञ्चद्वारा तथा परे।
असंवरानं पञ्चन्नं, अट्ठद्वारा पकासिता॥३६८॥

(६) कम्मपथ-वसेन कम्म-कथा

तत्थ कम्मपथप्पत्तं, पटिसन्धि-फलावहं।
पाणघातादि भेदेन, दसधा सम्पवत्तति॥३६९॥

S.98. पाणातिपातो फरुसं, ब्यापादो च तथापरो।
इच्चेवं तिविधं कम्मं, दोसमूलेहि जायति॥३७०॥

मिच्छाचारो अभिज्झा च, मिच्छादिट्ठि तथापरा।
इच्चेवं तिविधं कम्मं, लोभमूलेहि जायति॥३७१॥

R.27. थेय्यादानं मुसावादो, पिसुणं सम्फलापनं।
कम्मं चतुब्बिधम्पेतं, द्विमूलेहि पवत्तति॥३७२॥

छन्दा दोसा भया मोहा, पापं कुब्बन्ति पाणिनो।
तस्मा छन्दादि भेदेन, चत्तालीसविधं भवे॥३७३॥

इच्चापुञ्ञं पकासेन्ति, चतुरापायसाधकं।
अञ्ञथापि पवत्तम्हि, विपत्तिफलसाधनं॥३७४॥

S.99. तिविधं पन पुञ्ञं तु, अनवज्जिट्ठपाकदं।
दानं सीलं भावना च, तीसु द्वारेसु जायति॥३७५॥

महत्तगारवास्नेहा, यथासद्धुपकारतो।
भोगाजीवाभयधम्मे, ददतो दानमीरितं॥३७६॥

पुञ्ञमाचारवारित्तं, वत्तमारब्भकुब्बतो।
पापा च विरमन्तस्स, होति सीलमयं तदा॥३७७॥

दानसीलविनिमुत्तं, भावना ति पवुच्चति।
पुञ्ञं भावेन्ति सन्ताने, यस्मा तेन हितावहं ॥३७८॥

जनेत्वा कायविञ्ञत्ति, यदा पुञ्ञं करीयति।
कायकम्मं तदा होति, दानं सीलं च भावना ॥३७९॥

S.100. वचीविञ्ञत्तिया सद्धिं, यदा पुञ्ञं करीयति।
B.34. वचीकम्मं कनोकम्मं, विना विञ्ञत्तिया कतं ॥३८०॥

तं तं द्वारिकमेवाहु, तं तं द्वारिकपापतो।
विरमन्तस्स विञ्ञत्ति, विना सह वा पुन ॥३८१॥

(१०) दानादि-वसेन-कम्म-कथा

दानं सीलं भावना च, वेय्यावच्चापचायना।
पत्तानुमोदना पत्ति-दानं धम्मस्स देसना।
सवनं दिट्ठुज्जुकम्मा, इच्चेवं दसधा ठितं ॥३८२॥

कामपुञ्ञं पकासेन्ति, कामे सुगतिसाधकं।
अञ्ञथापि पवत्तम्हि, सम्पत्तिफलसाधकं ॥३८३॥

(११) चित्तुप्पाद-वसेन कम्म-कथा

S.101. चित्तुप्पादप्पभेदेन, कम्मं वीसतिधा ठितं।
कामावचरमिच्चेवं, विभावेन्ति विभाविनो ॥३८४॥

रूपावचरिकं कम्मं, अप्पणाभावनामयं।
कसिणादिकमारब्भ, मनोद्वारे पवत्तति ॥३८५॥

(१२) कम्मट्ठान-वसेन चित्त-कथा

पठवापो च तेजो च, वायो नीलं च पीतकं।
लोहितोदातमाकासालोको ति विसारदा ॥३८६॥

कसिणानि दसीरेन्ति, आदिकम्मिकयोगिनो।
उद्धुमातं विनीलं च, विपुब्बक-विखादितं[1] ॥३८७॥
विच्छिद्दकं च विक्खित्तं, हतविक्खित्तलोहितं।
पुलवं अट्ठिकं चेति, असुभं दसधा ठितं ॥३८८॥
S.102. बुद्धे धम्मे च संघे च, सीले चागे च अत्तनो।
देवतोपसमायं च, वुत्तानुस्सति[2] भावना ॥३८९॥
R.28. मरणे सति नामेका, तथा कायगता सति।
आनापानसती चेवं, दसधानुस्सतीरिता ॥३९०॥
B.35. मेत्ताकरुणामुदिता, उपेक्खा भावना ति च।
चतुब्रह्मविहारा च, अप्पमञ्ञा ति भासिता ॥३९१॥
S.103. आहारे तु पटिक्कुल-सञ्ञेका ति पकासिता।
चतुधातुववत्थानं, चतुधातुपरिग्गहो ॥३९२॥
चत्तारोरुप्पका चेति, चत्तालीससमासतो।
कम्मट्ठानानि वुत्तानि, समथे भावना नये ॥३९३॥
आनापानं च कसिणा, पञ्चकज्झानिका तहिं।
पठमज्झानिका वुत्ता, कोट्ठासासुभभावना ॥३९४॥
मेत्तादयो चतुज्झाना, उपेक्खा पञ्चमीमता।
आरुप्पारुप्पका सेसा, उपचार-समाधिका ॥३९५॥
S.104. कसिणासुभकोट्ठासे, आनापाने च जायति।
पटिभागो तमारब्भ, तत्थ वत्तति अप्पना ॥३९६॥
कम्मट्ठानेसु सेसेसु, पटिभागो न विज्जति।
तथा हि सत्तवोहारे, अप्पमञ्ञापवत्तरे ॥३९७॥

---

1. ° विखयितं—रो० पा०
2. सत्तानुस्सति—रो० पा०

कसिणुग्घाटिमाकासं, पठमारुप्पमानसं ।
पठमारुप्पकाभावं, आकिञ्चञ्ञं च गोचरं ॥३९८॥

आरुप्पा सम्पवत्तन्ति, आलम्बित्वा यथाक्कमं ।
अञ्ञत्थ पन सब्बत्थ, नप्पवत्तति अप्पना ॥३९९॥

(१३) परिकम्मादि-वसेन चित्त-कथा

परिकम्मं परिकम्म-समाधि च ततो परं ।
उपचारप्पना चेति, भावनायं चतुब्बिधा ॥४००॥

S.105. परिकम्मनिमित्तं च, उग्गहो च ततो परं ।
पटिभागो ति तीणेव, निमित्तानि पकासयुं ॥४०१॥

निमित्तं गण्हतो पुब्बमादिकम्मिकयोगिनो ।
परिकम्मनिमित्तं ति, कसिणादिकमीरितं ॥४०२॥

B.36. तस्मिं पन निमित्तम्हि, आरभन्तस्स भावनं ।
पठमं परिकम्मं ति, भावना ति पवुच्चति ॥४०३॥

चित्तेनुग्गहिते तस्मिं, मनोद्वारे विभाविते ।
तदुग्गहनिमित्तं तु, समुप्पन्नं ति वुच्चति ॥४०४॥

पञ्चद्वारविनिमुत्ता, तमारब्भसमाहिता ।
परिकम्मसमाधी ति, भावना सा पकासिता ॥४०५॥

उग्गहाकारसम्भूतं, वत्थुधम्म-विमुच्चितं ।
पटिभागनिमित्तं ति, भावनामयमीरितं ॥४०६॥

S.106. रूपादिविसयं हित्वा, तमारब्भ ततो परं ।
भवंगतरितं हुत्वा, मनोद्वारं पवत्तति ॥४०७॥

सिक्खापत्तसमाधानं, उपक्किलेसविमुच्चितं ।
उपचारसमाधी ति, कामावचरमीरितं ॥४०८॥

R.29. पटिभागनिमित्तम्हि, उपचारसमाधितो।
भावनाफलनिप्फन्ना, समुप्पज्जति अप्पना ॥४०९॥

पुरिमं पुरिमं कत्वा, वसीभूतं ततो परं।
ओलारिकङ्गमोहाय, सुखुमङ्गपवत्तिया ॥४१०॥

अप्पना पदहन्तस्स, पवत्तति यथाक्कमं।
वितक्कादिविनिमुत्ता, विचारादिसमायुता ॥४११॥

S.107. आवज्जना च वसिता, तं समापज्जना तथा।
वुट्ठानाधिट्ठाना पच्चवेक्खणा ति च पञ्चधा ॥४१२॥

वितक्कं च विचारं च, सहातिक्कमतो पन।
चतुक्कज्झानमप्पेति, पञ्चकं च विसुं विसुं ॥४१३॥

अप्पनाय च पच्चेकं, झानस्सापि विसुं विसुं।
इच्छितब्बा हि सब्बत्थ, परिकम्मादि भावना ॥४१४॥

S.108. तं परित्तं मज्झिमं च, पणीतं ति विभज्जति।
विमोक्खो च वसीभूतं, अभिभायतनं ति च ॥४१५॥

B.37. परित्तातिपरित्तादि, गोचरं ति चतुब्बिधा।
दुक्खापटिपदं दन्धाभिञ्ञमिच्चादितो तथा ॥४१६॥
तं छन्द-चित्त-विरिय-वीमंसाधिपतेय्यतो।
विसेसट्ठिति-निब्बेध, हानभागियतो पि च ॥४१७॥

S.109. पञ्चधा झानभेदेन, चतुधालम्बभेदतो।
समाधिभावनापुञ्ञं, अप्पनाप्पत्तमीरितं ॥४१८॥

इति विक्खम्भितक्लेसं, रूपलोकूपपत्तिकं।
रूपावचरकम्मं ति, विभावेन्ति विसारदा ॥४१९॥

अरूपावचरं कम्मं, चतुधारुप्पसाधनं।
रूपधम्मविभागेन, भावितं ति पवुच्चति ॥४२०॥

(१४) विसुद्धि-वसेन चित्त-कथा

चतुपरिसुद्धिसीलं, धुतंगपरिवारितं ।
सीलविसुद्धिसंखातं, पूरयित्वा ततो परं ॥४२१॥

S.110. पत्वा चित्तविसुद्धिं च, सोपचार-समाधिकं ।
तथा दिट्ठिविसुद्धिं च, नामरूप-परिग्गहं ॥४२२॥

कंखावितरणं नाम, पच्चयट्ठिति-दस्सनं ।
विसोधेत्वा मग्गामग्गं, ञाणदस्सनमेव च ॥४२३॥

ततो परं विपस्सन्तो, विसुद्धीसु समाहितो ।
सम्पादेत्वा पटिपदा, ञाणदस्सनमुत्तमं ॥४२४॥

ततो पप्पोति मेधावी, विसुद्धि-ञाणदस्सनं ।
चतुमग्गसमञ्ञातं, सामञ्ञफलदायकं ॥४२५॥

छब्बिसुद्धिक्कमेनेवं, भावेतब्बं यथाक्कमं ।
कम्मं लोकुत्तरं नाम, सब्बदुक्खक्खयावहं ॥४२६॥

इति छन्नं चतुक्कानं, वसा कम्मं विभावये ।
येन कम्मविसेसेन, सन्तानमभिसंखतं ॥४२७॥

(१५) भूमादि-वसेन चित्त-कथा

R.30. भूमि-भव-योनि-गति-ठितिवासेसु सम्भवा ।
S.111. पटिसन्धादि भावेन, पाकाय परिवत्तति ॥४२८॥

B.38. सार्धं कम्मसञ्ञाता, कम्मजा ति यथारहं ।
जनेति रूपारूपानि, मनोसञ्चेतना कथं ? ॥४२९॥

भूमिलोकुत्तरा चेव, लोकिया ति द्विधा ठिता।
परित्ता च महग्गता, अप्पमाणा ति भेदिता ॥४३०॥

एकादस कामभवा, भवासोलस रूपिनो।
चत्तारोरुप्पका चेति, तिविधो भव-सङ्गहो ॥४३१॥

असञ्ञेको तथा नेवसञ्ञीनासञ्ञिनो भवा।
सब्बो सञ्ञी-भवो सेसो, एवम्पि तिविधो भवो ॥४३२॥

S.112. आरुप्प-चतुवोकारा, एकवोकारसञ्ञिनो।
पञ्चवोकारको नाम, भवो सेसो पवुच्चति ॥४३३॥

निरये होन्ति देवे च, योनेका ओपपातिका।
अण्डजा जलाबुजा च, संसेदजोपपातिका ॥४३४॥

पेतलोके तिरच्छाने, भुम्मदेवे च मानुसे।
असुरे च भवन्तेवं, चतुधा योनि-सङ्गहो ॥४३५॥

गतियो निरयं पेता, तिरच्छाना च माणवा।
सब्बे देवा ति पञ्चाह, पञ्च-निम्मललोचनो ॥४३६॥

तावतिंसेसु देवेसु, वेपचित्तासुरा गता।
कालकञ्जासुरा नाम, गता पेतेसु सब्बथा ॥४३७॥

S.115. सन्धि-सञ्ञाय नानत्ता, कायस्सा पि च नानता।
नानत्तकायसञ्ञी ति, कामसुगतियो मता ॥४३८॥

पठमज्झानभूमि च, चतुरापायभूमियो।
नानत्तकाया एकत्त-सञ्ञी ति समुदीरिता ॥४३९॥

एकत्तकाया नानत्त-सञ्ञी दुतिय-भूमिका।
एकत्तकाय-एकत्त-सञ्ञी उपरि-रूपिनो ॥४४०॥

B.39. विञ्ञाणट्ठितियो सत्त, तीहारुप्पेहि हेट्ठतो।
असञ्ञेत्थ न गण्हन्ति, विञ्ञाणाभावतो सदा ॥४४१॥

चतुत्थारुप्पभूमी च, पटुविञ्ञाणहानितो ।
तं द्वयम्पि गहेत्वान, सत्तावासा नवेरिता ॥४४२॥

देवा मनुस्सापाया ति, तिविधा-कामधातुयो ।
पठमज्झानभूमादि-भेदा भूमि चतुब्बिधा ॥४४३॥

S.116. पठमारुप्पादिभेदा, चतुधारुप्पधातुयो ।
सोतापन्नादिभेदेन, चतुधानुत्तरा मता ॥४४४॥

निरयादिप्पभेदेन, भिन्ना पच्चेकतो पुन ।
एकतिंस-विधा होन्ति, सत्तानं जातिभूमियो ॥४४५॥

एवं भूमादि भेदेसु, सत्ता जायन्ति सासवा ।
कम्मानि च विपच्चन्ति, यथासम्भवतो कथं? ॥४४६॥

R 31. अपायम्हा चुता सत्ता, कामधातुम्हि जायरे ।
सब्बट्ठानेसु जायन्ति, सेसा कामभवा चुता ॥४४७॥

सुद्धावासा चुता सुद्धा-वासेसुपरि जायरे ।
असञ्ञिम्हा चुता काम-सुगतिम्होपपज्जरे ॥४४८॥

सेस-रूपा चुता सत्ता, जायन्तापायवज्जिते ।
आरुप्पतोपरी काम-सुगतिम्हि तहिं पि च ॥४४९॥

S.117. पुथुज्जना व[1] जायन्ति, असञ्ञापायभूमिसु ।
सुद्धावासेसु जायन्ति, अनागामिक-पुग्गला ॥४५०॥

वेहप्फले अकनिट्ठे, भवग्गे च पतिट्ठिता ।
न पुनञ्ञत्थ जायन्ति, सब्बे अरियपुग्गला ॥४५१॥

ब्रह्मलोकगता हेट्ठा, अरिया नोपपज्जरे ।
दुक्खमूलसमुच्छेदा, परिनिब्बन्तनासवा ॥४५२॥

जायन्तानं च जातानं, इति वुत्तनियामतो ।
पवत्तातीतकं कम्मं, पटिसन्धिप्पवत्तियं ॥४५३॥

१. न—अ. सं.

B.40. अरूपं चतुवोकारे, रूपमेव असञ्ञिसु।
जनेति रूपरूपानि, पञ्चवोकारभूमियं ॥४५४॥

आरुप्पानुत्तरं कम्मं, पाकमेव विपच्चति।
कटत्तारूपपाकानि, कामरूपनियामितं ॥४५५॥

S.118. कालोपधिप्पयोगानं, गतिया च यथारहं।
सम्पत्तिं च विपत्तिं च, कम्ममागम्म पच्चति ॥४५६॥

अपाये सन्धिमुद्धच्चहीनं दत्वा पवत्तियं।
सब्बा पि पञ्चवोकारे, द्वादसापुञ्ञचेतना ॥४५७॥

सत्ताकुसलपाकानि, विपच्चन्ति यथारहं।
कामावचरपुञ्ञानि, कामसुगतियं पन ॥४५८॥

सहेतुकानि पाकानि, पटिसन्धिप्पवत्तियं।
जनेन्ति पञ्चवोकारे, अहेतू पि यथारहं ॥४५९॥

तिहेतुपुञ्ञं उक्कट्ठं, पटिसन्धि तिहेतुकं।
दत्वा सोलस पाकानि, पवत्ते तु विपच्चति ॥४६०॥

S.119. तिहेतुकोमकुक्कट्ठं, द्विहेतुं च द्विहेतुकं।
सन्धिं देति पवत्ते पि, तिहेतुक-विवज्जितं ॥४६१॥

द्विहेतुकोमकपुञ्ञं, पटिसन्धिं अहेतुकं।
दत्वा हेतुकपाकानि, पवत्ते[1] पुन पच्चति[2] ॥४६२॥

असंखारं ससंखार,-विपाकानि न पच्चति।
ससंखारं असंखार,-विपाकानी ति केचन ॥४६३॥

परित्तं पठमज्झानं, मज्झिमं च पणीतकं।
भावेत्वा जायरे ब्रह्मपारिसज्जादि तीस पि ॥४६४॥

---

१. पचन्ते—सी

२. पवतेसु न पच्चति—रो. पा.

R.32. तत्थेव दुतियज्झानं, ततियं च यथाक्कमं।
भावेत्वा जायरे झानं, परित्ताभादि तीसु पि ॥४६५॥

S.120. तथा चतुत्थं तिविधं, भावेत्वान समाहिता।
परित्तसुभादिकेसु, तीसु जायन्ति योगिनो ॥४६६॥

B.41. पञ्चमं पन भावेत्वा, होन्ति वेहप्फलूपगा।
सञ्ञाविरागं भावेत्वा, असञ्ञीसुपपज्जरे ॥४६७॥

सुद्धावासेसु जायन्ति, अनागामिकपुग्गला।
आरुप्पानि तु भावेत्वा, आरुप्पेसु यथाक्कमं ॥४६८॥

एवं महग्गतं पुञ्ञं, यथाभूमिववत्थितं।
जनेति सदिसं पाकं, पटिसन्धिप्पवत्तियो ॥४६९॥

लोकुत्तरानि पुञ्ञानि, उप्पन्नानन्तरं पन।
समापत्तिक्खणे चेव, जनेन्ति सदिसं फलं ॥४७०॥

S.121. महग्गतानन्तरियं, परिपक्कसभावतो।
अनन्तर-भवातीतं, कालातीतं न पच्चति ॥४७१॥

सुखुमालसभावा च, सुखुमत्ता महग्गता।
सन्ताने न विपच्चन्ति, पटिपक्खेहि दूसिता ॥४७२॥

समानासेवने लद्धे, विज्जमाने महब्बले।
अलद्धा तादिसं हेतुं, अभिञ्ञा न विपच्चति ॥४७३॥

सकं भूमिमतीतानं, न विपच्चतनुत्तरं।
कम्मन्तरस्सधिट्ठाना, सन्तानस्सेति दीपितं ॥४७४॥

S.122. इति तेत्तिंस कम्मानि, पाका छत्तिंस भासिता।
चित्तुप्पादा क्रिया सेसा, क्रियामत्तपवत्तितो ॥४७५॥

चित्तुप्पादवसेनेवं, एकूननवुती-विधा।
तेपञ्ञास-सभावेन, चित्तचेतसिका मता ॥४७६॥

इति चित्तं चेतसिकं, निब्बानं ति नरुत्तरो।
नामं तिधा पकासेसि, चक्खुमा वदतो वरो ॥४७७॥

इति कम्मविपाक-पण्डिता,
मित-कम्मविपाक-सासने।
हित-कम्मविपाक-पारगू,
चतु-कम्मविपाकमब्रवुं ॥४७८॥

B.42. सत्था यं परमत्थवत्तुनियमे, तुल्ल्येन[1] बाहुल्लतो।
अत्थानत्थविचारणं पति जनो, सम्मोहमापादितो॥
बुद्धो बोधितले यमाह सुगतो, गन्त्वान देवालयं।
121. स्वायं कम्मविपाक-निच्छयनयो, संखेपतो दीपितो ॥४७९॥

इति नामरूप-परिच्छेदे कम्मविभागो नाम पञ्चमो परिच्छेदो

---

१. बाल्येन—सी.

छट्ठो परिच्छेदो

(१) नय-कथा

R.33. इति पञ्च परिच्छेद-परिच्छिन्नत्थसङ्गहं ।
नामधम्मं असेसेन, विभावेत्वा सभावतो ॥४८०॥

S.122. सप्पभेदं पवक्खामि, रूपधम्ममितो परं ।
भूतोपादायभेदेन, दुविधम्पि पकासितं ॥४८१॥

उद्देस-लक्खणादीहि, विभागजनका तथा ।
कलापुप्पत्तितो चा ति, यथानुक्कमतो कथं? ॥४८२॥

रुप्पती ति भवे रूपं, विकारप्पच्चये सति ।
रूपारूपं तथा रूपं, परियापन्नतो परं ॥४८३॥

(२) भूत-रूप-कथा

भूतरूपं तु पठवी, आपो तेजो तथापरो ।
वायो च भवतुपादा-रूपमेत्था ति भासितं ॥४८४॥

(३) उपादा-रूप-कथा

S.123. भूतरूपमुपादाय, पवत्तति न चञ्ञथा ।
B.43. इच्चुपादायरूपं ति, रूपं सेसं उदीरितं ॥४८५॥

चक्खु सोतं च घानं च, जिव्हा कायो ति पञ्चधा ।
पसादरूपमक्खातं, नोपसादं पनेतरं ॥४८६॥

रूप-सद्द-गन्ध-रस-फोटब्बमिति पञ्चधा ।
रूपं पसाद-विसयं, पतादा गोचरं परं ॥४८७॥

इत्थत्तं पुरिसत्तं च, भावरूपमुदीरितं ।
जीवितिन्द्रियरूपं ति, उपादिन्नप्पवत्तकं ॥४८८॥

वत्थुरूपं तु हृदयं, यं धातुद्वयनिस्सयं ।
कबलिकारमाहार-रूपमिच्चाहु पण्डिता ॥४८९॥

S.124. रूपधम्मसभावत्ता, रूपं ति परिदीपितं ।
इच्चेवं अट्ठारसधा, रूपरूपमुदीरितं ॥४९०॥

अनिप्फन्नसभावत्ता, रूपाकारोपलक्खितं ।
अनिप्फन्नं नाम रूपं, दसधा परिदीपितं ॥४९१॥

रूपपरिच्छेद-रूपमिच्चाकासो पकासितो ।
काय-वची-विञ्ञत्तिकं, द्वयं विञ्ञत्ति-रूपकं ॥४९२॥

लहुता मुदुता कम्मञ्ञता विञ्ञत्तिया सह
विकाररूपमिच्चाहु, पञ्च[illegible]

S.125. उपचयो स[illegible], जरतानिच्चता ति च ।
चतुधा लक्खणरूपं, [illegible]न्ते विभावितं ॥४९४॥

इच्चेवं अट्ठवीसति, वि[illegible] [illegible] [illegible]गो ।
रूपानि लक्खणादीहि, विभावे[illegible] [illegible] [illegible] ॥४९५॥

४. भूत-रूप-वण्णना

खरता पठवीधातु, सायं कक्खललक्खणा ।
कलापानिट्ठानरसा, पटिग्गाहो ति गय्हति ॥४९६॥

आबन्धनमापोधातु,[1] सा पग्घरणलक्खणा ।
कलापाबन्धनरसा, सङ्गहत्तेन गय्हति ॥४९७॥

---

१. संधारण०—रो. पा.

R.34. तेजनत्तं तेजोधातु, सायं उण्हत्तलक्खणा।
B.44. पाचनरसा मद्दवानुप्पादनं ति गय्हति ॥४९८॥

S.126. वायोधातु वायनत्तं, सा वित्थम्भन-लक्खणा।
समीरणरसाभिनीहार-भावेन गय्हति ॥४९९॥

सब्बत्थाविनिभुत्ता पि, असमिस्सित-लक्खणा।
तं तं भावसमुस्सन्न-सम्भारेसुपलक्खिता ॥५००॥

अञ्ञमञ्ञेनुपत्थद्धा, सेसरूपस्स निस्सया।
चतुधेवं कलापेसु, महाभूता पवत्तरे ॥५०१॥

५. उपादारूप-वण्णना

(१) पसाद-रूपं

चक्खुसम्भारचक्खुम्हि, सत्तक्खिपटलोचिते।
कण्हमण्डलमज्झम्हि, पसादो ति पवुच्चति ॥५०२॥

येन चक्खुप्पसादेन, रूपानि मनु पस्सति।
परित्तं सुखुमं चेतं, ऊकासिर-समूपमं ॥५०३॥

S.127. सोतं सोतबिलस्सन्तो, तम्बलोमाचिते तथा।
अंगुलीवेट्ठनाकारे, पसादो ति पवुच्चति ॥५०४॥

अन्तो अजपदट्ठाने, घाणं घाणबिले ठितं।
जिह्वा जिह्वाय मज्झम्हि, उप्पलाकार-सन्निभे ॥५०५॥

इच्चेवं पन चत्तारो, तं तं देसववत्थिता।
कायप्पसादो कायम्हि, उपादिन्ने ति पञ्चधा ॥५०६॥

कप्पासपटलस्नेह,-सन्निभाभूतनिस्सिता ।
पसादा जीवितारक्खा, रूपादिपरिवारिता ॥५०७॥

ठिता राजकुमारा व, कलापन्तरवत्तिनो।
द्वारभूता च पच्चेकं, पञ्चविञ्ञाण-वीथिया ॥५०८॥

S.128. रूपादाभिघातरसा, भूतानं वा यथाक्कमं।
दट्ठुकामानिदानादि-कम्मभूतानमेव वा ॥५०९॥

B.45. पसादलक्खणा रूपादाविञ्जनरसा तथा।
पञ्चविञ्ञाणयुगलं, द्वारभावेन गय्हरे ॥५१०॥

(२) गोचर-रूपं

रूपं निभासो भूतानं, सद्दो निग्घोसनं तथा।
गन्धो च गन्धनं तत्थ, रसो च रसनीयता ॥५११॥

इच्चेवं पन चत्तारो, गोचरा भूतनिस्सिता।
भूतत्तयं च फोट्ठब्बं, आपोधातु विवज्जितं ॥५१२॥

S.129. सद्दो अनियतो तत्थ, तदञ्ञे सहवुत्तिनो।
तं तं सभावभेदेन, तं तं द्वारोपलक्खिता ॥५१३॥

पञ्चेवं पञ्चविञ्ञाण-वीथिया 'विसया मता।
चक्खादीनं पटिहनन-लक्खणा च यथाक्कमं ॥५१४॥

पञ्चविञ्ञाण-युगलालम्बभावरसा तथा।
पञ्चविञ्ञाणयुगलं, गोचरत्तेन गय्हरे ॥५१५॥

(३) भाव-रूपं

इत्थियिन्द्रियं पनित्थियत्तमित्थिभावो ति भासितो।
पुरिसत्तं तथा भावो, पुरिसिन्द्रियनामको ॥५१६॥

R.35. तं द्वयं पन उपादिन्ने, काये सब्बत्थ लब्भति।
S.130. कलापन्तरभिन्नं च, भिन्नसन्तानवत्ति च ॥५१७॥

वसे वत्तेति लिङ्गानं, इत्थिपुंभावलक्खणं।
इत्थी ति च पुरिसो ति, पकासनरसं तथा ॥५१८॥

इत्थीनं पुरिसानं च, लिङ्गस्स च यथाक्कमं।
निमित्तकुत्ताकप्पानं, कारणत्तेन गय्हति ॥५१९॥

(४) जीवित-रूपं

सत्ता मरन्ति नासेन, यस्स पाणं ति वुत्तिया।
सजीवमतकायानं, भेदो येनोपलक्खितो ॥५२०॥

तदेतं कम्मजातानं, अनुपालनलक्खणं।
जीवितं जीवनरसं, आयुबन्धो ति गय्हति ॥५२१॥

(५) हृदय-रूपं

S.131. मनोधातुया च तथा, मनोविञ्ञाणधातुया।
निस्सयलक्खणवत्थु-रूपं हृदयसम्मतं ॥५२२॥

B.46. समाधारनरसं तासं, उब्बाहुत्तेन गय्हति।
यस्मि कुपितकालम्हि, विक्खित्ता होन्ति पाणिनो ॥५२३॥
काया यस्सानुसारेन, चित्तक्खेपेन खिज्जति।
यस्मि निरुद्धे विञ्ञाण-सोतो पि च निरुज्झति ॥५२४॥

यं निस्साय पतिट्ठाति, पटिसन्धि भवन्तरे।
तदेतं कम्मसम्भूतं, पञ्चवोकारभूमियं ॥५२५॥

मज्झे हृदयकोसम्हि, अड्ढपसतलोहिते।
भूतरूपमुपादाय, चक्खादिविय वत्तति ॥५२६॥

(६) आहार-रूपं

कबलिकारो आहारो, रूपाहरणलक्खणो।
कायानुयापनरसो, उपथम्भो ति गय्हति ॥५२७॥

S.132. ओजाय याय यापेन्ति, आहार-स्नेहुपत्तिया।
पाणिनो कामलोकम्हि, सायमेवं पवुच्चति ॥५२८॥

(७) परिच्छेद-रूपं

आकासधातुरूपानं, परियोसानलक्खणा।
परिच्छेदरसा रूप-मरियादो ति गय्हति ॥५२९॥

सलक्खणपरिच्छिन्न, रूपधम्मपरिग्गहे ।
योगीनं उपकाराय, यं देसेसि दयापरो ॥५३०॥

परिच्छिन्नसभावानं, कलापानं यथारहं ।
परियन्तानमेवेस, तदाकारो पवुच्चति ॥५३१॥

(८) विञ्ञत्ति-रूपं

गमनादिवचीघोसप्पवत्तम्हि यथाक्कमं ।
वायो पठवी धातूनं, यो विकारो समत्थता ॥५३२॥

S.133. सहजोपादिन्नकानं, क्रिया वाचा पवत्तिया ।
विप्फन्दघट्टनाहेतु, चित्तानुपरिवत्तिनो ॥५३३॥

स विकारविसेसोयं, विञ्ञत्ती ति पकासितो ।
विञ्ञापेती ति कायेन, वाचाय च विचिन्तितं ॥५३४॥

R.36. वायो पठवाधिकानं, भूतानं इति केचन ।
पवुत्ता ताविना काय-परिग्गह-सुखाय या ॥५३५॥

B.47. कायो यस्सानुभावेन, सहभोगो व खायति ।
यं निरोधा पराभूतो, सेति निच्चेतनो यथा ॥५३६॥

लोके पपञ्चा वत्तन्ति, बहुधा याय निम्मिता ।
कप्पेन्ति कायवत्तानं, बाला याय च वञ्चिता ॥५३७॥

S.134. सायं कायवचीकम्म-द्वारभावेन लक्खिता ।
ब्यापारघट्टना हेतु, विकाराकारलक्खणा ॥५३८॥

काय-वाचा-अधिप्पाय-पकासनरसा[1] तथा ।
कायविप्फन्दघटना, हेतुभावेन गय्हति ॥५३९॥

(९) विकार-रूपं

लहुता पन रूपानं, अदन्धाकारलक्खणा ।
अवित्तानरसा सल्लहुकवुत्ती ति गय्हति ॥५४०॥

१. अवित्थानरसा—सी.

मुदुता पि च रूपानं, कक्खलाभावलक्खणा ।
किच्चाविरुज्झनरसा, अनुकूल्यं ति गय्हति ॥५४१॥

कम्मञ्ञता च रूपानं, अलंकिच्चस्स लक्खणा ।
पवत्ति-सम्पत्ति-रसा, योग्गभावो ति गय्हति ॥५४२॥

S.135. सप्पायमुतुमाहारं, लद्धाचित्तं अनामयं ।
लहु मुदु च कम्मञ्ञं, सदा रूपं पवत्तति ॥५४३॥

तथा पवत्तरूपस्स, पवत्ताकार-मेवितं ।
लहुतादित्तयम्पेतं, सहवुत्ति तदा भवे ॥५४४॥

सप्पायपटिवेधाय, पटिपत्तुपकारिका ।
साकार-रूप-सम्पत्ति, पञ्ञत्ता व महेसिना ॥५४५॥

(१०) लक्खण-रूपं

रूपस्सुपचयो नाम, रूपस्साचय-लक्खणो ।
रुपुप्पजापन-रसो, पारिपूरी ति गय्हति ॥५४६॥

पवत्तिलक्खणा रूप-सन्तती ति पकासित ।
अनुप्पबन्धनरसा, अविच्छेदो ति गय्हति ॥५४७॥

S.136. रूपमाचयरूपेन, जायतिच्चूपरूपरि ।
B.48. पेक्खन्तोपचयाकारा, जाति गय्हति योगिना ॥५४८॥

अनुप्पबन्धाकारेन, जायती ति समेक्खतो ।
तदायं सन्तताकारा, समुपट्ठाति चेतसि ॥५४९॥

एवमाभोगभेदेन, जातिरूपं द्विधा कतं ।
अत्तूपलद्धिभावेन, जायन्तं वाथ केवलं ॥५५०॥

रूपविवित्तमोकासं, पुरक्खत्वेन विस्सति ।
अभावा पुन भावाय, पवत्तमिति सन्तति ॥५५१॥

एवमाकारभेदा पि, सब्बाकारवराकरो[1] ।
जातिरूपं द्विधाकासि, जातिरूपविरोचनो ॥५५२॥

R.37. जरता कालहरणं, रूपानं पाकलक्खणा ।
S.137. नवतापायनरसा, पुराणट्ठं ति गय्हति ॥५५३॥

अन्तिमक्खणसम्पत्ति, परिभिज्जनलक्खणा ।
सीदनरसानिच्चता, खयभावेन गय्हति ॥५५४॥

इति लक्खणरूपं तु, तिविधं भिन्नकालिकं ।
सभावं रूपधम्मेसु, तं तं कालोपलक्खितं ॥५५५॥

येन लक्खीयति रूपं, भिन्नाकारं खणे खणे ।
विपस्सना-नयत्थाय, तमिच्चाह तथागतो ॥५५६॥

S.138. इच्चेवं सपरिच्छेदा, सविकारा सलक्खणा ।
अकिच्च-पटिवेधाय, दयापन्नेन तादिना ॥५५७॥

रूपधम्मा सभावेन, विज्जमाना ति भासिता ।
अज्झत्तिकादि-भेदेन, बहुधा भिज्जरे कथं ? ॥५५८॥

(६) अज्झत्तिकादि-भेद-कथा

द्वारभूता पवत्तेन्ति, चित्तमत्ता ति कप्पितं ।
रूपमज्झत्तिकं तस्मा, पसादा बाहिरं परं ॥५५९॥

B.49. वण्णो गन्धो रसोजा च, भूतरूपं च भासितं ।
अविनिब्भोगरूपं ति, विनिब्भोगं पनेतरं ॥५६०॥

सत्तविञ्ञाण-धातूनं, निस्सयत्ता यथारहं ।
पसादा हदयं चेव, वत्थुना वत्थु देसितं ॥५६१॥

S.139. पञ्चविञ्ञाणुपादिन्न-लिङ्गादिं च पवत्तिनो ।
पसादा जीवितभावा, वेन्द्रियं नेन्द्रियं परं ॥५६२॥

---

१. सब्बाकारतवाकरो—रो. पा.

पञ्चविञ्ञाणकम्मानं, पवत्तिमुखभावतो ।
द्वारा पसाद-विञ्ञत्ति, परं अद्वारमीरितं ॥५६३॥

पटिहञ्ञन्तञ्ञमञ्ञं, पसादविसया पन ।
तस्मा सप्पटिघं नाम, रूपमप्पटिघं परं ॥५६४॥

द्वारालम्बनभावेन, सभावेनेव पाकटा ।
ते एवोलारिका तस्मा, सेसं सुखुममीरितं ॥५६५॥

ओलारिका सभावेन, परिग्गहसुखा तहिं ।
तं एव सन्तिके रूपं, दूरे-रूपं पनेतरं ॥५६६॥

S.140. तण्हा दिट्ठि-उपेतेन, कम्मुनादिन्न-भावतो ।
कम्मजातमुपादिन्नं अनुपादिन्नकं परं ॥५६७॥

चक्खुना दिस्समानत्ता, सनिदस्सन नामकं ।
रूपमेव ततो सेसं, अनिदस्सनमब्रुवुं ॥५६८॥

सनिदस्सनरूपं च, रूपं सप्पटिघं तथा ।
अनिदस्सनरूपं तु, थूलं सप्पटिघं मतं ॥५६९॥

अनिदस्सनरूपं च, सेसं अप्पटिघं तथा ।
रूपं तिविधमिच्चेवं, विभजन्ति विचक्खणा ॥५७०॥

S.141. अप्पत्तगोचरग्गाहि-रूपं चक्खादिकद्वयं ।
सम्पत्तग्गाही घाणादित्तयमग्गाहिकं परं ॥५७१॥

R.38. दिट्ठं रूपं सुतं सद्दो, मुतं गन्धादिकत्तयं ।
विञ्ञाणेनेव ञेय्यत्ता, विञ्ञातं अपरं भवे ॥५७२॥

B.50. हदयं वत्थुमेवेत्थ, द्वारं विञ्ञत्तिकद्वयं ।
पसादा वत्थु च द्वारं, अञ्ञतुभयवज्जितं ॥५७३॥

भेदित्वा रूपमिच्चेवं, तस्सेव पुन पण्डितो ।
समुट्ठान-जनकेहि, विभावेय्य यथारहं ॥५७४॥

(७) रूप-समुट्ठान-कथा

कुसलाकुसलं कम्ममतीतं कामिकं तथा।
रूपावचरमिच्चेवं, पञ्चवीसतिधा ठितं ॥५७५॥

S.142. पटिसन्धिमुपादाय, सञ्जनेति खणे खणे।
कामरूपेसु रूपानि, कम्मजानि यथारहं ॥५७६॥

जायन्तं पञ्चविञ्ञाण-पाकारूप-विवज्जितं।
भवङ्गादिमुपादाय, समुप्पादेति मानसं ॥५७७॥

सीतुण्होतु समञ्ञाता, तेजोधातु-ट्ठितिक्खणे।
तथेव अज्झोहटाहारो, कामे कायं पतिट्ठितो ॥५७८॥

अज्झत्तं पन चत्तारो, बाहिरोतूपलब्भति।
सब्बे कामभवे रूपे, आहारो न समीरितो ॥५७९॥

पवत्ते होन्ति चत्तारो, कम्ममेवोपपत्तियं।
जीवमानस्स सब्बे पि, मतस्सोतु सिया न वा ॥५८०॥

S.143. कम्मचित्तोतुमाहारमिच्चेवं पन पण्डिता।
रूपानं जनकत्तेन, पच्चया ति पकासयुं ॥५८१॥

हदयिन्द्रियरूपानि, कम्मजानेव, चित्तजं।
विञ्ञत्तिद्वयमीरेन्ति, सद्दो चित्तोतुजो मतो ॥५८२॥

चित्तोतुकबलिकारसम्भूता लहुतादयो।
कम्मचित्तोतुकाहारजानि सेसानि दीपये ॥५८३॥

जायमानादि रूपानं, सभावत्ता हि केवलं।
लक्खणानि न जायन्ति, केहिची ति पकासितं ॥५८४॥

S.144. यदि जातादयो तेसं, अवस्सं तं सभावता।
B.51. तेसं च लक्खणानं ति, अनवत्था भविस्सति ॥५८५॥

अट्ठारस पन्नरस, तेरस द्वादसा ति च।
कम्म-चित्तोतुकाहारजानि होन्ति यथाक्कमं ॥५८६॥

(८) रूप-कलाप-कथा

कलापानि यथायोगं, तानि संगय्ह पंडिता।
नव छ चतुरो द्वे ति, एकवीसति भावयुं ॥५८७॥

S.145. जीवितं चाविनिब्भोग-रूपं च सहवुत्तितो।
संगय्ह चक्खुदसकं, चक्खुमादाय भासितं ॥५८८॥

तथा सोतं च घाणं च, जीव्हं कायं यथाक्कमं।
इत्थिभावं च पुंभावं, वत्थुमादाय दीपये ॥५८९॥

अविनिब्भोगरूपेन, जीवितनवकं भवे।
इच्चेवं कम्मजा नाम, कलापा नवधा ठिता ॥५९०॥

R.39. अविनिब्भोगरूपं च, सुद्धट्ठकमुदीरितं।
कायविञ्ञत्तिया सद्धिं, नवकं ति पवुच्चति ॥५९१॥

वचीविञ्ञत्ति सद्देहि, दसकं भासितं तथा।
लहुतादेकादसकं लहुतादीहि तीहि पि ॥५९२॥

S.146. कायविञ्ञत्ति लहुतादीहि द्वादसकं मतं।
वचीविञ्ञत्ति लहुतादीहि तेरसकं तथा ॥५९३॥

गहेत्वाकारभेदं च, तं तं कालोपलक्खितं।
इति चित्तसमुट्ठाना, छ कलापा ति भासिता ॥५९४॥

(९) कलाप-समुट्ठान-कथा

सुद्धट्ठकं तु पठमं, सद्देन नवकं मतं।
लहुतादेकादसकं, लहुदावि समायुतं ॥५९५॥

सद्देन लहुतादीहि, तथा द्वादसकं भवे।
कलापा उतुसम्भूता, चतुधेवं पकासिता ॥५९६॥

सुद्धट्ठकं च लहुतादेकासमिच्चपि।
कलापाहारसम्भूता, दुविधाव विभाविता ॥५९७॥

S.147. कलापानं परिच्छेद-लक्खणत्ताविचक्खणा ।
B.52. न कलापंगमिच्चाहु आकासं लक्खणानि च ॥५९८॥

इच्चेव चतुसम्भूता, कलापा एकवीसति ।
सब्बे लब्भन्ति अज्झतं, बाहिरोतु समुट्ठिता ॥५९९॥

अट्ठकं सद्दनवकमिति द्वेधा व भासिता ।
मत-काये पि ते एव, सियुं इच्चाहु पण्डिता ॥६००॥

(१०) रूप-पवत्ति-कथा

कामे सब्बे पि लब्भन्ति, सभावानं यथारहं ।
सम्पुण्णायतनानं तु, पवत्ते चतुसम्भवा ॥६०१॥

दसकानेव सब्बानि, कम्माजानेव जातियं ।
चक्खुसोतघाण-भावदसकानि नवा सियुं ॥६०२॥

S.148. वत्थुकायदसकानि, सभावदसकानि वा ।
गब्भसेय्यकसत्तानं, ततो सेसानि संभवा ॥६०३॥

कम्मं रूपं जनेतेव, मानसं सन्धितो परं ।
तेजोधातु ठितिप्पत्ता, आहारज्झोहटो तथा ॥६०४॥

इच्चेवं चतुसम्भूता, रूपसन्तति कामिनं ।
दीपजाला व सम्बन्धा, यावजीवं पवत्तति ॥६०५॥

आयुनो वाथकम्मस्स, खयेनोभिन्नमेव वा ।
अञ्ञेन वा मरन्तानं, उपच्छेदककम्मुना ॥६०६॥

S.149. सत्तरसचित्तखणं, आयु रूपानमीरितं ।
सत्तरसमचित्तस्स, चुतिचित्तोपरी ततो ॥६०७॥

ठितिकालमुपादाय, कम्मजं न परं भवे ।
ततो भिज्जतुपादिन्नं, चित्तजाहारजं ततो ॥६०८॥

इच्चेवं मतसत्तानं, पुनदेव भवन्तरे।
पटिसन्धिमुपादाय, तथारूपं पवत्तति ॥६०९॥

R.40. घाणजिह्वाकायभाव-दसकाहारजं पन।
B.53. रूपं रूपभवे नत्थि, पटिसन्धि पवत्तियं ॥६१०॥

तत्थ गन्धरसोज च, न लब्भन्तीति केचन।
कलापा व गणेतब्बा, तत्थ तं रूप-वज्जिता ॥६११॥

ठितिक्खणं च चित्तस्स, ते एव पटिसन्धयुं।
चित्तभंगक्खणे रूप-समुपत्ति च वारयुं ॥६१२॥

S.150. चक्खुसोतवत्थु सद्दचित्तजम्पि असञ्ञिसु।
अरूपे पन रूपानि, सब्बत्था पि न लब्भरे ॥६१३॥

इत्थं पनेत्थ विमलेन विभावनत्थं,
धम्मं सुधम्ममुपगम्म सुराधिवासं।
रूपं सरूपविसभाग सलक्खणं तं,
वुत्तं पवुत्तमभिधम्मये मया पि ॥६१४॥

रूपविभागमिमं सुविभत्तं,
रूपयतो पन चेतसि निच्चं।
रूपसमिद्ध-जिनेरित-धम्मे,
रूपवती अभिवड्ढति पञ्ञा ॥६१५॥

इति नामरूप परिच्छेदे रूपसङ्गहो नाम छट्ठो परिच्छेदो

सत्तमो परिच्छेदो

(१) विसय-पवत्ति

चतुपञ्ञास धम्मा हि, नाम नामेन भासिता।
अट्ठारसविधा वुत्ता, रूपधम्मा हि सब्बथा ॥६१६॥

S.151. अभिञ्ञेय्य-सभावेन, द्वासत्तति समिस्सिता।
सच्छिकट्ठ-परमत्था, वत्थुधम्मा सलक्खणा ॥६१७॥

B.54. तेसं दानि पवक्खामि, सब्बसंगाहिकं नयं।
आभिधम्मिक-भिक्खूनं, हत्थसारं अनुत्तरं ॥६१८॥

(२) नय-कथा

S.152. दुका तिका च खन्धायतना धातु-सच्चतो।
पटिच्चसमुप्पादा च, पच्चया च समञ्ञतो ॥६१९॥

(३) दुक-वसेन धम्म-कथा

पच्चयो एव, निब्बानं, अपच्चयं असंखतं।
असंखारं अनुप्पादं, सस्सतं निच्चलक्खणं ॥६२०॥

पच्चया चेव संखारा, संखता च ततो परे।
उप्पादा वयधम्मा च, पच्चयट्ठितिका तथा ॥६२१॥

S.153. निब्बानं रूपधम्मा च, विप्पयुत्ता [1]च केवलं।
आरम्मणा एव नाम, नालम्बन्ति हि किञ्चिपि ॥६२२॥

---

१. अभिञ्ञेय्या. सि. १८५ पू.

एकुप्पाद-निरोधा च, एकालम्बन-वत्थुका।
संसट्ठा सम्पयुत्ता च, सहजाता यथारहं ॥६२३॥

R.41. अञ्ञमञ्ञेन उपत्थद्धा, सब्बत्थ सहवुत्तिनो।
सारम्मणारम्मणा च, चित्त-चेतसिका मता ॥६२४॥

विपस्सनाय भूमी ति, तत्थ तेभूमिका मता।
लोकिया परियापन्ना वट्ट धम्मा स-उत्तरा ॥६२५॥

सक्काय धम्मा सभया, तोरमोरिमनामकं।
सञ्ञोजनीया समला, तथा निवरणीयका ॥६२६॥

सङ्किलेसिका परामासा, उपादानीय सासवा।
ओघनीया योगनीया, गन्थनीया ति भासिता ॥६२७॥

S.154. अञ्ञे अपरियापन्ना, विवट्टा च विपस्सिया।
लोकुत्तरानुत्तरा च, नो संयोजनियादयो ॥६२८॥

कम्मजाता उपादिन्ना, नाम वुच्चन्ति सासवा।
अनुपादिन्नका नाम, ततो सेसा पवुच्चरे ॥६२९॥

धम्मा सप्पटिभागा ति, कुसलाकुसला मता।
अप्पटिभागधम्मा हि, तदञ्ञे ति पदीपये ॥६३०॥

S.155. सरणा च पहातब्बा, द्वादसाकुसला पन।
B.55. तदञ्ञे अरणा नाम पहातब्बा न केहिचि ॥६३१॥

रूपिनो रूपधम्मा च, नामधम्मा अरूपिनो।
एवं आदिप्पभेदेन, द्विधा भेदं विभावये ॥६३२॥

(४) तिक-वसेन धम्म-कथा

बाला धम्मा तपनीया, कण्हा च कटुकप्फला।
असेवितब्बा सावज्जा, द्वादसाकुसला मता ॥६३३॥

S.156. पण्डिता चातपनीया, सुक्का च सुखदायका।
सेवितब्बान वज्जा च, कुसला एकवीसति ॥६३४॥

क्रिया विपाका रूपं च, निब्बानं ति चतुब्बिधा।
वुत्ता अब्याकता नाम, धम्मा तब्बिपरीततो ॥६३५॥

हीना धम्मा परित्ता च, कामावचरभूमिका।
रूपारूपा पवुच्चन्ति, मज्झिमा च महग्गता ॥६३६॥

S.157. अप्पमाणा पणीता च धम्मा लोकुत्तरा मता।
सङ्किलिट्ठ-संङ्कलेसिका, द्वादसाकुसला तथा ॥६३७॥

असङ्किलिट्ठ-सङ्कलेसिका धम्मा तेभूमिका परे।
असङ्किलिट्ठा सङ्कलेसिका, नव लोकुत्तरा सियुं ॥६३८॥

विपाका ते पवुच्चन्ति, विपाका चतुभूमिका।
विपाकधम्मा नामा ति, कुसलाकुसला मता ॥६३९॥

क्रिया रूपं च निब्बानं, न पाकं न तु पच्चति।
आचयगामिनो धम्मा, पुञ्ञापुञ्ञा व सासवा ॥६४०॥

वुत्तापचयगामिनो ति, कुसलानुत्तरा पन।
क्रिया रूपं च निब्बानं, पाका चोभय वज्जिता ॥६४१॥

पठमानुत्तरो मग्गो, वस्सनं भावनापरे।
तदञ्ञे द्वयनिम्मुत्ता, सब्बे पि परमत्थतो ॥६४२॥

R.42. सत्त लोकुत्तरा हेट्ठा, वुत्ता सेक्खा ति तादिना।
S.158. अरहत्त फलं एव, असेक्खं ति पकासितं ॥६४३॥

B.56. लोकिया पि च निब्बानं, भासितो भय-वज्जिता।
एवं आविप्पकारेहि, तिविधा ति विभावये ॥६४४॥

(५) खन्ध-वसेन धम्म-कथा

अतीतानागतं रूपं, पच्चुपन्नं अथापरं।
अज्झत्तं वा बहिद्धा वा, सुखुमोळारिकं तथा ॥६४५॥

हीनं पणीतं यं दूरे, सन्तिके वा तदेकतो।
सब्बं रूपं समोधाय, रूपक्खन्धो ति वुच्चति ॥६४६॥

तत्थेव वेदनाक्खन्धो, नाम या काचि वेदना।
सञ्ञाक्खन्धो ति सञ्ञा व, रासि भावेन दीपिता ॥६४७॥

S.159. वट्टधम्मेसु अस्सादं, तदस्सादोपसेवनं।
विनिभुज्ज निदस्सेतुं, खन्धद्वयं उदाहटं ॥६४८॥

विवादमूल संसार कामहेतु निदस्सनं।
सन्धाय वदना सञ्ञा, कता नाना ति केचन ॥६४९॥

जित्तसंसट्ठधम्मानं, चेतना मुखतो पन।
संखारक्खन्धनामेन, धम्मा चेतसिका मता ॥६५०॥

सप्पभेदं तथा चित्तं, विञ्ञाणक्खन्धसम्मतं।
भेदाभावेन निब्बानं, खन्धसङ्गहनिस्सटं ॥६५१॥

आलम्बनियभावेन, उपादानोपकारतो।
पञ्चुपादानखन्धा ति, लोकुत्तर-विवज्जिता ॥६५२॥

S.160. यथा थूलं हितत्थाय, परिग्गाहक-योगिनं।
धम्मा तेभूमका एव, भूमि-भावाय देसिता ॥६५३॥

भाजनं भोजनं तस्स, व्यञ्जनं भोजको तथा।
भुञ्जिता चा ति पञ्चेते, उपमेन्ति यथाक्कमं ॥६५४॥

गिलानसाला गेलञ्ञं, असप्पायोपसेवना।
समुट्ठानं गिलानो ति, उपमेन्ति च पण्डिता ॥६५५॥

चारको कारणं तत्थ, अपराधो च कारको।
अपराधकतो चोरो, इति चोपमिता पुन ॥६५६॥

B.57. निच्चाधिपीळनट्ठेन, भारा ति परिदीपिता।
क्लेसदुक्खमुखेनेते, कारका[1] व निरन्तरं ॥६५७॥

[1]. चारका—सी.

S.161. अनत्ता च अहिता निच्चं, उक्खित्तासिकवेरिनो।
मच्चुमाराभिधेय्यत्ता, वधका ति च भासिता ॥६५८॥

विमद्दासहनं रूपं, फेणपिण्डं व दुब्बलं।
मुहुत्तरमणीयत्ता, वेदना बुब्बुलूपमा ॥६५९॥

मरीचिकूपमा सञ्ञा, विपल्लासक भावतो।
संखारा पि च निस्सारा, कदलिक्खन्धसादिसा ॥६६०॥

R.43. नानप्पकारं चित्तेदं, नानाक्लेस विमोहितं।
पलम्भती ति विञ्ञाणं, मायासमं उदीरितं ॥६६१॥

S.162. इच्चेवं पञ्चुपादानक्खन्धा खन्धा च केवला।
पञ्चक्खन्धा ति नामेन, देसिता ति विभावये ॥६६२॥

(६) आयतनवसेन धम्म-कथा

अज्झत्तं च बहिद्धा च, विञ्ञाणुप्पत्ति कारणं।
द्वारालम्बन-भेदेन, द्वेधायतनमीरितं ॥६६३॥

चक्खादज्झत्तिकं तत्थ, छद्वारायतनं भवे।
बाहिरायतनं नाम, तथा रूपादिगोचरं ॥६६४॥

इति वीथिपवत्तानं द्वारालम्बनसङ्गहो।
आगमे अभिधम्मे तु, सब्बथा पि यथारहं ॥६६५॥

तथा हनन्तरातीतो, जायमानस्स पच्छतो।
मनो सब्बोपि सब्बस्स, मनस्सायतनं भवे ॥६६६॥

S.163. तथा पुब्बङ्गमट्ठेन, सहजा नामरूपिनं।
द्वारभावेन विञ्ञाणं, सब्बं आयतनं मतं ॥६६७॥

मनायतनं इच्चेवं, पसादायतनं तथा।
पञ्चविञ्ञाण-धम्मानं, इति छद्धा विभावये ॥६६८॥

पञ्चापसाद विसया, पञ्चायतन-सम्मता।
सेसं रूपं च निब्बानं, सब्बे चेतसिका ति च ॥६६९॥

B.58. एकूनसट्ठि धम्मानं, धम्मायतनसङ्गहो।
इति चद्धापकासेन्ति, बाहिरायतनं बुधा ॥६७०॥

सुञ्ञगामो व दट्ठब्बं, अज्झत्तिकं पसादतो[1]।
गामघातक-चोरा व, तं हनन्ता व बाहिरा ॥६७१॥

S.164. नामप्पवत्ति मूळहानं, तदुप्पत्तिककारणं।
द्वादसायतनानी ति, वुत्तं इत्थं महेसिना ॥६७२॥

समत्ता भावमत्तेन, धारेन्ती ति सलक्खणं।
द्वारालम्ब तदुप्पन्न-परियायेन भेविता ॥६७३॥

मनायतनं एत्थाह, सत्तविञ्ञाणधातुयो।
एकादस यथावुत्ता, इच्चाट्ठारस धातुयो ॥६७४॥

(७) धातु-वसेन धम्म-कथा

अन्ताविका मनोधातु, मनोविञ्ञाण धातुया।
पवेसापगमे द्वार-परियायेन तिट्ठति ॥६७५॥

S.165. भेरिताल[2] दण्ड-घोस-समं चक्कं यथाक्कमं।
कट्ठारणि पावकावि, समं च तिविधं भवे ॥६७६॥

(८) सच्च-वसेन धम्म-कथा

दुक्खं समुदयो चेव, निरोधो च तथापरो।
मग्गो चाति चतुद्धाह, सच्चं सच्चपरक्कमो ॥६७७॥

---

१. अज्झतिकमसारतो—सी.
२. भेरितल. सि. १८९ पृ.

भारो च भारादानं च, भारनिक्खेपनं तथा ।
भारनिखेपनूपायो, इच्चोपमं यथाक्कमं ॥६७८॥

R.44. रोगो रोग-निदानं च, रोगूपसमो तथा ।
रोगभेसज्जमिच्चेवं, उपमाहि च दीपितं ॥६७९॥

विसरुक्खो रुक्खमूलं, रुक्खच्छेदो तथापरो ।
रुक्खच्छेदक-सत्थं ति, चतुधोपमितं तथा ॥६८०॥

S.166. तीरं ओरिमसंखातं, मट्ठोघो पारिमं तथा ।
तदतिक्कं उपायो ति, उपमेन्ति च तं बुधा ॥६८१॥

सच्छिकत्वान पच्चक्खं, इच्चोपमं यथाक्कमं ।
समाचिक्खि विमोक्खाय, सच्चं तच्छनियामतो ॥६८२॥

B.59. तथा हि दुक्खं नाबाधं, नाञ्ञं दुक्खा च बाधकं ।
बाधकत्तनियामेन, दुक्खं सच्चं इतीरितं ॥६८३॥

तं विना नाञ्ञतो दुक्खं, न होति न च तं ततो ।
दुक्खहेतु-नियामेन, सच्चं आह विसत्तिकं ॥६८४॥

S.167. नाञ्ञा निब्बानतो सन्ति, न च सन्तं न तं यतो ।
सन्तभावनियामेन, निब्बानं सच्चमुत्तमं ॥६८५॥

नाञ्ञं मग्गा च नीयानं, अनीयानो न चापि सो ।
तस्मा नियानभावेन, मग्गो सच्चं ति सम्मतो ॥६८६॥

इति तच्छाविपल्लास-भूतभावो चतुस्वपि ।
सच्चट्ठो ति विनिद्दिट्ठो, दुक्खादिस्वविसेसतो ॥६८७॥

पीळनट्ठो संखतट्ठो, सन्तापट्ठो च भासितो ।
विपरिणामट्ठो चा ति, दुक्खस्सेसं चतुब्बिधा ॥६८८॥

आयूहना निदाना च, संयोगा पलिबोधतो।
दुक्खसमुदयस्सा पि, चतुधात्था पकासिता ॥६८९॥

S.168. निस्सरणा विवेका, चा संखतामततो तथा।
अत्था दुक्खनिरोधस्स, चतुधाय समीरिता ॥६९०॥

नीयानतो हेतुतो च, दस्सनाधिपतेय्यतो।
मग्गस्सापि चतुद्धेवं, इति सोळसधा ठिता ॥६९१॥

सच्छिकट्ठ परमत्था, तच्छाभिसमय ट्ठतो।
तथट्ठं पि सच्चट्ठ, पञ्जपेत्तेत्थ पण्डिता ॥६९२॥

तदेतं पटिविज्झन्ति, अरिया व चतुब्बिधं।
वुत्तं अरियसच्चं ति, तस्मा नाथेन तं कथं ॥६९३॥

S.169. जाति जरा च मरणं, सोको च परिदेवना।
B.60. दुक्खं च दोमनस्सं च, उपायासो तथापरो ॥६९४॥

अप्पियेहि च संयोगो, विप्पयोगो पियेहि च।
यं पि न लभतिच्छन्तो, तं पि दुक्खं इदं मतं ॥६९५॥

अपाये सुपपज्जन्ता, चवन्ता देवलोकतो।
मनुस्सेसु च जीरन्ता, नानाब्यसन पीळिता ॥६९६॥

R.45. सोचन्ता परिदेवन्ता, वेदेन्ता दुक्खवेदनं।
दोमनस्सेहि सन्तत्ता, उपायास विघातिनो ॥६९७॥

अनिट्ठेहि अकन्तेहि, अप्पियेहि समायुता।
संखारेहि च सत्तेहि, नानानत्थ विधायिहि ॥६९८॥

इट्ठेहि पियकन्तेहि, मनापेहि वियोजिता।
संखारेहि च सत्तेहि, नाना सम्पत्ति-दायिहि ॥६९९॥

S.170. दुक्खापगमं इच्छन्ता, पत्थयन्ता सुखागमं ।
अलब्भनेय्य धम्मानं, पिपासातुर मानसा ॥७००॥

किच्छाधिपन्ना कपणा, विपन्नत्था दुरम्मुखा[1] ।
तण्हादासा पराभूता, भवसंसारसंकटे ॥७०१॥

यं तेभूमिकनिस्सन्दं, कटुकं गाळ्हवेदनं ।
वेदेन्ति संसारफलं, तं जातादि विना कुतो ॥७०२॥

तस्मा जात्यादि भेदेहि, बाधमाना भयावहा ।
दुक्खा च दुक्खवत्थु च, बहुधा पि पपञ्चिता ॥७०३॥

ते सब्बे पञ्चुपादानक्खन्धा एव समासतो ।
दुक्खाधिट्ठान भावेन, दुक्खताय नियामिता ॥७०४॥

S.171. तस्मा तेभूमका धम्मा, सब्बे तण्हा विवज्जिता ।
दुक्खसच्चं ति देसेसि, देसना-कुसलो मुनि ॥७०५॥

B.61. विराग-तेजालाभेन, तण्हास्नेहसिने हितं ।
विसरुक्खो व जातादि, नामानत्थ फलोदयं ॥७०६॥

नन्दिरागानुबद्धेन, सन्तानं अवकड्ढितं ।
पुनब्भवाभिनिब्बत्ति, भावेन परिवत्तति ॥७०७॥

पतिट्ठितं च तत्थेव, मेत्तास्नेहानुसेवनं[2] ।
गोचरानुनयाबद्धं, रागमुच्छा समोहितं ॥७०८॥

क्लेसरासिपरिक्लिट्ठं, ब्यसनोपद्दवाहतं ।
दुक्खसल्ल-समाविद्धं, विहञ्ञति निरन्तरं ॥७०९॥

---

१. दुदम्मुखा. सी.
२. मतस्नेहानुसेवनं—सी.

भवे विराग-तेजेन, विच्छिन्ने सति सब्बथा।
केन बद्धेन सन्धानं, गमिस्सति ,भवन्तरं ॥७१०॥

S.172. भवन्तरं असम्पत्ते, सन्तानम्हि विवट्टिते।
किं अधिट्ठाय जातादि, दुक्खधम्मा पवत्तरे ॥७११॥

तस्मा मोक्खविपक्खेन, तण्हा दुक्खविधायिनी।
दुक्ख-समुदयो नाम, सच्चं इच्चाह नायको ॥७१२॥

सब्बदुक्खविनिमुत्तं, सब्बक्लेस-विनिस्सटं।
दुक्खनिरोध-नामेन, सच्चं वुच्चति अच्चुतं ॥७१३॥

दुक्खं च परिजानन्तो, पजहं दुक्खसम्भवं।
निब्बानपदमारब्भ, भावना वीथिमोसटो ॥७१४॥

R.46. निय्यातट्ठंगिको मग्गो, सब्बदुक्ख-विमुत्तिया।
दुक्खनिरोधगामी ति, सच्चं तस्मा तमीरितं ॥७१५॥

S.173. चतुसच्च-विनिमुत्ता, सेसा लोकुत्तरा मता।
मग्गङ्गसम्पयुत्ता च, फलधम्मा च सब्बथा ॥७१६॥

इत्थं सहेतुकं दुक्खं, सोपायामत-निब्बुतिं।
पटिपत्तिहितत्थाय, विभावेसि विनायको ॥७१७॥

सप्पाटिहारियं धम्मं, देसेत्वान[1] अनुत्तरो।
चतुधारियसच्चानि, विभाजी ति विभावये ॥७१८॥

(६) पटिच्चसमुप्पाद-वसेन धम्म-कथा

B.62. तब्भावभावी भावेन, पच्चयाकार-लक्खितं।
तियद्धं द्वादसंगं च, वीसताकार-संगहं ॥७१९॥

१. देसेन्तान—सी.

तिसन्धिं चतुसंखेपं, तिवट्टं च तिलक्खणं ।
तेभूमकं द्विमूलं च, चतुक्कनयमण्डितं ॥७२०॥

S.174. पच्चेकं चतुगम्भीरं, अनुपुब्बं ववत्थितं ।
अविज्जा कूट-संखातं, बद्धाविच्छेद-मण्डलं ॥७२१॥

सोकादनत्थ-निस्सन्दं, केवलं दुक्ख-पिण्डितं ।
पटिच्चसमुप्पादो ति, भवचक्कं पवुच्चति ॥७२२॥

पटिविद्धाय विज्जाय, भंगाविज्जाय सब्बथा ।
विवट्टतानुपुब्बेन, हेतुभंगा यथाकथं ॥७२३॥

अस्मिं सति इदं होति, अस्सुपादा इदं भवे ।
असन्तस्मिं न तं होति, तस्सभङ्गा ति भिज्जति ॥७२४॥

एतं अत्थं पुरक्खित्वा, पच्चयट्ठिति दस्सिता ।
पटिच्चसमुप्पादस्स, इदं पच्चयता नये ॥७२५॥

तथा हि जातियापाह, पच्चयत्तं महामुनि ।
जरामरण धम्मानं, अत्थाभेदेपि वत्थुतो ॥७२६॥

S.175. आहच्च पच्चयट्ठम्हि, नेविसो पच्चयट्ठिति ।
तत्थ धम्मन्तरस्सेव, पच्चयट्ठो विभावितो ॥७२७॥

वुत्तं आचरियेनेत्थ, पट्ठाननय सङ्गहे ।
लब्भमाननयं ताव, वस्सनत्थं पपञ्चितो ॥७२८॥

एत्थ तस्मानपेक्खित्वा, आहच्च नियमं बुधो ।
तब्भावभावीमत्तेन, पच्चयत्तं विभावये ॥७२९॥

S.176. तत्थाविज्जा च संखारा, अद्धातीतो ति भासिता ।
विञ्ञाणं नामरूपं च, सळायतन-सञ्ञितं ॥७३०॥

फस्सो च वेदना तण्हा, उपादानं भवो ति च।
पच्चुप्पन्नो भवे अद्धा, भवे अद्धा अनागतो ॥७३१॥

R.63. जाति जरा मरणं ति, द्वेधा होति च सब्बथा।
कालत्तय-ववत्थाना, तियद्धं इति दीपये ॥७३२॥

R.47. तत्था विज्जा ति अञ्ञाणं, चतुसच्चेसु भासितं।
पुब्बन्ते चापरन्ते च, पच्चयट्ठितियं तथा ॥७३३॥

S.177. अपुञ्ञाभिसंखारो ति, वुत्ता द्वादस चेतना।
तथा पुञ्ञाभिसंखारो, कामरूपेसु भासितो ॥७३४॥

आनेञ्जाभिसंखारो ति, वुत्तारूप्पा चतुब्बिधा।
कायवची-मनोद्वारं, पत्वा ता एव चेतना ॥७३५॥

वुत्ता-काय-वची-चित्त-संखारा ति महेसिना।
संखारा ति विभत्तेवं, एकूनत्तिस चेतना ॥७३६॥

एकूनवीसतिविधं, पटिसन्धिक्खणे तथा।
पवत्ते द्वात्तिंस विधं, विञ्ञाणं पाकमानसं ॥७३७॥

तिविधं वेदना सञ्ञा, संखारा ति विभेदितं।
नामं रूपं तु दुविधं, भूतोपादाय भेदतो ॥७३८॥

S.178. सलायतनसंखातं, चक्खादज्झत्तिकं मतं।
चक्खुसम्फस्सादिभेदा, फस्सो छधा पकासितो ॥७३९॥

सुखा दुक्खा उपेक्खा ति, वेदना तिविधा भवे।
कामे भवे च विभवे, तण्हा ति तिविधा मता ॥७४०॥

कामुपादानादिभेदा, उपादानाचतुब्बिधा।
कम्मोपपत्तिभेदेन, भवो नाम द्विधा मतो ॥७४१॥

अत्तभावाभिनिब्बत्ति, जाति नाम जरा पन।
पूरणभावो मरणं, परियोसानमीरितं ॥७४२॥

द्वादसंगप्पभेदेन, विभत्तेवं महेसिना।
पटिच्चसमुप्पादो ति, पच्चया एव केवला ॥७४३॥

S.179. पटिच्च फलभावेन, सापेक्खं ठितमत्तनि।
अपच्चक्खाय संगन्त्वा, उप्पादेन्ती ति पच्चया ॥७४४॥

B.64. अविज्जा संखारानं तु, गहने गहिता व ते।
तण्हुपादान भवा पि, इति पञ्चेत्थ हेतुयो ॥७४५॥

तण्हुपादानभवानं, गहने गहिता पुन।
अविज्जा संखारा चाति, पञ्चेवे त्थापि हेतुयो ॥७४६॥

विञ्ञाणादि सरूपेन, दस्सितं फल पञ्चकं।
जाति जरामरणेन, तदेव गहितं पुन ॥७४७॥

S.180. अतीते हेतुयो पञ्च, इदानि फलपञ्चकं।
इदानि हेतुयो पञ्च, आयतिं फलपञ्चकं ॥७४८॥

इत्थं भेदेन संगय्ह, द्वादसंगं विचक्खणा।
अत्थापत्ति विसेसेन, वीसताकारमीरयुं ॥७४९॥

हेतुफलं फलहेतु, पुन हेतुफलं ति च।
तिसन्धि चतुसंखेपं, तमेवाहु विभाविनो ॥७५०॥

अविज्जा तण्हुपादाना, क्लेसवट्टं तिभासिता।
भवेकदेसो संखारा, कम्मवट्टं ततो परं ॥७५१॥

R.48. विपाकवट्टं इच्चेवं, विवट्टेनाविवट्टितं।
तिवट्ट-वट्टितं हुत्वा, वट्टमेतं पवत्तति ॥७५२॥

अनिच्चं च खयट्ठेन, दुक्खमेतं भयट्ठतो।
अनत्तासारकट्ठेन, वट्टमेवं तिलक्खणं ॥७५३॥

S.181. संसारस्सेव वुत्ता या, पच्चयानं परम्परा।
पटिच्चसमुप्पादो ति, ततो तेभूमिको मतो ॥७५४॥

बद्धाविज्जन्डकोसेन, विज्जादि-भेद-वज्जिता।
विमुत्ति-रसमप्पत्ता, भवतण्हापिपासिता ॥७५५॥

अभिसंखार-भावेन, पटिबन्धति सन्तति।
तथाभिसंखता पाक-भावाय परिवत्तति ॥७५६॥

B.65. विपाका पुन कम्मानि, पाकानि पुन कम्मतो।
इच्चेवं परियायेन, संसारो यं पवत्तति ॥७५७॥

S.182. इच्चाविज्जा भवतण्हा, वट्टोपत्थम्भका मता।
सम्पयुत्तानुसयिता,[१] तस्मा वट्टं द्विमूलकं ॥७५८॥

पच्चयपच्चयुप्पन्न-सन्तान-भेवतो पन।
नानाभूतानमेकत्तं, बीजरुक्खादयो विय ॥७५९॥

तथापि तेसं धम्मानं, वत्थुलक्खणभेदतो।
दीप-वट्टि-सिखानं व, नत्थि एकन्तमेकता ॥७६०॥

S.183. हेतु हेतु-समुप्पन्ना, इहा भोगविवज्जिता।
पच्चयाय च पच्चेतुं, अब्यापारा ततो मता ॥७६१॥

अविज्जादीनमेवाथ, सम्भवे सम्भवन्ति च।
संखारादिसभावा ति, ठितेवं धम्मताय ते ॥७६२॥

इत्थमेकत्तनानत्ता, अब्यापारो ततो परो।
एत्थेवं धम्मता चेति, नया वुत्ता चतुब्बिधा ॥७६३॥

१. सम्पयुत्तानुपस्सिता—रो.

फलानं पच्चयुप्पत्ति, पच्चयट्ठो च हेतुसु।
सभाव-पटिवेधो च, देसना चित्तता ति च ॥७६४॥

S.184. अत्थधम्मपटिवेधदेसनानं यथाक्कमं।
अतिगम्भीरभावेन, चतुगम्भीरमीरितं ॥७६५॥

पधानकारणत्ता हि, अविज्जादि-परम्परा।
कमेन संखारादीनं, पच्चया ति ववत्थिता ॥७६६॥

तथा हि जातिया एव, जरामरणसम्भवो।
अजातं जरा वाथ, मरणं वा कुतो भवे ॥७६७॥

भवोपपत्ति संखाता, जाति कम्मभवोदिता।
अंकुरो विय बीजम्हा, तत्थतत्थूपलब्भति ॥७६८॥

सम्पयोगानुसयतो, उपादानप्पतिट्ठिता।
आयूहन्ति च कम्मानि, आकड्ढन्तोपपत्तिकं ॥७६९॥

R.49. उपादानिय-धम्मेसु, तण्हा-स्नेह-पिपासिता।
S.185. B.66. दळ्हीकुब्बन्तुपादानं, पियरूपाभिनन्दिनो ॥७७०॥

वेदनीयेसु धम्मेसु, अस्सादं अनुपस्सतो।
वेदना पच्चया तण्हा, समुट्ठाय पवड्ढति ॥७७१॥

इट्ठानिट्ठं च मज्झत्तं, फुसन्ता पन गोचरं।
वेदेन्ति वेदनं नाम, नाफुसन्ता कुदाचनं ॥७७२॥

फुसतालम्बनं चेस, सळायतनसम्भवे।
द्वाराभावे कुतो तस्स, समुप्पत्ति भविस्सति ॥७७३॥

S.186. सळायतनं एतं च, नामरूपूपनिस्सितं।
छ-फस्स-द्वारभावेन, पवत्तति यथारहं ॥७७४॥

पुब्बङ्गमधिट्ठानेन, विञ्ञाणेन पतिट्ठहे।
नामरूपं उपत्थद्धं, पटिसन्धिप्पवत्तियं ॥७७५॥

संखार जनितं हुत्वा, पतिट्ठाति भवन्तरे।
विञ्ञाणजनकाभावे, तस्सुप्पत्ति कथं भवे? ॥७७६॥

अविज्जायानुसयिते, पटिवेध-विरोधिते।
वट्टानुगत-सन्ताने, पटिसन्धि-फलावहे ॥७७७॥

पाक-धम्म-सभावेन, पवत्तन्ति हि चेतना।
अविज्जा पच्चया होन्ति, संखारा ति ततो मता ॥७७८॥

पटिविद्धेसु सच्चेसु, पच्चयानं परम्परा।
विघटीयति[1] सब्बा पि, ततो वट्टं विवट्टति ॥७७९॥

S.187. इच्चाविज्जा-विरोधेन, तस्सा वट्टप्पवत्तिया।
संघातनिक-भावेन, अविज्जा कूट-सम्मता ॥७८०॥

जरामरण-संघात, पटिपीळित-चेतसं।
क्लेसमुच्छा परेतानं, सा अविज्जा पवड्ढति ॥७८१॥

इच्चाबद्धं अविच्छेदं, द्वयप्पच्चय-मण्डलं।
चक्क-नेमि-समावट्टं, कमेन परिवत्तति ॥७८२॥

B.67. वट्टस्स द्वादसङ्गस्स, तस्स तेभूमकस्स तु।
दुक्खक्खन्धस्स वस्सेसि, निस्सत्तेन निवस्सनं ॥७८३॥

S.188 सोकं च परिदेवं च, तथा दुक्खं च कायिकं।
दोमनस्सं उपायासं, नाना व्यसन-सम्भवं ॥७८४॥

इच्चातुरं अनच्चन्तं, महोपद्दव-संकुलं।
बहुपक्लेसुपस्सट्ठं, दुक्खं एतं ति पिण्डितं ॥७८५॥

इच्चेवं पञ्चुपादानक्खन्ध-सेवित-सङ्गहो।
अत्तभाव-भवरथो, हत्थमुत्तं व अन्तकं ॥७८६॥

---

१. विघातीयति—सी., रो. पा.

गतिट्ठिति-निवासेसु, संसरन्तो निरन्तरं ।
चक्केनेतेन यातो ति, भवचक्कं इदं मतं ॥७८७॥

R.50. अविज्जण्डं पदालेत्वा, पटिवेधप्पवत्तिया ।
पच्चया पच्चयुप्पन्ना, सुपट्ठन्ति सभावतो ॥७८८॥

S.189. अनिच्चा दुक्ख-अनत्ता च, भंगवन्तो भयावहा ।
सादीनवा ति संखाय, विवट्टं अभितिट्ठति ॥७८९॥

ततो सानुसया तण्हा, निरुज्झति पुनब्भवे ।
सन्तान-रतियाभावा, न पक्खन्दति सन्धियं ॥७९०॥

अविरुळ्हिकभावेन, तत्थ वट्टविरोधिते ।
अभिसंखार-भावेन, नप्पवत्तन्ति चेतना ॥७९१॥

पटिसन्धि पवत्ता[1] पि, न जनेन्ति भवन्तरे ।
इच्चाविज्जा-विरोधेन, निरुद्धा कम्मचेतना ॥७९२॥

पच्चयत्त-निरोधेन, संखारानं निरोधतो ।
विञ्ञाणं जनकाभावा, निरुद्धं इति वुच्चति ॥७९३॥

S.190. विञ्ञाणादि-निरोधा च, नामरूपादिकं तथा ।
दुक्खक्खन्धस्सिमस्सेवं, निरोधो ति पवुच्चति ॥७९४॥

B.68. इति वट्ट-विवट्टानं, वसा द्वेधा विभावितो ।
पटिच्चसमुप्पादो ति, देसितो यं महेसिना ॥७९५॥

(१०) पच्चय-वसेन धम्म-कथा

सब्ब-संखत-धम्मानं, सब्बे धम्मा पि पच्चया ।
जनका चेव उपत्थम्भा, संविभत्ता यथारहं ॥७९६॥

आहच्च पच्चयट्ठेन, चतुवीसतिधा ठिता ।
हेतारम्मणाधिपत्तानन्तर-समनन्तरा ॥७९७॥

---

१. पवत्ति—सी.

सहजात-अञ्ञमञ्ञ-निस्सया चोपनिस्सयो।
पुरेजात-पच्छाजातासेवना कम्ममेव च ॥७९८॥

S.191. पाकाहारिन्द्रिय-झान-मग्गङ्ग-सम्पयुत्तका ।
विप्पयुत्तत्थि नत्थि च, विगताविगतं ति च ॥७९९॥

पञ्चातीता व कम्मं तु, वत्तमानं समीरितं।
सब्बत्था पि तयो वुत्ता, वत्तमाना ततो परे ॥८००॥

छद्धा नामं तु नामस्स, पञ्चधा नारूपिनं।
एकधा पुन रूपस्स, रूपं नामस्स चेकधा ॥८०१॥

पञ्ञत्ति नामरूपानि, नामस्स दुविधा द्वयं।
द्वयस्स नवधा चेति, छब्बिधा पच्चया कथं? ॥८०२॥

S.192. निरुद्धानन्तरा एव, जायन्तानं अनन्तरं।
नामधम्माव नामानं, जनकत्तोपकारका ॥८०३॥

निरन्तरप्पवत्तिया, अनुरूपं अनन्तरा।
अनन्तर-पच्चयेन, पच्चयो ति पकासितो ॥८०४॥

समनन्तरभावेन, तेसं ते एव पच्चया।
समनन्तरनामेन, पच्चयो ति पकासितो ॥८०५॥

अत्थिभावाय धम्मानं, नत्थितायोपकारका।
नत्थिपच्चयनामेन, वुत्ता ते एव ताविना ॥८०६॥

R.51. ओकास-दान-भावेन, विगता-वोपकारका।
धम्मा ते एव वुच्चन्ति, विगतपच्चयो ति च ॥८०७॥

S.193. जवा-पगुण-भावाय, जवानं उपकारका।
B.69. आसेवन-पच्चयो ति, निरुद्धानन्तरा मता ॥८०८॥

संसट्ठ-सहजातानं, सम्पयोगेन पच्चया।
सम्पयुत्तपच्चयो ति, नामा नामानमीरिता ॥८०९॥

इच्चेको वत्तमानो च, पञ्चातीता यथारहं।
अरूपानं अरूपा व, पच्चया छब्बिधा मता ॥८१०॥

पवत्ते चित्तजातानं, कम्मजानं च सन्धियं।
रूपानं सहजातानं, अरूपानं च तादिना ॥८११॥

हेतुभूता छ धम्मा पि, मूलट्ठेनोपकारका।
हेतुपच्चयभावेन, पच्चयो ति पकासितो ॥८१२॥

तथा निज्झायनट्ठेन, तेसं एवोपकारका।
झानपच्चयनामेन, झानधम्मा विभाविता ॥८१३॥

S.194. तत्थेव निय्यानट्ठेन, पच्चया ति पकासिता।
मग्गप्पच्चयनामेन, मग्गङ्गा च महेसिना ॥८१४॥

तेसं एव च धम्मानं, सहजाताहि चेतना।
कम्म-ब्यापार-भावेन, वत्तमाना व पच्चया ॥८१५॥

कटत्तारूप-पाकानं, नानाखणिक-चेतना।
अभिसंखार-भावेन, जनकप्पच्चया मता ॥८१६॥

इच्चेवं दुविधा भेदा, विप्फारट्ठेन चेतना।
कम्मपच्चयनामेन, पच्चयो ति पकासिता ॥८१७॥

S.195. रूपानं सहजातानं, अञ्ञमञ्ञं अरूपिनं।
पच्चया सन्तभावेन, विपाका समुदीरिता ॥८१८॥

एकोतीतो पि चत्तारो, वत्तमाना ति पञ्चधा।
पच्चया नाम धम्मा व, नामरूपानमीरिता ॥८१९॥

इमस्स रूपकायस्स, पच्छाजातोपकारका।
पच्छाजातप्पच्चयो ति, नामं रूपानमेकधा ॥८२०॥

B.70. सत्तविञ्ञाणधातूनं, छ वत्थूनि पवत्तियं।
पञ्च-विञ्ञाणवीथिया, पञ्चालम्बा यथाक्कमं ॥८२१॥

पुरेजात-विसेसेन, नामानं उपकारका।
पुरेजातप्पच्चयो ति, रूपं नामस्स चेकधा ॥८२२॥

चित्त-चेतसिका-धम्मा, यं यं आरब्भ जायरे।
आलम्बनप्पच्चयो ति, सब्बं एतं पवुच्चति ॥८२३॥

S.196. यं आलम्बं गरुं कत्वा, नाम-धम्मा पवत्तरे।
स्वायं एवालम्बनूपनिस्सयो ति पकासितो ॥८२४॥

R.52. अनन्तरप्पच्चयेन, ये धम्मा पच्चया मता।
ते एव वानन्तरूपनिस्सयो ति पकासितो ॥८२५॥

राग-सद्धादयो धम्मा, अज्झत्तमनसीरिता।
सत्तसंखार-धम्मा च, बहिद्धोपनिसेविता ॥८२६॥

राग-सद्धादि-धम्मानं, कम्मं पाकानमिच्चयं।
पकतूपनिस्सयो ति, पट्ठपेसि तथागतो ॥८२७॥

इच्चेवं बलवत्तेन, निस्सयेनोपकारका।
उपनिस्सय-नामेन, पच्चयो यं तिधा मतो ॥८२८॥

S.197. रूपारूपं पनिच्चेवं, तेकालिकं अकालिका।
पञ्ञत्ति चेव नामानं, पच्चयो दुविधो मतो ॥८२९॥

आलम्बाधिपति-भूतं, नामानं गरुगोचरं।
सहजाधिपतिधम्मा, सहजानं यथारहं ॥८३०॥

नामरूपानमिच्चेवं, अधिपच्चेन पच्चयो।
अधिपतिपच्चयो ति, दुविधा परिदीपितो ॥८३१॥

सहजानामरूपानं, नाम-भूता च रूपिनं।
पटिसन्धिक्खणे वत्थु, नामानं इति सब्बथा ॥८३२॥

S.198. सहजातविसेसेन, धम्मानं उपकारका।
सहजातप्पच्चयो ति, तिविधेवं विभाविता ॥८३३॥

B.71. अरूपिनो चतुक्खन्धा, महाभूता चतुब्बिधा।
सन्धियं वत्थुनामानि, सहजानी ति सब्बथा ॥८३४॥

उपकारप्पवत्ता च, अञ्ञमञ्ञस्स ताविना।
अञ्ञमञ्ञपच्चयो ति, विभत्ता तिविधा मता ॥८३५॥

सत्तविञ्ञाण धातूनं, भूतोपादाय रूपिनं।
सहजात-नामरूप, धम्मानं च यथाक्कमं ॥८३६॥

S.199. वत्थुभूता चतुक्खन्धा, निस्सयेनोपकारका।
निस्सय-पच्चयो नाम, पच्चयो ति मतो तिधा ॥८३७॥

कबलिकारो आहारो, रूपकायस्स पच्चयो।
अरूपिनो पन आहारा, सहजानं यथारहं ॥८३८॥

नामरूपानमिच्चेवं, यापनट्ठेन पच्चया।
आहारपच्चयो तेव, दुविधेवं पकासितो ॥८३९॥

पसाद-जीविताऽरूपिन्द्रियधम्मा यथाक्कमं।
पञ्चविञ्ञाणुपादिन्न-रूपानं नामरूपिनं ॥८४०॥

S.200. सहजातानमिच्चेवं, इस्सरट्ठेन पच्चया।
इन्द्रिय-पच्चयो तेव, तिविधा समुदाहटो ॥८४१॥

सत्तविञ्ञाणधातूनं, छ वत्थूनि यथारहं।
पच्छाजाता च कायस्स, चित्त चेतसिका तथा ॥८४२॥

अरूपा सहजातानं, रूपानं ति मता तिधा।
विप्पयुत्तपच्चयो ति, विप्पयोगोपकारका ॥८४३॥

R.53. सहजातानं पुरेजातं, पच्छाजातं च सब्बथा।
कबळिंकारो आहारो, रूपजीवितमिच्चया ॥८४४॥

अत्थिपच्चय-संखातो, पच्चयो पञ्चधा मतो।
विज्जमान-सभावेन, पच्चयत्ता यथारहं ॥८४५॥

ते एवाविगता हुत्वा, वत्तमानोपकारका।
अविगत-पच्चयो ति, सुगतेन ववत्थिता ॥८४६॥

S.201. अट्ठेवं वत्तमानानि, नामरूपानिपच्चया।
B.72. सब्बत्थाधिपति चा ति, नवधा नामरूपिनं ॥८४७॥

इत्थं उद्दिट्ठ-निद्दिट्ठा, पट्ठान-नयसंगहे।
कुसलाकुसलादीहि, सुविभत्ता महेसिना ॥८४८॥

पञ्ञत्ति-नामरूपानं, वसेन तिविधा ठिता।
पच्चया ति पकासेन्ति, चतुवीसति पण्डिता ॥८४९॥

(११) समञ्ञा-वसेन धम्म-कथा

S.202. पञ्ञत्ति पञ्ञपियत्ता, पञ्ञापेती ति च द्विधा।
नामरूपविनिमुत्ता, पञ्ञत्ता तादिना कथं? ॥८५०॥

भूतपरिणामाकारं, उपादाय तथा तथा।
भूमि-पब्बत-पासाणा, तिण-रुक्ख-लतादयो ॥८५१॥

सम्भाराकारमारब्भ, सन्निवेस-विसेसिता।
यान-गाम-वनुय्यान-कटसार-पटादयो[१] ॥८५२॥

कारक-वेदकाकारं, विञ्ञत्तिन्द्रिय-लक्खितं।
खन्धपञ्चकमाहच्च, मच्चासुर-सुरादयो ॥८५३॥

१. सकट-घट-पदादयो—रो० पा०

S.203. चन्दादि वत्तनादीहि, दिसा-कालादि सम्मुति।
पारम्परियकादीहि, जाति-गोत्त-कुलादयो ॥८५४॥

तं तं क्रियादि-भेदेहि, पञ्ञत्ता कठिनादयो।
तं तं कलापासम्फुट्ठा, कूपाकास-गुहादयो ॥८५५॥

तं तं निमित्तमारब्भ, चिन्तयन्तस्सुपट्ठिता।
कसिणादिक-वोहारा, भावनामय-गोचरा ॥८५६॥

पुब्बोपलब्भाभावेन, कसिणुग्घाटिमादयो।
निरोधा च समापत्ति, विसेसाभाव-लक्खिता ॥८५७॥

इति तं तं उपादाय, समञ्ञाता तथा तथा।
संखा समञ्ञा पञ्ञत्ति, वोहारो ति पकासिता ॥८५८॥

S 204. आलम्बनट्ठाकारेन, सन्ताभावे[1] पि वत्थुतो।
चिन्ता-वोहार-निप्फन्ना, अत्थच्छायावगामिनि ॥८५९॥

B.73. पञ्ञापियत्ता पञ्ञत्ति, नामायं इति भासिता।
उपादाय च पञ्ञत्ति, सा एवोपनिधाय च ॥८६०॥

पञ्ञत्ति पञ्ञापनतो, पण्डितेहि पकासिता।
अविज्जमाना पञ्ञत्ति, विज्जमाना ति पि द्विधा ॥८६१॥

R.54. लोकवोहारिकत्थेन, पञ्ञत्ति[2] परमत्थतो।
अविज्जमानं एताय, वोहरन्ति यदा तदा ॥८६२॥

अविज्जमान-पञ्ञत्ति, विज्जमानं यदा पुन।
पञ्ञापेन्ति तदा एसा, विज्जमाना ति वुच्चति ॥८६३॥

---

१. सत्ताभावेपि—रो० पा०
२. पञ्चत्तं—सी०

इत्थं पञ्ञत्तिधम्मं च, सम्मतत्थविसेसतो ।
भावधम्मं च रूपादि, सलक्खणविसेसतो ॥८६४॥

S.205. पञ्ञपेती ति पञ्ञत्ति, नामायं इति भासिता ।
या नाम-नामकम्मादि-नामेन समुदीरिता ॥८६५॥

सा एवाविज्जमानेन, विज्जमानादि-भेदिता ।
इत्थिसद्दो छळभिञ्ञो, राजपुत्तो ति भासिता ॥८६६॥

क्रियानिमित्तत्थयोग-रूळ्हिजातोपचारिता ।
सम्बन्धोपचयावत्ता, सण्ठानापेक्खिता तथा ॥८६७॥

S.206. देवदत्तो थ मेधावी, वेदना चन्दिमा तथा ।
खत्तियो नरसीहो च, भाता लोहितकं युवा ॥८६८॥

कुण्डलं दसनमिच्चेवं, आदि-भेदित-संगहा ।
सम्मतत्थ-सभावेसु, वोहाराकार-लक्खिता ॥८६९॥

सायं यदिच्छकत्थत्थ, संकेतलक्खणसम्भवा ।
वोहारत्थ-विसेसेन, ञेय्याकारानुसारिणी ॥८७०॥

वचीघोसानुसारेण, सोतविञ्ञाण-वीथिया ।
पवत्तानन्तरुपन्न-मनोद्वारस्स गोचरा ॥८७१॥

S.207. अत्था यस्सानुसारेन, विञ्ञायन्ति ततो परं ।
B.74. सम्मता च सभावा च, पुब्ब-संकेत-भागिनो ॥८७२॥

याय वालम्बनाकार-विसेसे पटिनीयति ।
वेदनादि-वचीघोस-सभावानुग-ञाननं ॥८७३॥

सायं पञ्ञत्ति विञ्ञेय्या, लोक-संकेत-निम्मिता ।
वचीविञ्ञत्तिसहितो, सद्दो एवावि केचन ॥८७४॥

इत्थं पञ्ञत्तिधम्मा ति, वुत्तं पञ्ञत्तिक द्वयं ।
तथाधिवचना धम्मा, निरुत्ती ति च तादिना ॥८७५॥

अविसंवादकट्ठेन, लोकवोहार-साधकं ।
समञ्ञा सच्चं इच्चेवं, आचिक्खन्ति विचक्खणा ॥८७६॥

सत्था यं परमत्थमुत्तमगुणो, नामं च रूपं ति च ।
द्वेधाकासि सभावधम्मकुसलो, निब्भिज्ज धम्मन्तरं ॥
S.208. वोहारत्थ-विसेस-ञेय्यमपरं, ब्याकासि पञ्ञत्तितो ।
आरद्धक्कमतो मयेवमखिलं, तं सुट्ठु निट्ठापितं ॥८७७॥

R.55. यं धम्मं धम्मराजा नियतितं, अभिसम्बोधि-मग्गेन बुद्धा ।
कत्वा गण्डम्बमूले परमं, अनुपमं पाटिहीरं खणेन ॥
पात्वाकासित्थ पत्वा सुरवरगणं, उल्लोपलावण्णरंसी ।
तत्थावायत्थसारं कथितं, अतिचिरं ठातु पाठानुकूलं ॥८७८॥

इति नामरूप-परिच्छेदे सब्बसंगाहक-विभागो नाम सत्तमो परिच्छेदो ।

निट्ठितो च नामरूप-परिच्छेदे सब्बथा पि अभिधम्मपरमत्थ-विभागो ।

अट्ठमो परिच्छेदो

१. भावनाधिकारो

(१) भावना-पकार-उद्देसो

R.56. इतो परं पवक्खामि, भावनानयमुत्तमं।
B.75. नामरूपं परिग्गय्ह, पटिपज्जितुमिच्छतो ॥८७९॥

S.209. भावना दुविधा तत्थ, समथो च विपस्सना।
समथो दुविधो तत्थ, परित्तो च महग्गतो ॥८८०॥

(२) समथ-भावना-विधि

उपचारं अनुप्पत्तो, परित्तो ति पवुच्चति।
महग्गतप्पणापत्तो, समथो लोकियो मतो ॥८८१॥

S.210. कसिणानि दसासुभा, दसधानुस्सती तथा।
अप्पमञ्ञा च सञ्ञा च, ववत्थारुप्पकानि च ॥८८२॥

कम्मट्ठानानि तत्थाहु, चत्तालीस विचक्खणा।
यत्थानुयोगं कुब्बन्त, भावेन्ति समथद्वयं ॥८८३॥

तं पयोगविसुद्धेन, पत्वानोपायसम्पदं।
अज्झासयं विसोधेत्वा, भावेतब्बं ति भासितं ॥८८४॥

(३) सील-परिपूरण-कथा

कथं करोन्तो चारित्तं, वारित्तं च विवज्जये।
पातिमोक्खं समादाय, सद्धाय परिपूरये? ॥८८५॥

पटिसंखाय सोधेत्वा, छ-द्वारेसु मलासवं ।
छळिन्द्रियानि मेधावी, सतारक्खेन गोपये ॥८८६॥

S.211. पापकाजीव-निस्संगो, कुहकाचार निस्सटो ।
आजीवं परिसोधेय्य, पहितत्तेट्ठि सुद्धिया ॥८८७॥

इदं अत्थितमारब्भ, पटिसंखाय योनिसो ।
पञ्ञवा सम्पजञ्ञेन, परिभुञ्जेय्य पच्चये ॥८८८॥

संवरं पातिमोक्खो च, सीलं इन्द्रियसंवरं ।
आजीवपारिसुद्धि च, तथा पच्चयनिस्सितं ॥८८९॥

B.76. समादाय चतुद्धेवं, अधिट्ठेय्य ततो परं ।
तस्सेव परिवाराय, धुतङ्गानि यथारहं ॥८९०॥

(४) धुतङ्ग-कथा

पंसुकूलिकङ्ग तिचीवरं चीवरे युगं ।
पिण्डपातिकङ्ग च; सपदानिकमुत्तमं ॥८९१॥

S.212. खलुपच्छाभत्तिकङ्ग, धुतङ्ग पत्तपिण्डिकं ।
एकासनिकं इच्चेवं, पञ्चधा भोजने ठितं ॥८९२॥

R.57. आरञ्ञिकं यथासन्थतिकङ्ग रुक्खमूलिकं ।
अब्भोकासिक-सोसानिकङ्गा नेसज्जिकं तथा ॥८९३॥

छ सेनासनमारब्भ, धुतङ्गानी ति तेरसा ।
कप्पिये पि च लोलुप्प-समाचारविमुत्तिया ॥८९४॥

सामीचि- पटिपत्ती ति, कत्वा सल्लेख-वुत्तिया ।
पच्चयत्तयमाहच्च, पञ्ञत्तानि महेसिना ॥८९५॥

चतुपारिसुद्धिसीलं, धुतङ्ग-परिवारितं ।
पूरेत्वान विसुद्धेवं, पयोग-परिसुद्धिया ॥८९६॥

ततो पणिधि-सम्पन्नो, भावनाय विसारदो।
उपायं पटिपादेय्य, पविवेकरतो कथं ? ॥८९७॥

(५) पलिबोध-छेदन-कथा

आवासो च कुलं लाभो, गणो कम्मं च पञ्चमं।
अद्धानं ञाति आबाधो, गन्थो इद्धी ति ते दस ॥८९८॥

S.213. छेत्वान निपको योगी, पलिबोधे यथारहं।
निरालयो निरालम्बो, पपञ्चोपसमे रतो ॥८९९॥

(६) कम्मट्ठान-दायक-आचरिय-गुणं

B.77. पियं गरुं भावनीयं, वत्तारं वचनक्खमं।
कत्तारं अतिगम्भीरं, कथं ठाननियोजकं ॥९००॥

बहुस्सुतं गुणवन्तं, आगम्माचरियं बुधो।
खमो पदक्खिणग्गाही, नीयातत्तुजु भद्रको ॥९०१॥

आराधेत्वान गण्हेय्य, तं कम्मट्ठानदायकं।
कम्मट्ठानं परिक्खित्वा, चरियारहं अत्तनो ॥९०२॥

(७) चरियानुरूप-कम्मट्ठान-गहणं

S.214. रागो दोसो च मोहो च, चरिया तीहि पण्डिता।
सद्धा बुद्धि वितक्केहि, छब्बिधा व विभावयुं ॥९०३॥

रागुस्सनस्स सप्पाया, कोट्ठासासुभभावना।
दोसुस्सन्नस्स अप्पमञ्ञा, नीलादि च चतुब्बिधा ॥९०४॥

वितक्क-मोह-उस्सन्नानं, आनापानं पकासितं।
छ सद्धाचरितस्साहु, बुद्धानुस्सति-आदयो ॥९०५॥

मरणोपसमा सञ्ञा, ववत्थानानि बुद्धिनो।
सेसानि पन सब्बेसं, तस्था पि कसिणं बुधा ॥९०६॥

वितक्कपकतीकस्स, परित्तं मोहचारिनो।
महन्तं इति सप्पायं, गहेत्वान ततो परं ॥९०७॥

(८) भावनाय असप्पाय-सेनासनं

महावासं नवं जिण्णं, पन्थ-सोण्डिक-सन्तिकं।
पण्ण-पुप्फ-फलाकिण्णं, बहुसम्मान-पत्थितं ॥९०८॥

S.215. सीमन्त-द्वार-[1]नगरक-खेत्त-पच्चन्त-निस्सितं ।
विसभागं असप्पायं, पट्टनं मित्तदुल्लभं ॥९०९॥

ठानानट्ठारस एतानि, परिवज्जेय्य पण्डितो।
सेवेय्य भावनायोग्गं, सेनासनं अतन्दितो ॥९१०॥

(९) भावनाय सप्पाय-सेनासनं

R.58. नातिदूरं नच्चासन्नं, अप्पसद्दं अनाकुलं।
गमनागमन-सम्पन्नं, अप्पडंसादुपद्दवं ॥९११॥

B.78. अकिच्छ-पच्चयुप्पादं, लज्जिभिक्खु-गणोचितं।
विवेकट्ठान-बहुलं, बहुस्सुत-निसेवितं ॥९१२॥

S.116. अप्पभय-निरासंकं, अप्पदोसं महागुणं।
विहारं अनुसेवन्तो, तत्थ निस्संग-चेतसा ॥९१३॥

(१०) खुद्दक-पलिबोध-छेदन-कथा

ततो केस-नखच्छेद, रजनादि असेसतो।
खुद्दकं पळिबोधं च, छिन्दित्वान यथारहं ॥९१४॥

आवासं गोचरं भस्सं, पुग्गलं भोजनं तथा।
वज्जेन्तो तं असप्पायं, इरियापथमत्ततो ॥९१५॥

---

१. दारु—सी०

सेवन्तो सत्त सप्पाये, ते एवा ति पधानवा।
भावनूपाय-सम्पन्नो, उपकट्ठो रहोगतो ॥९१६॥

(११) कामेसु अदीनव-दस्सनं

कामेस्वादीनवं दिस्वा, नेक्खमं दट्ठु खेमतो।
परियुट्ठान-निब्बिन्नो, सोधेय्यज्झासयं कथं ? ॥९१७॥

अप्पसादा महादुक्खा, कामा ति कटुकप्फला।
दुस्संहारा दुरारक्खा, बह्वादीनव-सण्ठिता ॥९१८॥

S.217. अट्ठिका खज्जमाना व, विघाताय-पभिञ्जिता।
गय्हन्तत्त-वधायेते, मंसपेसी व पक्खिहि ॥९१९॥

पटिवाते तिणुक्का व, परिग्गाहक-दाहिनो।
अंगारकासु संकासा, सब्बंग-परितापका ॥९२०॥

R.59. सुपिने परिभुत्ताव, नालं कस्सचि तित्तिया।
न तु कस्सचि आयत्ता,[1] अलंकारा व याचिता ॥९२१॥

छिज्जन्ता फलरुक्खा व, पटिपन्नप्पभञ्जिनो।
असिसूनूपमा निच्चं, अधिकोट्टेन्ति पाणिनो ॥९२२॥

S.218. सत्तिसूलूपमा दळ्हं, तण्हासल्लानुवेधिनो।
घोरानत्थ-विसाकिण्ण-कण्हसप्पसिरूपमा ॥९२३॥

B.79. सब्बासव-पतिक्लिट्ठा, सब्बसंक्लेस-वत्थुका।
गम्मा च चपला नीचा, पुथुज्जन-ममायिता ॥९२४॥

बहुसाधारणा चेते, सपत्तजन-पत्थिता।
महोपद्दवुपस्सट्ठा, बह्वायास-भयावहा ॥९२५॥

महारम्भ-समारद्धा, खिप्पाकार-विधंसिनो।
सोकसल्लं पवेसेन्ता, विगच्छन्ति सुखे सुखे ॥९२६॥

---

१. अच्चन्ता—रो. पा.

नालं कस्सचि ताणाय, नालं अस्सासनाय च।
अविस्सासनियावस्सं, कितवा मारकिंकरा ॥९२७॥

S.219. सत्तानं उपघाताय, मधुराकार-निम्मिता।
रक्खसी विय सत्तानं, आविसन्ति मनोहरा ॥९२८॥

अज्झिट्ठा[1] येहि दुम्मेधा, ब्यसनाहित-सम्भवा।
विपल्लास-पराभूता, ब्यापज्जन्ता विहञ्ञरे ॥९२९॥

चेतोसंकप्प-रचिता, नन्दिरागोपसेवना।
मधुलित्तासिधाराव, ब्यापारेनोपसेविता ॥९३०॥

मनोरम-सुभाकारा, पिय रूपोपलम्भिनो।
मित्तमुख-सपत्ता व, वञ्चयन्ति महाजनं ॥९३१॥

वञ्चिता येहि दुम्मेधा, सब्बसम्पत्ति-धंसिता।
खेममग्गा परिब्भट्ठा, धारेन्ति वधमत्तनो ॥९३२॥

S.220. विरूप-रूपाकारेन, निम्मथेन्ता पलोभिनो।
अभावितानं बालानं, मानसं निहतन्तिमे ॥९३३॥

यत्थ रागसराविद्धा, सल्लेनेव वने मिगा।
तत्थ तत्थानुधावन्ता, विप्फन्दन्ति निरन्तरं ॥९३४॥

ममंकारेन जम्भन्ति[2], घोरं असिविसं यथा।
विस्सत्था भोगधम्मेसु, अस्सादेन्ति अविद्दसु ॥९३५॥

B.80. अनयब्यसनायेते, वसीकुब्बन्ति पाणिनो।
विचित्ताकार-सण्ठानं, पिसाच-नगरं यथा ॥९३६॥

अनत्थावहिता बाला, वागुरं नावबुज्झरे।
तत्थेव पटिमुच्चन्ति[3], यथा हञ्ञन्ति मुच्छिता ॥९३७॥

---

१. आविट्ठा—सी.
२. जम्भन्ता—सी.
३. पटिवज्झन्ति—सी.

सोघवाहो महोघोयं, क्लेसावट्टो महब्भयो।
सकण्टकं च गहनं, पङ्को च दुरतिक्कमो ॥६३८॥

चेतो सम्मोहनट्ठानं, पमाद-पटिपत्थितं।
वोहार-सिथिलं चेतं, दुप्पमुञ्चं च बन्धनं ॥६३९॥

जालं व विततं लोके, मारपासो समोड्डितो।
पञ्जरं चारको चेसो, सत्तानं अनयावहो ॥६४०॥

यथानुराग-सम्बद्धा, पलिगुण्ठित-सायिनो।
मक्कटालेप-बद्धा व, नित्थुनन्ति विघातिनो ॥६४१॥

S.222. बलिसंवामिसच्छन्नं, सविसं विय भोजनं।
मिगलुद्द-निबापो व, विनासाय समोड्डिता ॥६४२॥

मीनका बंकघस्ता व, ये गिलित्वा पुथुज्जना।
घोरं मच्चुमुखं पत्वा, सोचन्तापायभागिनो ॥६४३॥

पापखेत्तं इवं ठानं, इच्छा-लोभ निसेवनं।
दुच्चरितंकुरारोहं, अपाय-फल-पूरणं ॥६४४॥

अज्झोसिता पनेत्थेव, भोग-मुच्छा-विदाहिनो।
कोधूपनाह-जलिता, इस्सा मच्छेर धूपिता ॥६४५॥

सारम्भायुध-सन्नद्धा, विप्फुरन्त-मनोरथा।
आबन्धिच्छा महाकच्छा, ठन्ति लोकविपत्तिया ॥६४६॥

R.60. आवज्जं नत्थि एतेसं, अकत्तब्बं न विज्जति।
S.223. B.81. सम्मुट्ठसच्चता तेसु, नप्पतिट्ठाति साधुता ॥६४७॥

परोपघाताभिरता, दयाधम्म-परम्मुखा।
सब्बसत्तेस्वविस्सासी, सब्बत्थ-परिसंकिता ॥६४८॥

भय-सन्तास-बहुला, सब्बानत्थानुसारिनो।
साधेन्ता चतुरापायं, पापकम्म-पुरक्खिता ॥६४९॥

महासंटुपळगूहळा, पलिबोध-परिप्फुटा।
हञ्ञन्ति दुक्खधम्मेहि, कामे बाला भवे-परे ॥६५०॥

ततो मच्चु-निरासंका, खिड्डा-रति-विमोहिता।
किपक्कं इव भक्खन्ता, रम्माकार-विरोधिनो ॥६५१॥

गामसूकर-पोता व, कामासुचि-परिप्लुता[1]।
चमरीकता[2]-कम्मन्ता, अपलोक[3]-पलोभिता[3] ॥६५२॥

खज्जमाना किलेसेहि किमीहीव निन्तरं।
परिहानिं अनञ्ञाय, परिवारेन्ति मुच्छिता ॥६५३॥

S.224. ततो जराभिसन्ततं, योब्बनं चोपमुय्हति।
कामा च परिहायन्ति, जीवितञ्चोपरुज्झति ॥६५४॥

परप्पमादाभिवट्टा[4], पापक्लेस-महोदिका।
ततो तण्हानदी-पूरा, पापेतापाय-सागरं ॥६५५॥

इधलोक-परिच्चत्ता, परलोकत्थ-धंसिता।
गंगा-कुणप-काका व, सेन्ति सोकपरायना ॥६५६॥

S.225. इच्चत्तत्थं परत्थं च, सत्ता काम-निबन्धना।
विद्धंसेत्वा विनस्सन्ति, इध चेव परत्थ च ॥६५७॥

इति सादीनवा कामा, घोरा सालसिलूपमा।
यत्थ बाला विसीदन्ति नत्थि संगो विजानतं ॥६५८॥

१२. नेक्खम्म-आनिसंस-कथा

B.82. इत्थं कामभयट्टानं, सिक्खत्तयमनुत्तरं।
समाचिक्खि विमोक्खाय, नेकखम्मं इति चक्खुमा ॥६५९॥

---

१. परिप्फुटा—रो. पा.
२. चामरीकत०—रो. पा.
३-३. अस्मि लोकपलोभिता—रो. पा.
४. परं पमादाभिवट्टा—सी.

सब्बासव विघाताय, पटिपत्ति अनुत्तरा।
अन्तद्वयमनागम्म, मज्झिमायं पकासिता ॥६६०॥

S.226. सब्बदुक्ख-समुग्घाती, विसुद्धि-परमुत्तमा।
विज्जा-चरण-सम्पत्ति, सब्ब-सम्पत्ति-साधिका ॥६६१॥

पुञ्ञक्खेत्तं इदं ठानं, तपोकम्म-निसेवनं।
सद्धा सीलंकुरारोहं, सम्पत्तिफल-पूरणं ॥६६२॥

क्लेस-चारक-मोक्खाय, द्वारमेतमनुत्तरं।
महोघुत्तरणं कुल्लं, सोत्थि पारिम-पापकं ॥६६३॥

पाप-चोर-विघाताय, खेम-मग्गो अनुत्तरो।
अकण्टको अगहनो, उजु सब्भि पवेदितो ॥६६४॥

R.61. महाबन्धन-मोक्खाय, अब्भुतो जिनघोसितो।
S.227. पलिबोध-परिच्चागो, अब्भोकासो अलेपनो ॥६६५॥

सङ्ग-पङ्का-समुत्तारो, गन्थानं विनिवेठनं।
तण्हा-दासब्य-नित्थारो, सेरिभावोसुखावहो ॥६६६॥

सब्बयोग-विसंयोगो, सब्बसोकादि-रुन्धनो।
सब्बालय-विसङ्खारो, सब्बदुग्गति-[1]निग्गमो[1] ॥६६७॥

मारपास-समुच्छेदि, सत्थमेतमनुत्तरं।
मोहन्धकार-विद्धंसी, विज्जालोक-विरोचनो ॥६६८॥

अब्यापज्जं इदं ठानं, अभयं निरुपद्दवं।
तपोकम्मानमोकासो, मार-चक्खु-विमोहनो ॥६६९॥

सब्बसन्ताप-हरणं, इदं सितं व चन्दनं।
निम्मलं धम्मसलिलं, संक्लेसमल-सोधनं ॥६७०॥

१-१. सब्ब-दुक्ख-विनिग्गमो—रो. पा.

S.228. संसार-सेतु सुकता, बोधिपक्खिय-पत्थटा।
B.83. सोकसल्ल-समुद्धारी, यन्तं सुकत-योजितं ॥६७१॥

चित्तातङ्क-समुद्धंसी, परिभोग-सुखोसधं।
लोकामिसानं वमनं, चेतो दोस-विरेचनं ॥६७२॥

अच्चन्त-तित्तिकरणं, इदं तं धम्म-भोजनं।
पिपासाहरणं पानं, विमुत्ति-रस-पेसलं ॥६७३॥

वण्ण-कित्ति-सुगन्धायं, गुणमाला-सुगन्थिता।
पाप-कोपीन-वसनं हिरोतप्प-विचित्तितं ॥६७४॥

S.229. अच्चन्त-परिसुद्धा च, सद्धम्म-रतनावली।
अरियानं अलङ्कारो, अनुपाधि-सिरिङ्करो ॥६७५॥

चित्तानं दुन्निमित्तानं, इदं सन्तिकरं परं।
विपत्तिपटिघाताय, परित्तं 'इवमुत्तमं ॥६७६॥

अन्तराय-विनासाय, मङ्गलं जिनदेसितं।
मिच्छागाह-विमोक्खाय, सोत्थि सम्बुद्ध-भासिता ॥६७७॥

अनिवत्ति च पच्चक्खं, आवेनिकं अहारियं।
अमतोसधं अच्चन्तं, अजरामर-साधनं ॥६७८॥

यं एतं समधिट्ठाय, सम्बोधित्तयमुत्तमं।
पप्पोन्ति सब्बसम्पत्ति-गुणपारमि-पूरितं ॥६७९॥

सब्बाकार-वरोपेतं, एतं नेक्खम्मसम्मतं।
सील-गम्भीर-परिखं, धुतङ्गोचित-तोरणं ॥६८०॥

S.230. समाधि-वीथि-वित्थिण्णं, सति-पाकार-गोपुरं।
सद्धा-समिद्धि-सम्फुल्लं, पञ्ञा-पासाद-सोभितं ॥६८१॥

सम्माजीवद्धजं रम्मं, हिरोतप्प-पटिच्छदं।
विमुत्तामत-सम्भोगं, वेनेय्यजन-सेवितं ॥६८२॥

R.62. अभेज्जं पाप-वेरीहि, पुरं सुगत-मापितं ।
अनीतिमनुपस्सग्गं, पटिपन्ना महेसयो ॥९८३॥

B.84. परं अस्सास-सम्पत्ता, परिपुण्ण-मनोरथा ।
सब्बसङ्गमतिक्कम्म, निक्खन्ता अकुतोभया ॥९८४॥

सम्मदत्थमभिञ्ञाय, मच्चुधेय्यप्पहायिनो ।
सब्ब-दुक्खोघ-नित्तिण्णा, पारं गच्छन्ति पण्डिता ॥९८५॥

S.231. इति सब्बङ्ग-सम्पन्नं, महेसिगण-सेवितं ।
नेक्खम्मं काम-निक्खन्तं, सद्धम्मपथमुत्तमं ॥९८६॥

विराधेन्ति[1] पराभूता, मुच्छिता येन दुज्जना ।
तं पापसमुदाचारं, परियुट्ठानं अब्रवुं ॥९८७॥

(१३) परियुट्ठान-अपकार-कथा

चेतो निवारणं चेतं, पञ्ञा-चक्खु-निरोधनं ।
सीलोपघात-करणं, चित्त-विक्खेप-सङ्गमो ॥९८८॥

अयसानं पवट्ठानं, गुण-तेज-विनासनं ।
सब्बसम्पत्ति-दहनं, चतुरापाय-साधकं ॥९८९॥

सब्बासव-मलोपेतो, सब्बोपक्कलेस-सञ्चयो ।
पाप-यक्ख-समावेसो, दोसासिविस-सङ्गमो ॥९९०॥

S.232. पमाद-पथ-पक्कन्तं, अमित्त-गण-सङ्गमं ।
महब्भय-समुट्ठानं, महाब्यसन-सङ्करं ॥९९१॥
अपायदुक्खमारूळ्हं, अहिताव हितं परं ।
सब्बानत्थकरं घोरं, सब्बदुक्ख-विधायकं ॥९९२॥

धिरत्थु पापधम्मानं, सब्बकल्याण-हारिनं ।
लद्धा पि खणसम्पत्तिं, दुल्लभा येहि नासिता ॥९९३॥

1. विरोधेन्ति—सी.

तेसं हि समुदाचारो, दुल्लभं बुद्धसासनं।
समुद्धंसेति असनी, यथारतन-पब्बतं ॥९९४॥

सद्धम्म-घन-घोरा ते, नेक्खम्म-परिपन्थका।
पटिपत्तिं विलुम्पन्ता, पलिबोधेन्ति[1] पाणिनो ॥९९५॥

S.233. विस्सासी वधका वेते, विस्सत्थावस्स-घातिनो।
ये हि बाला हता सेन्ति, निस्सासं जिनसासने ॥९९६॥

B.85. तेपि वासेन्ति दुम्मेधा, निस्सङ्का मोहपारुता।
अन्तोमनसि उच्छङ्गे, घोरमासिविसं यथा ॥९९७॥

अत्तनो च विनासाय, निस्सटे क्लेस-पञ्जरे।
चिनन्ता नावबुज्झन्ति, विपत्तिपथ-सायिनो ॥९९८॥

हळाहळं व खादन्ता, आलिङ्गन्ता व पावकं।
अवस्सं उपहञ्ञन्ति, पाप-धम्मो पलालिनो ॥९९९॥

पाप-चिन्ता-परिब्बुळ्हा, वितक्क-मथिता जना।
लोक-द्वया पि धंसेन्ति, अत्थ-द्वय-विनासिनो ॥१०००॥

R.63. कोधूपनाहो बीभच्छा, इस्सा-मच्छेर-दूसिता।
S.234. मक्खी-पलासो-सारम्भी, अप्पतिस्सा अगारवा ॥१००१॥

मानातिमान-बहुला, मुद्धा-मुखर-चण्डिका।
उद्धता-सम्पजञ्ञा च, दप्पिता केतुगाहिनो[2] ॥१००२॥

चेतोखिळ-खिलीभूता, विनिबन्धानुवेठिता।
महोघो विय सस्सानि, विनासेन्ति तपो-गुणं ॥१००३॥

विसयस्साद विक्खित्ता, विकिण्णा पाकतिन्द्रिया।
मुट्ठस्सती कुसीता च, जीवन्ति मोघ-जीवितं ॥१००४॥

---

१. पलिबुद्धन्ति—सी.

२. सेतुघातिनो—रो. पा.

महग्घसा बाहुल्लिका, दुप्पञ्ञा काय-दळिहका।
गन्थ-नीवरणाबद्धा, इच्छा-लोभ-वसीकता ॥१००५॥

S.235. मलग्गहित-सन्ताना, तिरच्छान-कथा-रता।
विनयोपसमापेता, विसमाचार-गोचरा ॥१००६॥

दुब्भरा थ च दुप्पोसा, सुकुमारा[1] सुकालया[2]।
असन्तुट्ठा महिच्छा च, लोलुप्पचार-लक्खिता ॥१००७॥

दुग्गन्धेनेव सुनखा, आमगन्धेन मुच्छिता।
तत्थ तत्थाभिधावन्ता, नप्पतिट्ठन्ति सासने ॥१००८॥

B.86. निल्लज्जा वीतसारज्जा, लोकधम्मेसु मुच्छिता।
पापिच्छा कुहनच्छन्ना, मिच्छाजीव-पलोभिता ॥१००९॥

S.236. सठा सगब्भा मायावी, अन्तोपूत्ति अवस्सुता।
सङ्कस्सर-समाचारा, कसम्बुसिथिला जळा ॥१०१०॥

सिंगार-चपलोचित्ता,[3] पूतिकायानुरागिनो।
सीदन्ता पलिपापन्ना, न विरूळहन्ति सासने ॥१०११॥

पापपुग्गल-संसट्ठा, पापदिट्ठि-पराकता।
असद्धा धम्मनिच्छन्दा, दुट्ठा दुब्बच-निट्ठुरा ॥१०१२॥

सामञ्ञं परिधंसेन्ता, दूसेन्ता जिनसासनं।
अतिक्कम्मा जिनोवादं, बाला दुग्गति-भागिनो ॥१०१३॥

कामगिद्धा दुराचारा, दुस्सीला मोहपारुता।
सज्जन्ता कद्दमी-भूता, जिनसासन-कण्टका ॥१०१४॥

S.237. हिताहितं अजानन्ता, अनुरोध-विरोधिनो।
चेतोपहत-सन्ताना, विपल्लास-पलम्भिता ॥१०१५॥

१. सुखुमारा—रो. पा.
२. सुखालया—सी.
३. ० चपला चित्ता—रो. पा.; ०चित्या—सी.

विपन्नाकुल-कम्मन्ता, पापकारी पराजिता।
सोचन्ति दीघमद्धानं, अपायम्हि समप्पिता ॥१०१६॥

इत्थं हितसमुच्छेदी, कुम्मग्गोयं रजापथो।
पापधम्मप्पवत्तीति, विदित्वा पुन पण्डितो ॥१०१७॥

R.64. परियुट्ठानुपक्लेसं, विप्फुरन्तं विसारदो।
पटिसंखाय रुन्धेय्य, मन्तेनेव महाविसं ॥१०१८॥

(१४) परियुट्ठान-रून्धनोवादो

खिप्पमादित्त चेलो व, पाप-पावकमुट्ठितं।
भावना-जल-सेकेन, निब्बापेय्य निरन्तरं ॥१०१९॥

S.238. अप्पमादेन मेधावी, नगेनेव महार्नवि।
पापोघं पटिबन्धन्तो, पिदहेय्य खणे खणे ॥१०२०॥

B.87. सभयं विय कन्तारं, घोरं आसिविसं यथा।
पपातं इव गम्भीरं, मोळहं विय च पण्डितो ॥१०२१॥

पहाय परियुट्ठानं, नेक्खम्मं अधिगच्छति।
कल्याणमित्तो वज्जेसु, भयदस्सावि सुब्बतो ॥१०२२॥

कामराग-विसं-युत्तो, भोगधन-निरालयो।
इच्छा-लोभ-विनिम्मुत्तो, अम्ममो अपरिग्गहो ॥१०२३॥

सोरतो सखिलो सण्हो, मेत्तायन्तो दयापरो।
अनाहट-मनो धीरो, सन्त-चित्तो खमापरो ॥१०२४॥

S.239. हितेसी सब्बपाणीनं, इस्सा-मच्छेर-मुच्छितो।
कोधोपनाह-ब्यापाद-विरोधोपसमे रतो ॥१०२५॥

अनोलीन-मनो योगी, निच्चारद्ध-परक्कमो।
सुसमाहित-संकप्पो, विप्पसन्नो अनाविलो ॥१०२६॥

ओकप्पेन्तोधिमुच्चन्तो, पञ्जवा पटिपत्तियं।
पिहयन्तो ममायन्तो, सम्मासम्बुद्ध-सासनं ॥१०२७॥

इति नीवरणापेतो, ञाणालोक-जुतिन्धरो।
पूजेति सम्मासम्बुद्धं, सद्धम्मपटिपत्तिया ॥१०२८॥

हिरोतप्प-गुणोपेतो, कल्याणाचार-गोचरो।
मक्खप्पलास-रहितो, सप्पतिस्सो सगारवो ॥१०२९॥

S.240. अज्जवा-चार-चारित्तो, माया-साठेय्य-निस्सटो।
थम्भ-सारम्भ-निस्सङ्गो, मद्दवाचार-पेसलो ॥१०३०॥

B.88. मानातिमान-विमुखो, सद्धम्म-गरु सादरो।
परप्पवाद-निम्मद्दी, संवेग-बहुलो सदा ॥१०३१॥

वोदान-चित्त-संकप्पो, पापिच्छा-मल-वज्जितो।
मिच्छादिट्ठिं अतिक्कन्तो, सद्धम्मे सुप्पतिट्ठितो ॥१०३२॥

चेतो-खिल-समुच्छेदी, विनिबन्ध-विवेठको।
मानसं सम्पहंसेति, सब्बक्लेस-विमुत्तिया ॥१०३३॥

पविवित्तो असंसट्ठो, सन्तो अप्पिच्छता रतो।
अरियवंसालंकारो, सुप्पोसो सुभरो सुखी ॥१०३४॥

S.241. सल्लेख-वुत्ती धुतवा, पापापचय-तप्परो।
पासादिक-समाचारो, पसाद-बहुलो मुनि ॥१०३५॥

R.65. अनुद्धतो अचपलो, दन्तो गुत्तो यतिन्द्रियो।
चेतोसमाधि गरूको, सम्पजानो सतीयुतो ॥१०३६॥

उस्साह-जातो सद्धम्मे, छन्द-जातो निरन्तरं।
सातच्चकारी स्वाकारो, पटिपत्ति-परायनो ॥१०३७॥

चेतोकलंकापगतो, भावनारसमुत्तमं।
रंगं निद्धोत-वत्थं व, साधुकं पतिगण्हति ॥१०३८॥

S.242. इति सम्पादिताकारो, परिसुद्ध-मनोरथो ।
निरादीनव-सञ्चारो, सोत्थिपत्तो निरङ्गणो ॥१०३९॥

पापगाह-विनिम्मुत्तो, राहुमुत्तो व चन्दिमा ।
गुण-रंसि परिक्खित्तो, सोभेति जिनसासनं ॥१०४०॥

इच्चलोभं अदोसं च, मोहाभावं अथापरं ।
नेक्खम्मं पविवेकं च, तथा निस्सरणं बुधो ॥१०४१॥

B.89. समारब्भ विसोधेन्तो, अज्झासयमसेसतो ।
धीरो सम्पटिपादेति, भावना-सुखमुत्तमं ॥१०४२॥

ततो पणीताधिमुत्ति-पलिबोध विनिस्सटो ।
परिपन्थ-विनिमुत्तो, विगतावरणालयो ॥१०४३॥

S.243. भावना-निन्न-सन्तानो, कल्लचित्तो विसारदो ।
कसिणादिकमारब्भ, भावेय्य समथं कथं ? ॥१०४४॥

(१५) समथ-भावना-पवत्ति-कथा

पठवी-कसिणं ताव, विदत्थि चतुरङ्गुलं ।
कत्वानारुणवण्णाय, मत्तिकाय सुमण्डलं ॥१०४५॥

युगमत्ते ठपेत्वान, ठाने सुखनिसिन्नको ।
पठवी ति समञ्ञाय, कत्वा भोगं तु भावये ॥१०४६॥

अकते पि खळाविम्हि, अकिच्चेनेव मण्डले ।
निमित्तं जायतिच्चाहु, पुब्बयोगवतो पन ॥१०४७॥

आपोमण्डलं उग्गण्हे, भाजनादिगते जले ।
तेजम्हि तेजो-कसिणं, पटच्छिद्दादि-संगते ॥१०४८॥

ससग्गादिम्हि कम्पन्ते, वायोकसिण-मण्डलं ।
पटिभाग-समाचारो, फुट्ठट्ठानेव जायति ॥१०४९॥

S.244. नीलादिकसिणं वत्थे, पुप्फे वा वण्णधातुयं।
आकासमण्डल-भित्तिच्छिद्दादिम्हि उपट्ठितं ॥१०५०॥

छिन्न[1]प्पविट्ठ आलोकं, उग्गण्हेय्य पतिट्ठितं।
सुरियालोकादिभेदं, भूमियं वाथ भित्तियं ॥१०५१॥

दसधा कसिणेस्वेवं, यत्थ कत्थचि योगिनो।
परिकम्मं करोन्तस्स, उग्गहो नाम जायति ॥१०५२॥

चित्ते सुपट्ठिते तस्मिं, पस्सन्तस्सेव चक्खुना।
उग्गहम्हि निवित्तम्हि, पटिपादेय्य भावनं ॥१०५३॥

R.66. विक्खेपं विनिवारेन्तो, परिपन्थे विराजयं।
S.245. निमित्ताभिमुखेनेव, मानसं पटिपादये ॥१०५४॥

B.90. आसेवन्तस्स तस्सेवं, चित्तं होति समाहितं।
संकिलेसा सन्निसीदन्ति, पटिभागो च जायति ॥१०५५॥

तत्थ पण्णत्ति संखाते, निमित्ते भावनामये।
तत्थेव पटिभागम्हि, ततो युञ्जेय्य भावनं ॥१०५६॥

तत्थाधिमुत्तो सतिमा, निमित्तविधि कोविदो।
इन्द्रियानि समानेन्तो, सप्पायं उपलक्खयं ॥१०५७॥

निग्गय्हमुद्धतं चित्तं, पग्गण्हं लीनमानसं।
उद्धतं सम्पहंसेन्तो, उपेक्खन्तो समाहितं ॥१०५८॥

S.246. रेणुम्हि उप्पलपले, सुत्ते नावाय नाळिया।
यथा मधुकरादीनं, पवत्ति सम्पवण्णिता ॥१०५९॥

चित्तप्पवत्ति-आकारं, साधुकं लक्खयं बुधो।
तथा समेनाकारेण, पहितत्तो परक्कमे ॥१०६०॥

---

१. छिद्द—सी.

समप्पवत्तमाकारं, सल्लक्खेत्वा निरन्तरं।
पदहन्तस्स तस्सेवं, अप्पणा नाम जायति ॥१०६१॥

पटिभागनिमित्तं तु, बड्ढेय्य कसिणं पुन।
उपचारभूमियं वा, अप्पणायं व कत्थचि ॥१०६२॥

एकङ्गुल-द्वङ्गुलादि-वसेनेव यथाक्कमं।
फरन्तो मनसा येव, निपुणो यावदिच्छकं ॥१०६३॥

तत्थेवं पठमज्झानं, पत्वान पगुणं ततो।
कत्वा चिण्णवसीभूतं, तम्हा वुट्ठाय पण्डितो ॥१०६४॥

S.247. वितक्कादिक-थूलङ्गं, पहानाय यथाक्कमं।
तत्थेव पटिपज्जन्तो, पप्पोति दुतियादयो ॥१०६५॥

दसधा कसिणानेवं, भावेत्वा पन योगिनो।
चतुत्थ-पञ्चकज्झानं, कत्वा विक्खेप निस्सटं ॥१०६६॥

सुपक्खालितुपक्कलेसा, सन्त-चित्ता समाहिता।
पविवेक-रसस्सादं, अनुभोन्ति यथासुखं ॥१०६७॥

B.91. असुभं पन भावेन्तो, निमित्तं यत्थ कत्थचि।
उद्धुमातादि भेदम्हि, उग्गण्हेय्यासुभे कथं ? ॥१०६८॥

(१६) असुभ-भावना-कथा

S.248. एकाहादि अतिक्कन्तं, उद्धुमातकमीरितं।
विगतच्छवि बीभच्छं, नीलाकारं विनीलकं ॥१०६९॥

विक्खिण्ण-पुब्ब-कुथितं, परिभिन्नं विपुब्बकं।
विच्छेदितङ्ग-पच्चङ्गं, विच्छिद्दक-कळेवरं ॥१०७०॥

विविधाकार-पाणेहि, खज्जमानं विखादितं।
विनाभूतङ्ग-पच्चङ्गं, विक्खित्तं ति पवुच्चति ॥१०७१॥

R.67. पादादिकङ्ग-विक्खित्तं, हत-विक्खित्तकं मतं।
लोहितं लोहिताकिण्णं, पुलवं किमिसङ्कुलं ॥१०७२॥

S.249. अट्ठिसङ्खलिका-मत्तं, अट्ठिकं ति च सब्बथा।
सण्ठानाकार भेदेन, दसधासुभ-देसना ॥१०७३॥

तत्थेवं दसधा भेदे, निज्जीव-कुणपासुभे।
उज्झिते भूमिभागस्मि, मतकाये कलेवरे ॥१०७४॥

लब्भमानक माकारं, ओलोकेत्वा सलक्खणं।
उग्गहेत्वान चित्तेन, तं तं नामेन भावये ॥१०७५॥

पटिक्कूलं च जेगुच्छं, दुग्गन्धं च विदूसकं।
हरायित अजञ्जं च, हीलितं विक्कता सिवं ॥१०७६॥

इच्चेवं असुभाकारे, कत्वाभोगं तु योगिनो।
भावेन्तस्सुपचारो च, पटिभागो च जायति ॥१०७७॥

S 250. पटिभागनिमित्तं तं, उपचारेन सेवतो।
अप्पेति पठमज्झानं, एत्थेवं समथे नयो ॥१०७८॥

B.92. विनासधम्मं पनिदं, सरीरं बालनन्दितं।
विपत्तिपरियोसानं, अवस्सं भेदगामिकं ॥१०७९॥

यथा इदं तथा एतं, यथा एतं तथा इदं।
जीवमानं च निज्जीवं, एवं धम्मपरायणं ॥१०८०॥

सभावो सोपि देहस्स, सब्बस्सापि च सब्बथा।
भवितब्बा चिरेनापि, एसायं नियता गति ॥१०८१॥

S.251. अनिच्चं खयधम्मं च, दुक्खं एतं भयावहं।
अनत्ता च परामूतं, विभिज्जति खणे खणे ॥१०८२॥

विनस्समानस्साकारं, तत्थेवं पन पस्सतो।
विपस्सना भावना ति, तं ईरेन्ति तथागता १०८३॥

भावनं दुविधं पेतं, भावेन्ति पुन पण्डिता।
जीवमाने पि कायम्हि, तं तदाकार-सम्भवे ॥१०८४॥

जीवमानो पि कायो यं, कुणपो व सभावतो।
तं अलङ्कार-पटिच्छन्नो, बालानं न पकासति ।१०८५॥

बहि मट्ठं उपट्ठाति, अन्तो कुणप-पूरितं।
उग्घरन्तं पग्घरन्तं, नवद्वारमलस्सवं ॥१०८६॥

S.252. सरीरं निच्चदुग्गन्धं, नानाकिमिसमाकुलं।
तच-मंस-पटिच्छन्नं, अट्ठिपञ्जर-सण्ठितं ॥१०८७॥

वच्चकूपं इदं नाम, द्वात्तिंसासुचि-पूरितं।
नरानुक्कार-भूमीच, नेकवस्सगणोचिता ॥१०८८॥

सुसानगमनोसानं, बहुसाधारणासुभं।
गण्ड-भूतं सल्लभूतं, बहुदुक्खनिबन्धनं ॥१०८९॥

R.68. नानब्याधि-समाकिण्ण, नानोपद्दव-सङ्कुलं।
B.93. नानानत्थ-समोधानं, नानोपक्लेस-वत्थुकं ।१०९०॥

पोसितं पि चिरं कालं, ममङ्कार-ममायितं।
लहु-दुज्जन-मित्तो व, पिच्छिलं सम्पदुस्सति ॥१०९१॥

S.253. परिहायति निस्सारं, जरतापीत-योब्बनं।
मच्चु-भञ्जितमच्चन्तं, असेसं परिभिज्जति ॥१०९२॥

तथापि जालसन्तानो-बहुसङ्खार-सङ्खतो।
वत्थालङ्कार-सञ्छन्नो, माला-गन्धादि-सोभितो ॥१०९३॥

सविञ्ञत्ति-विकारेहि, विचित्ताकार-मण्डितो।
कायो लीळ्हा विलासेहि, पलम्भेति महाजनं ॥१०९४॥

वञ्चिता येन दुम्मेधा, कामक्लेस-बलिमता।
पूरेन्ति चतुरापायं, मारधेय्यानुसारिनो ॥१०९५॥

एवं आदीनवं ञत्वा, पूतिकाये विचक्खणा।
असुभाविकमाकारं, आरब्भ छन्दुपट्ठहुं ॥१०९६॥

यस्मिं पतन्ति कुणपे, विपरीत-सञ्ञा।
सङ्कूलेस-पापवसगा विसमं चरन्ता॥
तं पस्सथेतं असुभं पि विनाधम्मं।
इच्चेव माह सुगतो दसधा विभागं ॥१०९७॥

S.254. सत्थारा कसिणं च यं दसविधं, विक्खेपविक्खम्भनं।
कामक्लेस-विनासनं दसविधं, यं चासुभं भासितं॥
दिब्ब-ब्रह्म-सुखावहं समपदं, विज्जोदयं योगिनं।
कम्मट्ठानं अलं तं उत्तमगुणेनासेवितं सेवितुं ॥१०९८॥

इति नामरूप-परिच्छेदे कसिणासुभ विभागो नाम अट्ठमो परिच्छेदो।

नवमो परिच्छेदो

बुद्धानुस्सति-भावना

B.94. सद्धा पब्बजितो योगी, भावेन्तो नुस्सती पन।
दसानुस्सति भेदेसु, भावेय्यञ्ञतरं कथं? ॥१०९९॥

R.69. अरहं सुगतो लोके, भगवा लोकपारगू।
S.155. विज्जा-चरणसम्पन्नो, विमुत्ति-परिणायको[1] ॥११००॥

जेट्ठो सम्मासम्बुद्धो, सेट्ठो पुरिस-सारथी।
सत्था देव-मनुस्सानं, बुद्धो अप्पटिपुग्गलो ॥११०१॥

सब्बलोक-हितो बन्धु, समत्त-रतनालयो।
सत्तानं अनुकम्पाय, जातो नाथो सिवङ्करो ॥११०२॥

चक्खुमा तित्थकुसलो, धम्मस्सामी तथागतो।
मच्चुधेय्य-विमोक्खाय, पटिपादयि पाणिनो ॥११०३॥

S.256. सत्थवाहो महायोग्गो,[2] मग्गामग्गायुधन्धरो[3]।
सिरीसत्थं अधिगम्ह, विचरित्थ महापथं ॥११०४॥

अनोमो नसमो धीरो, लोक-हित परक्कमो।
सब्बाकार-वरोपेतो, अच्छेरब्भुत-पुग्गलो ॥११०५॥

---

१. विमुत्तिपद-नायको—रो. पा.

२. महायोगो—रो. पा.

३. महामग्गा—रो. पा.

अत्थभूतो धम्मभूतो, ब्रह्मभूतो महायसो ।
ञाणालोक-परिच्छिन्न-नेय्यासेस-परिग्गहो ॥११०६॥

आनुभाव-वरप्पत्तो, आसभण्ठान-निच्चलो ।
महन्त-परियादाय-[1]अनन्त-[2]गति-गोचरो ॥११०७॥

S.257. सब्बाभिञ्ञा-बलप्पत्तो, वेसारज्ज-विसारदो ।
सब्बसम्पत्ति निट्ठानो, गुणपारमि-पूरको ॥११०८॥

B.95. अप्पमेय्यो महानागो, महावीरो महामुनि ।
महेसी महिताचारो, महामह-महिद्धिको ॥११०९॥

सब्बत्थसिद्धि सञ्चारो, महेसिगण-पूजितो ।
राजाधिराज महितो, देवब्रह्मभिवन्दितो ॥१११०॥

अभिभूय्य तयो लोके, आदिच्चो व नभन्तरे ।
विरोचति महातेजो, अन्धकारे पभङ्करो ॥११११॥

S.258. ब्यामप्पभा-परिक्खित्तो, केतुमालाहलङ्कतो ।
द्वात्तिंस लक्खणासीति-अनुब्यञ्जन सोभितो ॥१११२॥

छब्बण्णरंसि-ललितो, रतनग्घिय-सन्निभो ।
समिद्ध-रूपसोभग्गो, दस्सनेय्यं व मण्डितं[3] ॥१११३॥

R.70. फुल्लं पदुमसण्डं व, कप्परुक्खो व लङ्कतो ।
नभं व तारकाकिण्णं, उत्तमो पटिदिस्सति ॥१११४॥

सत्थुकप्प-महावीर-पुत्तेहि परिवारितो ।
सब्बलोकं अभिद्धाय, धम्मराजा सयं इसी ॥१११५॥

---

१. महन्तमरियादोस—सी.
   ० मरियादाय—रो.

२. मनन्त—रो.

३. पिण्डितं—सी.

S.259. निद्धोतमल-चन्दे व, नक्खत्तपरिवारितो।
खत्त-सङ्घ-परिब्बुळ्हो चक्कवत्ती व सोभति ॥१११६॥

इच्चानन्त-गुणाकिण्णं, असेसमल-निस्सटं।
सब्बसम्पत्ति-दातारं, विपत्ति-विनिबद्धकं ॥१११७॥

दयापरं अहोरत्तं, भगवन्तं अनुस्सरं।
भावेति पञ्ञवा योगी, बुद्धानुस्सति-भावनं ॥१११८॥

(२) धम्मानुस्सति-भावना

स्वाक्खातो तेन सद्धम्मो, सम्बुद्धेन समीमता।
पच्चत्त-पटिवेधेन, पस्सितब्बो यथारहं ॥१११९॥

तण्हादालिद्द-नासाय, मनोरथ-समिद्धिया।
कालन्तरं अनागम्म, पच्चक्खफल-दायको ॥११२०॥

S.260. उपनिस्सयवन्तानं, एहि पस्साति दस्सियो।
पच्चत्तं एव विञ्ञूहि, वेदितब्बो सभावतो ॥११२१॥

B.96. सब्बासव समुग्घाती, सद्धो सोवत्थिको सिवो।
पिहितापाय-कुमग्गो, मग्गो निब्बान-पत्तिया ॥११२२॥

क्लेस-सङ्कट-दुग्गम्हा, दुक्खक्खन्ध-महब्भया।
खेमन्त भूमिं नीयाति, अच्चन्तं अनुपद्दवं ॥११२३॥

S.261. पुञ्ञतित्थं इदं नाम, मङ्गलं च सिवङ्करं।
हितोदयं सुखाधारं,[१] अमताहारमुत्तमं ॥११२४॥

अविज्जापटलुद्धारी, विज्जानेत्तोसधं वरं।
पञ्ञाधारं[२] इदं सत्थं, क्लेस-गण्ड-पभेदकं ॥११२५॥

---

१. हित्वावस्सं सुखाधानं—रो. पा.

२. संहरन्तं—रो. पा.

चतुरोघ-निमुग्गानं, सेतुबन्धो समुग्गतो।
भव-चारक-रुद्धानं, महाद्वारो अपारुतो ॥११२६॥

सोकोपायास-विद्धानं, परिदेव-समङ्गिनं।
सल्लनीहरणोपायो, अच्चन्तसुखमीरितो ॥११२७॥

ब्यसनोपद्दवापेतो, सङ्कलेसमल-निस्सटो।
उजु सम्मत्तनियतो, पटिपत्ति-विसुद्धिया ॥११२८॥

S.262. सुद्धिसील-परिक्खारो, समाधिमय पञ्जरो।
सम्मासङ्कप्प-चक्कङ्गो, सम्मावायामवाहनो ॥११२९॥

सतिसारथि-संयुत्तो, सम्मादिट्ठि पुरेजवो।
एस धम्मरथो याति, योगक्खेमस्स पत्तिया ॥११३०॥

पिवत्ति पटिबाहाय, सब्बसम्पत्ति सिद्धिया।
सब्ब-बन्ध-[1] विमोक्खाय, धम्मं देसेसि चक्खुमा ॥११३१॥

हितेसो सब्बपाणीनं, दयापन्नो महामुनि।
धम्मलोकं पकासेसि, चक्खुमन्तानमुत्तमो ॥११३२॥

यं धम्मं सम्मदञ्ञाय, खेममग्गं पतिट्ठिता।
पापकापगता धीरा, पस्सद्ध-दरथासया ॥११३३॥

S.263. भवयोग-विनिमुत्ता-पहीन-भय-भेखा।
अच्चन्तसुखमेधेन्ति, सोत्थपत्ता महेसयो ॥११३४॥

R.71. तं एव उत्तमं धम्मं, चिन्तेन्तो पन पण्डितो।
B.97. भावेती ति पकासेन्ति, धम्मानुस्सति-भावनं ॥११३५॥

(३) सङ्घानुस्सति-भावना

चत्तारो च पटिपन्ना, चत्तारो च फले ठिता।
एस सङ्घो उजुभूतो, पञ्ञा-सील-समाहितो ॥११३६॥

---

१. ० खन्ध —०— रो. पा.

पलासापगतो[1] सुद्धो, पटिपत्तिप्पतिट्ठितो ।
परिग्गहित-सद्धम्मो, समिद्धगुण-सोभितो ॥११३७॥

पहीनापाय-गमनो, पापक्लेस-विनिस्सटो ।
परिपन्थ-समुच्छेदि, भवचारकभेदको ॥११३८॥

S.164. उत्तम-दमथप्पत्तो, सुविनीतो महेसिना ।
विज्जा-विमुत्ति-वोदानो, आजानीयपथे ठितो ॥११३९॥

सुगतोरसि-सम्भूतो, सुचिधम्म-सिरिन्धरो ।
पटिपादित-सम्मत्थो,[2] धम्मसासन-सेवितो ॥११४०॥

भयभेख-निस्सङ्गो, जिनतेजानुपालितो ।
मोनेञ्ञपथ-सञ्चारो, सुगतोवाद-भाजनो ॥११४१॥

अप्पमाद-परित्तानो, सीलालङ्कार-भूसितो ।
चेतो समाधि-सन्नद्धो, पञ्चयुध-समुज्जलो ॥११४२॥

S.265. उजुमग्गं अधिट्ठाय, मारकायप्पदालनो ।
अपराजित-सङ्गामो, ललितोदार-विक्कमो ॥११४३॥

मच्चुधेय्यं अतिक्कन्तो, बोधिधम्मप्पतिट्ठितो ।
छळाभिञ्ञा-बलप्पत्तो, समाराधित-सासनो ॥११४४॥

अनुबोधिं अनुप्पत्तो, पभिन्न पटिसम्भिदो ।
सामञ्ञपारमिप्पत्तो, तोसेति जनमानसं ॥११४५॥

नेकाकारवरूपेतो, नानासम्पत्ति-फुल्लितो ।
विपत्तिपथ-मित्तिण्णो, अभिबुद्धिपरायनो ॥११४६॥

S.266. आहुणेय्यो पाहुणेय्यो, दक्खिणेय्यो सुदुल्लभो ।
B.98. सदेवकस्स लोकस्स, पुञ्ञक्खेत्तं अनुत्तरं ॥११४७॥

---

१. पलापापगतो—सी.

२. सम्मत्तो—सी.
   ० समन्थो—रो पा.

यत्थ सुद्धम्हि निद्दोसे, सद्धा-बीजं पतिट्ठितं।
अच्चन्तं परिपाचेति, सम्पत्ति-फलमुत्तमं ॥११४८॥

यं फलं परिभुञ्जन्ता, विमुत्तिरससेवनं।
अच्चन्त-सुखिता धीरा, भवन्ति अजरामरा ॥११४९॥

तं फलं पत्थयन्तेन, सङ्घानुस्सति-भावना।
भावेतब्बा पनिच्चेवं इति भासन्ति पण्डिता ॥११५०॥

(४) सीलानुस्सति-भावना

पञ्चसीलं दससीलं, पातिमोक्खं उपोसथं।
चतुपारिसुद्धिसीलं, धुतङ्ग-परिवारितं ॥११५१॥

S.267. एवं एतेसु यं किञ्चि, समादाय रहोगतो।
तं आनिसंसं गुणतो, फलतो च विचिन्तये ॥११५२॥

R.72. आदि मेतं पतिट्ठा च, मुखं पमुख मुत्तमं।
मूलं कुसल-धम्मानं, पभवं[1] पटिपत्तिया ॥११५३॥

सासनोतरणद्वारं, तित्थं सद्धम्म-वापिया।
पारिसुद्धिपदट्ठानं, मग्गं खेमन्त-पापकं[2] ॥११५४॥

साधुसिक्खा समाधानं,[3] बाहुसच्च-विभूसनं।
अरियाचार-चारित्तं,[4] अवण्णं मलवज्जनं ॥११५५॥

S.268. कोलपुत्ति-[5]अलङ्कारो, पापजल्लापवाहनं।
अनपायि सुगन्धं च, महापुरिस-सेवितं ॥११५६॥

---

१. सम्भवं—रो. पा.
२. मग्गो खेमन्त-पापको—सी.
३. समादानं—रो. पा.
४. वारित्तं—रो. पा.
५. कुलपुत्त—रो. पा.

पच्छानुतापहरणं, पीतिपामोज्ज-बड्ढनं ।
नेक्खम्मभावनोपेतं, पब्बज्जा-वेस-सोभनं ॥११५७॥

सोपानं सग्गलोकस्स, दळ्हापाय पिधानकं ।
अनुपद्दव-सम्पत्ति, समत्त-गुणसूदनी ॥११५८॥

B.99. क्लेस पञ्जर विच्छेदी, विपत्ति पथ-वारणं ।
सोत्थिकम्म-समुट्ठानं, असाधारण-मङ्गलं ॥११५९॥

सुलद्धा वत मे लद्धा, सद्धा सुगतसासने ।
सीलं ये यस्स कल्याणं, परिसुद्धं अखण्डितं ॥११६०॥

S.269. दुल्लभो वत मे लद्धो, महालाभो अनप्पको ।
योहं अक्खळिताचारो, उपघात विवज्जितो ॥११६१॥

धम्मङ्कुरित-सन्तानो, मूलजातोस्मि सासने ।
उजुमग्गं समारूळहो, पिहिता सभया-दिसा ॥११६२॥

अवज्झा वत मे जाति, आरद्ध-खणसम्पदा ।
पतिट्ठितोम्हि सद्धम्मे, सफलं मम जीवितं ॥११६३॥

इत्थं नानप्पकारेण, चिन्तेन्तो गुणमत्तनो ।
सीलक्खन्धस्स भावेति, सीलानुस्सति-भावनं ॥११६४॥

(६) चागानुस्सति-भावना

सद्धाय सीलवन्तेसु, दत्वा दानं यथारहं ।
निद्धोत-मल-मच्छेरो, विवित्तो तं अनुस्सरे ॥११६५॥

S 270. दानं निधानं अनुगं, असाधारणमुत्तमं ।
अविनास-सुखादानं, अच्चन्तं सब्बकामदं ॥११६६॥

कोपदाहोपसमनं, मच्छेर-मल-सोधनं ।
पमादनिद्दावुट्ठानं, लोभपास-विमोचनं ॥११६७॥

चेतोविकार-दमनं, मिच्छामग्ग-निवारणं ।
वित्तिलाभ-सुखस्सादो, विभवोदय-मङ्गलं ॥११६८॥

सद्धादिगुण-वोदानं, अज्झासय-विकासनं ।
सदाचारपरिक्खारो, तनु चेतो विभूसनं ११६९॥

S.271. अप्पमञ्ञा पदट्ठानं अप्पमेय्येन वण्णितं ।
महापुरिस चारित्तं, अपदान महेसिनो ॥११७०॥

R.73. धम्माधिगत-भोगानं, सारादान मनुत्तरं ।
B 100. महत्ताधिगमूपायो, लोक-सन्तति-कारणं ॥११७१॥

अत्थकारी च सम्माहं,[1] परिच्चाग समायुत्तो ।
अत्तनो च परेसं च, हिताय पटिपन्नको ॥११७२॥

उजुमद्दव-चित्तोस्मि, कालुस्सिय-विनिस्सटो ।
पाप-सङ्कलेस-विमुखो, पाणभूतानुकम्पको ॥११७३॥

सीलवन्त-पतिट्ठोस्मि, कपणानं परायनो ।
बुद्धसासनुपट्ठाको, जातिमित्तोपजीविको[2] ॥११७४॥

S.272. दान-वोस्सग्ग-सुमुखो, संविभागरतो सुखी ।
कप्परुक्खो व फलितो, जातो लोकाभिबुद्धिया ॥११७५॥

पिहितापाय मग्गोस्मि, सग्गद्वारं अपारुतं ।
सम्पत्ता सब्बसम्पत्ति, दालिद्दस्स मनापिता[3] ॥११७६॥

संसारद्धानपाथेय्यं, सब्बदुक्ख-विनोदनं ।
सुबद्धं मम सब्बत्थ, गहितो च कटग्गहो ॥११७७॥

---

१. कम्माहं—रो. पा.

२. ० जीवितो—रो. पा.

३. दळिद्दस्सम—नासितं—रो. पा.

एवं दान गुणं नानप्पकारेन विचिन्तयं।
भावेति दायको योगी, चागानुस्सति भावनं ॥११७८॥

(७) देवतानुस्सति-भावना

सद्धं सीलं स्सुतं चागं, पञ्ञं पण्डितजातिको।
सम्पादयित्वा सद्धम्मे, देवतायो अनुस्सरे ॥११७९॥

S.273. चातुम्महाराजिका च, तावतिंसा च यामका।
तुसिता चेव निम्मन-रतिनो वसवत्तिनो ॥११८०॥

तदुत्तरिं च ये देवा, दिब्बकायं अधिट्ठिता।
ते पि सद्धादि-धम्मेसु, चिरकालप्पति ट्ठिता ॥११८१॥

सुसमाहित सङ्कप्पा, दान-सील-धुरन्धरा।
धम्म-मग्गं अधिट्ठाय, हीरोत्तप्प-पुरक्खता ॥११८२॥

B.101. तं लोकं उपन्नासे. सस्सिरीकं परायणं।
इद्धिमन्तो जुतीमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ॥११८३॥

दिब्बसम्पत्ति-सम्पत्ता, नानाभोग-समप्पिता।
पालेन्ता दीघमद्धानं, अनुभोन्ति महासुखं ॥११८४॥

ते सब्बे पि च मय्हं पि, विज्जन्ति अनुपायिनो[1]।
सद्धादि-कुसला धम्मा, देव-धम्मा ति विस्सुता ॥११८५॥

S 274. सद्धम्मगुणसम्पत्ति-माता मङ्गलनायिका।
दुल्लभा पि च मे लद्धा, सद्धा सुगतसासने ॥११८६॥

वज्जोपवादरहितो, पापकम्मपरम्मुखो।
परिसुद्धसमाचारो, पसन्नामल-चेतनो ॥११८७॥

---

१. अनपायिनो—सी.

निच्चं बोहित-सोतोस्मि, तथागत सुभासिते।
सुतभाजनभूतो च, सतिमा सुसमाहितो ॥११८८॥

R.74. मच्छेरमल निप्तिण्णो, लोभक्खन्ध-विमुच्चितो।
ओपानभूतो लोकस्मि, विस्सट्ठ-[1]सुखयाचनो ॥११८९॥

वत्थुत्तय महत्ते च, हिताहित-विनिच्छये।
पञ्ञावत्थुसभावे च, तिखिणा मम वत्तति ॥११९०॥

S.275. समाराधित-सद्धम्मो,[2] कतपुञ्ञ-महुस्सवो।
देवधम्म-समिद्धोस्मि, कल्लयाण चरिताकरो ॥११९१॥

देवताहि समानोहं, गुणालङ्कारभूसितो।
हत्थप्पत्ता च देविद्धि, निप्फन्ना दिब्बसम्पदा ॥११९२॥

देवसामञ्ञमिच्चेवं, चिन्तेन्तो गुण मत्तनो।
भावेति गुणसम्पन्नो, देवतानुस्सतिं परं ॥११९३॥

(८) उपसमानुस्सति-भावना

जातिधम्म जराब्याधि सोकोपायास भञ्जिते।
अनिच्चे दुक्खेनत्ते च निब्बिनोपधिसम्भवे ॥११९४॥

S.276. विरागो च निरोधो च, चागोमुत्ति अनालयो।
B.102. यो यं आदान-निस्सङ्गो,[3] निब्बाणमिति वुच्चति ॥११९५॥

उपसन्तं इदं ठानं, इति चिन्तेति पण्डितो।
अनुपादानसङ्किलट्ठं, असङ्खारमनासवं ॥११९६॥

अप्पमाणं पणीतं च, सिवं परमं अच्चुतं।
अनन्त-गुणमच्चन्तं, अविकारं अनामयं ॥११९७॥

---

१. विस्सत्थ॰—रो. पा.

२. समागमिता॰—रो. पा.

३. निस्सग्गो—सी.

खेमन्तं पारिमं तीरं, पापनासकरं परं।
ताणं लेणं च दीपं च, पतिट्ठानं परायनं ॥११९८॥

वट्टानुबन्धविच्छेदो, भवतण्हा-विसोसनं।
सब्बुपधि-समुग्घातो, दुक्खनिब्बापनं सुखं ॥११९९॥

S.277. सब्बपाप-विनासोयं, सब्बक्लेस-विसोधनं।
सोकोपायास-सन्ताप-[1]भय-भेख-मोचनं ॥१२००॥

पळिबोध-समुच्छेदो, पपञ्च-विनिवेठनं।
सब्बसङ्खार-समथो, सब्बलोक-विनिस्सटो ॥१२०१॥

पारिसुद्धि-करा-धातु, भवनिस्सरणं पदं।
उत्तमारिय-सम्पत्ति, अनोमं अमतं पदं ॥१२०२॥

S.278. सब्बतो भद्दमतुलं, निब्बानमि ति पस्सतो।
उपसमानुस्सती ति, भावना यं पवुच्चति ॥१२०३॥

(८) सत्तानुस्सति-भावना

सत्तानुस्सतिमिच्चेवं भावेन्तो पन पण्डितो।
पामोज्ज-बहुलो होति, पसन्नो बुद्धसासने ॥१२०४॥

पटिप्पस्सद्ध दरथं, उपचार समाधिना।
समाधीयति चित्तं च, परिसुद्धमनामयं ॥१२०५॥

भावनामयमेतं च, कत्वा पुञ्ञं अनप्पकं।
वासना-गति-सम्पत्ति, भोग-भागी ति वुच्चति ॥१२०६॥

R.75. उपनिस्सय-सम्पन्नो, पत्वा निब्बेध-मुत्तमं।
दिट्ठेवधम्मे दुक्खग्गिं, निब्बापेति अनासवो ॥१२०७॥

(९) मरणानुस्सति-भावना

S.279. लोकप्पवत्तिं चिन्तेत्वा, मरणानुस्सतिं पन।
B.103. भावेय्य सकमच्चन्तं, चिन्तेन्तो मरणं कथं? ॥१२०८॥

---

१. ० सन्तास० —रो. पा.

अनिमित्तं अनञ्ञातं, मच्चानं इध जीवितं।
कसिरं च परित्तं च, तञ्च दुक्खेन-सञ्ञुतं ॥१२०९॥

अप्पोदकम्हि मच्छेव, फन्दमाने रुदम्मुखे।
मच्चु गच्छति आदाय, पेक्खमाने महाजने ॥१२१०॥

पुरक्खत्वा व मरणं, जायन्ति पटिसन्धियं।
जाता पुन मरिस्सन्ति, एवं धम्माहि पाणिनो ॥१२११॥

यं एकरत्ति पठमं, गब्भे वसति माणवो।
अब्भुट्ठितो व स याति, स गच्छं न निवत्तति ॥१२१२॥

S.280. सत्ता मरन्ति गब्भे पि, जायमाना च दारका।
कुमारा योब्बनप्पत्ता, बलप्पत्ता महत्तरा ॥१२१३॥

अथावस्सं मरन्तेव, जिण्णा दण्ड परायणा।
सूरा-पुञ्ञ-बलत्थामा, नाना-ब्याधि-निपीळिता ॥१२१४॥

अज्ज सुवे ति मरणं, परियेसति पाणिनो।
सेना युद्धापयाता व, सब्बे मच्चु-भयाकुला ॥१२१५॥

सत्तरतनलङ्कारा, चतुरिद्धि-समुग्गता ।
चक्कवत्ती महातेजा, राजमण्डलसोभिता ॥१२१६॥

कप्पुट्ठान-महावाता, पातिता व महासिला।
पतन्ति मच्चु-विक्खित्ता, परोचेता न माणवा ॥१२१७॥

S.281. ये पि दीघायुका देवा, वण्णवन्ता महिद्धिका।
आनुभाव बलप्पत्ता, महाभोग सुखेधिनो ॥१२१८॥

ते पि मच्चु समुद्धस्ता, भवन्ति भयसङ्कुला।
वेरम्भक्खित्त-पक्खि व, मादिसेसु कथा व का ? ॥१२१९॥

अच्चन्तराय बहुलो, मरणाहित सम्भवो।
निच्चं चक्कसमारूळ्हो, लोकोयं परिवत्तति ॥१२२०॥

B.104. एत्थन्तरे मरणन्तस्स, वेमज्झे मम वत्ततो।
अस्सासे पि अविस्सट्ठे,[1] जीविते मे कथा व का ? ॥१२२१॥

अच्छेरं वत लोकस्मिं, खणमत्तं पि जीवितं।
निस्सितोपद्दवट्ठाने, महाव्यसनपीडिते ॥१२२२॥

S.282. अद्धुवं जीवितं निच्चं, अच्चन्तं मरणं मम।
सभावो मरणं तेव, विसेसो पन जीवितं ॥१२२३॥

अत्थं आरब्भ गच्छन्तो, आदिच्चो व नभन्तरे।
मरणायाभिधावन्तो, विहायामि सुवे सुवे ॥१२२४॥

R.76. वज्झप्पत्तो महाचोरो, नियताघातनं[2] यथा।
मरणाय पयातोहं, तत्थेव अनिवत्तियो ॥१२२५॥

अम्बुजो वङ्कधत्तो व, ताणं लेणं विवज्जितो।
निच्चं मच्चुवसं यन्तो, विस्सत्थो किं अहं चरे ॥१२२६॥

को मे हासो किं आनन्दो, किं अहं मोहपारुतो।
परप्पमाद-[3]विक्खित्तो, विचरामि निरङ्कुसो ॥१२२७॥

S.283. हन्दाहं आरभिस्सामि, सम्मासम्बुद्धसासने।
आतापि पहितत्तो च, हिरोतप्प-समाहितो ॥१२२८॥

पटिपत्ति-परो हुत्वा, पापधम्म-निरङ्कुसो[4]।
निब्बापयामि अच्चन्तं, सब्बदुक्ख हुतावहं ॥१२२९॥

इत्थं पनत्तनो योगी, मरणं पतिचिन्तयं।
मरणानुस्सतिं नाम, भावेती ति पवुच्चति ॥१२३०॥

---

१. अविस्सत्थे—सी०

२. नियाताघातनं—रो. पा.

३. मदप्पमाद—सी.

४. ० निरंकतो, निराकतो—रो. पा.

B.105. तदेतं पन भावेत्वा, उपचार-समाहितो।
निब्बेध-बहुलो होति, अप्पमाद-धुरन्धरो ॥१२३१॥

मिच्छा धम्मं विराजेत्वा, नन्दिराग निरालयो।
सब्बासव-परिक्खीणो, पप्पोति अमतं पदं ॥१२३२॥

(१०) कायगता-सति-भावना

गहेत्वा पन मेधावी, द्वात्तिसाकार भावनं।
करेय्य ताव पच्छा च, अनुपुब्बं अभिण्हसो ॥१२३३॥

S.284. केसा लोमा नखा दन्ता, तचो मंसं नहारू च।
अट्ठी च मिञ्जा वक्कं च, हदयं यकनं तथा ॥१२३४॥

किलोमं पिहकं पप्फासन्तन्तगुणमुदरियं।
मत्थलुङ्गं करीसं च, पित्तं सेम्हं अथापरं ॥१२३५॥

पुब्बो च लोहितं सेदो, मेदो अस्सु वसाथ वा।
खेळो सिङ्घाणिका चेव, लसिका मुत्तमिच्चपि ॥१२३६॥

घणबन्ध-सुभाकारा, विपल्लासानुसारिनं।
यथाभूतावबोधाय, विभत्तेवं महेसिना ॥१२३७॥

S.285. काये बत्तिस कोट्ठासा, कुणपा व समुस्सिता।
सारगय्हुपगापेतो, धिक्कता धीर-हीळिता ॥१२३८॥

असुभा च पटिक्कूला, जेगुच्छा सुचिवज्जिता।
निन्दिता चक्खुमन्तेहि, अन्धबालोपलालिता ॥१२३९॥

विचित्तच्छवि सञ्छन्ना, तचगब्भ-समोहिता।
परिस्सव-परिक्किलट्ठा, कुथिता पूतिगन्धिका ॥१२४०॥

B.106. धोवियन्ता पि सततं, अजहन्ता मलस्सवं।
सुगन्धानुविलित्ता पि, दुग्गन्ध-परिणामिनो ॥१२४१॥

अहङ्कार-ममत्तेन, विस्सत्थ सुख-सङ्गहा।
सङ्घात-घण-संबद्धा, सम्मोहेन्ति महाजनं ॥१२४२॥

R.77. छन्दराग-समूपेता, यत्थ मूळहा पुथुज्जना।
S.286. सेवन्ति विसमं घोरं, चतुरापाय-भागिनो ॥१२४३॥

तत्थ चित्तं विराजेतुं, पटिपन्नो यथाक्कमं।
चेतो विभावनत्थाय, कोट्ठासेसु विचक्खणो ॥१२४४॥

वचसा मनसा चेव, यथावुत्तानुसारतो।
अनुलोम-पटिलोमं, सज्झायित्वा ततो परां ॥१२४५॥

वण्ण-सण्ठान-दिसतो, ववत्थापेय्य पण्डितो।
ततोकास-परिच्छेदा, पच्चेकं तु यथाक्कमं ॥१२४६॥

वण्ण-सण्ठान-गन्धा च, आसयोकासतो ततो।
विभावेय्यासुभाकारं, एकेकस्मिं तु पञ्चधा ॥१२४७॥

दसधा-भोग-मिच्चेवं, कत्वा भावयतो पन।
सन्धिभूता पकासन्ति, रथ-चक्कार सादिसा ॥१२४८॥

S.287. हित्वा अप्पगुणे तत्थ, गण्हं सुप्पगुणं बुधो।
अप्पणं पटिभागं च, पप्पोतेकेक-वत्थुसु ॥१२४९॥

असुभाकारमारब्भ, भावना चे पवत्तति।
कम्मट्ठानं पटिक्कूलं, पठमज्झानिकं सिया ॥१२५०॥

नीलादि वण्णमारब्भ, पटिभागो यदा तदा।
नीलादि कसिणं हुत्वा, पञ्चकज्झानिकं भवे ॥१२५१॥

लक्खणाकारमारब्भ, चिन्तना चे पवत्तति।
विपस्सना कम्मट्ठानं, इति भासन्ति पण्डिता ॥१२५२॥

P.107. तिधा पभेदमिच्चेवं, भावेन्तो पन बुद्धिमा।
कायगतासतिं नाम, भावेती ति पवुच्चति ॥१२५३॥

S.288. सोयं अज्झत्त-निब्बिन्नो, बहिद्धा च निरालयो।
उब्बेग-बहुलो योगी, पमादं अतिवत्तति ॥१२५४॥

कामबन्ध-विनिम्मुत्तो, पापा मेधावी निस्सटो।
सच्छिकत्वान सामञ्ञं, अमतं परिभुञ्जति ॥१२५५॥

(११) आनापान-सति-भावना

आनापानसतिं नाम, सम्मासम्बुद्ध-वण्णितं।
कम्मट्ठानाधिराजानं, भावेन्तो पन पण्डितो ॥१२५६॥

अप्पणञ्चोपचारं च, समथं च विपस्सनं।
लोकुत्तरं लोकियं च, सुखेनेवाधिगच्छति ॥१२५७॥

सुखुमा निपुणा तिक्खा, परिपक्का बले ठिता।
बोधिपक्खिय-धम्मा च, वोदायन्ति विसेसतो ॥१२५८॥

S.289. कम्मट्ठाने तथा हेत्थ, गणना अनुबन्धना।
फुसना ठपना चेव, सल्लक्खण-विवट्टना ॥१२५९॥

पारिसुद्धि ततो पच्छा, तेसं च पटिपस्सना।
इच्चेव अट्ठधा भेदा, मातिकायं पकासिता ॥१२६०॥

विभत्ता सतिपट्ठान-वमा सोळसधा ततो।
आनापानप्पभेदेन, भिन्ना द्वत्तिंसधा पुन ॥१२६१॥

R.78. तं एव परियादाय, समथं च विपस्सनं।
महत्त-वेपुल्लगतं, भावेय्य सतिमा कथं? ॥१२६२॥

S.290. आनापानं परिग्गय्ह, पविवित्तो रहोगतो।
गणेय्य पठमं ताव, निस्सिनो सुखमासने ॥१२६३॥

पञ्चन्नं न ठपेतब्बं, हेट्ठा न दसतोपरि।
नेतब्बं अनुपुब्बेन, गणेतब्बं अखण्डितं ॥१२६४॥

B.108. अन्तो बहि च विक्खेपं, अकत्वान पुनप्पुनं।
फुट्ठट्ठानम्हि सतिमा, अनुबन्धेय्य-मानसं ॥१२६५॥

नासिकग्गुत्तरोट्ठे च, कत्वा भोगं ततो परं।
सततस्सास-पस्सासं, आवज्जन्तस्स योगिनो ॥१२६६॥

S.291. पुथुलं वा थ दीघं वा, मण्डलं वा थ वित्थतं।
तारकादिसमाकारं, निमित्तं तत्थ जायति ॥१२६७॥

चित्तं समाहितं होति, उपचार-समाधिना।
उपक्लेसा पहीयन्ति, पटिभागे समुट्ठिते ॥१२६८॥

निमित्ते ठपयं चित्तं, ततो पापेति अप्पणं।
पञ्चज्झान-वसेनायं, समथे भावनानयो ॥१२६९॥

आरभित्वाभिनिवेसं, आनापाने पुनापरो।
अज्झत्तं च बहिद्धा च, ततो तदनुसारतो ॥१२७०॥

भूमिधम्मे यथाभूतं, विपस्सित्वा विसारदो।
पप्पोतानुत्तरज्झानं, अयं सुद्धविपस्सना ॥१२७१॥

आनापान-समप्पत्तिं, कत्वा पादकमुत्तरं।
भावेन्तस्स वसेनाहु, नयं सोळसधा कथं ? ॥१२७२॥

S.292. दीघं अस्सास-पस्सासं, रस्सं वाथ तथा द्वयं।
सतिमा सत्तिसम्पन्नो, पठमं परिगण्हति ॥१२७३॥

आदिमज्झावसानं[1] तं, करोन्तो विदितं तथा।
समाहितो सब्बकाय-पटिसम्वेदि सिक्खति ॥१२७४॥

ततो ते एव सङ्खारे, पस्सम्भन्तोपरूपरि।
वुत्तो पस्सम्भयं काय-सङ्खारं सिक्खती ति च ॥१२७५॥

---

१. तु. सी.
आदिमज्झावसानानि — रो. पा.

S.293. आनापानसतिच्चेवं, कायसङ्खार-निस्सिता ।
कायानुपस्सना नाम, चतुधा पि च भासिता ॥१२७६॥

B.109. सम्पयुत्तेन ञाणेन, पीति-आलम्बणेन[1] च ।
विपस्सनाय समथे, कुब्बन्तो पाकटं सुखं ॥१२७७॥

वेदना सञ्ञा सङ्खाते, चित्त-सङ्खारके तथा ।
पीतादि[2] पटिसंवेदी, सिक्खती ति पवुच्चति ॥१२७८॥

थूले ते एव सङ्खारे, समेतुं परिभावयं ।
वुत्तो पस्सम्भयं चित्त-सङ्खारं सिक्खती ति च ॥१२७९॥

R.79. तस्मा तं तं मुखेनेत्थ, सम्पज्जन-विसेसतो ।
S.294. वेदनानुपस्सना यं, चतुधा समुदीरिता ॥१२८०॥

अप्पेन्तो पच्चवेक्खन्तो, बुज्झन्तो च पकासितं ।
करोन्तो मानसं चित्तं, पटिसंवेदि सिक्खति ॥१२८१॥

S.295. तं एवाभिप्पमोदेन्तो, सप्पीतिका समाधिना ।
अभिप्पमोदयं चित्तं, सिक्खती ति पवुच्चति ॥१२८२॥

पच्चनिकेहि विक्खम्भ-समुच्छेदेहि मोचयं ।
तथा विमोचयं[3] चित्तं, सिक्खती ति पि भासितो ॥१२८३॥

आनापानं पुरोधाय, कम्मट्ठानं यथारहं ।
चित्तानुपस्सना नाम, पवत्तायं चतुब्बिधा ॥१२८४॥

विपस्सनायानिच्चानुगत्ता हि विसेसतो ।
विपस्सन्तो अनिच्चानुपस्सी सिक्खति पण्डितो ॥१२८५॥

---

१. सति आलम्बनेन—रो० पा.

२. चित्तादि—रो. पा.

३. समुच्छेदे विमोचयं—रो. पा.

S.296. ततो विरागानुपस्सी, निब्बिन्दित्वा विराजयं।
तथा निरोधानुपस्सी, भूमि-धम्मे निरोधयं ॥१२८६॥

पक्खन्दन-परिच्चाग-पटिनिस्सग्गतो पन।
पटिनिस्सग्गानुपस्सी, सिक्खती ति पवुच्चति ॥१२८७॥

B.110. आनापान-मुखेनेव, भूमिधम्म-विपस्सना।
धम्मानुपस्सना नाम, भासितेवं चतुब्बिधा ॥१२८८॥

इति सोळसधाकारं, सिक्खत्तय-पतिट्ठितं[1]।
चतुब्बिधं पि पूरेति, सतिपट्ठान-भावनं ॥१२८९॥

S.279. परिग्गय्ह सतिं चेवं, उस्सहन्तो विपस्सनं।
द्वात्तिंसाकार-भेदेहि, सतो-कारी ति वुच्चति ॥१२९०॥

इत्थं च गणनादीहि, भावेत्वा समथं ततो।
विपस्सनाधिवचनं, कत्वा सल्लक्खणं पुन ॥१२९१॥

S.298. पत्वा विवट्टनामग्गं,[2] पारिसुद्धिफले ठितो।
पच्चवेक्खण-सङ्खातं, पप्पोति सतिपस्सनं ॥१२९२॥

आनापानसतिच्चेवं, असेसं परिपूरिता।
साकारं सप्पभेदं च, भाविता ति पवुच्चति ॥१२९३॥

आनापानसमाधिमेतमतुलं, बुद्धापदानुत्तमं;
पापक्लेस-रजोहरं सुखमुखं, दुक्खग्गि-निब्बापनं।
भावेत्वा सतिसम्पजञ्ञविपुला,[3] विक्खेप-विद्धंसकं,
पप्पोन्नुत्तरमुत्तमामतपदं, बोधित्तय-ब्यापकं ॥१२९४॥

---

१. सिक्खत्तयं... अधिट्ठितं—रो. पा.

२. विपस्सनामग्गं—रो. पा.

३. ० निपुणा, निपुणं—रो. पा.

R.80. बुद्धं धम्मं च सङ्घं पुथुजन-महितं, सुद्धसीलं सुदानं,
धम्मट्ठा देवतायोपसमथमरणं, काय-आनं च पानं।
पञ्ञतारब्भ यायं सति समवहिता, बोधिमग्गोदयाय,
सायं सद्धम्म-नेत्ति-सहित-सिवगुणा सेवितब्बादरेन ॥१२९५॥

इति नामरूप-परिच्छेदे दसानुस्सति-विभागो नाम नवमो परिच्छेदो।

दसमो परिच्छेदो

१. अप्पमञ्ञा-भावना

(१) अप्पमञ्ञानिसंस-कथा

S.299. ब्यापादादीनवं दिस्वा, खेमभावं च खन्तिया।
B.111. अप्पमञ्ञा तु भावेन्तो, विनेय्य पटिघं कथं ? ॥१२९६॥

चेतो सन्तापनो कोधो, सम्पसाद-विकोपनो।
विरूप-बीभच्छकरो, मुखवण्णप्पधंसनो ॥१२९७॥

S.300. सील-कालुसियुप्पादो, चित्तविक्खेप-सम्भवो।
पञ्ञा-पज्जोत-विद्धंसी, पटिपत्ति-विबन्धको ॥१२९८॥

अपायेकायनो मग्गो, पापकण्टक-बन्धको।
धम्ममग्ग-समुच्छेदी, मग्गद्वारपिधानको ॥१२९९॥

यसो वण्ण-विसङ्कारो, गुणमूलप्पभञ्जको।
दुक्ख धम्म-समोधानो, ब्यसनोपद्दवाकरो ॥१३००॥

S.301. दुन्निमित्तमिदं जातं, सब्बसम्पत्ति-धंसनं।
धूमकेतु-समुप्पादो, सब्बलोक-विनासको ॥१३०१॥

सब्बकल्याण-धम्मानं, अवमङ्गलमुट्ठितं।
हितारम्भ-समुग्घाती, अन्तराय-समागमो ॥१३०२॥

सब्बाकार-पटिक्कूलं, सब्बविद्देस-कारणं।
विपत्तिमुखमुप्पन्नं, अमित्तजन-पत्थितं[1] ॥१३०३॥

सपत्तकरणं घोरं, सब्बानत्थ विधायकं।
भयं अन्तरतो जातं, तं जनो नावबुज्झति ॥१३०४॥

---

१. पट्ठनं—रो. पा.

खुरधारं लिहन्ता व, गिलन्ता व हुतासनं।
तित्तालाबुं व खादन्ता, गण्हन्तादित्तमायुधं ॥१३०५॥

S.302. ब्यापादमत्तसम्भवं, अत्तघञ्ञाय केवलं।
उपलालेन्ति दुम्मेधा, घोरं आसिविसं यथा ॥१३०६॥

R.81. दोसतेजेन रुक्खो व, सुसिरारुळ्ह-[1]पावको।
अन्तोनुडय्हमाना पि, विप्फन्दति विघातिनो ॥१३०७॥

नावबुज्झन्ति दुम्मेधा, चेतोसङ्कप्प-वायुना।
उक्कामुखमिवादित्तं, उज्जलन्ता पुनप्पुनं ॥१३०८॥

भयमग्ग-समारुळ्हा, खेममग्ग-विरोधिनो।
ब्यापन्ना किब्बिसा किण्णा, अत्थद्वय-विरोधिनो ॥१३०९॥

S.303. अनाथा सल्लका-विद्धा, विसट्टा अनुसोचिनो।
अन्धा विय मिगारञ्ञे, भमन्ति हतचक्खुका ॥१३१०॥

असंविहित-कम्मन्ता, बाला कोधवसानुगा।
खिप्पं लक्खिपरिच्चत्ता, यसोभोगेहि धंसरे ॥१३११॥

दुप्पटिपादितारम्भा, कोध-सङ्खोभ-मोहिता।
धम्मामत-रसस्सादं, न विन्दन्ति अविद्दसु ॥१३१२॥

बह्वादीनवमिच्चेवं, मन्दो[2] ब्याधिमिवुट्ठितं[3]।
जातानलमिवुच्छङ्गे, अज्झुपेक्खन्ति दुज्जना ॥१३१३॥

चोदीयमाना दुक्खेहि, क्लेसाचिण्ण-मली महा।
पापकम्मेहि पूरेन्ता, सेन्ति मच्चुपथे चिरं ॥१३१४॥

---

१. सल्लकाविट्ठा, संकिताविट्ठा, संकटाविट्ठा—रो. पा.

२. अन्तो—सी.

३. ब्यापाद-वुट्ठितं—रो० पा०

S.304. तमेवं पटिसङ्खाय, पटिघं पन योनिसो।
वाळमिगं व धावन्तं, आविसन्तं व रक्खसं ॥१३१५॥

पावकं व परिब्बूळहं, भायमानस्स योगिनो।
सोत्थिभावाय खेमन्तं, उपञ्ञत्तं महेसिना ॥१३१६॥

माता कल्याण-धम्मानं, खमा नाम महिद्धिका।
समप्पवत्ति सत्तेसु, सब्बसम्पत्ति साधिका ॥१३१७॥

B.113. कोधानल-जलासेको, सोकोपायास-नासनं।
आघात-सल्लनिद्धारी, उपनाहविमोचनं ॥१३१८॥

वण्ण-कित्ति-समुट्ठानं, गुणमूलाधिसेचनं।
अपारुत-मुखं चेतं, अत्थद्वय-समिद्धिया ॥१३१९॥

S.305. विघात-परियादानं, आसवानं असेसतो।
पटिप्पस्सभनं चेतो, पीतिकरण-चन्दनं ॥१३२०॥

सब्बदुक्ख-समुग्घाती, सुखपट्ठानमुत्तमं।
ब्यसनोदय-विच्छेदो, भय-भेरव-निग्गमो ॥१३२१॥

चेतो-पसाद-सन्धानो,[1] पासादिक-फलावहो।
पवरो बोधिसम्भारो, नरानर-निसेवितो ॥१३२२॥

पापकन्तार-नित्थारो, चतुरापाय-रोधको।
द्वारावापुरणं चेतं, देवलोकूपपत्तिया ॥१३२३॥

S.82. पञ्ञा-[2]सील-समाधानं, पटिपत्ति-विसोधनो।
R.306. पियङ्करो सोम्मभावो, दुल्लभो बहुपत्थितो ॥१३२४॥

क्लेस-सङ्खोभ-विक्खेप-विपन्न-[3]पटिबन्धनं।
तितिक्खागुणं अक्खातं, आरक्खविधिमत्तनो ॥१३२५॥

---

१. चेतोपहार-सन्तानो—रो० पा०

२. पुञ्ञ—सी०

३. विप्फन्द—सी०

विहिंसारति-सारम्भ, - पटिरोध-विमोचनं ।
वेरिकिब्बिस-विद्धंसी, लोकानुग्गह-कारणं ॥१३२६॥

धम्मपज्जोत-करणं, संयोग-मलसोधनं ।
सम्मोह-तिमिरुद्धारी, सम्पत्ति-[1]पटिपादनं ॥१३२७॥

इच्चत्तत्थं परत्थं च, सम्पादेत्वा खमापरो ।
साधेति सब्बसम्पत्तिं, इध चेव परत्थ च ॥१३२८॥

S.307. तितिक्खा-गुण-सम्पन्नो, पाणभूतानुकम्पको ।
B.114. अनाकुलित-कम्मन्तो, सोरतो सखिलो सुचि ॥१३२९॥

निवातो समिताचारो, सुभगो पियदस्सनो ।
पटिसङ्खा बलप्पत्तो, धितिमा मतिपाटवो ॥१३३०॥

अक्खोभो[2] अधिवासेन्तो, सब्बानत्थ-परिस्सये ।
भीम-सङ्गामावचरो, हत्थिनागो व सोभति ॥१३३१॥

इत्थं समन्ततो भद्दं, तितिक्खं पच्चवेक्खतो ।
पस्सम्भेति समुट्ठाय, खमा ब्यापाद-सम्भमं ॥१३३२॥

दिब्बोसधमिवातङ्कं, मेघजं[3] व हुतासनं ।
खिप्पं अन्तराधापेति, तितिक्खा कायमत्तनो[4] ॥१३३३॥

S.308. ततो नेकगुणोपेतं, नेकदोसप्पभञ्जनं ।
खन्तिधम्ममधिट्ठाय, सम्पन्न-थिर-मानसो ॥१३३४॥

---

१. समत्त० रो० पा०

२. अक्कोधो—रो० पा०

३. मेघजालं—रो० पा०

४. कोधमत्तनो—रो० पा०

(२) मेत्ता-भावना

भावेय्य पठमं ताव, मेत्ता-भावनमुत्तमं।
अत्तानं उपमं कत्वा, सत्तेसु हितबुद्धिया[1] ॥१३३५॥

सब्बे सत्ता च पाणा च, भूता जीवा च पुग्गला।
अब्यापज्जा तथावेरा, अनीघा च सुखेधिनो ॥१३३६॥

विज्जा-सम्पत्ति-भोगेहि, पवड्ढन्तु यसस्सिनो।
परिवार-बलप्पत्ता, भयोपद्दव-वज्जिता ॥१३३७॥

सखिला सुखसम्भासा, अञ्ञमञ्ञाविरोधिनो।
मोदन्तु सुहिता सब्बे, मा किञ्चि पापमागमा ॥१३३८॥

S.309. सद्धा-पामोज्ज-बहुला, दान-सील-महुस्सवा।
गुण-भूसित-सन्ताना, आयुं पालेन्तनामयं ॥१३३९॥

B.115. सम्मादिट्ठि पुरोधाय, सद्धम्मपटिपत्तिया।
आराधेन्तु हितोपायं, अच्चन्त-सुखसाधनं ॥१३४०॥

R.83. इति नानप्पकारेन, सत्तेसु हितमानसं।
माता व पियपुत्तम्हि, पवत्तेय्य निरन्तरं ॥१३४१॥

सिनेहं परिवज्जेन्तो, ब्यापादं च विनासयं।
परिसुद्धेन चित्तेन, हितकामो व केवलं ॥१३४२॥

मेत्ताय मित्ते मज्झत्ते, वेरिके च यथाक्कमं।
करोन्तो सीमसम्भेदं, अत्तनीव समं फरे ॥१३४३॥

S.310. आसेवन्तस्स तस्सेवं, हिताभोग-समाहितं।
सत्तपञ्ञत्तिमारब्भ, समाधीयति मानसं ॥१३४४॥

ततो अनीघो एकग्गो, उपसन्त-मनोरथो।
झानत्तिकं चतुक्कं वा, मेत्ता चेतो-विमुत्तिया ॥१३४५॥

---

१. हित-वुड्ढिया—रो० पा०

भूमि-देस-दिसा सत्त, भेदभिन्नेसु ओधिसो।
यथासम्भवमप्पेति, सब्बसत्तेस्वनोधिसो ॥१३४६॥

तदेवं एकसत्तम्हि, परिच्छेदनियामतो।
बहुकेसु च सत्तेसु, सब्बेसु च पवत्तति ॥१३४७॥

तथा सेवितसन्तानो, मेत्ताचित्तोविमुत्तिया।
करुणा भावनायोगं, आरभेय्य ततो परं ॥१३४८॥

(३) करुणा-भावना

S.311. सत्तानं दुक्खिताकारं, आवज्जित्वान योनिसो।
अहो दुक्ख-विमुच्चन्तु, सब्बे सत्ता ति चिन्तयं ॥१३४९॥

कथं माणवको यं च, भय-भेरव-कम्पितो।
ब्यसनोपद्दवाविट्ठो, विप्फन्दति विघातवा ॥१३५०॥

तथा हेते विमोसाय, पटिपन्ना विरोधिनो।
सब्यापज्झा विहञ्ञन्ति, चेतो दुक्खसमप्पिता ॥१३५१॥

B. 116. अथञ्ञे परिदेवन्ति, विपत्ति-विनिपातिका।
पधूपायित-सङ्कप्पा, सोकोपायास-भागिनो ॥१३५२॥

अथापरे पराभूता, कामक्लेस-वसीकता।
मोहन्धकार-पक्खन्ता, सत्ता गच्छन्ति दुग्गतिं ॥१३५३॥

S.312. ते तत्थ कटुकं घोरं, अनुभोन्ता सकं फलं।
दुक्खसूल-समाविद्धा, बाहा पग्गय्ह कन्दरे ॥१३५४॥

दीघरत्ताधिमुत्ताय, देवलोक-समिद्धिया।
देवकाया विहायन्ति, अकामा परिवत्तिनो ॥१३५५॥

चिरकालं जलित्वान, सुरियो व नभन्तरे।
ब्रह्मानो पि पतन्तेव, ब्रह्मलोकपरायना[1] ॥१३५६॥

---

१. ० देवलोक०—रो० पा०

खन्धपञ्चकमिच्चेवं, दुक्खभारसमुब्बहं।
नानागतिसु विक्खित्तं, पाणजातं विहञ्ञति ॥१३५७॥

अनाथं अनयापन्नं,[1] परिहानि-भयाकुलं।
वातमण्डलिकक्खित्त-पक्खी व परिवत्तति ॥१३५८॥

R.84. इति दिस्वान सुत्वा वा, सम्भावेत्वान[2] तु[3] पन।
S 313. दुक्खापगामिच्छन्तो, दुक्खापगम-पत्थयं ॥१३५९॥

सुखितेसु च मेधावी, दुक्खाकारं अनुस्सरं।
पवत्तेय्य दयापन्नो, करुणाभावनप्पणं[4] ॥१३६०॥

अहो, सत्ता विमुच्चन्तु, दुक्खधम्मेहि सब्बथा।
साधु समेन्तुपायासा, सोका च परिदेवना ॥१३६१॥

खीयन्तु पापधम्मा च, पस्सम्भन्ता भया तथा।
सङ्कलेस-पळिबोधा च, समुच्छिज्जतु पाणिनं ॥१३६२॥

ब्यापादा च विहायन्तु, विनिवट्टन्तुपद्दवा।
ब्यसनानि विनस्सन्तु, विगच्छन्तु विपत्तियो ॥१३६३॥

S.314. विहेसा च विघाता च, खीयन्तु भयभेरवा।
B.117. पटिक्कमन्तु विस्सत्था, सोत्थि पस्सन्तु पाणिनो ॥१३६४॥

इच्चेवं अनुकम्पन्तो, सब्बसत्ते पि सब्बथा।
सब्ब-दुक्ख-समुग्घातं, पत्थेन्तो करुणायति ॥१३६५॥

सोकुप्पत्ति निवारेन्तो, विहिंसं दूरतो हरं।
मेत्तासमिद्धं[5] पापेति, करुणाझानमप्पणं ॥१३६६॥

---

१. मनसापन्नं—रो० पा०

२. तं भावेत्वान—रो० पा०

३. वा० सी०

४. ० भावनं पन—रो० पा०

५. मेत्तायमिव—सी; मेत्तासमिद्धि, मेत्तायं इव—रो० पा०

(४) मुदिता-भावना

करुणानन्तरं योगी, भावेय्य मुदितं ततो ।
सत्तानं सुखिताकारं, आवज्जेत्वान योनिसो ॥१३६७॥

कथं चिरस्सं ब्रह्मानो, महातेज-महिद्धिका ।
पीतिभक्खा सुभट्ठायी, पमोदन्ति निरामया ? ॥१३६८॥

देवकाया महाभोगा, महेसक्का यसस्सिनो ।
अच्छरा परिवारेहि, परिचारेन्ति नन्दने ॥१३६९॥

S.315. राजाभिसेक-सम्पत्ता, छत्त-चामर-भूसिता ।
अधिपच्चं अधिट्ठाय, सुखिता राजभोगिनो ॥१३७०॥

यथोपट्ठित-भोगेहि, तदञ्ञे पि च पाणिनो ।
यथाकामित-निप्फन्ना, मोदन्ति सुखपीणिता ॥१३७१॥

चतुरापायिका सत्ता, पापकम्मपरिक्खया ।
ततो चुताभिनन्दन्ति, सुखट्ठाने पतिट्ठिता ॥१३७२॥

सब्बालय-समुग्घातं, पत्वा लोकुत्तरं पदं ।
पटिप्पस्सद्ध दरथा, सुखं मोदन्तनप्पकं ॥१३७३॥

इति दिस्वान सुत्वा वा, सम्भावेत्वा पुनप्पुनं ।
सन्तान अधिवासेन्तो, सुखाकारं पमोदति ॥१३७४॥

S.316. अहो, साधु, अहो, सुट्ठु, मोदन्ति वत पाणिनो ।
अहो सुलद्धं सत्तानं, समिद्धि अभिप त्थतं ॥१३७५॥

सम्पन्न-मुख-वण्णा च, परिपुण्ण-मनोरथा ।
पीति-पामोज्ज-बहुला, चिरं जीवन्तनामया ॥१३७६॥

R.85. भयमग्गमतिक्कन्ता, दुक्खसङ्खार-निस्सटा ।
खेमग्गमनुप्पत्ता, फीत-[1]सम्पत्ति-फुल्लिता ॥१३७७॥

---

१. पीति० रो० पा० ।

समग्गा सहिता चेते, पटिसन्थार-पेसला[1]
सम्पत्ति अभिवेदेन्ति, कल्याण-गुण-भूसिता ॥१३७८॥

इति सम्मा पियायन्तो, सुखाधिगम-सम्पदं।
सत्तानं अभिरोचेन्तो, मुदिताय समं फरं ॥१३७९॥

हित्वा पलासाभिस्सङ्गं,[2] इस्सारतिनिरङ्कुतो[3]।
मेत्तायमिव पप्पोति, मुदिताझानं अप्पणं ॥१३८०॥

(५) उपेक्खा-भावना

S.317. मुदितं पन भावेत्वा, भावेय्युपेक्खमुत्तमं।
विरोधानुनयं हित्वा, हुत्वामज्झत्तमानसो ॥१३८१॥

सभावभूतं लोकस्स, लाभालाभं यसायसं।
निन्दा-पसंसं पस्सन्तो, सुख-दुक्खं च केवलं ॥१३८२॥

कत-कम्मस्सकत्ता यं, लोकोनुपरिवत्तति।
लोकधम्मे पराभूतो, अत्ताधेय्य-विवज्जितो ॥१३८३॥

किन्नामत्थि समत्थेत्थ, पवत्तेतुं यथारुचि।
कस्स वा रुचिया होन्ति, सुखिता वा थ दुक्खिता ॥१३८४॥

S.318. यथापच्चय सम्भूत-सुख-दुक्ख हि पाणिनो।
न सक्का परिवत्तेतुं, अञ्ञेन पन केनचि ॥१३८५॥

B.119. मिच्छामग्गं अधिट्ठाय, विपज्जन्ति च माणवा।
सम्मामग्गं पुरोधाय, सम्पज्जन्ति पुन अत्तना ॥१३८६॥

---

१. पटिसन्धान—रो० पा०

२. निराकतो—रो० पा०

३. पलासामिसङ्गं—सी०

सत्ता[1] कम्मवसेनेते,[1] परिवत्तन्ति अञ्ञथा।
यथारुचित-कम्मन्ता, पच्चेक-वसवत्तिनो ॥१३८७॥

निरत्थक-विहेसाय, मञ्ञे लोक-विचारणा।
सन्तं एतं पणीतं च, यदिदं ततुपेक्खना ॥१३८८॥

अहं को नाम के चेते, किं[2] अट्ठान-बुधन्तरो[2] ?।
परेसुपरि-[3]पक्खन्तो,[3] विहञ्ञामो ति अत्तनो[4] ॥१३८९॥

S.3.19. सुखिता होन्तु वा मा वा, दुक्खा मुच्चन्तु वा न वा।
समिद्धा वा दलिद्दा वा, का ममेत्थ विचारणा ? ॥१३९०॥

अत्तानं परिहारेन्ति, यथाकामं तु पाणिनो।
पळिबोधो पपञ्चो वा, ब्यापादो वा न मे तहिं ॥१३९१॥

इति सङ्खायुपेक्खन्तो, हितकामो पि पाणिनं।
अपक्खपातुपेक्खाय, समं फरति योनिसो ॥१३९२॥

अञ्ञाणुपेक्खा-निक्खन्तो, अनुरोधं विराजिय।
मेत्तायं[5] इव पापेति,[5] पञ्चमज्झानं अप्पनं ॥१३९३॥

R.86. अप्पमञ्ञा चतस्सेवं, आचिक्खि वदतं वरो।
S.320. महापुरिस धोरय्हो, हितकामो महामुनि ॥१३९४॥

न लिङ्ग-विसभागम्हि, आदिकम्मिक-योगिना।
भावेतब्बा मतसत्ते, मेत्तं एव न सब्बथा ॥१३९५॥

१-१. तत्थ कायवसेनेते—रो० पा०

२-२. किं अट्ठाने विहञ्ञसि—रो० पा०

३-३. पदेसु परिपक्कन्तो—रो० पा०

४. अत्तना—रो० पा०

५-५. मेत्ताय एवं पप्पोति—रो० पा०

पत्तब्ब-सम्पदाकारं, दुक्खाकारं च पाणिसु।
आवज्ज-मुदिताकारं, अनत्तालीनतं तथा ॥१३९६॥

अत्तनि दुग्गते मित्ते, मज्झत्ते ति यथाक्कमं।
पठमं भावनायोगं, आरभित्वा ततो परं ॥१३९७॥

अत्तनि मित्ते मज्झत्ते, वेरिके ति चतुस्वपि।
करोन्तो सीमसम्भेदं, सब्बत्थ सममानसो ॥१३९८॥

B.120. भूमिकादिप्पभेदेहि, परिच्छिज्जोधिसो तथा।
अपरिच्छिज्जथ वा चेता, भावेतब्बा ति भासिता ॥१३९९॥

असङ्खोभित-सन्ताना,[1] ताहि भूतानुकम्पका।
विहरन्तुत्तमा ब्रह्म-विहारा ति ततो मता ॥१४००॥

(६) ब्रह्मविहार-वण्णना

अप्पमाणालम्बणत्ता, तथा सुप्पटिपत्तिया।
सत्तेसु अप्पमाणत्ता, अप्पमञ्ञा ति सम्मता ॥१३०१॥

S.321. असम्पत्त-हिता-सत्ता, दुक्खिता लद्ध-सम्पदा।
कम्मस्सका ति चिन्तेत्वा, ततो तेसु यथाक्कमं ॥१४०२॥
सम्पत्तीहि समिज्झन्तु, दुक्खामुच्चन्तु पाणिनो।
अहो सत्ता सुखप्पत्ता, होन्तु सत्ता यथा तथा ॥१४०३॥

इच्चाभिवुद्धि इच्छन्तो, दुक्खापगमनं तथा।
समिद्धे अनुमोदन्तो, उपेक्खन्तो च पीणिते[2] ॥१४०४॥

माता व दहरे पुत्ते, गिलाने योब्बनट्ठिते।
सकिच्चच-पसुते चेव, चतुधा सम्पवत्तति ॥१४०५॥

१. ० सम्पत्ता—रो० पा०
२. पण्डितो—रो० पा०

S.322. इत्थं चतुधा सत्तेसु, सम्मा चित्तप्पवत्तना।
सब्बथा पि चतुद्धा व, ततो वुत्ता महेसिना ॥१४०६॥

इच्चेता पन भावेन्तो, पसन्न-मुख-मानसो।
सुखं सुपति सुत्तो पि, पापं किञ्चि न पस्सति ॥१४०७॥

पटिबुज्झतनुत्रासो, जागरो च पमोदति।
चेतसो च समोधानं, खिप्पं एवाधिगच्छति ॥१४०८॥

परिस्सया पहीयन्ति, विगच्छन्ति चुपद्दवा।
देवता पि च रक्खन्ति, अमुय्हन्तं अनाकुलं ॥१४०९॥

S.323. फुल्लं व कमलं काले, चन्दं व विमलं जनो।
B.121. सोम्म-कोमल-धम्मेहि, पियचक्खूहि पस्सति ॥१४१०॥

असंहीरो असङ्कुप्पो, सब्बावत्थासु[1] पण्डितो।
समं[2] पवत्तितारम्भो, लोकं एसोनुगण्हति ॥१४११॥

R.87. खणमत्तोपचारेका, पवत्तकम्हि पुग्गले।
अप्पमाणफलो त्वेव, वण्णयन्ति महेसिनो ॥१४१२॥

पगेव सब्बसत्तेसु, अप्पनापत्त-भावना[3]।
चतस्सो पि समोभूता, वसीभूता निरन्तरं ॥१४१३॥

पुञ्ञधाराभिसन्दन्ता, परिपूरेन्ति पण्डितं।
अप्पमेय्य-महोघो व, सागरं वीचि-मालिनं[4] ॥१४१४॥

S.324. अप्पमञ्ञा-मयानञ्हि, पुञ्ञानं सोळसिं कलं।
सब्बोपधिक-[5]पुञ्ञानि, नाग्घन्ती ति पकासिता ॥१४१५॥

---

१. सब्बसत्तेसु—रो० पा०
२. सम्मा—रो० पा०
३. ० भाविता—रो० पा०
४. ० पाणिनं—रो० पा०
५. सब्बानधिक०—रो० पा०

अवज्झा तस्स पब्बज्जा, यस्सहेतासु गारवो।
सुखुमोदग्ग-बहुलो, तीसु सिक्खासु सिक्खति ॥१४१६॥

अमोघं रट्ठपिण्डं च, भुञ्जतेसो विसेसतो।
तम्हि महप्फलं होति, सद्धा-देय्यं पतिट्ठितं ॥१४१७॥

सद्धादि-कुसला धम्मा, पवड्ढन्ति अखण्डिता।
सम्बुद्धिचरियानं च, महत्तं[1] तस्स पाकटं[1] ॥१४१८॥

अकिच्छपटिवेधाय, पादकज्झानमुत्तमं।
उजु चेकायनो मग्गो, ब्रह्मलोकूपपत्तिया ॥१४१९॥

S.325. वासना-भागिया चेता, बोधिसम्भार-कूलिका।
सोवग्गिका सुखाहारा, लोकारक्खा निरुत्तरा ॥१४२०॥

अप्पमेय्यानिसंसेवं, अप्पमेय्य-गुणोदया।
अप्पमञ्ञा ततो तासु, नप्पमज्जेय्य पण्डितो ॥१४२१॥

(७) आहारे पटिकूल-सञ्ञा-भावना

B.122. पटिक्कूलं पनाहारे, भावेन्तो सञ्ञमुत्तमं।
कवलिङ्कारमाहारं, अन्नपानादि-सङ्गहं ॥१४२२॥

असितं खायितं पीतं, सायितं च रहोगतो।
पटिक्कूलं ति चिन्तेय्य, गमनादिवसा कथं ? ॥१४२३॥

तपोवनं इदं हित्वा, रमणीयं अनाकुलं।
आहारहेतु गन्तब्बो, गामो गामजनाकुलो ॥१४२४॥

तत्थासुचि-परिक्लिट्ठे, दुज्जनाचार-सङ्कुरे।
दीनं एसयतुच्छिट्ठं, गेहे गेहे तु भोजनं ॥१४२५॥

यं काळमल-[2]सङ्किलिट्ठं, जिह्वग्ग-परिवत्तितं।
दन्त-चुण्णित-सम्भिन्न, - वण्ण-गन्धं गिलीयति ॥१४२६॥

---

१. महन्तं तं सुपाकटं—रो० पा०

२. कायमल—रो. पा.

S.326. पित्त-सेम्ह-परिब्बुळहं, पुब्ब-लोहित-मिस्सितं ।
पविसन्तं पटिक्कूलं, जेगुच्छं धिक्कता सिवं ॥१४२७॥

कुच्छियं कुणपाकिण्णे, दुग्गन्ध-परिभाविते ।
सुवान-वमथाकारं, वन्तं व स्वान-दोणियं ॥१४२८॥

S.327. तत्त-[1]चन्दनिकायं व, नाना किमि-समाकुले ।
तत्थ बुब्बुळकच्छन्नं, कुधितं[2] परिपच्चति ॥१४२९॥

R.88. सम्पच्चन्तं पनेतं च, सभावं च विसेवितं ।
वड्ढेति केसलोमादि, नानाकुणप-सञ्चयं ॥१४३०॥

विपच्चन्तं अथोपेतं, अनेकोपद्दवावहं ।
कुट्ठ-गण्ड-किलासादि, महाब्याधि-सतोदयं ॥१४३१॥

पूतिभूतं च तं पक्कं, अनेक-द्वार-सञ्चितं ।
मेदपिण्डं व कुधितं,[3] परिस्सवति सन्ततं ॥१४३२॥

येन पूतिगतो कायो, निच्चं दुग्गन्ध-वायिको ।
धोवियन्तो पि सततं, सुचिभावं न गच्छति ॥१४३३॥

S.328. कुच्छितो सो तं आहारो, कायासुचि-निसेवनो ।
B.123. निस्सन्द-मल-निट्ठानो, उपक्लेस-फलावहो ॥१४३४॥

कामराग-समुट्ठानं, रोगजाति-निबन्धनं ।
परप्पमादाधिट्ठानं,[4] पापकम्म-महापथो ॥१४३५॥

अहितोदय-मग्गोयं, भय-भेरव-सम्भवो ।
ब्यसनागमनद्वारं, अपायावहितं मुखं ॥१४३६॥

---

१. पक्क० रो. पा.

२. कुथितं—रो. पा.

३. कुथितं—रो. पा.

४. मदप्पमादाधिट्ठानं —सी.

चरन्तत्तसमत्ता व, यत्थोदरिय-मुच्छिता ।
किलट्ठकम्मानि दुम्मेधा, करोन्ता दुक्ख-भागिनो ॥१४३७॥

S.329. तत्थ चित्तविरागाय, किं पक्क-फल-सन्निभे ।
रसस्साद-पियाकारे, घोरादीनव-सञ्चिते ॥१४३८॥

भावेन्तस्स पटिक्कूल-सञ्ञं एवं विभाविनो ।
उपचारपथं पत्वा, चित्तं होति समाहितं ॥१४३९॥

सोयं पस्सम्भिताहार-विसदोसो विचक्खणो ।
परप्पमाद-निक्खन्तो, रसस्साद-निरालयो ॥१४४०॥

लिम्पेन्तो विय भेसज्जं, अक्खरब्भञ्जको यथा ।
पुत्तमंसं व खादन्तो, आहारं परिभुञ्जति ॥१४४१॥

अरियवंसानुपजातो, अप्पिच्छादि-गुणोदितो ।
कामजालं पदालेत्वा, सोत्थि पप्पोति पण्डितो ॥१४४२॥

(८) धातु-ववत्थान-वसेन भावना

चतुधातु-ववत्थानं, भावेन्तो पन पञ्चधा[1] ।
धातुयो परिगण्हेय्य, चतस्सो पि सभावतो ॥१४४३॥

S.330. सङ्खेपेन च वित्थारा, सम्भारा च सलक्खणा ।
B.124. अज्झत्तं च बहिद्धा च, चतुधा विभजे कथं ? ॥१४४४॥

यं किञ्चि केसलोमादि-कक्खळत्तं पवुच्चति ।
अज्झत्तं पठवी-धातु, बहिद्धा तु ततोपरा ॥१४४५॥

यूसभूतं तु यं किञ्चि, आपो व परिपाचकं ।
तेजो वायो ति गण्हेय्य, वित्थम्भकं असेसतो ॥१४४६॥

वित्थारतो पि सम्भारा, केसलोमादि-वीसति ।
पठवीधातु पित्तादि, - द्वादसापो ति भावये ॥१४४७॥

१. पञ्ञवा—रो. पा.

R.89. तेजेन येन कायोयं, सन्तप्पति जरीयति।
S.331. परिडय्हति सम्मा च, पच्चन्ति असितादयो ॥१४४८॥

तदेतं चतुकोट्ठासं, कायसम्भवमत्तनो।
तेजोधातू ति गण्हेय्य, वायोधातू ति चापरं ॥१४४९॥

उद्धञ्चाधोगमा वाता, कुच्छि-कोट्ठासया तथा।
अङ्गमङ्गानुसारी च, छधानापानमिच्चपि ॥१४५०॥
तं तं लक्खणमारब्भ, निद्धारेत्वा सलक्खणं।
परिग्गण्हेय्य सब्बत्थ, चतुधा धातु-सङ्गहं ॥१४५१॥

इच्चेवं चतुकोट्ठासो, धातुमत्तो कलेवरो।
निच्चेतनो च निस्सत्तो, निस्सारो परभोजनो ॥१४५२॥

S.332. रित्तो तुच्छो च सुञ्ञो च, विवित्तो च पवज्जितो।
अत्ता व अत्तनीयं वा, नत्थेवेत्थ कथञ्चि पि ॥१४५३॥

B.125. केवलं चेतनाविद्धो,[1] कायो यं परिवत्तति।
कम्पितो याय यन्तं व, साधिप्पायो व खायति ॥१४५४॥

आयु उस्मा च विञ्ञाणं, यदा कायं जहन्तिमं।
अपविद्धो तदा सेति, निरत्थं व कलिङ्गरं ॥१४५५॥

विपरीतं पपञ्चेन्ता, बहुधा मोहपारुता।
यत्थ मिच्छा विपल्लास-पराभूता पुथुज्जना ॥१४५६॥

संसारद्धान-कन्तारं, चतुरापाय-सङ्करं।
ब्यसनेकायनोपायं, नातिवत्तन्ति दुज्जना ॥१४५७॥

S.333. सोयमेवं चतुद्धा ति, धातुभेदेन पस्सतो।
तस्सोपचारिको नाम, समथो होति चेतसि ॥१४५८॥

---

१. चेतनासिद्धो—रो. पा.

इत्थं धातुववत्थानं, कत्वा तदनुसारतो।
उपादारूपधम्मे च, नामधम्मे च सब्बथा ॥१४५९॥

भूमिभूते परिग्गय्ह, पस्सतो पच्चयट्ठितिं।
अज्झत्तं च बहिद्धा च, विपस्सन्तोदयब्बयं ॥१४६०॥

यथाभूतं अभिञ्ञाय, निब्बिन्दन्तो विरज्जति।
विरागा च विमुच्चित्वा, पारगू ति पवुच्चति ॥१४६१॥

(६) आरुप्प-भावना

आरुप्पं पन भावेन्तो, कम्मट्ठानं अनाविलं।
चतुक्क-पञ्चकज्झानं, पत्वा कसिण-मण्डले ॥१४६२॥

परिचिण्ण-वसीभूत-झाना वुट्ठाय पञ्चमा।
चिन्तेति दण्डदानादि-रूपदोसं अभिण्हसो ॥१४६३॥

S.334. निब्बिन्दन्तो ततो रूपे, तदाकारे च गोचरे।
तदालम्बक-धम्मे च, पत्थेन्तो समतिक्कमं ॥१४६४॥

पत्थरित्वान यं किञ्चि, आकास-कसिणं विना।
उग्घाटेति तमेवाथ, किसणं[1] धितिमा सतो[1] ॥१४६५॥

R.90. न तं मनसीकरोति, नावज्जति न पेक्खति।
B.126. चिन्ताभोग-विनिम्मुत्तो, कसिणं पति सब्बथा ॥१४६६॥

तदपाय-समञ्ञातं, आकासं पति मानसं।
साधुकं पटिपादेति, योनिसो परिचिन्तयं ॥१४६७॥

S.335. तस्सावज्जन-सम्पन्नं,[2] उपाय-पटिपादितं।
कसिणापरं आकासं, चिन्तानारब्भ वत्तति ॥१४६८॥

१-१. कसिणन्ति समासतो (?) रो० पा०

२. ० मुप्पन्ना—रो० पा०

इत्थं अन्तरधापेत्वा, कसिणं तु ततो परं।
सब्बावन्तं अनन्तरं, फरताकारगोचरं ॥१४६९॥

तत्थ वुत्तनयेनेव, भावेन्तस्सोपचारतो।
पठमारुप्पं अप्पेति, आकासानन्त-गोचरे ॥१४७०॥

ततो तम्हा वसीभूता, वुट्ठहित्वा विचिन्तयं।
आसन्न-रूपावचर-ज्झानपच्चत्थिकं ति तं ॥१४७१॥

निकन्ति परियादाय, तम्हा आकास-गोचरा।
पप्पोतुं दुतियारुप्पं, अति सन्तं ति गण्हति ॥१४७२॥

पठमारुप्प-विञ्ञाणं, अनन्तं फरतो ततो।
दुतियारुप्पमप्पेति, विञ्ञाणनन्त-गोचरो ॥१४७३॥

S.336. पठमारुप्प-विञ्ञाणं, अभावेन्तो ततो परं।
अप्पेति ततियारुप्पं, आकिञ्चञ्ञम्हि गोचरे ॥१४७४॥

ततो च ततियारुप्पा, सन्तं एतं ति पस्सतो।
चतुत्थारुप्पं अप्पेति, ततियारुप्प-गोचरे ॥१४७५॥

गूथम्हि मण्डपे लग्गो, एको तन्निस्सितो परो।
एको बहि अनिस्साय, तं तं निस्साय चापरो ॥१४७६॥

ठितो चतुहि एतेहि, पुरिसेहि यथाक्कमं।
समानताय ञातब्बा, चतस्सो पि विभाविना ॥१४७७॥

B.127. इच्चालम्बन-भेदेहि, चतुधारुप्प-भावना।
अङ्गभेदं पनेतासं, न कथेन्ति तथा पि च ॥१४७८॥

सुप्पणीततरा होन्ति, उद्धं उद्धं यथाक्कमं।
चातुम्महाराजिकादि-दिब्बसम्पत्तियो यथा ॥१४७९॥

S.337. आनेञ्जं इति भावेत्वा, समापत्ति चतुब्बिधं।
सुसमाहित-सङ्कप्पो, सम्पन्नाचल-मानसो ॥१४८०॥

विपस्सन्तो यथाभूतं, सच्छिकत्वा फलुत्तमं।
उभतो-भाग-विमुत्तो, अरहा ति पवुच्चति ॥१४८१॥

(१०) अभिञ्ञा-कथा

कम्मट्ठान-विधिं ञत्वा, चत्ताळीसविधं ततो।
अभिञ्ञायो पि विञ्ञेय्या, समथे भावना-नये ॥१४८२॥

इद्धिविधा दिब्बसोता, चेतोपरियजानना।
पुब्बेनिवासानुस्सति, दिब्बचक्खु तथापरा ॥१४८३॥

R.91. चेतोसमाधि निस्सट्ठा, पञ्चाभिञ्ञा पकासिता।
S.338. रूपावचर-धम्मा च, पञ्चमज्झान-भूमिका ॥१४८४॥

भूमिकम्मादधिट्ठानं, कोमारादि-विकुब्बना।
मनोमयाभिनिम्मानं, इच्चेवं तिविधिद्धियो ॥१४८५॥

दिब्बे च मानुसे सद्दे, तथा दूरे च सन्तिके।
सुणन्ति याय सा दिब्बा, सोतधातू ति भासिता ॥१४८६॥

चेतोपरियञाणं ति, परपुग्गल-चेतसो।
सराग-वीतरागादि, परिच्छेदकमीरितं ॥१४८७॥

पुब्ब निवुत्थ-खन्धानुस्सरणे ञाणमीरितं।
पुब्बे निवासानुस्सति, ञाणनामेन तादिना ॥१४८८॥

चवमाने च जायन्ते, सत्ते रूपं अरूपकं।
तथा मानुसकं रूपं, थूलं सुखुमसन्तिकं ॥१४८९॥

S.339. दूरे पकासं छन्नं च, येन पस्सन्ति योगिनो।
B.128. चुतूपपात-ञाणं ति, दिब्बचक्खू ति वुच्चति ॥१४९०॥

अनागतंस-ञाणं च, यथाकम्मूपगं तथा।
तं निस्सितत्ता गच्छन्ति, दिब्बचक्खुम्हि सङ्गहं ॥१४९१॥

इति पञ्चविधं पत्तुं,[1] अभिञ्ञं[1] पन पण्डितो।
कत्वान पञ्चमज्झाने, पञ्चधा वसितञ्चिदं ॥१४९२॥

१-१. सत्तं अभिञ्ञा पन—रो० पा०

तथा समाहिते चित्त, परिसुद्धे निरङ्गणे।
मुदुभूते कम्मनिये, आनेञ्जम्हि पतिट्ठिते ॥१४९३॥

अभिञ्ञापादकज्झाना, ततो वुट्ठाय पञ्चमा।
अभिञ्ञापरिकम्माय, निन्नामेय्याथ मानसं ॥१४९४॥

अधिट्ठेय्यादिकं तं तं, आवज्जित्वा यथारहं।
परिकम्मं करित्वान, समापज्जेय्य पादकं ॥१४९५॥

S.340. पुनदेव च वुट्ठाय, परिकम्मं यथापुरे।
करोन्तस्स पन अप्पेति, अभिञ्ञाणेन[1] पञ्चमं ॥१४९६॥

अधिट्ठन्तं विकुब्बन्तं, निम्मिनन्तं यथारहं।
सद्दे सुणन्तं सत्तानं, परिजानं च मानसं ॥१४९७॥

सरं पुब्बेनिवासं च, पस्सं सुगति-दुग्गतो।
यथाकम्मं विपाकं च, पजानन्तं अनागतं ॥१४९८॥

यथासम्भवमिच्चेवं, उपायकुसलो मुनि।
उपनिस्साय सम्पन्नो, अभिञ्ञं अधिगच्छति ॥१४९९॥

पत्ताभिञ्ञो महायोगी, परियोदात-मानसो।
परिपक्केन ञाणेन, विपस्सित्वा तिलक्खणं ॥१५००॥

लद्धासवक्खयं ञाणं, छळभिञ्ञं अनुत्तरं।
महाखीणासवो नाम, छळभिञ्ञो पवुच्चति ॥१५०१॥

R.92. चत्ताळीस विधं पनुत्तम-मनो,[2] चेतोपरं लक्खणं।
S.341. कम्मट्ठान-नयं यमाह सुगतो, सम्मा समाधानकं।
B.129. सङ्खित्तं कथितं तमेत्थ सकलं, साभिञ्ञमेत्तावता।
कत्तब्बा मुनिनेत्थ साधुमतिना, सम्भावना सब्बथा ॥१५०२॥

१. अभिञ्ञा तेन—रो. पा.
२. पनित्थं अमलो—रो. पा.

वर-गुण-गण-भूसितानुसिट्ठं,
इति समथं इमं तु भावयित्वा।
परमं अनुपमं भजन्ति धीरा,
हित-सुख-मुखं उत्तमानुबुद्धं ॥१५०३॥

इति नामरूप-परिच्छेदे सेस-कम्मट्ठान-विभागो नाम दसमो परिच्छेदो।

निट्ठितो च नामरूप-परिच्छेदे सब्बथा पि समथ-भावना विभागो।

एकादसमो परिच्छेदो

विपस्सना-विभागो

(१) विपस्सना-पवत्ति-कथा

R.93. द्विधा समुट्ठानधुरा, तिविधा भूमियो मता।
तिविधाभिनिवेसा च, सरीरं तु चतुब्बिधं ॥१५०४॥

S.342. तिविधा भावना तत्थ, सङ्खारेसु यथारहं।
दुविधाकारं आरब्भ, निज्झायति तिलक्खणं ॥१५०५॥

अट्ठारसाकार-भिन्न, -दसावत्था विभाविता।
तिधा विभागा साधेति, विमोक्खत्तयमुत्तमं ॥१५०६॥

चतुसच्च-पटिवेधा, सतट्ठारिय-पुग्गला।
क्लेसहानि यथायोगं, चतस्सो पटिसम्भिदा ॥१५०७॥

S.343. तिविधा च समापत्ति, तिरोधा च तथापरा।
B.130. निस्सन्द-फलमिच्चाहु, तस्सा सासन-कोविदा ॥१५०८॥

(२) विपस्सना-भावना-कथा

विपस्सना भावना[1] यं, इति[1] भासन्ति पण्डिता।
तं इदानि पवक्खामि, यथानुक्कमतो कथं? ॥१५०९॥

भूमिधम्मे परिग्गय्ह, विचिनन्तस्स योगिनो।
सतिया समथा वाथ, समुट्ठाति विपस्सना ॥१५१०॥

सभाव-पटिवेधे च, सद्धम्मपटिपत्तियं।
पञ्ञा सद्धा द्वयं तस्सा, धुरं आहु धुरन्धरा ॥१५११॥

१-१. ० भावनाय-लिखि—रो. पा.

(३) तिविधा परिञ्ञा

पठमा भूमि

तेभूमक-सभावानं, सप्पच्चय-परिग्गहो।
ञात-परिञ्ञा-नामायं, भूमी ति पठमा मता ॥१५१२॥

दुतिया भूमि

S.344. कलापतो सम्मसनं, उदयब्बय-दस्सनं।
परिञ्ञा-तीरणा नाम, दुतिया भूमि-भासिता ॥१५१३॥

ततिया भूमि

पहान-परिञ्ञाभूमि, ततियाहु ततो परं।
भङ्गादि-ञाणमिच्चेवं, तिविधा भूमियो मता ॥१५१४॥

(४) तिलक्खणं

खण-सन्तति-अद्धान-वसेनेत्थ-समीरिता।
अनिच्चा दुक्ख-अनत्ता ति, तिविधाभिनिवेसना ॥१५१५॥

(५) विपस्सना-सरीरं

दिट्ठि-कङ्खावितरणा, मग्गामग्गपटिपदा।
विसुद्धियो चतस्सो पि, सरीरं ति निदस्सिता ॥१५१६॥

सलक्खण-ववत्थानं, पच्चयाकार-निच्छयो।
कुमग्ग-परिहारो च, तिलक्खण-विपस्सना ॥१५१७॥

R.94. इति लक्खण-भिन्नत्ता, लब्भन्तेकक्खणे पि च।
देसिता हेतुभूतेन, कमेनेवं विसुद्धियो ॥१५१८॥

S.345. सीलविसुद्धि-आदीनं, तथा सा व परम्परा।
चित्तविसुद्धि-आदीनं, अत्थाय ति पकासिता ॥१५१९॥

दिस्समान-सभावानं, पस्सन्तो पच्चयट्ठिति ।
परिपन्थ-विमुत्तो पि,[1] पटिपादेति भावनं ॥१५२०॥

B.131. तथा पि च विसेसेन, पटिपन्नस्स योगिनो ।
तत्थ तत्थ विभूतत्ता, ठानतो भेदिता कथं ? ॥१५२१॥

(क) दिट्ठि-विसुद्धि

रूपं-पुब्बङ्गमं वा थ, नामपुब्बङ्गमं तथा ।
अज्झत्तं वा बहिद्धा वा, यथापाकट-धम्मतो ॥१५२२॥

नामरूपादिभेदेन, भूमिधम्म-परिग्गहो ।
वुत्ता दिट्ठि-विसुद्धि ति, अत्तदिट्ठिप्पहानतो ॥१५२३॥

(ख) कङ्खावितरण-विसुद्धि

आहच्च पच्चयुपन्ना, तथा तब्भावभाविनो ।
पवत्तन्ती ति सङ्खारे, पस्सतो पन योनिसो ॥१५२४॥

S.346. पच्चयगाहिनी पञ्ञा, नामरूपप्पवत्तिया ।
कङ्खा तरन्ति तायाति, कङ्खावितरणा मता ॥१५२५॥

अनिच्चा दुक्खनत्ता ति, पच्चयायत्त-वुत्तितो ।
सङ्खिपित्वा कलापेन, सम्मसीयन्ति सङ्खता ॥१५२६॥

उप्पाद-वयभावो पि, लक्खणत्तय-साधको ।
पच्चयाकारमारब्भ, लक्खीयति विसेसतो ॥१५२७॥

तस्मा सम्मसनञ्ञाणं, उदयब्बय-दस्सनं ।
कङ्खावितरणायं तु, सङ्गय्हति विसुद्धिया ॥१५२८॥

१. पारिसुद्धि विसुद्धो हि—रो. पा.

(ग) मग्गामग्ग-दस्सन-विसुद्धि

S.347. तत्थ सङ्कलेस-विक्खेपं, कुमग्गं परिवज्जतो।
मग्गामग्गविसुद्धी ति, ञाणदस्सनमीरितं ॥१५२६॥

(घ) पटिपदा-ञाणदस्सन-विसुद्धि

ततो कथेन्ति अक्खिलट्ठं, उदयब्बय-दस्सनं।
आदिं कत्वा पटिपदा, ञाणदस्सन-सुद्धियं ॥१५३०॥

पच्चय-पच्चयुपन्ने, यथावत्थु-ववत्थिते ।
पहातुं ईहमानानं, नियान-पटिपत्तितो ॥१५३१॥
उपक्क्लेस-विसुद्धो हि, पुनदेवोदयब्बयं।
अधिट्ठहित्वा भङ्गादि, ञाणेहि पटिपज्जति ॥१५३२॥

B.132. तथा चाभिनवुप्पन्ने, भिज्जमाने विपस्सतो।
संवेगाकड्ढितं ञाणं, भङ्गादिं अनुतिट्ठति ॥१५३३॥

ततो पुब्बे पवत्ता हि, संक्लेसापाय-सम्भवा।
पटिपत्तिविसुद्धी ति, न सा गय्हति भावना ॥१५३४॥

S.348. सम्पादेन्तो पनिच्चेता, चतस्सो पि विसुद्धियो।
अनिच्चा दुक्खानत्ता ति, भावेय्य तिविधा कथं? ॥१५३५॥

(६) तिविध-भावना

(क) अनिच्च-भावना

पच्चय-पच्चयुपन्ना, जातान्तर-भेदिनो।
अनिच्चा च पभङ्गू च, पलुज्जन्ति चवन्ति च ॥१५३६॥

R.95. अद्धुवा च असारा च, विभवा च विनासिनो।
सङ्खता विपरिणाम-धम्मा इत्तरकालिका ॥१५३७॥

खयधम्मा वयधम्मा, लहुकालप्पवत्तिनो।
तावकालिक-धम्मा च, परित्तट्ठितिका तथा ॥१५३८॥

खणत्तय-परिच्छिन्ना, पुब्बापर-विचित्तका।
पुरक्खता निरोधस्स, सस्सता न कुदाचनं ॥१५३९॥

S.349. जायन्ति परिहानाय, न तु जायन्ति बुद्धिया।
जीयमानाव तिट्ठन्ति, जिण्णा भङ्गपरायना ॥१५४०॥

अहुत्वा येवुप्पज्जन्ति, न कुतोचि पि आगता।
हुत्वा अन्तरधायति, न तु कत्थचि सञ्चिता ॥१५४१॥

तं तं पच्चयसामग्गि, - मत्तलाभाय निस्सिता।
निरोधधम्मा जायन्ति, जाता व्यन्ति भवन्ति ते ॥१५४२॥

यथा नदी पब्बतेय्या, यथा दीपसिखा तथा।
सीघ-सीघं पवत्तन्ता, उप्पज्जन्ति चवन्ति च ॥१५४३॥

जाता जाता निरुज्झन्ति, अञ्ञे अञ्ञे तु जायरे।
अवीचिमनुसम्बन्धा, न जानन्ति[1] विसेसतो ॥१५४४॥

B.133. इति नानप्पकारेन, विपस्सन्तो विचक्खणो।
अनिच्च-भावनं धीरो, परिपाचेति साधुकं ॥१५४५॥

(ख) दुक्ख-भावना

S.350. दुक्खा च दुक्खवत्थु च, अभिण्ह-परिपीळिता।
रोगा गण्डा च सल्ला च, आघाता च उपद्दवा ॥१५४६॥

भयोपसग्गाघमूला, सासवादीनवट्ठिता।
अलेणासरणाताणा, वधका मारकामिसा ॥१५४७॥

जातिधम्मा जरा व्याधि, सोकोपायास-भागिनो।
परिदेव-सभावा च, सङ्कलेस-दुक्खभागिनो ॥१५४८॥

१. जायन्ति—रो० पा०

जेगुच्छा च पटिक्कूला, विभच्छा च विरूपिनो ।
अत्तञ्ञा चपला हीना, दुग्गन्धा बालसेविता[1] ॥१५४९॥

S.351. सोकन्तरि-कता निच्चं, तण्हायाकड्ढिता भुसं ।
कपणा दुग्गता दीना, विपन्ना च विघातिनो ॥१५५०॥

अत्तलाभं गवेसन्ति, तं तं पच्चयनिस्सिता ।
दुक्खाधिट्ठानं अच्चन्तं, जाता पुन विहञ्ञरे ॥१५५१॥

अग्गिकूपे निमुग्गाव, क्लेस-सन्ताप-भागिनो ।
ओविद्धा विय सत्तीहि, सङ्खार-निच्चदुक्खिता ॥१५५२॥

जायमाना च जीयन्ता, मीयन्ता च खणे खणे ।
पसुका विय निच्चम्मा, हञ्ञन्ति सेरिकातुरा ॥१५५३॥

तिलानि तिलयन्ते व, उच्छुयन्ते व उच्छुयो ।
उदयब्बयावस्सं ते, पीळयन्ति अभिण्हसो ॥१५५४॥

R.96. मनोरम-नवाकारा, विपल्लास-परिक्खता[2] ।
S.352. इरियापथ-सञ्छन्ना, नोपतिट्ठन्ति दुक्खतो ॥१५५५॥

B.134. सङ्खारेसु पनेतुसु, वेदनस्साद-रोधिनो ।
सा व सन्दूल-सम्बद्धा, सम्मोह-परिवारिता ॥१५५६॥

अदुं दुक्खं इदं दुक्खं, इति संसारचारिनो ।
दुक्खहेतुं अजानन्ता, सम्भवन्ति अविद्दसू ॥१५५७॥

सुखाकारं अपस्सन्ता, दुक्खभार-निपीळिता ।
पत्थेन्ति दुक्खमेवञ्ञं, बाला ब्यसनभागिनो ॥१५५८॥

---

१. बालसेवना—रो० पा०

२. ० पुरक्खिता—रो० पा०

चवन्ता उपपज्जन्ता, दुक्खसाखं व मक्कतो ।
दुक्खमेकं[1] विमुच्चन्ति, ततो गण्हन्ति चापरं ॥१५५९॥

S.353. ते दोवरत्तं सोचन्ति, तण्हासल्ल-समप्पिता ।
दिट्ठिपास-समूपेता, मानत्थम्भानुसारिनो ॥१५६०॥

तमाकारं[2] पनिच्चेवं, विपस्सन्तो विसारदो ।
दुक्खानुपस्सनं नाम, परिपाचेति भावनं ॥१५६१॥

(ग) अनत्त-भावना

धम्मट्ठिति-नियामा हि, खन्धायतन-धातुयो ।
अनत्तासस्सतन्ता च, ईहाभोग-विवज्जिता ॥१५६२॥

पयोजनं अधिट्ठाय, न तु ब्यापारयन्ति ते ।
पच्चय-पच्चयुपन्ना, जनेतुं वा थ जायितुं ॥१५६३॥

तथा पि हेतुसामग्गि, सम्भवे सम्भवन्ति ते ।
तब्भाव-भावी-भावेन, अञ्ञमञ्ञप्पवत्तिता[3] ॥१५६४॥

अजायितुं न सक्कोन्ति, सति पच्चय-सम्भवे ।
पच्चयानं[4] पनाहेतु, न जायन्ति कुदाचनं ॥१५६५॥

S 354. यथापच्चय-लाभेन, पवत्तन्ति यथा तथा ।
B.135. रक्खिता वा विधाता[5] वा, नत्थि अस्सामिका तथा ॥१५६६॥

न किञ्चित्थं अपेक्खित्वा, समग्गा होन्ति पच्चया ।
न जनेतुं न सक्कोन्ति, समग्गा च कुदाचनं ॥१५६७॥

१. दुक्खमेतं—रो०
२. यम्माकारं—रो० पा०
३. अञ्ञमञ्ञववत्थिता—रो० पा०
४. पच्चयानि—रो० पा०
५. विधाता, आविधाता—रो० पा०

‘अहं’ ‘ममं’ ति गण्हन्ता, परिणामेन्ति अञ्ञथा ।
विस्संसन्ता हरन्तेते, पराभूता पलम्भिनो ॥१५६८॥

रित्ता तुच्छा च सुञ्ञा च, विवित्ता सारवज्जिता ।
सलक्खण-परिच्छिन्न-धम्मा नत्थेत्थ पुग्गलो ॥१५६९॥

(७) नाम-रूप-पवत्ति-कथा

जायमाना च जीयन्ता, मीयमाना च सङ्खता ।
विवसा परिवत्तन्ति, वसो तेसं न कत्थचि ॥१५७०॥

S.355. न तेसु कस्सचिस्सेरं, न तेसं चत्थि कस्सचि ।
न चत्तनी ति सङ्खारा, अधिपच्च-विवज्जिता ॥१५७१॥

कदलीपत्तवट्टीव, अञ्ञमञ्ञप्पतिट्ठिता ।
सहजात-घनीभूता, नोपट्ठन्ति अनत्ततो ॥१५७२॥

R.97. अरूपनिस्सितं रूपं, अरूपं रूपनिस्सितं ।
जच्चन्ध-पीठ-सप्पीव, अञ्ञमञ्ञप्पवत्तिकं ॥१५७३॥

यन्तसुत्तेन यन्तं व, काययन्तं पवत्तति ।
नामावकड्ढितं तत्थ, नत्थि अत्ता सयञ्चपि[1] ॥१५७४॥

S.356. चेतो-विप्फार-निप्फन्ना, वायोधातु-समुट्ठिता ।
इरियापथ-विञ्ञत्ति-विकारा-पालका मता ॥१५७५॥

ओविद्ध-वेदनासल्ल-विकार-परिणामतो ।
बालानं चित्तनिप्फन्ना, अत्ता ति परिकप्पना ॥१५७६॥

सुद्ध-सङ्खार-पुञ्जोयं, नेत्थ सत्तोपलब्भति ।
तं तं पच्चयमागम्म, दुक्खक्खन्धो व जायति ॥१५७७॥

एवमादिप्पकारेहि, विपस्सन्तो अनत्ततो ।
अनत्तभावनं नाम, भावेती ति पवुच्चति ॥१५७८॥

---

१. सयंवसी—सी०

भावेन्तो तिविधं पेतं, निज्झायति तिलक्खणं।
निमित्तं च पवत्तं च, समारब्भ यथाक्कमं ॥१५७९॥

B.136. अत्तलाभ-निमित्तं च, तं तं पच्चयनिस्सिता।
तब्भावभावी-भावेन, लक्खीयन्ति निमित्ततो ॥१५८०॥

S.357. जायमाना च जीयन्ता, मीयमाना च सङ्खता।
तं तं भावं अतिक्कम्म, पवत्तन्ति खणे खणे ॥१५८१॥

हेतुनिस्सयनाकारो, निमित्तं ति ततो मतो।
पवत्तं वत्तनाकारो, खणसन्तति अब्भुतो ॥१५८२॥

अपुब्बाभिनवुप्पत्ति, उप्पादो ति पकासितो।
पुब्बापरिय-सन्धानं, पटिसन्धी ति भासितं ॥१५८३॥

आयूहन्ती ति वुच्चन्ति, तदत्थं पन ब्यावटा।
इच्चादिपरियायेहि, बह्वाकारा पि सङ्खता ॥१५८४॥

निमित्ते च पवत्ते च, वत्थुतो यन्ति सङ्गहं।
तं द्वयाकारमारब्भ, पतिट्ठाति, तिलक्खणं ॥१५८५॥

S.358. पच्चयाधीन-धम्मानं, उप्पादवय-लक्खिता।
अनिच्चता निमित्तट्ठा, पवत्तेसु न पाकटा ॥१५८६॥

पुब्बापर-विच्छिन्नानं, अप्पवत्तानमत्तनि।
सन्निस्सयेन निप्फन्नो, भावदुब्बल्लय-साधको ॥१५८७॥

हेतुसङ्खतभावो पि, सङ्खारानं अनिच्चता।
पवत्तमाना वस्सेति, तं सभावं पवत्तनो ॥१५८८॥

निच्चा धुवा चे सङ्खारा, कस्मा पेक्खन्ति पच्चये ?।
अहुत्वा यदि निस्साय, जाता का तत्थ निच्चता(?)॥१५८९॥

अत्तलाभं लभित्वान, हेतुसामग्गि-लाभतो।
यापेस्सन्ति तमञ्ञत्र, कुथं नामत्तवुब्बला ॥१५९०॥

पच्चये अनपेक्खित्वा, यदि नत्थि समत्थता।
अत्तलाभूपलाभाय, किं समत्थानुपालने ? ॥१५६१॥

R.98. जनका पच्चयानं हि, तदायूहनतो परं।
S.359. परिहायितुं आरद्धा, जिया खित्त-सरा यथा ॥१५६२॥

B.137. अच्चि व वट्टिनिक्खन्ता, मेघमुत्ता व विज्जुता।
पच्चयुद्धत-विस्सट्ठा, धम्मा भङ्गपरायना ॥१५६३॥

तस्मा निमित्तमाकारं, पस्सन्तो स विपस्सको।
विनस्सन्ति अवस्सं ति, सद्दहन्तो विमुच्चति ॥१५६४॥

अनिच्चतो तथा हेवं, विपस्सन्तस्स योगिनो।
सद्धा-[1]विमोक्ख-बाहुल्यं,[1] भवती ति पकासितं ॥१५६५॥

S.360. इति सङ्खारधम्मेसु, निमित्ताकार-निच्छितं।
अनिच्च-लक्खणं धीरो, निज्झायति नियामतो ॥१५६६॥

बाधकत्त-भयाकारा, पवत्ते दुक्खिता विय।
पवत्तमाना पीळेन्ति, सङ्खारा च भयावहा ॥१५६७॥

उप्पादाभिनवाकारं, अतिक्कम्म ततोपरं।
जराजज्जरिता हुत्वा, भञ्जमाना कथं सुखा ? ॥१५६८॥

तस्मा पवत्तं आकारं, निज्झायन्तो निरन्तरं।
सङ्खारे दुक्खतो दिस्वा, हित्वान पणिधिं तहिं ॥१५६९॥

तदायूहन-निस्सङ्गो, पस्सद्ध-दरथो सुखी।
समाधि-बहुलो योगी, उपसन्तो ति वुच्चति ॥१६००॥

ब्यापार-वसिताकारं, सङ्खारानं विपस्सतो।
निमित्ते च पवत्ते च, उपट्ठाति अनत्ततो ॥१६०१॥

S.361. अनत्ताधीन-विक्कन्ता, वसातीतप्पवत्तिनो।
भावदुब्बल्य निस्सारा, कथं अत्ता भविस्सरे ? ॥१६०२॥

१-१. सद्धाधिमोक्ख०—रो० पा०

तमेवं पटिविज्झन्तो, मञ्ञतानत्तलक्खणं ।
विपस्सना-रसस्सादी, संवेग-बहुलो भवे ॥१६०३॥

इच्चाहच्च पवत्तानं,[1] लक्खणानं सभावतो ।
ववत्थितो तत्थ तत्थ, तं तं लक्खण-निच्छयो ॥१६०४॥

B.138. तथा पि पाकटट्ठाने, हेतुभूते च योनिसो ।
यथत्थपेति सङ्खाय, लक्खणानि विचक्खणो ॥१६०५॥

उप्पाद-वय-भावेन, दिस्समाना हि सङ्खता ।
पुब्बापर-विवेकेन, दस्सेन्ति तदनिच्चतं ॥१६०६॥

S.362. तथा च विपरिणामं, विपस्सन्तो विसारदो ।
निमित्तफल-निप्फन्नं, तं अत्थं अधिमुच्चति ॥१६०७॥

दुक्खप्पवत्ति हेतुत्ता, निमित्तं अपि पण्डितो ।
भयावह-नियामेन, बाधकन्तेव पस्सति ॥१६०८॥

कुतो[2] हि[2] पच्चयारम्भा, सङ्खारा निस्सयन्ति चे ? ।
ततो वस्सं भविस्सन्ति, महब्भय-समोहिता ॥१६०९॥

R.99. निरोध-धम्मा-जायन्ति, सल्लविद्धा व दुक्खिता ।
जरातुरा विपज्जन्ता, भिज्जन्ता च विघातिनो ॥१६०१०॥

तेनवानिच्चतो दिट्ठा, दुक्खभावेन खायरे ।
सङ्खतत्ता सभावो हि, दुक्खाय परिवत्तति ॥१६११॥

S.363. अनिच्चा पुन सङ्खारा, दुक्खा ति च ववत्थिता ।
अनत्तत्त-नियामेन, निदस्सेन्ति सलक्खणं ॥१६१२॥

कथं अत्ता पराधीना, पच्चयुपन्न-भङ्गुरा ।
विपत्ति नियता वाथ, बाधमाना भयावहा ? ॥१६१३॥

---

१. ववत्थानं—रो० पा०

२-२. तत्था हि—रो० पा०

आहच्चाकार-भेदेन, तिविधा हि विपस्सना।
अनिच्च-दुक्ख-अनत्ता ति, अयमेत्थ विनिच्छयो ॥१६१४॥

(८) महाविपस्सना-कथा

तिधा भूता पनिच्चेता, पहानाकार-भेदिता।
महाविपस्सना नाम, अट्ठारस विधा कथं? ॥१६१५॥

हेतुसामग्गि-निप्फन्नं, अनिच्चं ति तिलक्खणं।
अनिच्चतं विपस्सन्तो, निच्च-सञ्ञा विमुञ्चति ॥१६१६॥

S.364. अनिच्चतायाधिट्ठान-निमित्तं पन पस्सतो।
B.139. अनिमित्ते विमुच्चन्ति, अनिमित्तानुपस्सना ॥१६१७॥

निरुज्झमाना धम्मानं, व्यन्तिभावं विपस्सतो।
समुदयं पजहन्ति, निरोधानुविपस्सना ॥१६१८॥

सिथिला जातु निस्सारा, दुब्बला लहुघातिनो।
खयधम्मा ति सङ्खाय, घन-सञ्ञा विमुञ्चति ॥१६१९॥

अत्तलाभं अतिक्खम्भ, वयन्ती ति हि चिन्तयं।
जहतायूहनं तत्थ, पुत्ते पूतिपजा विय[1] ॥१६२०॥

अनवट्ठित-भावानं, अञ्ञथत्तं विपस्सतो।
विकार-परिणामेसु, धुव-सञ्ञा विरज्जति ॥१६२१॥

आलम्बं च तदालम्ब-ञाण-भङ्गं च भावनं।
सारादानाभिनिवेसं, अधिपञ्ञाय मुञ्चति ॥१६२२॥

S.365. इच्चानिच्चानिमित्ता च, निरोधा च खया वया।
[2]विपरिणामाधिपञ्ञा,[2] धम्मानुपस्सना ति च ॥१६२३॥

---

१. सूतिपजा—रो० पा०
२-२. विपरिणामादि-पञ्ञा, विपरिणामादि-सञ्ञा

सत्तानुपस्सना-भेदं, अनिच्चाकारदस्सनं ।
निच्चसञ्ञाविभङ्गाय, परिदीपेन्तिपण्डिता ॥१६२४॥

तं तं आकारमारब्भ, तथा बाहुल्लवुत्तितो ।
तं लक्खणानुगता च, भेदो[1] तस्सेव सत्तधा ॥१६२५॥

सुखसञ्ञं निस्सजन्ती, वुत्ता दुक्खानुपस्सना ।
निब्बिदन्ति निब्बिन्ना,[2] विरागा रागवज्जिता ॥१६२६॥

जाताप्पणिहिता नाम, मुञ्चन्ति पणिधि तथा ।
निरालयाभिनिवेसा, आदीनवानुपस्सना ॥१६२७॥

R.100. पञ्चानुपस्सनाभेदं, तयिदं दुक्खदस्सनं ।
S.366. सुखसञ्ञादि-भङ्गाय, पवत्तं ति पकासितं ॥१६२८॥

B.140. अनत्ततो विपस्सन्तो, अत्तसञ्ञं विमुञ्चति ।
जहत्ताभिनिवेसं, झायन्तो पुन सुञ्ञतो ॥१६२९॥

द्वयानुपस्सना भेदं, अनत्ताकार-दस्सनं ।
अत्तसञ्ञाभिनिवेस-विमोक्खाय विभावितं ॥१६३०॥

पटिनिस्सग्गतो दिस्वा, सङ्खारेसु तिलक्खणं ।
जहन्तो सङ्खतावानं, पक्खन्दति असङ्खते ॥१६३१॥

यथाभूतेन ञाणेन, विपस्सन्तो विमुच्चति ।
सम्मोहाभिनिवेसम्हा, अविपल्लत्थ-दस्सिनो ॥१६३२॥

S.367. मोहताभोग-निम्मुत्ता, पटिसङ्खानुपस्सना ।
जहन्तप्पटिसङ्खन्तु, पटिसङ्खाय लक्खणं ॥१६३३॥

दिट्ठिसङ्खात-दोसत्ता, विभावेन्तो विवट्टतो ।
संयोगाभिनिवेसम्हा, पटिलीनो विमुच्चति ॥१६३४॥

---

१. भेदा—सी.
२. निब्बेधनन्ति, निब्बिदायन्ति—रो. पा.
निब्बिन्ता निब्बिदाञाणं—सी.

मुञ्चितुकम्यता-ञाणं, पटिनिस्सगा सम्मतं ।
यथाभूतं तथाञाणं, पच्चयाकार-निस्सितं ॥१६३५॥

सङ्खारुपेक्खा ञाणं तु, पटिसङ्खानुपस्सना ।
वुट्ठानगामिनी नाम, विवट्टं ति पवुच्चति ॥१६३६॥

चतस्सो पि पनिच्चेता, आदानादिप्पभञ्जिता ।
लक्खणत्तय माहच्च, पवत्तन्ति यथा तथा ॥१६३७॥

S.368. निमित्तमारब्भ तथा पवत्तं,
तिलक्खणं झायति याय योगी ।
तमित्थ अट्ठारस-भेद-भिन्नं,
विपस्सना भावनमाहु धीरा ॥१६३८॥

B.141. विपस्सनानयमिमुत्तमं सुभं,
निदस्सितं जिनवचनानुसारतो ।
विभावयं मनसि हितावहं परं,
निरामयं पदमनुपापुणिस्सति ॥१६३९॥

इति नामरूप-परिच्छेदे विपस्सना-विभागो एकादससो परिच्छेदो ।

द्वादसमो परिच्छेदो

१. दस-अवत्था-विभागो

(१) दस-अवत्था-उद्देसो

इच्चाट्ठारसधा भिन्ना, पटिपक्खप्पहानतो।
लक्खणाकार-भेदेन, तिविधा पि च भावना ॥१६४०॥

R.101. कलापतो सम्मसनं, उदयब्बय-दस्सनं।
भङ्गे-ञाणं भये-ञाणं, ञाणं-आदीनवे पि च ॥१६४१॥

S.369. तथेव निब्बिदा-ञाणं, ञाणं-मुञ्चितुकम्यता।
पटिसङ्खा च सङ्खारुपेक्खा ञाणानुलोमिकं ॥१६४२॥

इच्चवत्था-पभेदेन, दसधा पि विभाविता।
सभागत्थ-विसेसेन, तिधा सङ्गहिता पुन ॥१६४३॥

(२) तिविध-सङ्गह-कथा

यथाभूतं नाम ञाण-त्तयं सम्मसनादिकं।
भयादिञाणं तिविधं, निब्बिदा ति पवुच्चति ॥१६४४॥

तथा मुञ्चितुकामादि, विरागो व चतुब्बिधं।
लक्खणत्तय-निज्झान-वसेन पुन वुट्ठिता ॥१६४५॥

S.370. सुञ्ञतं चानिमित्तं च, तथाप्पणिहितं ति च।
साधेति मग्गसङ्खातं, विमोक्खत्तयमुत्तमं ॥१६४६॥

इति भावेतुकामस्स, विभावेमि यथाक्कमं।
दसावत्था-विभागेन, समादाय यथाक्कमं ॥१६४७॥

B.142. विसुद्धो पठमं ताव, साधु सीलविसुद्धिया।
उपचारप्पणायं च, तथा चित्तविसुद्धियं ॥१६४८॥

सप्पच्चयं परिग्गय्ह, नामरूपं सभावतो।
दिट्ठि-कङ्खावितरणं, पत्वा सुद्धिं ततो परं ॥१६४९॥

अतीतानागते खन्धे, पच्चुपन्ने च सासवे।
कलापतो सम्मसित्वा, सम्मसेय्य तिलक्खणं ॥१६५०॥

(३) कलापतो सम्मसन-ञाणं

आदान-निक्खेपन्तो, वयोवुद्धत्थगामितो।
आहारतो च उतुतो, कम्मतो चापि चित्ततो ॥१६५१॥

धम्मतारूपतो चापि, रूपसत्तकतो नये।
कलापतो यमकतो, खणिका पटिपाटितो ॥१६५२॥

S.371. दिट्ठिमुग्घाटयन्तो च, मानमुग्घाटयं तथा।
निकन्ति-परियादिन्नो, नामसत्तकतो नये ॥१६५३॥

निच्चा चे न निरुज्झेय्युं, न बाधेय्युं सुखा यदि।
वसे वत्तेय्युं अत्ता चे, तदभावा न तादिसा ॥१६५४॥

सम्भवन्ति हि सङ्खारा, सति पच्चय-सम्भवे।
ततो पच्चयनिप्फन्ना, अवस्सं भेदगामिनो ॥१६५५॥

तदनिच्चा खयट्ठेन, दुक्खा नाम भयट्ठतो।
अनत्तासारकट्ठेन, सङ्खारा ति विभावयं ॥१६५६॥

S.372. कालेन सम्मसे रूपं, नामं कालेन सम्मसे।
अज्झत्तं च बहिद्धा च, समास-व्यासतो ततो ॥१६५७॥

यथोपट्ठित-भेदेन, सम्मसन्तो समूहतो।
कलापतो सम्मसनं, इति भावेति पण्डितो ॥१६५८॥

R.102. तस्सेवं सम्मसन्तस्स, कम्मञ्ञं होति मानसं।
सुपट्ठन्ति च सङ्खारा, वोदायति च भावना ॥१६५९॥

(४) उदय-बय-ञाणं

B.143. ततो परं विपस्सन्तो, परिगण्हाति पण्डितो ।
पच्चयुपन्न-सभावानं, खन्धानं उदयब्बयं ॥१६६०॥

तण्हा-सम्मोह-कम्मेहि, खन्धपञ्चक-सम्भवो ।
रूपं आहारतो[1] होति, फस्सतो वेदनादयो ॥१६६१॥

विञ्ञाणं नामरूपम्हा, सम्भोती ति च पस्सतो ।
तस्स पच्चयतो होति, खन्धेसुदय-दस्सनं ॥१६६२॥

S.373. तण्हादीनं निरोधा च, निरोधो होति पस्सतो ।
तथा वीसतिधा होति, तत्थेव वयदस्सनं ॥१६६३॥

निब्बत्ति-विपरिणाम, लक्खणं पन पस्सतो ।
खणतो दस ठानेसु, उदयब्बय-दस्सनं ॥१६६४॥

इत्थं पञ्ञा-सद्धा भेदो, खन्धानं उदयब्बयो ।
आयतनादि-भेदो पि, योजेतब्बो यथारहं ॥१६६५॥

S.374. तदेवं अनुपस्सन्तो, खन्धायतन-धातुयो ।
अनिच्चा दुक्खानत्ता ति, भावेति बहुधा बुधो ॥१६६६॥

भावनापसुतस्सेवं, पस्सतो बोधिपक्खिया ।
पातुभूता पवत्तन्ति, विसेसेन विसारदा ॥१६६७॥

सलक्खण-परिच्छिन्ने, तिलक्खण-ववत्थिते ।
छन्दो सासव-सङ्खारे, सादरं परियेसति ॥१६६८॥

B.144. तत्थ पुब्बङ्गमं हुत्वा, सम्पक्खन्दति मानसं ।
सङ्कप्पोभिनिरोपेति, आहरन्तो[2] पुनप्पुनं ॥१६६९॥

---

१. आहरतो—रो. पा.

२. आहनन्तो—रो. पा.

यथा वत्थुसभावेन, ततो सद्धाविमुच्चति।
सति सुपट्ठिता होति, परिग्गय्ह सभावतो ॥१६७०॥

S.375. पञ्ञा सम्पटिविज्झन्ती, समाहुच्च विपस्सति।
पग्गहेत्वान वायामो, पटिपादेति भावनं ॥१६७१॥

ततो पीति मनो होति, निप्फादित-मनोरथो।
पामुज्जबहुलो हुत्वा, पस्सद्ध-दरथो पन ॥१६७२॥

विक्खेपुद्धच्च-नित्तिण्णो, समाधीयति निच्चलो।
उपेक्खा भावनावीथिं, अधिट्ठाति ततोपरं ॥१६७३॥

आरूळ्ह योग्गाचरियो, आजानीय-रथो विय।
तथाभावे[1] पदीपो व, पसन्नेकमुखट्ठिता (?) ॥१७७४॥

सुखुमा निपुणाकार, - खुरधारागता विय।
गण्हन्ति-भावना-गब्भं, पवड्ढति विपस्सना ॥१६७५॥

R.103. सम्पत्त-पटिवेधस्स, तस्सेवं तं विपस्सतो।
S.376. जायतेको उपक्किलेसो, दसोपक्किलेसवत्थुका[2] ॥१६७६॥

ओभासो पीति पस्सद्धि, अधिमोक्खो च पग्गहो।
सुखं ञाणं उपट्ठानं, उपेक्खा च निकन्ति च ॥१६७७॥

जातेस्वेतेसु यं किञ्चि, उळारं जातविम्हयो।
दिस्वा विपस्सनामग्गा, वोक्कमित्वा ततोपरं ॥१६७८॥

तं अहङ्कार-विक्खित्तो, अस्सादेन्तो ममायति।
होताधिमानिको वा थ, मञ्ञन्तो तं अनुत्तरं ॥१६७९॥

B.145. सिया चेवं उपक्किलट्ठा, पतिता वा थ भावना।
तस्थेवं पटिसङ्खाय, पटिविज्झति पण्डितो ॥१६८०॥

---

१. वाताभावे—सी; रो. पा.

२. न चोपक्लेस०—रो. पा.

नत्थि-[1]तण्हा-दिट्ठि-मान-परियोगाह-हेतुतो ।
लक्खणालम्बणत्ता च, लोकिया यं विपस्सना ॥१६८१॥

S.377. दिट्ठि-मान-निकन्ती, च, कुम्मग्ग-[2]परिकन्थका ।
मग्गो विसुद्धिया नाम, विसुद्धा च विपस्सना ॥११६८२॥

सारथी व रथं भन्तं, इति सञ्ञाय साधुकं ।
पविट्ठमग्गा[3] विक्खित्तं, सम्पादेति यथा पुरे ॥१६८३॥

इत्थं मग्गे अमग्गे च, यथा व पटिबेधकं ।
मग्गामग्ग-विसुद्धी ति, ञाणदस्सनमीरितं ॥१६८४॥

S.378. चेतो पवत्तनाकारं, इति सल्लक्खयं बुधो ।
साधुकं पटिविज्झन्तो, सुखुमं निपुणं ततो ॥१६८५॥

परिपन्थे विमोचेत्वा, बोधेत्वा बोधिपक्खिये ।
भावनं पटिपादेन्तो, पुनदेवोदयब्बयं ॥१६८६॥

समधिट्ठाय मेधावी, विपस्सति तिलक्खणं ।
उदयब्बय-ञाणं ति, तं ईरेन्ति ततो परं ॥१६८७॥

सङ्खारानं विभूतत्ता, साकारानं विसेसतो ।
तिलक्खणानं दिट्ठत्ता, सङ्खतेसु सभावतो ॥१६८८॥

परिपन्था विमुत्तस्स, मग्गामग्गविसुद्धिया ।
[4]यथावीथिप्पवत्तस्स,[4] पटिपत्ति-विसुद्धिया ॥१६८९॥

S.379. इन्द्रियानं सुतिक्खत्ता, परिपक्का विपस्सना ।
उदयम्हा विमुच्चित्वा, भङ्गे ठाति यथाक्कमं ॥१६९०॥

---

१. न तण्हादिट्ठिमानेहि—सी.
२. चतुमग्ग—रो. पा.
३. मग्गं—रो पा.
४-४. यथाविध पवत्तस्स—रो. पा.

(५) भङ्ग-ञाणं

उप्पादो पच्चयायत्तो, धम्मानं इति निच्छिते[1]।
निरोधानुगता जाति, सिद्धावस्सं[2] नियामतो ॥१६६१॥

ततोदया व पट्ठाय, अत्थाय सुरियो विय।
विनासाय पवत्तन्ता, वयन्तेवाति पेक्खति ॥१६६२॥

B.146. उदयाभोगं ओहाय, वयन्तिच्चेव सब्बथा।
भेदसभावं आरब्भ, धम्मेसु सति तिट्ठति ॥१६६३॥

R.104. अतीता च निरुद्धा व, निरुज्झस्सन्तनागता।
निरुज्झन्तेव वत्तन्ता, इच्चेवं अनुपस्सतो ॥१६६४॥

निज्झरो व गिरग्गम्हि, वारि-वोणत-पोक्खरे।
पदीपो विय झायन्तो, आरग्गेरिव सासपो ॥१६६५॥

S.380. आतपे विय उस्सावो, परिस्सावे जलं विय।
मद्दितं फेणपिण्डं व, लोणपिण्डमिवोदके ॥१६६६॥

उदके दण्डराजीव, विज्जुतो व वलाहके।
जलं तत्तकपाले व सलिले एव बुब्बुलं ॥१६६७॥

वातब्भाहत तूलं व, तीरं पत्ता व वीचियो।
फलं बन्धनमुत्तं व, तिणानीव[3] हुतावहे ॥१६६८॥

जायन्तापि च जीयन्ता, मीयन्ता च निरन्तरं।
निरोधायाभिधावन्ता, भङ्गाभिमुखपातिनो ॥१६६९॥

---

१. निच्छये, निच्छय—रो. पा.

२. सिद्धा वा यं—रो. पा.

३. तिलानीव—रो. पा.

विगच्छन्ता व दिस्सति, खीयन्तन्तरधायिनो।
विद्धंसयन्ता सङ्खारा, पतन्ता च विनासिनो ॥१७००॥

S.381. भङ्गञाणं तमक्खातं, येन ञाणेन पस्सतो।
अनिच्चतानुधावन्ति, तिविधा पि विपस्सना ॥१७०१॥

उदयब्बय-भङ्गेसु, पाकटा हि अनिच्चता।
भयादीनव-निब्बेधे, दुक्खतो नत्ततो ततो ॥१७०२॥

इत्थं भङ्गं अधिट्ठाय, पस्सन्तस्स तिलक्खणं।
सङ्खारा सभया हुत्वा, समुपट्ठन्ति योगिनो ॥१७०३॥

(६) भय-ञाणं

वाळमिगानुबद्धा व, निमुज्जन्ता वियण्णवे।
अमनुस्स-गहीता व, परिक्खित्ता व वेरिहि ॥१७०४॥

B.147. कण्हसप्प-समालिळ्हा, चण्डहत्थि-समुट्ठिता।
पपातावाट-पक्खन्ता, पतन्ता व[1] हुतावहे ॥१७०५॥

S.382. वज्झप्पत्ता महाचोरा, छिज्जन्ता विय सोसतो।
सूलं आरोपियन्ता व, पब्बतेनोत्थटा विय ॥१७०६॥

जाति सङ्कट-पक्खन्ता, जरा-ब्याधि-निपीळिता।
मरणासनि-सम्मद्दा, महाब्यसन-भागिनो ॥१७०७॥

मच्चुं अब्भाहता निच्चं, दुक्खभार-समोत्थटा।
सोकोपायास-निस्सन्दा, परिदेव-परायणा ॥१७०८॥

तण्हा दिट्ठि ममत्तेन,[2] सत्ता एत्थाधिमुच्छिता।
बद्धाभयेन बद्धा व, मुत्ता व भयमुत्तका ॥१७०९॥

---

१. सकुन्ता व—रो. पा.

२. पमत्तेन—रो. पा.

इति सङ्खारधम्मेसु, भयुप्पत्ति उदिक्खतो।
भयञाणं ति भासन्ति, भयमुत्ता महेसयो ॥१७१०॥

(७) आदीनव-ञाणं

सभया पुन सङ्खारा, सन्दिस्सन्ति समन्ततो।
अहितावहिता निच्चं, आदीनवा निरन्तरा ॥१७११॥

R.105. गूथकूपं कुथितं, भस्मच्छन्नो व पावको।
S.383. सरवत्रसं व सलिलं, सविसं विय भोजनं ॥१७१२॥

वनं वाळमिगाकिण्णं, मग्गो चोर-महब्भयो।
भिज्जमाना महानावा, फलन्ता असनी यथा ॥१७१३॥

आवुधाकुल-सन्नद्धा, युद्धभूमि पतिट्ठिता।
सङ्गता व महासेना, घोरानत्थ-नियामिता ॥१७१४॥

रथं चक्कसमारूळ्हं, वुय्हन्तं वळवामुखं।
कप्पुट्ठान-महारम्भं, कप्पो पत्तन्तरो यथा ॥१७१५॥

B.148. तथा लोका तयोपेते, महोपद्दव-सङ्कुला।
डय्हन्तेकादसग्गीहि, परिप्फन्द-परायणा ॥१७१६॥

महारञ्ञं इवादित्तं, भवयोनि-गतिट्ठिति।
सत्तावासा समीभूता, जलितङ्गार-कासुका ॥१७१७॥

S.384. आसीविसा महाभूता, वधका खन्धपञ्चका।
चक्खादयो सुञ्ञगामा, गोचरा गामघातका ॥१७१८॥

इच्चानय-समाकिण्णं, भवसागर-मण्डलं।
लेणं ताणं पतिट्ठं वा, सरणं वा न विज्जति ॥१७१९॥

एत्थाभिरोधिनो बाला, वङ्कघस्ता व मीनका।
महासङ्कटुपब्बूळ्हा, महब्भयं अधिट्ठिता ॥१७२०॥

जायमाना च जीयन्ता, नाना-व्यसन-पीळिता।
विपत्तावाट-पतिता, मरणाबद्ध-निच्छया ॥१७२१॥

S.385. मोहन्धकार-पिहिता, चतुरोघ-समोत्थटा।
वितुन्ना दुक्खसल्लेन, विहञ्ञन्ति विघातिनो ॥१७२२॥

इत्थं च विसपुप्फं व, नानानत्थ फलावहं।
दुक्खानुबन्ध-सम्बाधं, आबाधं व समुट्ठितं ॥१७२३॥

आसीविसं व कुपितं, घोरं भयनिबन्धनं।
असिसूणं व सारम्भं, दुक्खायूहनकं पदं ॥१७२४॥

सविदाह-परिप्फन्द, - पक्कबन्धं[1] इवोदकं।
उप्पादं च पवत्तं च, निमित्तायूहनं तथा ॥१७२५॥

पटिसन्धि च पस्सन्तं, ञाणं आदीनवं मतं।
तेभूमकेसु तेनायं, अवुद्धि पटिविज्झति ॥१७२६॥

भयभेरव-पक्खन्ते, बह्वादीनव-पच्चये।
सङ्खारे समवेक्खन्तो, निब्बन्दति निरालयो ॥१७२७॥

(८) निब्बिदा-ञाणं

B.149. विसं जीवितोकामो व, वेरिके विय भीरुको।
सुपण्णं नागराजा व, चोरं विय महद्धनो ॥१७२८॥

S.386. दुक्खानुसय-सम्बाधे, बाधमाने विभावयं।
संवेजेति निरानन्दे, परिपन्थ-भयाकुले ॥१७२९॥

R.106. सुद्धो मुत्त-करीसं व, सुहितो वमितं विय।
सुविलित्तो व दुग्गन्धं, सुन्हातो अङ्गणं विय ॥१७३०॥

राग-दोस-परिक्लिट्ठे, चतुरासव-पूतिके।
हीन-लोकामिस-पिये, सङ्कलेस-विस-दूसिते ॥१७३१॥

---

१. पक्कमन्तं—रो. पा.

S.387. सङ्खारे पि जिगुच्छन्तो, नाभिनन्दति पण्डितो।
तस्सेवं नन्दि-निस्सट्ठं, निब्बिदाञाणं अब्रवुं ।।१७३२।।

(६) मुञ्चितुकम्यता-ञाणं

सभयादीनवे दिस्वा, सङ्खारे पुन पण्डितो।
निब्बिन्दन्तो ततो तेहि, परिमुच्चितुं इच्छति ।।१७३३।।

मीना व कुमिने बद्धा, पञ्जरे विय पक्खिनो।
चोरो चारका[1] बद्धो व, पेळायन्तो व पन्नगो ।।१७३४।।

पङ्के सत्तो महानागो, चन्दो राहुमुखं गतो।
मिगो यथा पासगतो, तथा संसार-चारके ।।१७३५।।

अविज्जा-परियोनद्धे, खन्धपञ्चक-सन्धरे[2]।
दिट्ठिजाल-पटिच्छन्ने, विपल्लास-परिक्खिते ।।१७३६।।

S.388. पञ्चनीवरणाबद्धे, मानत्थम्भ-समुस्सये।
इच्छापपात-गम्भीरे, विपत्ति-विनिपातने ।।१७३७।।

जराब्याधि-बहुप्पादे, धूमकेतूपपत्तिके।
कोधूपनाह-दहने, सोकोपायास-धूपिते ।।१७३८।।

परप्पमादावरोधे, भवतण्हावकड्ढने।
विप्पयोग-समुत्तासे,[3] निच्चापाय-भयाकुले ।।१७३९।।

B.150. छालम्बाभिहते निच्चं, फस्स-द्वाराधिकुट्टने[4]।
सञ्चेतना कारणिके, वेदना कम्मकारणे ।।१७४०।।

S.389. अनत्थालाप निग्घोसे, क्लेस रक्खसलालिते।
मरणारम्भ-निट्ठाने, बद्धो मुत्तिं गवेसति ।।१७४१।।

१. चारक—सी.
२-२. ० पत्थरे, ० मत्थरे—रो. पा.
३. समुत्तारे—रो. पा.
४. ० कोट्टने—रो. पा.

अग्गि विय च सम्फुट्ठं, असुचि गहितं विय।
पेतं खादितु-कामं व, उक्खित्तं[1] इव आवुधं[1] ।।१७४२।।

महाब्यसनुपस्सट्ठे, सङ्खारे मोत्तुमिच्छतो।
मुञ्चितुकम्यताञाणं, उप्पन्नं ति पवुच्चति ।।१७४३।।

(१०) पटिसङ्खा-ञाणं

दुज्जहे पलिबुद्धन्ते, गन्थानुसय-सङ्कमे।
तण्हुपादान-गहने, नन्दिरागानुबन्धने ।।१७४४।।

दिट्ठि-मान-मदत्थद्धे,[2] लोभपास-निरन्तरे।
संयोजन-महादुग्गे, चिरकालप्पपञ्चिते ।।१७४५।।

S.390. सङ्खारे मुञ्चतच्चन्तं,[3] आविज्झित्वा[4] व पन्नगं।
लक्खणानुपनिज्झाय, सुखुमं पन योनिसो ।।१७४६।।

मज्झत्त-गहनो तस्मा, निरपेक्खा विमुत्तिया।
वग्गुली वाफलं रुक्खं, वीमंसति विसेसतो ।।१७४७।।

R.107. विहतं विय कप्पासं, विहनन्तो पुनप्पुनं।
गन्धं विय च पिंसन्तो, पिसितं एव साधुकं ।।१७४८।।

अनिच्चा दुक्खानत्ता ति, सतिमा सुसमाहितो।
आहच्च पटिविज्झन्तो, लक्खणानि विपस्सति ।।१७४६।।

विपस्सन्तस्स तस्सेवं, पटिसङ्खानुपस्सना।
ञाणमिच्चाहु निपुणं, विचिनन्तं विसारदो ।।१७५०।।

(११) सङ्खारुपेक्खा-ञाणं

S.391. इति सम्मा विपस्सन्तो, सच्छिकत्वा तिलक्खणं।
यथाभूत-सभावेन, तत्थेवं अनुपस्सति ।।१७५१।।

---

१. द्विकन्तेवन्तमिवावु —सी.
२. उपत्थद्धे— रो. पा.,—परित्थद्धे—रो. पा.
३. मुञ्चितच्चन्तं—रो. पा.
४. आवजेत्वा व—रो. पा.

B.151. अनिच्चा वत सङ्खारा, निच्चा ति गहिता पुरे।
दुक्खा च सुखतो दिट्ठा, अनत्ता च पुन अत्ततो ॥१७५२॥

अनिच्चा दुक्खानत्ता च, सङ्खता पुन सब्बथा।
अलब्भनेय्य-[1]धम्मा च, तत्थेवकामकारिया ॥१७५३॥

धातुमत्ता पराधीना, अत्ताधेय्य-विवज्जिता।
मच्चुधेय्य-वसानीता, उपधी-हत-गोचरा ॥१७५४॥

'अहं' 'ममं' ति वोहारो, परो वा थ परस्स वा।
अत्ता वा अत्तनीयं वा, वत्थुतो नत्थि कत्थचि ॥१७५५॥

S.392. यथापि अङ्गसम्भारा, होति सद्दो रथो इति।
एवं खन्धेसु सन्तेसु, होति सत्तो ति सम्मुति ॥१७५६॥

तत्थ कप्पेन्ति अत्तानं, बाला दुम्मेधिनो जना।
अज्झत्तं वा बहिद्धा वा, पस्सतो नत्थि किञ्चनं ॥१७५७॥

सुखितो दुक्खितो वा थ, पुग्गलो नाव कत्थचि।
वत्थुतो नत्थि सब्बत्थ, सङ्खारा तं सभाविनो ॥१७५८॥

जायमाना च जीयन्ता, मीयमाना च सङ्खता।
अत्ता व दुक्खिता हेते, न तु दुक्खाय कस्सचि ॥१७५९॥

S.393. दुक्खं एव हि सम्भोति, दुक्खं तिट्ठति वेति च।
नाञ्ञत्र दुक्खा सम्भोति, ञाणं दुक्खा निरुज्झति ॥१७६०॥

एत्थ गय्हूपगं नत्थि, पलासेतं पपञ्चितं।
निरुद्धस्स समायूहा, निरत्थक-समुब्भवा ॥१७६१॥

अनिच्चा होन्ति सङ्खारा, दुक्खिता वा ममेत्थ किं।
अनत्ता वा ति सङ्खारुपेक्खाञाणं पवत्तति ॥१७६२॥

---

१. अलम्बनेय्य०—रो. पा.

(१२) अनुलोम-ञाणं

इति दिस्वा यथाभूतं, याव भङ्गा ततो परं।
गण्हन्ति भावना गब्भं, परिपक्का विपस्सना ॥१७६३॥

अवस्सं भङ्ग-निट्ठाने, भयादीनव-निच्छिते।
निब्बिन्दित्वा विरज्जन्तो, पटिसङ्खायुपेक्खति ॥१७६४॥

S.394. तत्थ मुत्त-करीसं व, खेळपिण्डं व उज्झितं[1]।
B.152. विस्सट्ठ-पदसुत्तं व, विस्सट्ठ-भरियं विय ॥१७६५॥

R.108. पवत्तं च निमित्तं च, पटिसङ्खायुपेक्खतो।
सब्बसङ्खारधम्मेसु, गति-योनि भवेसु वा ॥१७६६॥

वारि पोक्खरपत्ते व, सूचिकग्गे व सासपो।
खित्तं कुक्कुट-पत्तं वा, दुद्दलं व हुतावहे ॥१७६७॥

नप्पसारीयति चित्तं, न तु सज्जति बज्झति।
आलया पटिलीयन्ति, परिवट्टति[2] वट्टतो ॥१७६८॥

सीतं धम्माभितत्तो व, छातज्झत्तो व भोजनं।
पिपासितो व पानीयं, व्याधितो व महोसधं ॥१७६९॥

भीतो खेमन्त-भूमिं व, दुग्गतो व महानिधिं।
अञ्जसं मग्गमूळ्हो व, दीपं विय च अण्णवे ॥१७७०॥

S.395. अजरामरं अच्चन्तं, असङ्खारं अनासवं।
सब्ब-दुक्ख-खयट्ठानं, निब्बानं अभिकङ्खति ॥१७७१॥

वुट्ठान-गामिनी चायं, सिखापत्ता विपस्सना।
सकुणी तीरदस्सी व, सानुलोमा पवत्तति ॥१७७२॥

अप्पवत्तं अनिमित्तं, पस्सन्तो पुन सन्ततो।
पक्खी व निप्फलं रुक्खं, हित्वा वुट्ठाति सङ्खते ॥१७७३॥

---

१. वज्जितं, मुच्चितं—रो. पा.
२. पटिवत्तति, परिवत्तति—रो. पा.

उपचारसमाधी ति, कामावचर-भावना।
वुत्तो यं लोकियो मग्गो, पुब्बभाग-विपस्सना ॥१७७४॥

परिपक्का कमेनेवं,[1] परिभावित-भावना।
परिच्चजन्ति सङ्खारे, पक्खन्दन्ति असङ्खते ॥१७७५॥

S.396. जनेतानुत्तरं मग्गं, आसेवन-विसेसतो।
B.153. कट्ठ-संघट्टना-जात-अच्चि-[2]धूमावभासुरं[2] ॥१७७६॥

उग्गच्छति यथादिच्चो, पुरक्खित्वारूणं तथा।
विपस्सनं पुरक्खित्वा, मग्गधम्मो पवत्तति ॥१७७७॥

तथा पवत्तमानो च, निब्बानपद-गोचरो।
विमोक्खत्तय-नामेन, यथारहं असेसतो ॥१७७८॥

क्लेस-दूसित-सन्ताने, अभिहन्ता विगच्छति।
एकचित्तक्खणुप्पादो, असनी विय पब्बतं ॥१७७९॥

पुब्बे वुत्तनयेनेव, अप्पणानयमीरये।
पादकज्झान-भेदेन, झानङ्गनियमो भवे ॥१७८०॥

S.397. परिकम्मोपचारानुलोम-सङ्खात-गोचरा।
यं किञ्चिलक्खणाकारं, विपस्सन्ता पवत्तरे ॥१७८१॥

ततो गोत्रभु-निब्बानं, आलम्बित्वान जायति।
बहिद्धा खन्धतो तस्मा, वुट्ठानं ति पवुच्चति ॥१७८२॥

R.109. ततो मग्गो किलेसम्हा, विमुच्चन्तो पवत्तति।
वुट्ठानं उभयो तस्मा, खन्धतो च किलेसतो ॥१७८३॥

द्वे तथा तीणि वा होन्ति, फलानि च ततो परं।
भवङ्गपातो तं दत्वा, जायते पच्चवेक्खणा ॥१७८४॥

---

१. परिपाक—कमेनेवं—रो. पा.

२. अच्चि-मुम्माव०—रो. पा.

मग्गं फलं च निब्बाणं, पच्चवेक्खति पण्डितो।
हीने किलेसे सेसे च, पच्चवेक्खति वा न वा ॥१७८५॥

S.398. भावेत्वा पठमं मग्गं, इत्थं आदिफले ठितो।
ततोपरं परिग्गय्ह, नामरूपं यथापुरे ॥१७८६॥

कमेन च विपस्सन्तो, पुनदेव यथारहं।
यथानुक्कमं अप्पेति, सकादागामि-आदयो ॥१७८७॥

B.154. इत्थं विभत्त-परिपक्क-विभावनायं,[1]
बुद्धानुबुद्ध-परिभावित-भावनायं,
पच्चुद्धरेति भवसागर-पारगामी,
मग्गो महेसि गुणसागर-पारगामी ॥१७८८॥

इच्चेतं दसविध-भावना-विभागं,
भावेत्वा परम-हितावहं कमेन,
पप्पोन्ता पदं अजरामरं चिराय,
सङ्किलेस-सकलं अवस्सजन्ति धीरा ॥१७८९॥

इति नामरूप-परिच्छेदे दस-अवत्था-विभागो नाम द्वादसमो परिच्छेदो।

---

१. विपस्सनायं—रो. पा.

तेरसमो परिच्छेदो

१. निस्सन्द-फल-विभागो

(१) दुक्खादिसच्च-किच्च-कथा

S.399. विपस्सनाय निस्सन्दं, इतिवुत्तं इतोपरं।
सच्चानं पटिवेधादि, पवक्खामि यथाक्कमं ।।१७६०।।

परिञ्ञा च पहानं च, सच्छिकिरिया च भावना।
इति दुक्खादि-सच्चेसु, किच्चं आहु चतुब्बिधं ।।१७६१।।

S.400. तं सब्बं मग्गकालम्हि, करिस्सति ततो परं।
पटिप्पस्सद्धकिच्चता, कतं होति फलं कथं ? ।।१७६२।।

छिन्नतालो फलस्सेव, छिन्नानुसय-मूलका।
खन्धा नालं अधिट्ठानं, विपल्लास-पवत्तिया ।।१७६३।।

अच्चन्त-पटिपक्खत्ता, चतुमग्गप्पवत्तिया।
परं क्लेसा न जायन्ति, दड्ढबीजङ्कुरं यथा ।।१७६४।।

R.110. नीयानत्थविसेसेन, अञ्ञमञ्ञस्स पच्चयो।
मग्गो च मग्गं भावेति, जायमानो तथा पुन ।।१७६५।।

B.155. मग्गप्पवत्ति सन्ताने, भावना ति पवुच्चति।
वत्तमानेन तं किच्चं, निप्फादितं असेसतो ।।१७६६।।

S.401. इति तीणि पि सच्चानि, किच्चतो पटिविज्झति।
निब्बानं सच्छिकुब्बन्तो, मग्गो एकक्खणे सह ।।१७६७।।

किच्चप्पवत्तितो चेत्थ, पटिवेधो ति वुच्चति।
तं साधेति मग्गो यं, नीयन्तो सन्तिगोचरो ॥१७९८॥

परिच्चजित्वा सङ्खारे, मग्गस्सारब्भ निब्बुतिं।
नीयानं एव सच्चेसु, किच्च-साधनमीरितं ॥१७९९॥

मग्गो एव हि नीयाति, सेसा तस्सोपकारका।
अप्पेन्ता झानधम्मा च, बुज्झन्ता बोधिपक्खिया ॥१८००॥

तस्मा तस्सेव वुट्ठानं, पकासेन्ति विसेसतो।
खन्धेहि च किलेसेहि, विमोक्खत्तयतो कथं? ॥१८०१॥

कत्वानाभिनिवेसं तु, यत्थ तत्थ यथा तथा।
भूमिधम्मं परिग्गय्ह, विपस्सित्वा ततो परं ॥१८०२॥

(२) उत्तरोत्तर-पवत्ति-वण्णना

S. 402. यतो कुतोचि वुट्ठानं, यदि होति अनिच्चतो।
हुत्वाधिमोक्ख-बहुलो, सद्धिन्द्रियं विसेसतो ॥१८०३॥

अनिमित्त-विमोक्खेन, नीयन्तो सत्तपुग्गलो[१]।
सद्धानुसारी पठमं, मज्झे सद्धाविमुत्तको ॥१८०४॥

अन्ते पञ्ञाविमुत्तो ति, तं ईरेन्ति तथागता।
सङ्खारे दुक्खतो दिस्वा, वुट्ठहन्तो स पुग्गलो ॥१८०५॥

पस्सद्धि बहुलो हुत्वा, समाधिन्द्रिय-लाभतो।
तत्थेवाप्पणिहितेन, नीयानतो तिविधो भवे ॥१८०६॥

अनत्ततो वुट्ठहित्वा, वेद-बाहुल्ययोगतो।
सुञ्ञतेनाथ नीयन्तो, पञ्ञिन्द्रिय-विसेसतो ॥१८०७॥

S.403. धम्मानुसारी पठमं, दिट्ठिप्पत्तो ततोपरं।
अन्ते पञ्ञाविमुत्तो ति, तं पि दीपेन्ति पण्डिता ॥१८०८॥

---

१. सन्तपुग्गलो—रो. पा.

B.156. आनेञ्जपादकज्झान, - नामकाय-विसेसतो।
सच्छिकत्वान निब्बानं, मज्झे छ कायसक्खिनो ॥१८०९॥

अरूपतो च मग्गेन, आनेञ्जेन च रूपतो।
विमुत्तो उभतो भाग-विमुत्तो अरहा भवे ॥१८१०॥

तिविमोक्ख-मुखीभूता, इति वुट्ठान-साधिका।
सत्त पुग्गलभेदं च, सम्पादेति विपस्सना ॥१८११॥

अधिमुच्चति सद्धाय[1], यथावत्थु सभावतो।
ञेय्यधम्मेसु सब्बत्थ, पञ्ञा च पटिविज्झति ॥१८१२॥

R.111. तस्मा सद्धा च पञ्ञा च, वत्थु-निच्छय-लक्खणा।
S.404. वत्थुप्पतिट्ठिता चायं, तिलक्खण-विपस्सना ॥१८१३॥

तस्मा सद्धाधुरो योगी, दिस्वोळारिक-लक्खणं।
ततो परं अनत्ता ति, सुखुमे अधिमुच्चति ॥१८१४॥

तस्सेवं अधिमुत्तस्स, सद्धा व पन केवला।
समाधिन्द्रियाधिका च, वुट्ठान-घटिता भवे ॥१८१५॥

थूललक्खणं ओहाय, पञ्ञाधुरे विपस्सतो।
धम्मसभावं आहच्च, सुखुमं पटिविज्झति ॥१८१६॥

तस्मा सद्धाधुरस्सेव, उट्ठानद्वयं आदितो।
अन्ते सद्धानुभावाय, पञ्ञा सुपरिपूरति ॥१८१७॥

S.405. पञ्ञाधुरस्स सेसं ति, केचि आचरिया पन।
धुरसंसन्दनं नाम, वुट्ठानेसु विभावयुं ॥१८१८॥

(३) अरियपुग्गल-कथा

सत्तक्खत्तु-परमो च, कोलंकोलो तथापरो।
एकबीजी ति तिविधो, सोतापन्नो पवुच्चति ॥१८१९॥

---

१. सद्धा च—सी.

सकिदेव इमं लोकं, आगन्ता पन पुग्गलो।
सकदागामि-नामेन, दुतियो पि पकासितो ॥१८२०॥

B.157. अन्तरा परिनिब्बायी, उपहच्चापरो ततो।
असङ्खार-ससङ्खार, उद्धं सोतो ति पञ्चधा ॥१८२१॥

S.406. अनागामी च ततियो, चतुत्थो अरहा ति च।
इत्थं फलट्ठा चत्तारो, मग्गट्ठा च ततो परे ॥१८२२॥

भावनापरियायेन, पटिवेधानुरूपतो ।
चत्तारो च युगा होन्ति, अट्ठ चरिय-पुग्गला ॥१८२३॥

दिट्ठि-कङ्खा पहीयन्ति, आदिमग्गेन सब्बथा।
अपायगमनीयं तु, पापं अञ्ञं पहीयति ॥१८२४॥

सकदागामिमग्गेन, खीयन्तोळारिका तथा।
अनागामिकमग्गेन, कामो दोसो च सब्बथा ॥१८२५॥

अरहत्तेन सब्बे पि, क्लेसा खीयन्ति सब्बथा।
क्लेस-हानि यथायोगं, इति नेय्या विभाविना ॥१८२६॥

(४) पटिसम्भिदा-कथा

पटिसम्भिदा चतस्सो व, अत्थे धम्मेनिरुत्तियं।
पटिभाणे च भासन्ति, ञाणं भेदगतं बुधा ॥१८२७॥

S.407. हेतु फलं च निब्बाणं, भासितत्थो तथापरो।
पाका किरिया ति पञ्चेते, अत्थनामेन भासिता ॥१८२८॥

हेतु चारियमग्गो च, भासितं च तथा परं।
कुसलाकुसलं चेति, पञ्च धम्मो पकासितो ॥१८२९॥
तत्थेवं दसधा भेदे, अत्थधम्मे यथारहं।
यो वोहारो सभावेन, सा निरुत्ती ति सम्मता ॥१८३०॥

तं तं गोचर-किच्चादि-भेद-भिन्नं तहिं तहिं।
पवत्तमानं यं ञाणं, पटिभाणं तं ईरितं ॥१८३१॥

R.112. पुब्बयोगो बाहुसच्चं, देसभासा तथागमो।
परिपुच्छा अधिगमो, निस्सयो मित्तसम्पदा ॥१८३२॥

S.408. इच्चुपनिस्सयं लद्धा, भिज्जति पटिसम्भिदा।
B.158. असेक्खभूमियं वा थ, सेक्खभूमियमेव वा ॥१८३३॥

सरसतो आगमतो, तथालम्बणतो पि च।
नामुप्पत्तिं पकासेन्ति, फलस्स तिविधा बुधा ॥१८३४॥

(५) निब्बान-अधिगम-कथा

तिधा ततो समापत्ति, सोतापत्ति-फलादिका।
सुञ्ञता चानिमित्ता च, तथाप्पणिहिता ति च ॥१८३५॥

तञ्च वुत्तनयेनेव, समापज्जितुं इच्छतो।
विपस्सन्तस्स सङ्खारे, फलं अप्पेति अत्तनो ॥१८३६॥

निरोधं तु समापत्तिं, रूपारूपस्स लाभिको।
समापज्जतनागामी, अरहा च यथा तथा ॥१८३७॥

S.409. रूपारूप-समापत्तिं, समापज्ज-यथाक्कमं।
वुट्ठहित्वा-विपस्सन्तो, तत्थ तत्थेव सङ्खते ॥१८३८॥

युगनन्धं पवत्तेत्वा, समथं च विपस्सनं।
याबाकिञ्चञ्ञायतनं, इत्थं पत्वा ततो परं ॥१८३९॥

अधिट्ठेय्य अधिट्ठाय, कत्वाभोगं यथारहं।
मग्गारुप्पसमापत्तो, समापज्जति पण्डितो ॥१८४०॥

ततो निरोधं फुसति, चित्तुप्पाद-द्वया परं।
तस्सेवं मनसाभावो, निरोधो ति पवुच्चति ॥१८४१॥

फल चित्त-समुप्पादा, वुट्ठानं तस्स दीपितं।
ततो भवङ्गं तं छेत्वा,[1] पच्चवेक्खति बुद्धिमा ॥१८४२॥

---

१. जेत्वा—सी.

इच्चानेकगुणाधारं, पञ्ञाभावनमुत्तमं ।
भावेय्य मतिमा योगी, पत्थेन्तो हितमत्तनो ॥१८४३॥

S.410. इत्थं सुसम्पादित-सील-चित्त-
पञ्ञा-विसुद्धि पटिपादयन्तो ।
पत्वान सम्बोधि अपेतसोका,
पालेन्ति सोत्थि परमं चिराय ॥१८४४॥

B.159. ते पत्तिपत्ता परमप्पतीता,
पक्खालितक्क्लेसमला महेसी ।
अच्चन्त-वोदात-गुणे थितत्ता,[1]
लोकस्स होन्तुत्तम-दक्खिणेय्या ॥१८४५॥

इति नामरूप-परिच्छेदे निस्सन्द-फलविभागो नाम तेरसमो परिच्छेदो ।

निट्ठितो च सब्बथा पि विपस्सना-विभागो ।

१. गुणाद्वितत्ता—सी.

निगमन-कथा

R.113. एत्तावता पटिञ्ञातो, पवक्खामी ति आदितो।
नामरूप-परिच्छेदो, परिनिट्ठापितो मया ॥१८४६॥

तेरसेव परिच्छेदा, विभत्ता सत्त साधिका।
नामरूप-परिच्छेदे, भाणवारा पकासिता ॥१८४७॥

S.411. अभिधम्म-परमत्था[1] च, समथो च विपस्सना।
विसुं-विसुं विभत्ता ति, विभागेत्थ तिधा मता ॥१८४८॥

सो यं विज्जा विमोक्खा च, हदयेसु विभाविनं।
वल्लभत्तं अधिट्ठाय, सासनत्थ-गवेसिनं ॥१८४९॥

मनोरथ-तमुद्धंसी, रविरंसी व पण्डितो।
दस्सेतु चिरमालोकं, सद्धम्म-रतनालये ॥१८५०॥

पण्डिच्चं परमत्थेसु, पाटवं पटिपत्तियं।
पत्थयन्तेन भिक्खूनं, इत्थं सुगतसासने ॥१८५१॥

नामरूप-परिच्छेदं, असङ्किण्णं अनाकुलं।
कुब्बता हितकामेन, सुकतेन कतेनमे ॥१८५२॥

---

१. पदत्था—सी.

S.412. महामेरुनिभं गेहं, महाचेतिय-भूसितं।
B.160. महाविहार-मारूळ्ह, - महाबोधि- महुस्सवं ॥१८५३॥

अलङ्कातुं पहोन्तालं, चिरकालं तपोधना।
लङ्कादीपस्स अलङ्कारं, कलङ्कापगतालयं ॥१८५४॥

नामरूप-परिच्छेदो, अन्तरायं विना यथा।
निट्ठितो यं तथा लोके, निट्ठितज्झासया सुभा ॥१८५५॥

इति अनिरुद्धाचरियेन विरचितं नामरूप-परिच्छेद-पकरणं निट्ठितं।

निट्ठितो नामरूप-परिच्छेदो।

निब्बान-पच्चयो होतु।

—०—

*पच्छिमं विञ्ञापनं

बुद्धं सुद्धगुणोपेतं, धम्मं मग्गप्पकासकं ।
सङ्घं सदत्थ-नेतारं, वन्दे तं रतनत्तयं ॥१॥

अञ्जनेय्य-पदं वन्दे, सद्धा-विरिय-रूपिनं ।
भत्ति-पथ-पवत्तारं, तथाचारिं अनुत्तरं ॥२॥

तेसं हि आनुभावेन, सित्त-करुणा-वारिना ।
अन्तरायं निवारेत्वा, लद्धोकासं मनोरमं ॥३॥

सिरि-सत्तकरि-नामेन, सुखोपाज्झायुपाधिना ।
गुरु-गारव-सम्पन्न, - गुरुना गुण-बुद्धिना ॥४॥

सद्धम्म-ठिति-कामेन, विज्जा-संवड्ढनाय च ।
पोत्थ-संसोधनत्थाय, जम्बुदीपक्खरे सुभे ॥५॥

याचितो विरियारम्भो, पत्वा जिन-विज्जा-रतिं ।
संसोधनं समारम्भिं, सम्मोद-विपुलो मनो ॥६॥

दिल्ली ति हि ठितस्सेव, विस्सविज्जालये वरे ।
सिस्स-गण-समाण्णिो, सुधीजन-समाकुलो ॥७॥

'नालन्दा' ति ओवरके, वसन्तं सुभचेतसा ।
नामरूप-परिच्छेदो, सोधितो च पकासितो ॥८॥

तेंतिस अधिके वस्से, अड्ढतिय-सहस्सिमे ।
हेमन्ते मग्गसीसस्स, सुक्कपक्खे पभोदये ॥९॥

धम्मानुघोस-निप्फन्ने, पच्चूसे कुजवासरे ।
समिज्झितत्थो जातोम्हि, वेदयामि कतं-कतो ॥१०॥

देवो वस्सतु कालेन, सस्स-पुण्णा सदा मही ।
धम्म-कथा-अभिरामा, पजा भवतु सब्बदा ॥११॥

* इति सम्पादकेन महेस-तिवारिना ।

——:o:——

नामरूप-परिच्छेदो

अनुक्कमणिका

(१) गाथा-पठम-पाद-अनुक्कमणिका

अ

अकण्ह सुक्कमीरेन्ति ४१, ३४३
अकते पि खळादिम्हि १०८, १०४७
अकिच्छ-पच्चयुप्पादं ९६, ९१२
अकिच्छपटिवेधाय १४६, १४१९
अक्खन्तञाण-कोसज्जं ४४, ३६७
अक्खोभो अधिवासेन्तो १३७, १३३१
अग्गिकूपे निमुग्गाव १६०, १५५२
अग्गि विय च सम्फुट्ठं १७९, १७८२
अच्चन्त-पटिपक्खत्ता १८४, १७९४
अच्चन्त-परिसुद्धा च १०२, ९७५
अच्चन्त-तित्तिकरणं १०२, ९७३
अच्चन्तराय-बहुलो १२५, १२२०
अच्चि व वट्टिरिक्खन्ता १६४, १५९३
अच्छेरं वत लोकस्मिं १२६, १२२२
अजरामरं अच्चन्तं १८१, १७७१
अजायितुं न सक्कोन्ति १६१, १५६५
अज्जवा-चार-चारितो १०७, १०३०
अज्ज सुवे ति मरणं १२५, १२१५
अज्झत्तं बहिद्धा च ७२, ६६३
अज्झत्तं पन चत्तारो ६४, ५७९
अज्झिट्ठा येहि दुम्मेधा ९८, ९२८
अज्झोसिता पनेत्थेव ९९, ९४५
अञ्ञमञ्ञेन उपत्थद्धा ६९, ६२४
अञ्ञमञ्ञेनुपत्थद्धा ५७, ५०१
अञ्ञाणुपेक्खा-निक्खन्तो १४३, १३९३
अञ्ञे अपरियापन्ना ६९, ६२८
अट्ठकं सद्दनवकमिति ६६, ६००
अट्ठतिंस सत्ततिंसद्वयं ९, ५१
अट्ठारस पन्नरस ६४, ५८६
अट्ठारसाकार-भिन्न १५५, १५०६
अट्ठारस पीतिहीना १०, ५४
अट्ठिका खज्जमाना व ९७, ९१९
अट्ठिसङ्खलिका-मत्तं १११, १०७३
अट्ठेवं वत्तमानानि ८९, ८४७
अत्थं आरब्भ गच्छन्तो १२६, १२२४
अत्थं तमित्थमनुगम्म १७, १२१
अत्थकारी च सम्माहं १२१, ११७२

अत्थधम्मपटिवेध ८२, ७६५
अत्थभूतो धम्मभूतो ११५; ११०६
अत्था यस्सानुसारेन ६१, ८७२
अत्थिभावाय धम्मानं ८५, ८०६
अत्थिपच्चय-संखातो ८६, ८४५
अतीतानागते खन्धे १७०, १६५०
अतीता च निरुद्धा व १७४, १६६४
अतीतानागतं रूपं ७०, ६४५
अतीते हेतुयो पञ्च ८०, ७४८
अत्तनि दुग्गते मित्ते १४४ १३९७
अत्तनि मित्ते मज्झत्ते १४४, १३९८
अत्तनो च विनासाय १०४, ९९८
अत्तभावाभिनिब्बत्ति ८०, ७४२
अत्तभावं पवत्तेन्ता २२, १५५
अत्तलाभ-निमित्तं च १६३, १५८०
अत्तलामं अतिक्खम्म १६६, १६२०
अत्तलामं गवेसन्ति १६०, १५५१
अत्तलाभं लभित्वान १६३, १५९०
अत्तानं परिहारेन्ति १४३, १३९१
अत्तूपलद्धिसंखाता १२, ९८
अथञ्ञे परिदेवन्ति १३९, १३५२
अथापरे पराभूता १३९, १३५३
अथावस्सं मरन्तेव ११४, १२१४
अदोसो चित्तसाखल्लयं १४, ९२
अदु दुक्खं इदं दुक्खं १६०, १५५७
अद्धुवं जीवितं निच्चं १२६, १२२३
अधिट्ठुन्तं विकुब्बन्तं १५३, १४९७
अधिट्ठेय्य अधिट्ठाय १८८, १८४०
अधिट्ठेय्यादिकं तं तं १५३, १४९५
अधिमुच्चति सद्धाय १८६, १८१२
अधिमोक्खो असंसप्पो १४, ८३
अनन्तरप्पच्चयेन ८७, ८२५
अन्तरा परिनिब्बायी १८७, १८२१
अन्तराय-विनासाय १०२, ९७७
अन्तादिका मनोधातु ७३, ६७५
अन्तिमक्खणसम्पत्ति ६२, ५५४
अन्ते पञ्ञा विमुत्तो ति १८५,१००५
अन्तो अजपदट्ठाने ५७, ५०५
अन्तो बहि च विक्खेपं १३०, १२६५
अनत्ताधीन-निप्फन्ना १६४, १६०२
अनत्ततो विपस्सन्तो १६७, १५२६
अनत्ततो वुट्ठहित्वा १८५, १८०७
अनत्ता च अहिता निच्चं ७२, ६५८
अनत्थालाप निग्घोसे १७८, १७४१
अनत्थावहिता बाला ९८, ९३७
अनयब्यसनायेते ९८, ९३६
अनवट्ठित-भावानं १६६, १६२१
अनवत्ति च पच्चकखं १०२, ९७८
अनागतंस-आणं च १५२, १४९१
अनागामी च ततियो १८७, १८२२
अनाथा सल्लकाविद्धा १३५, १३१०
अनाथं अनयापन्नं १४०, १३५८
अनिच्चतायाधिट्ठान १६६, १६१७
अनिच्चतो तथा हेवं १६४, १५९५

अनिच्चा दुक्खनत्ता ति १५७, १५२६
अनिच्चा दुक्खानत्ता ति १७९, १७४९
अनिच्चा दुक्खानत्ता च १८०, ७५३
अनिच्चा दुक्ख-अनत्ता च ८४, ७८९
अनिच्चा पुन सङ्खारा १६५, १६१२
अनिच्चा वत सङ्खारा १८०, १७५२
अनिच्चा होन्तु सङ्खारा १८०, १७२६
अनिच्चं खयधम्मं च १११, १०८२
अनिच्चं च खयट्ठेन ८१, ७५३
अनिट्ठे पापपाके च ३५, २८५
अनिट्ठेहि अकन्तेहि ७५, ६९८
अनिदस्सनरूपं च ६३, ५७०
अनिप्फन्नसमावत्ता ५६, ४९१
अनिमित्त-विमोक्खेन १८५, १८०४
अनिमित्तं अनञ्ञातं १२५, १२०९
अनुद्धतो अचपलो १०७, १०३६
अनुप्पबन्धाकारेन ६१, ५४९
अनुबोधि अनुप्पत्तो ११८, ११४५
अनोमो नसमो धीरो ११४, ११०५
अनोलीन-मनो योगी १०६, १०२६
अप्पणञ्चोपचारं च १२९, १२५७
अप्पणाजवनं सब्बं ३८, ३२०
अप्पत्तगोचरग्गाहि-रूपं ६३, ५७१
अप्पना-पदहन्तस्स ४८, ४११
अप्पनाय च पच्चेकं ३८, ४१४
अप्पभय-निरासंकं ९६, ९१३
अप्पमञ्ञा चतस्सेवं १४३, १३९४
अप्पमञ्ञा पदट्ठानं १२१, ११७०
अप्पमञ्ञा-मयानम्हि १४५, १४१५
अप्पमाणा पणीता च ७०, ६३७
अप्पमाणालम्बणत्ता १४४, १४०१
अप्पमाणं पणीतं च १२३, ११९७
अप्पमाद-परित्तानो ११८, ११४२
अप्पमादेन मेधावी १०६, १०२०
अप्पमेय्यनिसंसेवं १४६, १४२१
अप्पमेय्यो महानागो ११५, ११०९
अप्पवत्तं अनिमित्तं १८१, १७७३
अप्पमादा महादुक्खा ९७, ९१३
अप्पियेहि च संयोगो ७५, ६९५
अप्पेन्तो पच्चवेक्खन्तो १३१, १२८१
अप्पोदकम्हि मच्छेव १२५, १२१०
अपायदुक्खमारूळहं १०३, ९९२
अपायम्हा चुता सत्ता, ५१, ४४७
अपायेकायनो मग्गो, १३४ १२९९
अपाये सन्धिमुद्धच्चहीनं ५२, ४५७
अपायेसुपपज्जन्ता ७५, ६९६
अपुञ्ञाभिसंखारो ति ७९, ७३४
अपुञ्ञं तत्थ सावज्जं ४३, ३५९
अपुब्बाभिनवुप्पत्ति, १६३, १५८३
अब्यापज्जं इदं ठानं, १०१, ९९९
अविनिब्भोगरूपं च, ६५, ५९१
अविनिब्भोगरूपेन ६५, ५९०
अभिज्झादि मनोकम्मं ४३, ३६५
अभिञ्ञापादकज्झाना, १५३, १४९४
अभिञ्ञेय्य-सभावेन ६८, ६१७

अभिधम्म-परमत्था च, १६०, १८४८
अभिभूय्य तयो लोके, ११५, ११११
अभिसंखार-भावेन ८१, ७५६
अभेज्जं पाप-वेरीहि, १०३, ९८३
अम्बुजो वङ्कघस्तो व, १२६, १२२६
अमोघं रट्ठपिण्डं च, १४६, १४१७
अमोहो खलिताभावो १४, ९३
अयसानं पदट्ठानं १०३, ९८९
अरहत्तेन सब्बे पि, १८७, १८२६
अरहं सुगतो लोके ११४, ११००
अरियवंसानुपजातो, १४८, १४४२
अरूपतो च मग्गेन १८६, १८१०
अरूपनिस्सितं रूपं, १६२, १५७३
अरूपावचरं कम्मं, ४८, ४२०
अरूपा सहजातानं, ८८, ८४३
अरूपिनो चतुक्खन्धा, ८८, ८३४
अरूपं चतुवोकारे ५२, ५५४
अलोभो अनभिस्संगो, १४, ९१
अलङ्कातु पह्रोन्तालं, १९१, १८५४
अवज्जं नत्थि एतेसं, ९९, ९४७
अवज्झा तस्स पब्बज्जा, १४६, १४१६
अवज्झा वत मे जाति, १२०, ११६३
अवस्सं भङ्ग-निट्ठाने, १८१, १७६४
अविज्जण्डं पदालेत्वा ८४, ७८८
अविज्जमान-पञ्ञत्ति, ९०, ८६३
अविज्जा तण्हुपादाना, ८०, ७५१
अविज्जादीनमेवाथ, ८१, ७६२
अविज्जा-परियोनद्धे, १७८, १७३६
अविज्जायानुसयिते ८३, ७७७
अविज्जापटलुद्धारी, ११६, ११२५
अविज्जा-संखारानं तु, ८०, ७४५
अविरुळिहकभावेन, ८४, ७९१
अविसंवादकट्ठेन, ९१, ८७६
अविहा च अतप्पा च, ३३, २६१
अस्मि सति इदं होति, ७८, ७२४
अस्मी ति मञ्ञना मानो, १६, ११२
असञ्ञेको तथा नेवसञ्ञी, ५०, ४३२
असम्पत्त-हिता-सत्ता, १४४, १४०२
असम्मोहसभावेसु, १४, ८८
असाधारणञाणो हि, १८, १२३
असितं खायितं पीतं, १४६, १४२३
असुभाकारमारब्भ, १२८, १२५०
असुभा च पटिक्कूला १२७, १२३९
असुभं पन भावेन्तो ११०, १०६८
असङ्किलिट्ठ-सङ्किलेसिका ७०, ६३८
असंखार ससंखार, ५२, ४६३
असङ्खारं ससङ्खारं, ४, ११
असङ्खारं ससङ्खारं ५, १७
असङ्खोभित-सन्ताना, १४४, १४००
असंविहिता-कम्मन्ता १३५, १३११
असंहीरो असङ्कुप्पो १४५, १४११
अहितोदय-मग्गोयं, १४७, १४३६

अहुत्वा येवुप्पज्जन्ति १५६, १५४१
अहो, सत्ता विमुच्चन्तु, १४०, १३६१
अहो साधु, अहो, सुट्ठु, १४१, १३७५
अहङ्कार-ममत्तेन, १२८, १२४२
अहं को नाम के चेते, १४३, १३८९
अहं ममं ति गण्हन्ता १६२, १५६८
अहं 'ममं' ति वोहारो, १८०, १७५५

आ

आकारगहणं सञ्ञा, १३, ७६
आकासधातुरूपानं, ५६, ५२६
आकासानञ्चायतन ३३, २६२
आकासानञ्चायतनं, ६, २१
आगाळहं परियादाय, २०, १३५
आतपे विय उस्सावो, १७४, १६९६
आदान-निक्खेपन्तो, १७०, १६५१
आदिमज्झावसानं तं, १३०, १२७४
आदिमेतं पतिट्ठा च, ११९, ११५३
आनन्तरीय-कम्मादि, ४१, ३४०
आनापान-मुखेनेव, १३२, १२८८
आनापानसतिच्चेवं, १३२, १२९३
आनापानसतिच्चेवं, १३१, १२७६
आनापानसतिं नाम· १२९, १२५६
आनापान-समापत्ति, १३०, १२७२
आनापानं च कसिणा, ४६, ३९४
आनापानं पुरोधाय, १३१, १२८४
आनापानं परिग्गय्ह, १२९, १२६३
आनापानसमाधिमेतमतुलं, १३२, १२९४
आनुभाव-वसिप्पत्तो, ११५, ११०७
आनेञ्जपादकज्झान, १८६, १८०९
आनेञ्जभिसंखारो ति, ७९, ७३५
आनेञ्जं इति भावेत्वा, १५१,१४८०
आपोमण्डलं उग्गण्हे, १०८, १०४८
आबन्धनमापोधातु, ५६, ४९७
आयु उस्मा च विञ्ञाणं, १४९, १४५५
आयुनो वाथकम्मस्स, ६६, ६०६
आयूहना निदाना च, ७५, ६८९
आयूहन्ती ति वुच्चन्ति, १६३, १५८४
आरञ्ञिकं यथासन्थतिकङ्ग, ९४, ८९३
आरभित्वाभिनिवेसं, १२०, १२७०
आराधेन्तान गण्हेय्य, ६५, ६०२
आरुप्प-चतुवोकारा, ५०, ४३३
आरूळह योगाचरियो, १७२, १६७४
आरुप्पानुत्तरं कम्मं, ५२, ४५५
आरुप्पा सम्पवत्तन्ति, ४७, ३९९
आरुप्पं पन भावेन्तो, १५०, १४६२
आलम्बनट्ठाकारेन, ९०, ८५९
आलम्बत्थिकता छन्दो, १४, ८५
आलम्बनमनं चित्तं, १२, ७३
आलम्बनसमोधानो, १३, ७४
आलम्बनियभावेन, ७१, ६५२
आलम्बाधिपति-भूतं, ८७, ८३०
आलम्बं च तदालम्ब, १६६, १६२२

आवज्ज-पञ्च विञ्ञाण, ३६, २६४
आवज्जनं च जवनं, ३०, २३०
आवज्जनं तु युगलं, २८, २१३
आवज्जना च वसिता, ४८, ४१२
आवज्जा पञ्चविञ्ञाणं, २९, २२६
आवासं गोचरं भस्सं, ६६, ६१५
आवासो च कुलं लाभो, ६५, ८६८
आवुधाकुल-सन्नद्धा, १७६, १७१४
आसीविसा महाभूता, १७६, १७१८
आसीविसं व कुपितं १७७, १७२४
आसेवन्तस्स तस्सेवं १३८, १३४४
आसेवन्तस्स तस्सेवं १०६, १०५५
आहच्च पच्चयट्ठेन, ८४, ७६७
आहच्च पच्चयुपन्ना, १५७, १५२४
आहच्चुपनिज्झायन्ता, २२, १५२
आहच्च पच्चयट्ठम्हि, ७८, ७२७
आहच्चाकार-भेदेन, १६६, १६१४
आहारे तु पटिक्कुल, ४६, ३९२
आहुणेय्यो पाहुणेय्यो ११८, ११४७
ओजाय याय यापेन्ति, ५९, ५२८
ओट्ठब्बं काम-जवन, ३८, ३२१
ओभासो पीति पस्सद्धि, १७२, १६७७
ओलारिका सभावेन, ६३, ५६६
ओविद्ध वेदनासल्ल, १६२, १५७६

इ

इच्चट्ठारसधा भिन्ना, १६६, १६४०
इच्चत्तत्थं परत्थं च, १३७, १३२८
इच्चत्तत्थं परत्थं च १००, ९५७
इच्चलोमं अदोसं च, १०८, १०४१
इच्चवत्था-पभेदेन, १६९, १६४३
इच्चाकुसलधम्मानं, २१, १४८
इच्चातुरं अनिच्चन्तं ८३, ७८५
इच्चानन्तगुणाकिण्णं, ११६, १११७
इच्चानन्तर-भेदेन, ३६, ३०१
इच्चानय-समाकिण्णं, १७६, १७१९
इच्चानिच्चा निमित्ता च, १६६, १६२३
इच्चानेकगुणाधारं, १८९, १८४३
इच्चापुञ्ञं पकासेन्ति ४४, ३७४
इच्चाबद्धं अविच्छेदं, ८३, ७८२
इच्चाभिवुद्धि इच्छन्तो १४४, १४०४
इच्चालम्बन-भेदेहि, १५१, १४७८
इच्चाविज्जा भवतण्हा, ८१, ७५८
इच्चाविज्जा-विरोधेन, ८३, ७८०
इच्चाहच्च पवत्तानं, १६५, १६०४
इच्चुपनिस्सयं लद्धा १८८, १८३३
इच्चेको वत्तमानो च, ८६, ८१०
इच्चेता पन भावेन्तो, १४५, १४०७
इच्चेतं दसविध-भावना १८३, १७८९
इच्चेवं चतुकोट्ठासो, १४९, १४५२
इच्चेव चतुसम्भूता, ६६, ५९९
इच्चेवं अट्ठवीसति विधानि ५६, ४६५
इच्चेवं अनुकम्पन्तो १८०, १३६५
इच्चेवं असुभाकारे, १११, १०७७
इच्चेवं चतुसम्भूता, ६६, ६०५

इच्चेवं छसु देवेसु, ३२, २५६
इच्चेवं तिविधाभेदं २७, २०७
इच्चेवं द्वारभेदेन, ३०, २३६
इच्चेवं दुविधा भेदा ८६, ८१७
इच्चेवं पञ्चुपादान, ८३, ७८६
इच्चेवं पञ्चुपादान, ७२, ६६२
इच्चेवं पन चत्तारो, ५८, ५१२
इच्चेवं पन चत्तारो, ५७, ५०६
इच्चेवं पन योजेत्वा, २५, १९१
इच्चेवं बलवत्तेन, ८७, ८२८
इच्चेवं मतसत्तानं, ६७, ६०९
इच्चेवं लक्खणादीहि, १७, ११९
इच्चेवं वत्थुभेदेन, ३२, २५२
इच्चेवं सपरिच्छेदा, ६२, ५५७
इच्चेवं सङ्गहेत्वान, २३, १६९
इट्ठानिट्ठं च मज्झत्तं, ८२, ७७२
इट्ठेहि पियकन्तेहि, ७५, ६९९
इति कम्मविपाकपण्डिता ५४, ४७८
इति किच्चादि-भेदेसु, ३८, ३२४
इति चित्तं चेतसिकं, ५४, ४७७
इति चेतसि सम्भूता, १०, ५९
इति छन्नं चतुक्कानं, ४६, ४२७
इति तच्छाविपल्लास, ७४, ६८७
इति तीणि पि सच्चानि १८४, १७६७
इति तेतिंस कम्मानि, ५३, ४७५
इति तं तं उपादाय, ९०, ८५८
इति दिस्वान सुत्वा वा १४०, १३५९
इति दिस्वान सुत्वा वा, १४१, १३७४
इति दिस्वा यथाभूतं १८१, १७६३
इति नानप्पकारेन, १५९, १५४५
इति नानप्पकारेन १३८; १३४१
इति नीवरणापेतो, १०६, १०२८
इति पञ्च परिच्छेद, ५५, ४८०
इति पञ्चविधं पत्तुं १५२, १४९२
इति भावेतुकामस्स, १६९, १६४७
इति लक्खण-भिन्नत्ता, १५६, १५१८
इति लक्खणरूपं तु ६२, ५५५
इति वट्टप्पवत्तम्हि, ४१, ३४४
इति वट्ट-विवट्टानं, ८४, ७९५
इति विक्खम्भितक्लेसं, ४८, ४१९
इति वीथिपवत्तानं, ७२, ६६५
इति सम्पादिताकारो, १०८, १०३९
इति सब्बङ्ग-सम्पन्नं १०३, ९८६
इति सम्मा विपस्सन्तो १७९, १७५१
इति सम्मा पियायन्तो, १४२, १३७९
इति सादीनवा कामा, १००, ९५८
इति सोळसधाकारं, १३२, १२८९
इति सङ्खायुपेक्खन्तो, १४३, १३९२
इति सङ्खारधम्मेसु, १६४, १५९६
इतिसङ्खारधम्मेसु, १७६, १७१०
इतो परं किच्चतो च, २८, २१०
इतो परं पवक्खामि, ९३, ८७९
इत्थत्तं पुरिसत्तं च, ५६, ४८८
इत्थमेकत्तनानत्ता, ८१, ७६३
इत्थं अन्तरधापेत्वा, १५१, १४६९
इत्थं उद्दिट्ठ-निद्दिट्ठा ८९, ८४८

इत्थं काम-भय-ट्ठानं, १००, ९५९
इत्थं च गणनादीहि, १३२, १२९१
इत्थं चतुधा सत्तेसु, १४५, १४०६
इत्थं च बिसपुप्फं व, १७७, ७२३
इत्थं धातुववत्थानं, १५०, १४५९
इत्थं नानप्पकारेण, १२०, ११६४
इत्थं पञ्ञत्तिधम्मा ति ९२, ८७५
इत्थं पञ्ञत्तिधम्मं च ९१, ८६४
इत्थं पञ्ञा-सद्धा भेदो, १७१, १६६५
इत्थं पनत्तानो योगी, १२६, १२३०
इत्थं पनेत्थ विमलेन विभावनत्थं ६७, ६१४
इत्थं भेदेन संगय्ह, ८०, ७४९
इत्थं भङ्गं अधिट्ठाय, १७५, १७०३
इत्थं मग्गे अमग्गे च, १७३, १६८४
इत्थं विभत्त-परिपक्क-विभावनायं १८३, १७८८
इत्थं समन्ततो भद्दं, १३७, १३३२
इत्थं सहेतुकं दुक्खं, ७७, ७१७
इत्थं सुसम्पादित-सील-चित्त, १८९, १८४४
इत्थं हितसमुच्छेदी, १०६, १०१७
इत्थिन्द्रियं पनित्थित्तमित्थि, ५८, ५१६
इत्थीनं पुरिसानं च, ५८, ५१६
इदं अत्थिमारब्भ, ९४, ८८८
इन्द्रियानि विभावेय्य, २४, १८०
इन्द्रियानं सुतिक्खत्ता, १७३, १६९०
इद्धिया पादभूतत्ता, २६, १९६
इद्धिविधा दिब्बसोता, १५२, १४८३
इधलोक-परिच्चत्ता, १००, ९५६
इमस्स रूपकायस्स, ८६, ८२०
इस्सा-मच्छेर-कुक्कुच्च, ८, ४०

उ

उग्गच्छति यथादिच्चो १८२, १७७७
उग्गहाकारसम्भूतं, ४७, ४०६
उजुता कायचित्तानं, १५, १००
उजुमग्गं अधिट्ठाय, ११८, ११४३
उजुमद्दव-चित्तोस्मि, १२१, ११७३
उत्ताम-दमथप्पत्तो, ११८, ११३९
उदके दण्डराजीव, १७४, १६९७
उदयब्बय-भङ्गेसु, १७५, १७०२
उदयाभोगं ओहाय, १७४, १६९३
उद्देसलक्खणादीहि, ५५, ४८२
उद्धच्चं चित्तविक्खेपो, १७, ११६
उप्पन्नानुप्पन्नपाप, २६, १९४
उप्पाद-वय-भावेन, १६५, १६०६
उप्पाद-वयभावो पि, १५७, १५२७
उप्पादट्ठितिभंगानं, ३०, २२८
उप्पादभिनवाकारं, १६४, १५९८
उप्पादो पच्चयायत्तो, १७४, १६९१
उपक्किलेस-विसुद्धो हि, १५८, १५३२
उपकारप्पवत्ता च, ८८, ८३५
उपचयो सन्तती च, ५६, ४९४
उपचारसमाधी ति, १८२, १७७४

उपचारं अनुप्पत्तो, ९३, ८८१
उपनिस्सयवन्तानं ११६, ११२१
उपनिस्सय-सम्पन्नो १२४, १२०७
उपसन्तं इदं ठानं १२३, ११९६
उपादानिय-धम्मेसु, ८२, ७७०
उस्साह-जातो सद्धम्मे, १०७, १०३७

ए

एककिच्चं ति भासन्ति, २९, २१९
एकङ्गुल-द्वङ्गुलादि ११०, १०६३
एकत्तकाया नानत्त- ५०, ४४०
एकवीससतं वाथ ६, २६
एकसङ्गहा सेसा २३, १६७
एकादस कामभवा, ५०, ४३१
एकाहादिं अतिक्कन्तं, ११०, १०६९
एकूप्पाद-निरोधा च, ६९, ६२३
एकूनवीसतिविधं, ७९, ७३७
एकूनसट्ठितो रूपा, ३८, ३१६
एकुनसट्ठि धम्मानं, ७३, ६७०
एकोतीतो पि चत्तारो, ८६, ८१९
एत्थ गय्हूपगं नत्थि, १८०, १७६१
एत्थ तस्मानपेक्खित्वा, ७८, ७२९
एत्थन्तरे मरणन्तस्स, १२६, १२२१
एत्थाभिरोधिनो बाला, १७६ १७२०
एतं अत्थं पुरक्खित्वा, ७८, ७२५
एत्तावता पटिञ्ञातो, १९०, १८४६
एवमाकारभेदापि, ६२, ५५२
एवमादिप्पकारेहि, १६२, १५७८
एवं अट्ठारसविधं, ४, ९
एवं आदीनवं ञत्वा, ११३, १०९६
एवं एतेसु यं किञ्चि, ११९, ११५२
एवं कत्तारि भावे च, १२, ७२
एवं दान-गुणं नान- १२२, ११७८
एवं भूमादि-भेदेसु, ५१, ४४६
एवं भेदप्पभेदेसु, १८, १२२
एवं महग्गतं पुञ्ञं ५३, ४६९

क

क्लेस-पञ्जर-विच्छेदी १२०, ११५९
क्लेसरासिपरिक्लिट्ठं ७६, ७०९
क्लेस-चारक-मोक्खाय, १०१, ९६३
क्लेस-दूसित-सन्ताने १८२, १७७९
क्लेसानुसयसन्ताने, ४०, ३३०
क्लेस-सङ्कट-दुग्गम्हा, ११६, ११२३
क्लेस-सङ्खोभ-विक्खेप १३६, १३२५
कटत्तारूप-पाकानं ८६, ८१६
कण्हसप्प-समालिळ्हा, १७५, १७०५
कत्वानाभिनिवेसं तु १८५, १८०२
कत कम्मस्स कत्ता यं १४२, १३८३
कतं जीवितमेकं तु, २२, १५९
कथं-अत्ता पराधीना, १६५, १६१३
कथं करोन्तो चारित्तं ९३, ८८५
कथं चिरस्सं ब्रह्मानो १४१, १३६८
कथं माणवको यं च १३९, १३५०
कदलीपत्तावट्टीव, १६२, १५७२
कप्पासपटलस्नेह, ५७, ५०७
कप्पुट्ठान-महावाता, १२५, १२१७

कबलिङ्कारो आहारो २२, १५६
कबलिकारो आहारो ८८, ८३८
कबलिकारो आहारो, ५६, ५२७
कम्मचित्तोतुमाहार, ६४, ५८१
कम्मजाता उपादिन्ना, ६६, ६२६
कम्मञ्ञता उभिन्नं पि, १५, ६८
कम्मञ्ञता च पागुञ्ञं, ८, ३६
कम्मञ्ञता च रूपानं ६१, ५४२
कम्मट्ठान-विधिं ञत्वा, १५२, १४८२
कम्मट्ठानानि तत्थाहु, ९३, ८३५
कम्मप्पच्चयकम्मं ति, ४०, ३२८
कम्मं रूपं जनेतेव, ६६, ६०४
कम्मट्ठाने तथा हेत्थ, १२६, १२५६
कम्मट्ठानेसु सेसेसु, ४६. ३६७
कम्मद्वारे मनोद्वारे, ४३, ३६१
करुणामुदिता नाना, ८, ३८
करुणादीनसत्तेसु, १५, १०४
करुणानन्तरं योगी, १४१, ३६७
करोति अत्तनो पाकस्स, ४२, ३४७
कलापतो सम्मनसं, १५६, १५१३
कलापतो सम्मसनं, १६६, १६४१
कलापानं परिच्छेद, ६६, ५६८
कलापानि यथायोगं, ६५, ५८७
कसिणानि दसासुभा, ३, ८८२
कसिणानि दसीरेन्ति, ४६, ३८७
कसिणासुभकोट्ठासे, ४६, ३६६
कङ्खतं दिट्ठियुत्तानि, ३३, २६८
कंखायना विचिकिच्छा, १७, ११८
कंखिते विचिकिच्छा ति, ७, ३४
कंखावितरणं नाम, ४६, ४२३
कामच्छन्दो च ब्यापादो, १६, १३४
कामक्रिया सहेतु च, ३३, २६६
कामगिद्धा दुराचारा, १०५, १०१४
कामतण्हा च दिट्ठि च, १६, १३०
कामतण्हा भवतण्हा, १८, १२६
कामद्वारत्तयं चेव, ४४, ३६८
कामपाकानि सेसानि, ३१, २४२
कामपाकानि सेसानि, ३२, २५०
कामपुञ्ञा तिहेतुम्हा, ३७, ३०८
कामपुञ्ञं पकासेन्ति, ४५, ३८३
कामबन्ध-विनिम्मुत्तो, १२६, १२५५
कामभूमादिभेदेन, ३, ४
कामराग-विसंयुत्तो, १०६, १०२३
कामराग-समुट्ठानं १४७, १४३५
कामरागो भवरागो, २०, १३६
कामरूपारूपरागो, २०, १३८
कमेन च विपस्सन्तो, १८३, १७८७
कामे जवनसत्त, ३०, २३१
कामे तेवीसपाकानि, ५, १७
कामे सब्बे पि लब्भन्ति, ६६, ६०१
कामेस्वादीनवं दिस्वा, ६७, ६१७
कामेसु कबलिकारो, २४, १७६
कामुपादानादिभेदा, ७६, ७४१
काय-वाचा-अधिप्पाय ६०, ५३६
कायद्वारं वचीद्वारं ४३, ३६०
कायविञ्ञत्ति लहुतादीहि, ६५, ५६३

कायो यस्सानुभावेन, ६०, ५३६
कायो यस्सानुसारेन, ५९, ५२४
कायेन कायं गन्थेन्ता, १६, १३१
काये च वेदनाचित्तो, २५, १९२
काये बत्तिंस कोट्ठासा, १२७, १२३८
कारक-वेदकाकारं, ८९, ८५३
कालेन सम्मसे रूपं, १७०, १६५७
कालोपधिप्पयोगानं, ५२, ४५६
क्रिया विपाका रूपं च, ७०, ६३५
क्रियानिमित्तात्थयोग, ९१, ८६७
क्रिया रूपं च निब्बानं, ७०, ६४०
क्रियाभिञ्ञा च वोट्ठब्बं ३१, २४४
किच्चप्पवत्तितो चेत्थ, १८५, १७९८
किच्छाधिपन्ना कपणा, ७६, ७०१
किच्छेन दुक्खवोकिण्णं, ४१, ३३६
किच्छेन दुक्खवोकिण्णं, ४१, ३३५
किन्नामत्थि समथेत्थ, १४२, १३८४
किलेसासुचिभावेन, १८, १२५
किलोमं पिहकं पप्फास, १२७, १२३५
कुण्डलं दसनमिच्चेवं, ९१, ८६९
कुच्छितो सो यं आहारो, १४७, १४३४
कुच्छियं कुणपाकिण्णे, १४७, १४२८
कुतो हि पच्चयारम्भा, १६५, १६०९
कुसलाकुसलं कम्म, ६४, ५७५
केवलं चेतनाविट्ठो, १४९, १४५४
केसा लोमा नखा दन्ता, १२७, १२४३
कोधानल-जलासेको, १३६, १३१८
कोधूपनाही बीभच्छा, १०४, १००१
कोपदाहोपसमनं, १२०, ११६७
को मे हासो किं आनन्दो, १२६, १२२७
कोलपुत्ति-अलङ्कारो ११९, ११५६

ख

खणत्तय-परिच्छिन्ना, १५९, १५३९
खण-सन्तति-अद्धान, १५६, १५१५
खज्जमाना किलेसेहि, १००, ९५३
खन्धपञ्चकमिच्चेवं, १४०, १३५७
खयधम्मा वयधम्मा, १५९, १५३८,
खरता पठवीधातु, ५६, ४९६
खलुपच्छाभत्तिकङ्गं, ९४, ८९२
खिप्पमादित्त चेलो व, १०६, १०१९
खीयन्तु पापधम्मा च, १४०, १३६२
खुरधारं लिहन्ता, १३५, १३०५
खेमन्तं पारिमं तीरं, १२४, ११९८

ग

गतिट्ठिति-निवासेसु, ८४, ७८७
गतियो निरयं पेता, ५०, ४३६
गमनादिवचीघोस, ६०, ५३२
गरुमासन्नमाचिण्णं, ४२, ३४९
गहेत्वाकारभेदं च, ६५, ५९४
गहेत्वा पन मेधावी, १२७, १२३३
गाम-सूकर-पोता व, १००, ९५२
गिलानसाला गेलञ्ञं, ७१, ६५५
गूथकूपं कुथितं, १७६, १७१२

घ

घणबन्ध-सुभाकारा, १२७, १२३७
घाणजिव्हाकायभाव, ६७, ६१०
घान-जिव्हा-कायधातु, ३३, २६५
घानादयो तयो रूपे, २९, २२१

च

चक्खादज्झत्तिकं तत्थ, ७२, ६६४
चक्खुना दिस्समानत्ता, ६३, ५६८
चक्खुमा तित्थकुसलो, ११४, ११०३
चक्खुसम्भार चक्खुम्हि, ५७, ५०२
चक्खु-सोत-घान-जिव्हा, ३, ५
चक्खु-सोत-घाण-जिव्हा ३१, २४६
चक्खु-सोत-घान-जिव्हा, २९, २२०
चक्खुसोतं च विञ्ञाणं, ३३, २६६
चक्खु सोतं च घानं च, ५५, ४८६
चक्खुसोतवत्थु, ६७, ६१३
चत्तारोधिपति वुत्ता, २३, १६५
चत्तारो च पटिपन्ना, ११७, ११३६
चतस्सो पि पनिच्चेता, १६८, १६३७
चत्तारोरूप्पका चेति, ४६, ३९३
चत्ताळीसविधं पनुत्तम, १५३, १५०२
चतस्सो धातुयो रूपे, ३२, २४८
चतुज्झानं तु दुतियं २४, १७३
चतुज्झानं सुखोपेत, ३५, २९२
चतुत्थादिसु पीतिं च, ८, ४४
चतुत्थारुप्पभूमी च, ५१, ४४२
चतुधा तिविधा सेसे, २४, १८२
चतुधा तिविधेस्वेवं, ९, ५०
चतुधातु-ववत्थानं, १४८, १४४३
चतुधा पुन कामादि, ४३, ३५८
चतुपञ्ञास धम्माहि, ६८, ६१६
चतुपरिसुद्धिसीलं, ४९, ४२१
चतुपारिसुद्धिसीलं ९४, ८९६
चतुब्बला अकुसला, २५, १८३
चतुरापायिका सत्ता, १४१, ३७२
चतुरोघ-निमुग्गानं, ११७, ११२६
चतुसच्चपटिवेधा, १५५, १५०७
चतुसच्च-विनिमुत्ता, ७७, ७१६
चतुसंगहिता कंखा, २१, १४३
चन्दादि वत्तनादीहि, ९०, ८५४
चरन्तत्तासमत्ता व, १४८, १४३७
चवमाने च जायन्ते, १५२, १४८९
चवन्ता उपपज्जन्ता, १६१, १५५९
चातुम्महाराजिका च, ३२, २५५
चातुम्महाराजिका च, १२२, ११८०
चारको कारणं तत्थ, ७१, ६५६
चित्तासंसट्ठधम्मानं, ७१, ६५०
चित्तातङ्क-समुद्धंसी, १०२, ९७२
चित्तानं दुन्निमित्तानं, १०२, ९७६
चित्तुप्पादप्पभेदेन, ४५, ३८४
चित्त-चेतसिका-धम्मा, ८७, ८२३
चित्ताचेतसिकयोजनानयं ११, ६५
चित्तप्पवत्ति-आकारं, १०९, १०६०
चित्तुप्पादवसेनेवं, ५३, ४७६
चित्तुप्पादानमिच्चेवं, ३८, ३१८

चित्तुप्पादवसेनेव, ४०, ३३२
चित्तोनुग्गहिते तस्मिं, ४७, ४०४
चित्ते सुपट्ठिते तस्मिं, १०९, १०५३
चित्तोतुकबलिकार ६४, ५८३
चित्तं समाहितं होति, १३०, १२६८
चिन्तेती ति भवे चित्तं, १२, ७०
चिरकालं जलित्वान, १३६, १३५६
चुतियानन्तरं होति, ३५, २८४
चुतिसन्धिभवङ्गानं ३३, २६३
चुद्दसेव तु संखेपा, २१, १४६
चेतना चित्तविप्फारा, १३, ७७
चेतोकलंकापगतो १०७, १०३८
चेतोखिळ-खिलीभूता, १०४, १००३
चेतो-खिल समुच्छेदी, १०७, १०३३
चेतो निवारणं चेतं १०३, ९८८
चेतोपरित्राणं ति, १५२, १४८७
चेतो पवत्तनाकारं, १७३, १६८५
चेतो-पसाद-सन्धानो, १३६, १३२२
चेतोपहननं थीनं, १६, ११५
चेतो ब्यापज्जनं दोसो, १६, १०७
चेतोविकार-दमनं, १२१, ११६८
चेतो-विप्फार-निप्फन्ना, १६२, १५७५
चेतो सन्तापनो कोधो, १३४, १२९७
चेतो सद्दहनं सद्धा, १४, ८७
चेतोसमाधि निस्सट्ठा, १५२, १४८४
चेतो सम्मुय्हनं मोहो, १६, १०८
चेतो सम्मोहनट्ठानं, ९९, ९३९
चेतो सारज्जना लोभो, १६, १०६
चेतो-संकप्प-रचिता, ९८, ९३०
चोदीयमाना दुक्खेहि, १३५, १३१४

छ

छ सेनासनमारब्भ, ९४, ८९४
छसट्ठि पञ्चपञ्ञास, ७, ३१
छ द्वारा वीथिचित्तानि, २९, २२२
छन्दा दोसा भया मोहा, ४४, ३७३
छन्दराग-सभूपेता, १२८, १२४३
छन्द पीतिविनुद्धच्चे, १०, ५६
छचत्तालीस आरुप्पे, ३४, २७४
छद्धा नामं तु नामस्स, ८५, ८०१
छन्दो चित्तं उपेक्खा च, २७, २०३
छवण्ण रंसि-ललितो, ११५, १११३
छन्नप्पविट्ठं आलोकं, १०९, १०५१
छब्बिसुद्धिक्कमेनेवं, ४९, ४२६
छसङ्गहेत्थवायामो, २६, २००
छ द्वारेसु पनञ्ञत्थ, ३६, २९९
छालम्बाभिहते निच्चं, १७८, ७४०
छिन्न-तालो फलस्सेव, १८४, १७९३
छिज्जन्ता फलरुक्खा व, ९७, ९२२
छेत्वान निपको योगी, ९५, ८९९

ज

जनकञ्चेवुपत्थम्म, ४१, ३४५
जनका पच्चयानं हि, १६४, १५९२

जनेतानुत्तरं मग्गं, १८२, १७७६
जनेत्वा कायविञ्ञत्ति, ४५, ३७९
जनेति जनकं पाकं, ४२, ३४६
जयमाना च जीयन्ता, १६०, १५५३
जराब्याधि-बहुप्पादे, १७८, १७३८
जरता कालहरणं, ६२, ५५३
जरामरण-संघात, ८३, ७८१
जवने अधिपतिनं तु, २५, १८४
जवा पुथुज्जनादीनं, ३४, २७८
जवा-पगुण-भावाय, ८५, ८०८
जायन्तं पञ्चविञ्ञाण, ६४, ५७७
जालं व विततं लोके, ९९, ९४०
जायमानादि रूपानं, ६४, ५८४
जाययाना च जीयन्ता, १७७, १७२१
जायन्ति परिहानाय, १५९, १५४०
जायमाना च जीयन्ता, १६२, १५७०
जायन्ता पि च जीयन्ता, १७४, ६९९
जायमाना च जीयन्ता, १६३, १५८१
जायमाना च जीयन्ता, १८०,१७५९
जातिधम्मा जरा व्याधि, १५९, १५४८
जाति सङ्कट-पक्खन्ता, १७५,१७०७
जाता जाता निरुज्झन्ति, १५९, १५४४
जाताप्पणिहिता नाम, १६७, १६२७
जाति जरा मरणं ति, ७९, ७३२
जाति जरा च मरणं, ७५, ६९४
जातिधम्म-जराव्याधि, १२३, ११९४
जातेस्वेते सु यं किञ्चि, १७२, १६७८
जायन्तानं च जातानं, ५१, ४५३
जीवितं चाविनिब्भोग, ६५, ५८८
जीवमानो पि कायो यं, ११२, १०८५
जेगुच्छा च पटिक्कूला, १६०, १५४९
जेट्ठो सम्माभिसम्बुद्धो, ११४,११०१
जेट्ठा पुब्बङ्गमट्ठेन, २३, १६४

ठ

ठानानट्ठारस एतानि, ९६, ९१०
ठिता राजकुमारा व, ५७, ५०८
ठितो चतुहि एतेहि, १५१, १४७७
ठितिक्खणं च चित्तस्स, ६७, ६१२
ठितिकालमुपादाय, ६६, ६०८

त

तक्कचारपीतिसुखे, ५, १८
तक्कचाराधिमोक्खा च, ७, २८
तञ्च वुत्तनयेनेव, १८८, १८३६
तण्हादालिद्द-नासाय, ११६, ११२०
तण्हा-दिट्ठिदुपेतेन, ६३, ५६७
तण्हा दिट्ठि ममत्तेन, १७५, १७०९
तण्हादीनं निरोधा च, १७१,१६६३
तण्हा-सम्मोह-कम्मेहि, १७१, १६६१
तण्हुपादानभवानं, ८०, ७४६
तत्त-चन्दनिकायं व, १४७, १४२९
ततो अनीघो एकग्गो, १३८, १३४५
ततो कथेन्ति अक्किलिट्ठं, १५८, १५३०

ततो केस-नखच्छेद, ९६, ९१४
ततो गोत्रभु-निब्बानं, १८२ १७८२
ततो च ततियारुप्पा, १५१, १४७५
ततोजराभिसन्तत्तं, १००, ९५४
ततो तम्हा वसीभूता, १५१, १४७१
ततो ते एव सङ्खारे, १३०, १२७५
ततोदया व पट्ठाय, १७४, १६९२
ततो निरोधं फुसति, १८८, १८४१
ततो नेकगुणोपेतं, १३७, १३३४
ततो पणिधि-सम्पन्नो, ९५, ८९७
ततो पणीताधिमुत्ति, १०८, १०४३
ततो पप्पोति मेधावी, ४९, ४२५
ततो परे नोपरामासा, २१, १४७
ततो परं विपस्सन्तो, ४९, ४२४
ततो परं विपस्सन्तो, १७१, १६६०
ततो पीतिमनो होति, १७२, १६७८
ततो पुब्बे पवत्ताहि, १५८, १५३४
ततो मग्गो किलेसम्हा, १८२, १७८३
ततो मच्चु-निरासंका, १००, ९५१
ततो विरागानुपस्सी, १३२, १२८९
ततो सानुसया तण्हा, ८४, ७९०
तत्थ कप्पेन्ति अत्तानं, १८०, १७५०
तत्थ कम्मपथप्पत्तं, ४४, ३६९
तत्थ गन्धरसोजा च, ६७, ६११
तत्थ चित्तविरागाय, १४८, १४३८
तत्थ चित्तं चेतसिकं, ३, ३
तत्थ चित्तं विराजेतुं, १२८, १२४४
तत्थ पण्णत्ति संखाते, १०९, १०५६
तत्थ वुत्तनयेनेव, १५१, १४७०
तत्थेवं पठमज्झानं, ११०, १०६४
तत्थ पुब्बङ्गमं हुत्वा, १७१, १६६९
तत्थ मुत्त-करीसं व, १८१, १७६५
तत्थ सङ्कलेस-विक्खेपं, १५८, १५२९
तत्थाधिमुत्तो सतिमा, १०९, १७५७
तत्थाविज्जा च संखारा, ७८, ७३०
तत्थाविज्जा ति अञ्ञाणं, ७९,७३३
तत्थासुचि परिक्लिट्ठे, १४६, ४२५
तत्थेव दुतियज्झानं, ५३, ४६५
तत्थेव निय्यानट्ठेन ८६, ८१४
तत्थेव वेदनाक्खन्धो, ७१, ६४७
तत्थेवं दसधा भेदे, १८७, १८३०
तत्थेवं दसधा भेदे, १११, ११७४
तथा चतुत्थं तिविधं, ५३, ४६६
तथा च विपरिणामं, १६५, १६०७
तथा निज्झायनट्ठेन, ८६, ८१३
तथा पवत्तमानो च, १८२, १७७८
तथा पवत्तारूपस्स, ६१, ५४४
तथा पागुञ्ञता द्विन्नं, १५, ९९
तथा पि च विसेसेन, १५७, १५२१
तथा चाभिनवुप्पन्ने, १५८, १५३३
तथापि जालसन्तानो, ११२, १०९३
तथापि तेसं धम्मानं, ८१, ७६०
तथा पि पाकटट्ठाने, १६५, १६७५
तथा पि हेतु-सामग्गि, १६१, १५६४
तथा पुब्बङ्गमट्ठेन, ७२, ६६७
तथा मुञ्चितुकामादि, १६९, १६४५
तथा लोका तयोपेते, १७६, ७१६
तथा समाहिते चित्तो, १५३, १४९३

तथा सेवितसन्तानो, १३६, १३४८
तथा सोतं च घाणं च, ६५, ५८९
तथा हनन्तरातीतो, ७२, ६६६
तथा हि कायविञ्ञत्ति, ४३, ३६२
तथा हि जातिया एव, ८२, ७६७
तथा हि जातियापाह, ७८, ७२६
तथा हि दुक्खं नाबाधं, ७४, ६८३
तथा हेते विमोसाय, १३६, १३५१
तथेव निब्बिदा-ञाणं, १६६, १६४२
तथोपेक्खा तादालम्बं, ३५, २८६
तदनिच्चा खयट्ठेन, १७०, १६५६
तदपाय-समञ्ञातं, १५०, १४६७
तदायूहन-निस्सङ्गो, १६४, १६००
तदालम्बनचित्तानि, २८, २१६
तदुत्तरि च ये देवा, १२२, ११८७
तदेतं कम्मजातानं, ५६, ५२१
तदेतं चतुकोट्ठासं, १४६, १४४६
तदेतं पटिविज्झन्ति, ७५, ६६३
तदेतं पन भावेत्वा, १२७, १२३१
तदेतं वाननिक्खन्तं, १०, ६३
तदेवं अनुपस्सन्तो, १७१, १६६६
तदेवं एकसत्तम्हि, १३६, १३४७
तपोवनं इदं हित्वा, १४६, १४२४
तमाकारं पनिच्चेवं, १६१, १५६१
तमेवं पटिविज्झन्तो, १६५, १६०३
तमेवं पटिसङ्खाय, १३६, १३१५
तस्मा जात्यादि-भेदेहि, ७६, ७०३
तस्मा तस्सेव वुट्ठानं, १८५, १८०१
तस्मा तेभूमका धम्मा, ७६, ७०५
तस्मा तं तं मुखेनेत्थ, १३१, १२८०
तस्मा निमित्त माकारं, १६४, १५६४
तस्मा निमित्ता वाकारं, १६४, १५६४
तस्मा पवत्तं आकारं १६४, १५६६
तस्मा मोक्खविपक्खेन, ७७, ७१२
तस्मा सद्धा च पञ्ञा च, १८६, १८१३
तस्मा सद्धाधुरस्सेव, १८६, १८१७
तस्मा सद्धाधुरो योगी, १८६, ८१७
तस्मा सम्मसनञ्ञाणं, १५७, १५२८
तस्मिं पन निमित्तम्हि, ४७, ४०३
तस्सावज्जन-सम्पन्नं, १५०, १४६८
तस्सेवं अधिमुत्तस्स, १८६, १८१५
तस्सेवं सम्मसन्तस्स, १७०, १६५६
तावतिंसेसु देवेसु ५०, ४३७
तितिक्खा-गुण-सम्पन्नो, १३७, १३२६
तिधा ततो समापत्ति, १८८, १८३५
तिधा पभेदमिच्चेवं, १२८, १२५३
तिधा भूता पनिच्चेता, १६६, १६१५
तिलानि तिलयन्ते व, १६०, १५५४
तिविधा च समापत्ति, १५५, १५०८
तिविधा भावना तत्थ, १५५, १५०५
तिहेतुकामक्रियतो, ३७, ३०६
तिहेतु-काम-चुतिया, ३४, २८१
तिहेतुकामजवनं, ३६, २६८
तिहेतुकामपुञ्ञानि, ३१, २४३
तिहेतुकेसु चित्तेसु, ८, ३६
तिहेतुकोमकुक्कट्ठ, ५२, ४६१

तिहेतुपुञ्ञं उक्कट्ठं, ५२, ४६०
तिहेतुसत्ते सब्बानि, ३४, २७५
तिविधं पन पुञ्ञं तु, ४४, ३७५
तिविधं वेदना सञ्ञा, ७९, ७३८
तिविमोक्ख-मुखीभूता, १८६, १८११
तिसन्धि चतुसंक्खेपं, ७८, ७२०
तीणि तीरणचित्तानि, २८, २१४
तीरं ओरिमसंखातं, ७४, ६८१
ते एवाविगता हुत्वा, ८९, ८४६
ते एवोघा ति वुत्ता च, १९, १२७
तेजनत्तं तेजोधातु, ५७, ४९८
तेजेन येन कायो यं, १४९, १४४८
ते तत्थ कटुकं घोरं, १३९, १३५४
तेत्तिंस पाके द्वत्तिंस, ९, ५२
ते दीघरत्तं सोचन्ति, १६१, १५६०
तेन एवानिच्चतो दिट्ठा, १६५, १६११
तेपञ्ञास सभावेसु १२, ६९
ते पि मच्चु समुद्धस्ता, १२५, १२१९
तेपि वासेन्ति दुम्मेधा, १०४, ९९७
तेभूमक-सभावानं, १५६, १५१२
तेरसेव परिच्छेदा, १९०, १८४७
ते सब्बे पञ्चुपादान, ७६, ७०४
ते सब्बे पि च मय्हं पि, १२२, ११८५
तेसं एव च धम्मानं, ८६, ८१५
तेसं दानि पवक्खामि, ६८, ६१८
तेसं हि समुदाचारो, १०४, ९९४
तं तं आकारमारब्भ, १६७, १६२५
तं तं क्रियादि-भेदेहि, ९०, ८५५
तं तं गोचर-किच्चादि, १८७, १८३१
तं तं द्वारिकमेवाहु, ४५, ३८१
तं तं निमित्तमारब्भ ९०, ८५६
तं तं पच्चयसामग्गि, १५९, १५४२
तं तं लक्खणमारब्भ, १४९, १३५१
तं तं वियोगभेदं च, २५, १९०
तं अहङ्कार-विक्खित्तो, १७२, १६७९
तं एव उत्तमं धम्मं, ११७, ११३५
तं एव परियादाय, १२९, १२६२
तं एवाभिप्पमोदेन्तो, १३१, १२८२
तं काळमल-सङ्किलिट्ठं, १४६, १४२६
तं छन्द-चित्त-विरिय, ४८, ४१७
तं नामेती ति निब्बानं, ११, ६४
तं पयोगविसुद्धेन, ९३, ८८४
तं परित्तं मज्झिमं च, ४८, ४१५
तं फलं पत्थयन्तेन, ११९, ११५०
तं लोकं उपन्नासे, १२२, ११८३
तं विना नाञ्ञतो दुक्खं, ७४, ६८४
तं सब्बं मग्गकालम्हि १८४, १७९२

थ

थूललक्खणं ओहाय, १८६, १८१६
थूले ते एव सङ्खारे, १३१, १२७८

द

दयापरं अहोरत्तं, ११६, १११८
दसकानेव सब्बानि, ६६, ६०२
दसधा कसिणानेवं, ११०, १०६६
दसधा कसिणानेवं, ११०, १०६६

दसधा-भोगमिच्चेवं,	१२८, १२४८	दिट्ठि-मान-निकन्ती च,	१७३, १६८२
दसरूप-जवम्हेकादस,	३७, ३१०	दिट्ठि-मान-मदत्थद्धे	१७६, १७४५
द्वयानुपस्सना भेदं	१६७, १६३०	दिट्ठिमुग्घाटयन्तो च	१७०, १६५३
द्वयं हित्वा मनोधातु	१०, ५८	दिट्ठिसङ्घातदोसत्ता	१६७, १६३४
द्वादसाकुसलानेवं	६, २५	दिट्ठीभिनिवेसट्ठेन	१८, १२४
द्वादसाकुसलानेवं	५, १४	दिट्ठं रूपं सुतं सद्दो	६३, ५७२
द्वादसंगप्पभेदेन	८०, ७४३	दिब्बसम्पत्ति-सम्पत्ता	१२२, ११८४
द्वारभूता पवत्तेन्ति	६२, ५५९	दिब्बे च मानुस्से सद्दे	१५२, १४८६
द्वारालम्बनबन्धानि	२०, १३७	दिब्बोसधमिवातङ्कं	१३७, १३३३
द्वारालम्बनभावेन	६३, ५६५	दिस्समान-सभावानं	१५७, १५२०
द्विक्खत्तुं हि निरोधस्स	३६, २९६	दीघं अस्सास-पस्सासं	१३०, १२७३
द्विक्खत्तुं वाथ तिक्खत्तुं	३६, २९७	दीघरत्ताधिमुत्ताय	१३९, १३५५
द्विधा समुट्ठानधुरा	१५५, १५०४	दुक्खप्पवत्ति हेतुत्ता	१६५, १६०८
द्विहेतुकामक्रियतो	३७, ३०७	दुक्खा च दुक्खवत्थू च	१५९, १५४६
द्विहेतुकोमकपुञ्ञं	५२, ४६२	दुक्खानुसय-सम्बाधे	१७७, १७२९
द्वेचत्तालीस निस्साय	३२, २५१	दुक्खापगमं इच्छन्ता	७६, ७००
द्वे तथा तीणि वा होन्ति	१८२, १७८४	दुक्खं एव हि सम्भोति	१८०, १७६०
द्वेपञ्ञास पनिच्चेवं	८, ४२	दुक्खं च परिजानन्तो	७७, ७१४
दळ्हाधिट्ठितसन्ताना	२३, १६२	दुक्खं समुदयो चेव	७३, ६७७
दानं निधानं अनुगं	१२०, ११६६	दुका तिका च खन्ध	६८, ६१९
दान-वोस्सग्ग-सुमुखो	१२१, ११७५	दुकिच्चमिति ओट्ठब्बं	२९, २१८
दानसीलविनिमुत्तं	४५, ३७८	दुग्गन्धेनेव सुनखा	१०५, १००८
दानं सीलं भावना च	४५, ३८२	दुज्जहे पलिबुद्धन्ते	१७९, १७४४
दिट्ठधम्मवेदनियं	४२, ३५४	दुतियञ्च चतुत्थञ्च	३१, २४५
दिट्ठधम्मेवेदनियं	४२, ३५२	दुतियं तक्कतो हीनं	५, १९
दिट्ठि-कङ्खा पहीयन्ति	१८७, १८२४	दुन्निमित्त मिदं जातं	१३४, १३०१
दिट्ठि-कङ्खावितरणा	१५६, १५१६	दुप्पटिपादितारम्भा,	१३५, १३१२
दिट्ठि दळ्हविपल्लासो	१६, १११	दुब्भराथ च दुप्पोसा	१०५, १००७

दुल्लभो वत मे लद्धो १२०, ११६१
दूरे पकासं छन्नं च १५२, १४६०
देति पाकमधिट्ठाय ४०, ३२६
देवकाया महाभोगा १४१, १३६६
देवदत्तो थ मेधावी ६१, ५६५
देवा मनुस्सापाया ति ५१, ४४३
देवताहि समानोहं १२३, ११६२
देवसामञ्ञमिच्चेवं १२३, ११६३
दोमनस्ससहगतं ४, १२
दोमनस्सयुता द्वेव २५, १८८
दोसतेजेन रुक्खो व १३५, १३०७

थ

थम्मङ्कुरित-सन्तानो, १२०, ११६२
थम्मट्ठिति-नियामाहि, १६१, १५६२
थम्मतारूपतो चापि, १७०, १६५२
थम्मपज्जोत-करणं, १३७, १३२७
थम्मसभावविभागवुधेवं, २७, २०६
थम्माधिगत-भोगानं, १२१, ११७१
थम्मानुसारी पठमं, १८५, १८०८
थम्मानं सहजातानं, २२, १५७
थम्मा सप्पटिभागा ति ६६, ६३०
धातुमत्ता पराधीना, १८०, १७५४
धिरत्थु पापधम्मानं, १०३, ६६३
धोवियन्ता पि सततं, १२७, १२४१

न

न किञ्चित्थं अपेक्खित्वा १६१, १५६७
न तेसु कस्सचिस्सेरं १६२, १५७१
न तं मनसीकरोति १५०, १४६६
नन्दिरागानुबद्धेन ७६, ७०७
नप्पसारीयति चित्तं १८१, १७६८
नत्थि-तण्हा-दिट्ठि- १७३, १६८१
न लिङ्ग-विसभागम्हि १४३, १३६५
नव संगहिता एत्थ २०, १४२
न होन्ताहेतुके मग्गा २४, १७८
नाञ्ञा निब्बानतो सन्ति ७४, ६८५
नाञ्ञं मग्गा च नीयानं ७४, ६८६
नातिदूरं नच्चासन्नं ६६, ६११
नानप्पकारं चित्तेदं ७२, ६६१
नानाब्याधि-समाकिण्णं ११२, १०६०
नामप्पवत्ति मूळ्हानं ७३, ६७२
नामरूपानमिच्चेवं ८८, ८३६
नामरूपादिभेदेन १५७, १५२३
नामरूपानमिच्चेवं ८७, ८३१
नामरूप-परिच्छेदो १६१, १८५५
नामरूप-परिच्छेदं १६०, १८५२
नामरूप-परिच्छेदं ३, २
नावबुज्झन्ति दुम्मेधा १३५, १३०८
नासिकग्गुत्तरोट्ठे च १३०, १२६६
निकन्ति परियादाय १५१, १४७२
निग्गहमुद्धतं चित्तं १०६, १०५८
निच्चाधिपीळनट्ठेन, ७१, ६५७
निच्चा धुवा चे सङ्खारा १६३, १५८६
निच्चा चे न निरुज्झेय्युं १७०, १६५४

निच्चं वोहित-सोतोस्मि १२३,११८८
निज्झरो व गिरगगम्हि १७४, १६६५
निद्धोतमल-चन्दो व ११६, १११६
निब्बत्ति-विपरिणाम १७१, १६६४
निब्बानं रूपधम्मा च ६८, ६२२
निमित्तगतिकम्मानं ३१, २४०
निमित्ते ठपयं चित्तं १३०, १२६६
निमित्ते च पवत्ते च, १६३, १५८५
निमित्तमारब्भ तथा पवत्तं १६८ १६३८
निमित्तं गण्हतो पुब्ब- ४७, ४०२
निय्यातङ्गिको मग्गो ७७, ७१५
निरत्थक-विहेसाय १४३, १३८८
निरन्तरवप्पवत्तिया ८५, ८०४
निरयादिप्पभेदेन ५१, ४४५
निरये पेतलोके च ३२, २५३
निरये होति देवे च ५०, ४३४
निरुज्झमाना धम्मानं १६६, १६१८
निल्लज्जा वीतसारज्जा १०५, १००१
निवातो समिताचारो १३७, १३३०
निस्सरणा बिवेका ७५, ६९०
नीयानत्थविसेसेन १८४, १७९५
नीयानतो हेतुतो च ७५, ६९१
नीलादि वण्णमारब्भ १२८, १२५१
नीलादिकसिणं वत्थे १०९, १०५०
नेक्खम्मं पळिबोधेन्ता १६, १३३
नेकाकारवरूपेतो ११८, ११४६

प

पक्खन्दन-परिच्चाग १३२, १२८७
पकिण्णका न विञ्ञाणे ७, २९
पङ्के सत्तो महानागो १७८, १७३५
पगेव सब्बसत्तेसु १४५, १४१३
पच्चयगाहिनी पञ्ञा १५७, १५२५
पच्चयत्त-निरोधेन ८४, ७९३
पच्चय-पच्चयुप्पन्न ८१, ७५९
पच्चय-पच्चयुपन्ना १५८, १५३६
पच्चय-पच्चयुपन्ने १५८, १५३१
पच्चया चेव संखारा ६८, ६२१
पच्चयाधीन-धम्मानं १६३, १५८६
पच्चये अनपेक्खित्वा १६४, १५९१
पच्चयो एव निब्बानं ६८, ६२०
पच्चुप्पनादि कण्हादि ४०, ३३३
पच्चेकं चतुगम्भीरं ७८, ७२१
पच्छानुतापहरणं १२०, ११५७
पञ्चकिच्चं ति भासन्ति २८, २१७
पञ्चतिंस चतुतिंस ९, ४५
पञ्चदसम्हादावज्ज ३७, ३१२
पञ्चधा व गणेय्येवं ९, ४७
पञ्चधा झानभेदेन ४८, ४१८
पञ्चद्वारे वत्तमानं ३१, २३८
पञ्चद्वारमनोद्वारावज्जनं ४, ८
पञ्चद्वारे मनोधातु ३०, २३२
पञ्चद्वारावज्जनतो ३६, ३०२
पञ्चद्वारविनिमुत्ता ४७, ४०५
पञ्चन्नं न ठपेतब्बं १२९, १२६४

पच्चनिकेहि विक्खम्भ १३१, १२८३
पञ्चनीवरणाबद्धे १७८, १७३७
पञ्चपण्णास-जवन- २८, २१५
पञ्चप्पसादे निस्साय ३२, २४९
पञ्चमं पञ्चदसधा ५, २०
पञ्चमं पन भावेत्वा ५३, ४६७
पञ्चविञ्ञाणकम्मानं ६३, ५६३
पञ्चविञ्ञाणतो पाप ३६, ३०३
पञ्चविञ्ञाणधातू च ३१, २४७
पञ्चविञ्ञाणमज्झानं २४, १७२
पञ्चविञ्ञाणमारुप्पा ३८, ३२२
पञ्चविञ्ञाण-युगला ५८, ५१५
पञ्चविञ्ञाणुपादिन्न ६२, ५६२
पञ्चसङ्गहिता पञ्ञा २३, १६६
पञ्च सद्धा सति पञ्ञा २६, १९७
पञ्चसीलं दससीलं ११९, ११५१
पञ्चातीता व कम्मं तु ८५, ८००
पञ्चानुपस्सनाभेदं १६७, १६२८
पञ्चपसाद विसया ७३, ६६९
पञ्चालम्बे मनोधातु ३१, २४१
पञ्चेवं पञ्चविञ्ञाण ५८, ५१४
पञ्ञत्तातीतवत्तन्तं ३१, २३९
पञ्ञत्ति नामरूपानि ८५, ८०२
पञ्ञत्ति नामरूपानं ८९, ८४९
पञ्ञत्ति पञ्ञपियत्ता ८९, ८५०
पञ्ञत्ति पञ्ञापनतो ९०, ८६१
पञ्ञपेती ति पञ्ञत्ति ९१, ८६५
पञ्ञादिमग्गे नञ्ञातं २२, १६०
पञ्ञाधुरस्स सेसं ति १८६, १८१८
पञ्ञापियत्ता पञ्ञत्ति ९०, ८६०
पञ्ञा सम्पटिविज्झन्ती १७२, १६७१
पञ्ञा-सील-समाधानं १३६, १३२४
पटिक्कूलं च जेगुच्छं १११, १०७६
पटिक्कूलं पनाहारे १४६, १४२२
पटिघम्हा तु सत्तेव ३७, ३०६
पटिघुद्धच्चयुत्ता च २४, १७७
पटिच्च फलभावेन ८०, ७४४
पटिनिस्सग्गतो दिस्वा १६७, १६३१
पटिप्पस्सद्ध दरथं १२४, १२०५
पटिपत्ति-परो हुत्वा १२६, १२२९
पटिभागनिमित्तम्हि ४८, ४०९
पटिभागनिमित्तं तु ११०, १०६२
पटिभागनिमित्तं तं १११, १०७८
पटिवाते तिणुक्का व ९७, ९२०
पटिविद्धाय विज्जाय ७८, ७२३
पटिविद्धेसु सच्चेसु ८३, ७७९
पटिवुज्झतनुत्रासो १४५, १४०८
पटिसंखाय सोधेत्वा ९३, ८८६
पटिसन्धादिभूता हि २९, २२३
पटिसन्धि तथा कामे ३५, २८३
पटिसन्धिमुपादाय ६४, ५७६
पटिसन्धि च पस्सन्तं १७७, १७२६
पटिसन्धि पवत्ता पि ८४, ७९२
पटिसम्भिदा चतस्सो व १८७, १७२७

पटिहञ्ञन्तञ्ञमञ्ञं ६३, ५६४
पठमज्झानकम्मादि ४१, ३४१
पठमज्झानभूमि च, ५०, ४३९
पठमादिसु वुत्ता च १०, ५५
पठमानुत्तरज्झानं २४; १७४
पठमानुत्तरो मग्गो ७०, ६४२
पठमारुप्प-विञ्ञाणं १५१, १४७३
पठमारुप्प-विञ्ञाणं १५१, १४७४
पठमारुप्पादिभेदा ५१, ४४४
पठवापो च तेजो च ४५, ३८६
पठवी-कसिणं ताव १०८, १०४५
पण्डिच्चं परमत्थेसु १९०' १८५१
पण्डिता चातपनीया ६९, ६३४
पत्वा चित्तविसुद्धिं च ४९, ४२२
पत्वा विवट्टनामग्गं १३२, १२९२
पत्थरित्वान यं किञ्चि १५०, १४६५
पतिट्ठितं च तत्थेव ७६, ७०८
पत्तब्ब-सम्पदाकारं १४४, १३९६
पत्ताभिञ्ञो महायोगी १५३, १५००
पदहन्तस्स वायामो २६, १९५
पधानकारणत्ता हि ८२, ७६६
पनुण्णसम्मोहमलस्स सासने ३९, ३२५
पमाद-पथ-पक्कन्तं १०३, ९९१
पयोजनं अधिट्ठाय १६१, १५६३
परप्पमादाभिवट्टा १००, ९५५
परप्पमादावरोधे १७८, १७३९
परसम्पत्तीसु इस्सा १६, ११३
परामासा व ओघा च २१, १४५
परिकम्मनिमित्तं च ४७, ४०१
परिकम्मोपचारानुलोम ३५, २९१
परिकम्मोपचारानुलोम १८२, १७८१
परिकम्मं परिकम्म-समाधि ४७, ४००
परिग्गय्ह सति चेवं १३२, १२९०
परिग्गहेसु मच्छेरं १६, ११४
परिच्चजित्वा सङ्खारे १८५, १७९९
परिचिण्ण-वसीभूत-झाना १५०, १४६३
परिच्छिन्नसभावानं ६०, ५३१
परिञ्ञा च पहानं च १८४, १७९१
परिणामे भवङ्गस्स २९, २२५
परित्तसुभाप्पमाणसुभा ३२, २५९
परित्ता अप्पमाणाभा ३२, २५८
परित्तातिपरित्तादि ४८, ४१६
परित्ते अतिपरित्ते च ३०, २२९
परित्तं पठमज्झानं ५२, ४६४
परिपक्का कमेनेवं १८२, १७७५
परिपन्था विमुत्तस्स १७३, १६८९
परिपन्थे विमोचेत्वा १७३, १६८६
परियुट्ठानुपक्लेसं १०६, १०१८
परिस्सया पहीयन्ति १४५, १४०९
परिहायति निस्सारं ११२, १०९२
परोपघाताभिरता ९९, ९४८
परं अस्सास-सम्पत्ता १०३, ९८४
पलासापगतो सुद्धो ११८, ११३७

पवत्तिलक्खणा रूप- ६१, ५४७
पवत्ते चित्तजातानं ८६, ८११
पवत्ते होन्ति चत्तारो ६४, ५८०
पवत्तं च निमित्तं च १८१, १७६६
पविवित्तो असंसट्ठो १७७, १०३४
पस्सद्धि कायचित्तानं १५, ९५
पस्सद्धि बहुली हुत्वा १८५, १८०६
पसाद-जीविताऽरूपिन्द्रिय ८८, ८४०
पसादलक्खणा रूपादा- ५८, ५१०
पहान-परिञ्ञाभूमि १५६, १५१४
पहाय परियुट्ठानं १०६, १०२२
पहीनापाय-गमनो ११८, ११३८
पुंसुकुलिकङ्ग ९४, ८९१
पळिबोध-समुच्छेदो १२४, १२०
पाककालवसेनाथ ४२, ३५३
पाकधम्मसभावेन ८३, ७७९
पाकाहारिन्द्रिय-झान ८५, ७९९
पाणघातादिकं कम्मं ४३, ३६४
पाणातिपातो फरुसं ४४, ३७०
पादपस्सेव मूलानि २१, १५०
पादादिकङ्ग-विक्खित्तं १११, १०७२
पापकन्तार-नित्थारो १३६, १३२३
पापकाजीव-निस्संगो ९४, ८८७
पापखेत्तं इदं ठानं ९९, ९४४
पापगाह-विनिम्मुत्तो १०८, १०४०
पाप-चिन्ता-परिब्बुळ्हा १०४, १०००
पाप-चोर-विघाताय १०१, ९६४
पापपुग्गल-संसट्ठा १०५, १०१२
पापसारज्जं ओत्तप्पं १४, ९०
पापाजिगुच्छाहिरिकं १६, १०९
पारिसुद्धि-करा-धातु १२४, १२०२
पारिसुद्धि ततो पच्छा १२९, १२६०
पावकं व परिब्बूळहं १३६, १३१६
पित्त-सेम्ह-परिब्बुळहं १४७, १४२७
पियं गरुं भावनीयं ९५, ९००
पिहितापाय मग्गोस्मि १२१, ११७६
पुञ्ञक्खेत्तं इदं ठानं १०१, ९६२
पुञ्ञतित्थं इदं नाम ११६, ११२४
पुञ्ञधाराभिसन्दन्ता १४५, १४१४
पुञ्ञमाचारवारित्तं ४४, ३७७
पुथुज्जना व जायन्ति ५१, ४५०
पुथुज्जनानं सम्भोन्ति ३४, २७६
पुथुज्जनानं सेक्खानं ३६, २९३
पुथुज्जनेसु तेसट्ठि ३४, २७९
पुथुलं वा थ दीघं वा १३०, १२६७
पुनदेव च वुट्ठाय १५३, १४९६
पुब्बङ्गमाधिट्ठानेन ८२, ७७५
पुब्बभागे पि लब्भन्ति २७, २०६
पुब्बयोगो बाहुसच्चं १८८, १८३२
पुब्बापर-विचित्तानं १६३ १५८७
पुब्बे निवुत्थ-खन्ध १५२, १४८८
पुब्बे वुत्तनयेनेव ३५, २८६
पुब्बे वुत्तनयेनेव १८२, ७८०
पुब्बो च लोहितं सेदो १२७, १२३६
पुब्बोपलब्भाभावेन ६०, ५५७
पुरक्खत्वा व मरणं १२५, १२११

पुरिमं पुरिमं कत्वा ४८, ४१०
पुरेजात-विसेसेन ८७, ८२२
पीळनट्ठो संखतट्ठो ४४, ६८८
पूतिभूतं च तं पक्कं १४७, १४३२
पेतलोके तिरच्छाने ५०, ४३५
पोसितं पि चिरं कालं ११२, १०६१

फ

फल-चित्त-समुप्पादा १८८, १८४२
फलद्वयं चतुक्कम्हा, ३८, ३१७
फलम्हा चुद्दसेवाहु ३७, ३११
फलानं पच्चयुप्पत्ति ८२, ७६४
फस्सद्वारे मनोद्वारे ४३, ३६६
फस्सो च वेदना तण्हा ७६, ७३१
फस्सो च वेदना सञ्ञा ६, २७
फुल्लं पदुमसण्डं व ११५, १११४
फुसतालम्बनं चेस ८२, ७७३
फुसती ति भवे फस्सो १२, ७१

ब

बद्धाविज्जण्डकोसेन ८१, ७५५
ब्रह्मलोकगताहेट्ठा ५१, ४५२
ब्रह्मानं पारिसज्जा च ३२, २५७
बलिसंवाभिसञ्छन्नं ६६, ६४२
ब्यापादमत्तसम्भवं १३५, १३०६
ब्यसनोपद्दवापेतो ११७, ११२८
ब्यापादा च विहायन्तु १४०, १३६३
ब्यापादादीनवं दिस्वा १३४, १२६६
ब्यापाद-वसिताकारं १६४, १६०१
ब्यामप्पभा-परिक्खित्तो ११५, १११२
बह्वादीनवमिच्चेवं १३५, १३१३
बहुनयविनिबद्धं ३६, ३२६
बहुसाधारणा चेते ६७, ६२५
बहुस्सुतं गुणवन्तं ६५, ६०१
बहिमट्ठं उपट्ठाति, ११२, १०८६
बाधकत्तभयाकारा १६४, १५६७
बाधमानककम्मं तु ४२, ३४८
बाला धम्मा तपनीया ६६, ६३३
बाहुल्लेन समाचिण्णं ४२, ३५१
बुद्धपवत्तमवगाहित-बोधिञाणं १, ६६
बुद्धे धम्मे च संघे च ४६, ३८६
बुद्धं धम्मं च सङ्घं पुथुजन-महितं १३३, १२६५
बोज्झङ्गा ति विसेसेन २६, १६६

भ

भङ्गञाणं तमक्खातं १७५, १७०१
भयमग्गमतिक्कन्ता १४१, १३७७
भयमग्ग-समारुळ्हा १३५, १३०६
भय-भेरव-निस्सङ्गो ११८, ११४१
भयभेरव-पक्खन्ते १७७, १७२७
भय-सन्तास-बहुला ६६, ६४६
भयोपसग्गाधमूला १५६, १५४७
भवयोग-विनिमुत्ता ११७, ११३४
भवन्ति चत्तालीसम्हा ३७, ३१४
भवन्तरं असम्पत्ते ७७, ७११
भवे विराग-तेजेन ७७, ७१०
भवोपपत्ति संखाता ८२, ७६८
भाजनं भोजनं तस्स ८१, ६५४

भारो च भारादानं च ७४, ६७८
भावना दुविधा तत्थ ६३, ८८०
भावना-निन्न-सन्तानो १०८, १०४४
भावनापरियायेन १८७, १८२३
भावनापसुतस्सेवं १७१, १६६७
भावनामय मेतं च १२४, १२०६
भावनं दुविधं पेतं ११२, १०८४
भावेत्वा पठमं मग्गं १८३, १७८६
भावेन्तो तिविधं पेतं १६३, १५७९
भावेय्य पठमं ताव १३८, १३३५
भीतो खेमन्त-भूमिं व १८१, १७७०
भूतपरिणामाकारं ८९, ८५१
भूतरूपमुपादाय ५५, ४८५
भूतरूपं तु पठवी ५५, ४८४
भूमिकम्मदधिट्ठानं १५२, १४८५
भूमिकादिप्पभेदेहि १४४, १३९९
भूमि-देस-दिसा सत्त १३९, १३४६
भूमिधम्मे परिग्गय्ह १५५, १५१०
भूमिधम्मे यथाभूतं १३०, १२७१
भूमिभवयोनि गति- ४९, ४२८
भूमिभूते परिग्गय्ह १५०, १४६०
भूमिलोकुत्तरा चेव ५०, ४३०
भूमिस्सितेसु देवेसु ३२, २५४
भेदसङ्गहविद्दूहि वण्णितं २७, २०८
भेदित्वा रूपमिच्चेवं ६३, ५७४
भेरिताल-दण्ड-घोस ७३, ६७६

म

मग्गप्पवत्ति-सन्ताने १८४, १७९६
मग्गो एव हि नीयाति १८५, १८००
मग्गं फलं च निब्बाणं १८३, १७८५
मच्चुं अब्भाहता निच्चं १७५, १७०८
मच्चुधेय्यं अतिक्कन्तो ११८, ११४४
मच्छेरमल-नित्तिण्णो १२३, ११८९
मज्झत्त-गहनो तस्मा १७९, १७४७
मज्झे हदयकोसम्हि ५९, ५२६
मनायतनं इच्चेवं ७२, ६६८
मनायतनं एत्थाह ७३, ६७४
मनोद्वारे तु जवनं ३०, २३३
मनोधातुया च तथा ५९, ५२२
मनोरथ-तमुद्धंसी १९०, १८५०
मनोरम-नवाकारा १६०, १५५५
मनोरम-सुभाकारा ९८, ९३१
ममंकारेन जम्भन्ति ९८, ९३५
मरणे सति नामेका ४६, ३९०
मरणोपसमा सञ्ञा ९५, ९०६
मरीचिकूपमा सञ्ञा ७२, ६६०
मलग्गाहित-सन्ताना १०५, १००६
महग्गतानन्तरियं ४२, ३५०
महग्गतानन्तरियं ५३, ४७१
महग्घसा बाहुलिका १०५, १००५
महत्तगारवास्नेहा ४४, ३७६
महाबन्धन-मोक्खाय १०१, ९९५
महामेरूनिभं गेहं १९०, १८५३

महाव्यसनुपस्सट्ठे १७६, १७४३
महारञ्ञं इवादित्तं १७६, १७१७
महारम्भ-समारद्धा ६७, ६२६
महावासं नवं जिण्णं ६५, ६०८
महाविपाकचित्तानि ३०, २३४
महासंकटुपब्यूळहा १००, ९५०
माता कल्याण धम्मानं १३६, १३१७
माता व दहरे पुत्ते १४४, १४०५
मानतिमान-बहुला १०४, १००२
मानातिमान-विमुखो १०७, १०३१
मारपास-समुच्छेदि १०१, ९६८
मिच्छाचारो अभिज्झा च ४४, ३७१
मिच्छा धम्मं विराजेत्वा १२७, १२३२
मिच्छामग्गं अधिट्ठाय १४२, १३८६
मिद्धाहिरिकनोत्तप्पं २१, १४४
मीनका वंकघस्सा व ६६, ६४३
मीना व कुमिने बद्धा १७८, १७३४
मुञ्चितुकम्यता-ञाणं १६८, १६३५
मुदितं पन भावेत्वा १४२, १३८१
मुदुता कायचित्तानं १५, ९७
मुदुता पि च रूपानं ६१, ५४१
मूलभावा च सब्बेसं ४०, ३३१
मेत्ताकरुणामुदिता ४६, ३९१
मेत्तादयो चतुज्झाना ४६, ३९५
मेत्ताय मित्ते मज्झत्ते १३८, १३४३
मोहताभोग-निम्मुत्ता १६७, १६३३
मोहन्धकार-पिहिता १७७, १७२२
मोहादयो समाना च ६, ५३
मोहाहिरिकनोतप्प ७, ३२

य

यतो कुतो-चि वुट्ठानं १८५, १८०३
यत्थ रागसराविद्धा ६८, ६३४
यत्थ सुद्धम्हि निद्दोसे १९६, ११४८
यथा इदं तथा एतं १११, १०८०
यथा थूलं हितत्थाय ७१, ६५३
यथा नदी पब्बतेय्या १५६, १५४३
यथानुराग-सम्बद्धा ६६, ६४१
यथाप्पच्चय-लाभेन १६१, १५६६
यथाप्पच्चय-सम्भूत १४२, १३८५
यथापि अङ्गसम्भारा १८०, १७५६
यथाभूतं अभिञ्ञाय १५०, १४६१
यथाभूतं नाम ञाण १६९, १६४४
यथाभूतेन ञाणेन १६७, १६३२
यथा वत्थुसभावेन १७३, १६७०
यथावुत्तनियामेन ३३, २६४
यथासम्भवमिच्चेवं १५३, १४९९
यथोपट्ठित-भेदेन १७०, १६५८
यथोपट्ठित-भोगेहि १४१, १३७१
यदि जातादयो तेसं ६४, ५८५
यन्तसुत्तेन यन्तं व १६२, १५७४
यस्मिं पतन्ति कुणपे ११३, १०९७
यसो वण्ण-विसङ्खारो १३४, १३००
यापनं सहजातानं १३, ७९
याय वालम्बनाकार, ९१, ८७३
युगनन्धं पवत्तेत्वा १८८, १८३९

युगमत्ते ठपेत्वान १०८, १०४६
ये पि दीघायुका देवा १२५, १२१८
येन चक्खुप्पसादेन ५७, ५०३
येन लक्खीयति रूपं ६२, ५५६
येहि धम्मेहि बुज्झन्तो २७, २०५
योगा ति चाहु ते एव १९, १२८
यं आरब्भ पवत्तं तं १०, ६१
यं आलम्बं गहं कत्वा ८७, ८२४
यं एकरत्तिं पठमं १२५, १२१२
यं एतं समधिट्ठाय १०२, ९७९
यं धम्मं धम्मराजा नियतितं ९२, ८७८
यं धम्मं सम्मदञ्ञाय ११७, ११३३
यं निस्साय पतिट्ठाति ५९, ५२५
यं पापं सुखवोकिण्णं ४०, ३३४
यं पुञ्ञं सुखवोकिण्णं ४१, ३३७
यं फलं परिभुञ्जन्ता ११९, ११४९

र

रथं चक्कसमारूळ्हं १७६, १७१५
राग-दोस-परिक्किलिट्ठे १७७, १७३१
राग सद्धादयो धम्मा ८७, ८२६
राग-सद्धादि-धम्मानं ८७, ८२७
रागुस्सन्नस्स सप्पाया ६५, ६०४
रागो दोसो च मोहो च ६५, ६०३
राजाभिसेक-सम्पत्ता १४१, १३७०
रित्ता तुच्छा च सुञ्ञा च १६२, १५६९
रुप्पती ति भवे रूपं ५५, ४८३
रूपधम्मसभावत्ता ५६, ४९०
रूपधम्मा सभावेन ६२, ५५८
रूपपरिच्छेद-रूपमिच्चाकासो ५६, ४९३
रूपपाक-महापाका ३८, ३१९
रूपमाचयरूपेन ६१, ५४८
रूपविभागमिमं सुविभत्तं ६७, ६१५
रूपविवित्तमोकासं ६१, ५५१
रूपस्सुपचयो नाम ६१, ५४६
रूपसद्दगन्धरसफोट्ठब्बा ३०, २३७
रूपसद्दगन्धरस ५६, ४८७
रूपादाभिघातरसा ५८, ५०९
रूपादित्तयमिच्चेवं ३८, ३२३
रूपानं सहजातानं ८६, ८१८
रूपारूपमहापाका २८, २१२
रूपारूपरागुद्धच्चं २०, १३९
रूपारूप-समापत्ति १८८, १८३८
रूपारूपं पनिच्चेवं ८७, ८२९
रूपावचरचित्तानि ६, २४
रूपावचरपाकम्हा ३७, ३०५
रूपावचरिकं कम्मं ४५, ३८५
रूपावचर-चुतिया ३४, २८२
रूपादिविसयं हित्वा ४७, ४०७
रूपादारम्मणे चक्खु २९, २२४
रूपिनो रूपधम्मा च ६९, ६३२
रूपं निभासो भूतानं ५८, ५११
रूपं पुब्बङ्गमं वा य १५७, १५२२
रेणुम्हि उप्पलपत्ते १०९, १०५९

रोगो रोग-निदानं च ७४, ६७९

ल

लक्खणत्थकुसला सलक्खणं १७, १२०
लक्खणाकारमारब्भ १२८, १२५२
लद्धासवक्खयं ञाणं १५३, १५०१
लब्भमानकमाकारं १११, १०७५
लहुता कायचित्तानं १५, ९६
लहुता पन रूपानं ६०, ५४०
लहुतामुदुता कम्मञ्ञता ५६, ४९३
लोकप्पवत्तिं चिन्तेत्वा १२४, १२०८
लोकवोहारिकत्थेन ९०, ८६२
लोकिया पि च निब्बानं ७०, ६४४
लोकियेसु विपाकेसु २५, १८५
लोकियं पठमज्झानं २४, १७५
लोकुत्तरानि पुञ्ञानि ५३, ४७०
लोके पपञ्चा वत्तन्ति ६०, ५३७
लोभो दोसो च मोहो च २०, १४१
लोभो दोसो च मोहो च २१, १४९
लोभो लोभेसु दिट्ठि च ७, ३३

व

वचसा मनसा चेव १२८, १२४५
वच्चकूपं इदं नाम ११२, १०८८
वचीघोसानुसारेण ९१, ८७१
वचीविञ्ञत्तिया सद्धिं ४५, ३८०
वचीविञ्ञत्ति सद्देहि ६५, ५९२
वज्जोपवादरहितो १२२, ११८७
वज्झप्पत्ता महाचोरा १७५, १७०६
वज्झप्पत्तो महाचोरो १२६, १२५५
वञ्चिता येहि दुम्मेधा ९८, ९३२
वञ्चिता येन दुम्मेधा ११३, १०९५
वट्टधम्मेसु अस्सादं ७१, ६४८
वट्टानुबन्धविच्छेदो १२४, ११९९
वट्टस्स द्वादसङ्गस्स ८३, ७८३
वण्ण-कित्ति-समुट्ठानं १३६, १३१९
वण्ण-कित्ति-सुगन्धायं, १०२, ९७४
वण्ण-सण्ठान-गन्धा च १२८, १२४७
वण्ण-सण्ठान-दिसतो १२८, १२४६
वण्णो गन्धो रसोजा च ६२, ५६०
वत्थुत्तय महत्ते च १२३, ११९०
वत्थुकायदसकानि ६६, ६०३
वत्थुभूता चतुक्खन्धा ८८, ८३७
वत्थुरूपं तु हदयं ५६, ४८९
वनं वाळमिगाकिण्णं १७६, १७१३
वर-गुण-गण-भूसितानुसिट्ठं १५४, १५०३
वसे वत्तेति लिङ्गानं ५८, ५१८
वातब्भाहत तूलं व १७४, १६९८
वायोधातु वायनत्तं ५७, ४९९
वायो पठवाधिकानं ६०, ५३५
वारि पोक्खरपत्ते व १८७, १७६७
वाळमिगानुबद्धा व १७५, १७०४
विक्खेपुद्धच्च-नित्तिण्णो १७२, १६७३
विक्खेपं विनिवारेन्तो १०९, १०५४
विकिण्ण-पुब्ब-कुथितं ११०, १०७०
विगच्छन्ता व दिस्सति १७५, १७००
विघातो सहजातानं १७, ११५

विघात-परियादानं १३६, १३२०
विच्छिद्दकं च विक्खित्तं ४६, ३८८
विचारो अनुसन्धानो १३, ८२
विचिकिच्छासहगतं ५, १३
विचित्तच्छवि सञ्छन्ना १२७,१२४०
विज्जा सम्पत्ति-भोगेहि १३८,१३३८
विञ्ञत्तिद्वयसम्पत्ता ४३, ३६३
विञ्ञाणादि-निरोधा च ८४, ७६४
विञ्ञाणदुतियो सत्ता ५०, ४४१
विञ्ञाणादि सरूपेन ८०, ७४७
विञ्ञाणं नामरूपम्हा १७१, १६६२
वितक्कं च विचारं च ४८, ४१३
वितक्को च विचारो च २१, १५११
वितक्कादिक-थूलङ्गं ११०, १०६५
वितक्कपकतीकस्स ९६, ९०७
वितक्क-मोह-उस्सन्नानं ९५, ९०५
विनस्समानस्साकारं १११, १०८३
विनासधम्मं पनिदं १११, १०७९
विपस्सनाय निस्सन्दं १८४, १७९०
विपत्ति पटिबाहाय ११७, ११३१
विपन्नाकुल-कम्मन्ता १०६, १०१६
विपस्सनायानिब्बानुगत १३१,१२८५
विपस्सनानयमिमुत्तमं सुभं १६८, १६३९
विपस्सन्तो यथाभूतं १५१, १४८१
विपस्सन्तस्स तस्सेवं १७९, १७५०
विपस्सनाय भूमी ति ६९, ६२५
विपस्सना भावना यं १५५, १५०९
विप्पटिसारो कुक्कुच्चं १७, ११७
विपाका पुन कम्मानि ८२, ७५७
विपाका ते पवुच्चन्ति ७०, ६३९
विपाकवट्टं इच्चेवं ८०, ७५२
विभत्ता सतिपट्ठान १२९, १२६१
विभागं पन कम्मानं ४०, ३२७
विमद्दासहनं रूपं ७२, ६५९
विराग-तेजालाभेन ७६, ७०६
विरागो च निरोधो च १२३, ११९५
विराधन्ति पराभूता १०३, ९८७
विरियं पन वायामो १४, ८४
विरूप-रूपाकारेन ९८, ९३३
विवादमूल-संसार ७१, ६४९
विविधाकार-पाणेहि ११०, १०७१
विस्सासी वधका वेते १०४, ९९६
विसंसट्ठमधुरं ४१, ३३८
विसुद्धो पठमं ताव १७०, १६४८
विसरुक्खो रुक्खमूलं ७४, ६८०
विसयस्साद-विक्खित्ता १०४, १००४
विसं जीवितोकामो व १७७, १७२८
विहतं विय कप्पासं १७९, १७४८
विहिंसारति-सारम्भ १३७, १३२६
विहेसा च विघाता च १४०, १३६४
वीतरागस्स जवनं ३४, २७७
वुच्चन्ताहोसिकम्मानि ४३, ३५७
वुट्ठान गामिनी चायं १८१, १७७२
वुत्तापच्चयगामिनो ति ७०, ६४१
वुत्ता-काय-वची-चित्त ७९, ७३६

वुत्तं आचरियेनेत्थ ७८, ७२८
वेदनालम्बनरसा १३, ७५
वेदनासम्पयोगं च २५, १८६
वेदना सञ्ञा सङ्खाते १३१, १२७८
वेदनियं तुपपज्ज ४२, ३५५
वेदनीयेसु धम्मेसु ८२, ७७१
वेहप्फला असञ्ञी च ३३, २६०
वेहप्फले अकनिट्ठे ५१, ४५१
वोकिण्णकम्मं वोकिण्ण ७१, ६४२
वोट्ठब्बकामपुञ्ञानि ३३, २६७
वोदान-चित्त-संकप्पो १०७, १०३२
वोहारत्थ-विसेस-ञेय्यमपरं ९२, ८७७

स

सकदागामिमग्गेन १८७, १८२५
सक्काय धम्मा सभया ६६, ६२६
सकिंदेव इमं लोकं १८७, १८२०
सकं भूमिमतीतानं ५३, ४७४
सखिला सुखसम्भासा १३८, १३३८
सच्छिकट्ठ-परमत्था ७५, ६९२
सच्छिकत्वान पच्चक्खं ७४, ६८२
सठा सगब्भा मायावी १०५, १०२०
सत्तक्खत्तु परमो च १८६, १८१६
सत्तति वीथिचित्तानि ३०, २३५
सत्ततिंस अपायेसु ३४, २७३
सत्ताधा पन ञाणेन २४, १८१
सत्तपञ्ञास जायन्ति ३४, २८०
सत्तरतनलङ्कारा १२५, १२१६
सत्तरसचित्तक्खणं ६६, ६०७
सत्ता लोकुत्तरा हेट्ठा ७०, ६४३
सत्तविञ्ञाणधातूनं ८६, ८२१
सत्तविञ्ञाणधातूनं ८८, ८४२
सत्तविञ्ञाणधातूनं ८८, ८३६
सत्तविञ्ञाधातूनं ६२, ५६१
सत्ता सब्बत्थ जायन्ति ८, ४१
सत्ता कम्मवसेनेते १४३, १३८७
सत्तानुपस्सना-भेदं १६७, १६२४
सत्तानुस्सतिमिच्चेवं १२४, १२०४
सत्तानं उपघाताय ६८, ६२८
सत्तानं दुक्खिताकारं १३६, १३४६
सत्ता मरन्ति गब्भे पि १२५, १२१३
सत्ता मरन्ति नासेन ५६, ५२०
सत्तिसूलूपमा दळहं ६७, ६२३
सत्तेवं वीथिचित्तानि २६, २२७
सत्थवाहो महायोग्गो ११३, ११०४
सत्थायं परमत्थमुत्तमगुणो ९१, ८७७
सत्था यं परमत्थवत्तुनियमे ५४, ४७६
सत्थारा कसिणं च यं दसविधं ११३, १०६८
सत्थुकप्प-महावीर ११५, १११५
सतिधम्मविचयो च २६, १९८
सतिपट्ठानसम्मप्पधाना २७, २०२
सद्देन लहुतादीहि ६५, ५९६
सद्दो अनियतो तत्थ ५८, ५१३
सद्धा च सति पञ्ञा च २२, १५८
सद्धादि-कुसला धम्मा १४६, १४१८
सद्धादिगुण-वोदानं १२१, ११६६

सद्धा दुसङ्गहा वुत्ता २६, २०१
सद्धा पब्बजितो योगी ११४, १०९९
सद्धा-पामोज्ज-बहुला १३८, १३३९
सद्धाय सीलवन्तेसु १२०, ११६५
सद्धा-सति-हिरोत्तप्पं २३, १६३
सद्धम्मगुणसम्पत्ति १२२, ११८६
सद्धम्म-धन-चोरा ते १०४, ९९२
सद्धं सीलं सुतं चागं १२२, ११७९
सद्धा-सति-हिरोत्तप्पं ७, ३५
सन्तानमधिगण्हन्ता १९, १२९
सन्तीरण-तदालम्ब ३५, २८७
सन्तीरणद्विहेतुम्हा ३७, ३०४
सन्तीरणमनोधातु ७, ३०
सन्तीरणं च हसनं २५, १८७
सन्निसञ्ञाय नानत्ता ५०, ४३८
सनिदस्सनरूपं च ६३, ५६६
सप्पच्चयं परिग्गय्ह १७०, १६४९
सप्पभेदं तथा चित्तं ७१, ६५१
सप्पभेदं पवक्खामि ५५, ४८१
सपत्तकरणं घोरं १३४, १३०४
सप्पाटिहारियं धम्मं ७७, ७१८
सप्पायपटिवेधाय ६१, ५४५
सप्पायमुतुमाहारं ६१, ५४३
सब्बकल्याण-धम्मानं १३४, १३०२
सब्बतो भद्दमतुलं १२४, १२०३
सब्बत्थसिद्धि सञ्चारो ११५, १११०
सब्बत्था विनिमुत्ता पि ५७, ५००
सब्बदुक्खविनिमुत्तं ७७, ७१३
सब्बदुक्ख-समुग्घाती १३६, १३२१
सब्बदुक्ख-समुग्घाती १०१, ९६१
सब्बपाप-विनासो यं १२४, १२००
सब्बयोग-विसंयोगो १०१, ९६७
सब्बलोक-हितो बन्धु ११४, ११०२
सब्बसन्ताप-हरणं १०१, ९७०
सब्ब-संखत-धम्मानं ८४, ७९६
सब्बाकार-पटिक्कूलं १३४, १३०३
सब्बाकार-वरोपेतं १०२, ९८०
सब्बाभिञ्ञा-बलप्पत्तो ११५, ११०८
सब्बालय-समुग्घातं १४१, १३७३
सब्बासव-पतिक्लिट्ठा ९७, ९२४
सब्बासव-मलोपेतो १०३, ९९०
सब्बासव-विघाताय १०१, ९६०
सब्बासव-समुग्घाती ११६, ११२२
सब्बे सत्ता च पाणा च १३८, १३३६
समयादीनवे दिस्वा १७८, १७३३
समया पुन सङ्खारा १७६, १७११
समयं विय कन्तारं १०६, १०२१
सभाव-पटिवेधे च १५५, १५११
सभावभूतं लोकस्स १४२, १३८२
सभावो लक्खणं नाम १२, ६७
सभावो सोपि देहस्स १११, १०८१
सम्पज्जन्तं पनेतं च १४७, १४३०
सम्पत्ता-पटिवेधस्स १७२, १६७६
सम्पत्तीहि समिज्झन्तु १४४, १४०३

सम्पन्न-मुख-वण्णा च १४१, १३७६
सम्पयुत्तेन ञाणेन १३१, १२७७
सम्पयोगानुसयतो ८२, ७६६
सम्पादेन्तो पनिच्चेता १५८, १५३५
सम्भवन्ति हि सङ्खारा १७०,१६५५
सम्भाराकारमारब्भ ८६, ८५२
सम्भोति कायविञ्ञाणे २५, १८६
सम्मदत्थमभिञ्ञाय १०३, ९८५
समग्गा सहिता चे ते १४५, १३७८
समत्ता भावमत्तेन ७३, ६७३
समधिट्ठाय मेधावी १७३, १६८७
समनन्तरभावेन ८५, ८०५
समप्पवत्तमाकारं ११०, १०६१
सम्माकम्मं क्रियासुद्धं १५, १०२
सम्माजीवद्धजं रम्मं १०२, ९८२
सम्माजीवो विसुद्धेट्ठि १५, १०३
सम्मादिट्ठि च संकप्पो २२, १५३
सम्मादिट्ठि पुरोधाय १३८, १३४०
सम्मा मिच्छा च नीयन्ता २२, १५४
सम्मावाचा च कम्मन्ता ८, ३७
सम्मावाचा वचीसुद्धि १५, १०१
समादाने विपाके च ४१, ३३९
सम्मासति पनिच्चेका २६, १९३
सम्मासति समाधी ति २७, २०४
सम्मा सम्माभिसम्बुद्धं ३, १
समादाय चतुद्देवं ९४, ८९०
समाधारनरसं तासं ५९, ५२३
समाधि-वीथि-वित्थिण्णं १०२, ९८१
समानासेवने लद्धे ५३, ४७३
समापत्तिभवङ्गेसु ३६, ३००
समारब्भ विसोधेन्तो १०८, १०४२
समाराधित-सद्धम्मो १२३, ११९१
सरणा च पहातब्बा ६९, ६३१
सरनंम नसिकारो १३, ८०
सरसतो आगमतो १८८, १८३४
सरीरं निच्चदुग्गन्धं ११२, १०८७
सरं पुब्बेनिवासं च १५३, १४९८
सलक्खपरिच्छिन्न ६०, ५३०
सलक्खण-परिच्छिन्ने १७१, १६६८
सलक्खण-ववत्थानं १५६, १५१७
सलायतनसंखातं ७९, ७३९
सल्लेख-वुत्ती धुतवा १०७, १०३५
स्वाक्खातो तेन सद्धम्मो ११६,१११९
सविकारविसेसोयं ६०, ५३४
सविञ्ञत्ति विकारेहि ११२, १०९४
सविदाह-परिप्फन्द १७७, १७२५
ससग्गादिम्हि कम्पन्ते १०८, १०४९
सहजात-अञ्ञमञ्ञ ८५, ७९८
सहजातानुफरणा १४, ८६
सहजातानं पुरेजातं ८९, ८४४
सहजातविसेसेन ८८, ८३३
सहजातानमिच्चेवं ८८, ८४१
सहजानामरूपानं ८७, ८३२
सहजोपादिन्नकानं ६०, ५३३
सहेतुकानि पाकानि ५२, ४५९
संक्लेसयन्ति सन्तानं २०, १४०

संकप्पलक्खणो तक्को १३, ८१
संकप्पो वेदना सद्धा २३, १६७
सङ्कलेसिका परामासा ६९, ६२७
संखार-जनितं हुत्वा ८३, ७७६
सङ्खारानं विभूतत्ता १७३, १६८८
सङ्खारुपेक्खा ञाणं तु १६८, १६३६
सङ्खारे पि जिगुच्छन्तो १७८, १७३२
सङ्खारे मुञ्चतञ्चन्तं १७६; १७४६
सङ्खारेसु पनेतेसु १६०, १५५६
सङ्खित्तं कथितं तमेत्थ १५३, १५०२
सङ्खेपेन च वित्थारा १४८, १४४४
सङ्ग-पङ्का-समुत्तारो १०१, ९६६
सङ्गहो च पवत्ति च २८, २११
संवरं पातिमोक्खो च ९४, ८८९
संसट्ठ-सहजातानं ८५, ८०९
संसारद्धान-कन्तारं १४९, १४५७
संसारद्धानपाथेय्यं १२१, ११७७
संसारस्सेव वुत्ता या ८१, ७५४
संसार-सेतु सुफला १०२; ९७१
सा एवाविज्जमानेन ९१, ८६६
साधुसिक्खा समाधानं ११९, ११५५
सामञ्ञं परिघंसेन्ता १०५, १०१३
सामीचि-पटिपत्ती ति ९४, ८९५
सायं कम्मसमञ्ञाता ४९, ४२९
सायं कायवचीकम्म ६०, ५३८
सायं पञ्ञत्ति विञ्ञेय्या ९१, ८७४
सायं यदिच्छकन्वस्थ ९१, ८७०
सारथी व रथं भन्तं १७३, १६८३
सारम्भायुधसन्नद्धा ९९, ९४६
सासनोतरणद्वारं ११९, ११५४
सिक्खापत्तासमाधानं ४७, ४०८
सितावज्जनविञ्ञाणं २३, १७०
सिते समाना निच्छन्दा १०, ५७
सिथिला जातु निस्सारा १६६, १६१९
सिनेहं परिवज्जेन्तो १३८, १३४२
सिया चेवं उपक्लिट्ठा १७२, १६८०
सिगार-चपलोचित्ता १०५, १०११
सीतुण्होतु समञ्ञाता ६४, ५७८
सीतं घम्माभितत्तो व १८१, १७६९
सीघवाही महोघोयं ९९, ९३८
सीमन्त-द्वार-नगरक ९६, ९०९
सील-कालुसियुप्पादो १३४, १२९८
सीलब्बत-परामासो १९, १३२
सीलवन्त-पतिट्ठोस्मि १२१, ११७४
सीलविसुद्धि-आदीनं १५६, १५१९
सुखट्ठितेसु मुदिता १६, १०५
सुखसञ्ञं निस्सजन्तो १६७, १६२६
सुखसन्तीरणं होति ३७, ३१३
सुखाकारं अपस्सन्ता १६०, १५५८
सुखा दुक्खा उपेक्खा ति ७९, ७४०
सुखिता होन्तु वा मा वा १४३, १३९०
सुखितेसु च मेधावी १४०, १३६०
सुखितो दुक्खितो वा च १८०, १७५८
सुखुमा निपुणाकार १७२, १६७५
सुखुमा निपुणा सिक्खा १२९, १२५८

सुखुमालसभावा च ५३, ४७२
सुखोपेतं तदालम्बं ३५, २८८
सुगतोरसि-सम्भूतो ११८, ११४०
सुञ्ञगामो व दट्ठब्बं ७३, ६७१
सुञ्ञतञ्चानिमित्तं च १६६, १६४६
सुञ्ञतं अनिमित्तं च १०, ६०
सुद्धट्ठकं तु पठमं ६५, ५९५
सुद्धट्ठकं च लहुता ६५, ५९७
सुद्ध-सङ्खारपुञ्जोयं १६२, १५७७
सुद्धावासमपायं च ३४, २७२
सुद्धावासा चुता सुद्धावासेसुपरि ५०, ४४८
सुद्धावासेसु जायन्ति ५३, ४६८
सुद्धिसील-परिक्खारो ११७, ११२९
सुद्धो मुत्त-करीसं व १७७, १७३०
सुप्पणीततरा होन्ति १५१, १४७९
सुपक्खालितुपक्कलेसा ११०, १०६७
सुपिने परिभुत्ताव ९७, ९२१
सुलद्धा वत मे लद्धा १२९, ११६०
सुसमाहित सङ्कप्पा १२२, ११८२
सुसानगमनीसानं ११२, १०८९
सेवन्तो सत्त सप्पाये ९७, ९१६
सेसमारुप्पजवनं ३३, २७०
सेसरूपा चुता सत्ता ५१, ४४६
सेसा तु कुसला २४, १७१
सेसानि वेदनीयानि ४२, ३५६
सेसं महग्गतं झानं २४, १७६,
सोकन्तरि-कता निच्चं १६०, १५५०
सोकादनत्थ निस्सन्दं ७८, ७२२
सोकुप्पत्ति निवारेन्तो १४०, १३६६
सोकोपायास-विद्धानं ११७, ११२७
सोकं च परिदेवं च ८३, ७८४
सोचन्ता परिदेवन्ता ७५, ६९७
सोतापत्ति फलादीनि ३३, २७१
सोतापत्तिमग्गचित्तं ६, २२
सोतं सोतबिलस्सन्तो ५७, ५०४
सोपादिसेसनिब्बानधातु १०, ६२
सोपानं सग्गलोकस्स १२०, ११५८
सोभनञ्ञसमाना च ८, ४३
सोभनञ्ञसमाना च ९, ४८
सोमनस्सभवङ्गस्स ३५, २९०
सोमनस्सयुतं तत्थ ४, ७
सोमनस्ससहगतं ४, ६
सोमनस्ससहगतं ५, १५
सोमनस्ससहगतं ४, १०
सोयं अज्झत्त १२९, १२५४
सोयमेवं चतुद्धा ति १४९, १४५८
सो यं विज्जा विमोक्खा च १९०, १८४९
सोयं पस्सम्भिताहार १४८, १४४०
सोरतो सखिलो सण्हो १०६, १०२४
सोलसेव सभावेन २२, १६

ह

हन्दाहं आरभिस्सामि १२६, १२२८
हदयिन्द्रियरूपानि ६४, ५८२

हृदयं वत्थुमेवेत्थ ६३, ५७३
हिताहितं अजानन्ता १०५, १०१५
हितेसी सब्बपाणीनं ११७, ११३२
हितेसी सब्बपाणीनं १०६, १०२५
हित्वा अप्पगुणे तत्थ १२८, १२४६
हित्वा पलासाभिस्सङ्ग १४२, १३८०
हीना धम्मा परित्ता च ७०, ६३६
हीनं पणीतं यं दूरे ७१, ६४६
हिरी जिगुच्छा पापेसु १४, ८६
हीरोतप्प-गुणोपेतो १०७, १०२६
हेतु चारियमग्गो च १८७, १८२६
हेतुझानङ्गमग्गङ्ग २३, १६८
हेतुनिस्सयनाकारो १६३, १५८२
हेतु फलं च निब्बाणं १८७, १८२८
हेतुफलं फलहेतु ८०, ७५०
हेतुभूता छ धम्मा पि ८६, ८१२
हेतुसङ्खतभावो पि १६३, १५८८
हेतुसामग्गि-निप्फन्नं १६६, १६१६
हेतु हेतु समुप्पन्ना ८१, ७६१
होन्ति सरातितो कामे ३८, ३१५
हळाहळं व खादन्ता १०४, ९९६

अनुक्कमणिका

२. विसेस-सद्द-अनुक्कमणिका

अ

अक्खोभो १३७
अकनिट्ठा ३३
अकामा १३९
अकालिका ८७
अग्गमग्गफलं ३१
अंगुलीवेट्ठनाकारे ५७
अंगारकासु ९७
अंगसम्भारा १८०
अच्छरा १४१
अच्छेरं १२६
अज्झत्तं ७०
अजपदट्ठाने ५७
अजरामरं १८३
अजातं ८२
अञ्ञमञ्ञं ८५, ८६
अञ्ञमञ्ञस्स ८८
अञ्ञाणं ७९
अञ्ञाताविन्द्रियं २२
अञ्ञिन्द्रियं २२
अट्ठिकं ४६, १११
अट्ठी १२७
अण्डजा ५०
अत्तञ्ञा १६०
अनीत्तयं १४९
अत्तभावं २२
अत्तलाभ १६०
अत्तसञ्ञं १६७
अत्ता १४६, १६२, १६५, १७०
अत्ताधेय्य १४२
अत्थकारी १२१
अत्थधम्मे १८७
अत्थंभूतो ११५
अत्थिपच्चय ८६
अतप्पा ३३
अतिगम्भीरं ९५
अतिपरित्ते ३०
अतिमहन्तके ३०

अतीतानागते १७०
अतीतानागतं ७०
अद्धा ७६
अद्धानं ६५
अदोसो १४
अधिगमो १८८
अधिमुत्ती १४
अधिमोक्खो ७, १४, १७२
अनत्तभावनं १६२
अनत्ता ७२, १११
अनत्तालीनतं १४४
अनत्तासारकट्ठेन १७०
अन्तरायं १६१
अन्धभावो १६
अनयापन्नं १४०
अनाकुलं १४५, १६०
अनागतसंञाणं १५२
अनागामी ६
अनाथं १४०
अनामयं १२३
अनिच्चा ८१, १११, १५७, १७१
अनिच्चानुपस्सी १३१
अनिदस्सनरूपं ६३
अनिप्फन्नं ५६
अनिमित्तं १०
अनिमित्तानुपस्सना १६५, १६६
अनीघा १३८
अनुकम्पा १५५
अनुकूल्यं १५
अनुपादिन्निका ६१
अनुपादिसेसा १०
अनोतप्पं १६
अलोभो ११४
अप्पटिघं ६३
अप्पटिपुग्गलो ११४
अप्पटिभागधम्मा ६१
अप्पडंसादुपद्दवं ६६
अप्पणा ११०
अप्पत्तगोचरग्गाहि ६३
अप्पतिट्ठा १७
अप्पना ४८
अप्पमञ्ञा ४६, ६३, ६५, १२१, १४३, १४५
अप्पमाणफली १४५
अप्पमाणसुभा ३२
अप्पमाणा ५०, ७०
अप्पमादो १४
अप्पमाणाभा ३२
अप्पसद्दं ६३
अप्पियेहि ७५
अपरापो ७१
अपरियापन्ना ६६
अपरायावहितं १४७
अब्भोकासी १०१
अब्भोकासिक ६४
अब्याकता ७०

अब्यापज्जा १३८
अबलं २५
अभिज्झा ४४
अभिञ्ञा ५३, १५२
अभिञ्ञाणेन १५३
अभिधम्म-परमत्था १६०
अभिभायतनं ४८
अभिलग्गो १६
अभिसंखार ८१
अभिसम्बोधि ९२
अमतं १२९
अमतं-पदं १२७
अमोहो १४
अरहा ६, ११४, १५१, १८६
अरहत-फलं ७०
अरियसच्चं ७५
अरिया ७५
अरूपानं ८६
अरूपावचरं ५, ४८
अरूपिनो ८८
अलंकार ९७
अलोभो १४
अवज्झा १४६
अब्यापारा ८१
अविकारं १२१
अविक्खेपो १३
अविच्छेदो ६१, ८३
अविज्जमाना ९०
अविज्जा ७८; ८०, ८३
अविनिब्भोगरूपं ६२, ६५
अविरोधो १६
अविस्सासो १४
अविहा ३३
असङ्किलिट्ठ ७०
असङ्किण्णं १९०
असंखार ४, ५
असंसग्गो १४
असञ्ञी ३३
असन्तस्मिं ७८
असनी-विय १८२
असप्पायं ९६
असुभं २५, ४६
अस्मिं सति ७८
अस्साद ८२
अस्सु १२७
अस्सुपादा ७८
असारज्जं १६
असारा १५८
असितं १४६
असिसूणं १७७
असेवखं ७०
असेवितब्बा ६६
अहेतुकं ४, ५३

अहो सत्ता १४४
अहं ममं १६२
अहंकारो १६

आ

आकारगहणं १३
आकासं ६६, १५०
आकासानञ्चायतनं ६
आकिञ्चञ्ञं ४७, १५१
आकिञ्चञ्ञायतनकं ६
आगम्माचरियं ९५
अघाता १५९
आचयगामिनो ७०
आचिण्णं ४२
आजानीय-रथो १७२
आतुरतं १७
आदिच्चो १२६
आदीनवं ११३, १७६, १७७
आनापानसति १२९
आनापानं ४६, ९५, १०३
आनेञ्जभिसंखारो ७९
आपो ५५, १४८
आपोधातु ५८
आपोमण्डलं १०८
आबाधो ९५
आयतनं ७२
आयु ६६, १४६
आरग्गेरिव १७४
आरञ्ञिकं ९४
अरिवंसालंकारो १०७
आरुप्प-चतुवोकारा ५०
आरुप्पा ३७
आरुप्पे ३४
आवज्जं २८
आवज्जनं ३०, ३५, ४८
आवासं ९५, ९६
आसगन्धेन १०५
आसिविसं १३५
आसीविसं १७७
आहच्च ८४
आहारतो १७०
आहारा २२, ८८
आहारज्झोहटो ६६
आहुणेय्यो ११८

इ

इच्चत्तत्थं १३७
इच्चावद्धं ८३
इत्तरकालिका १५८
इत्थत्तं ५६
इत्थिन्द्रियं ५८
इत्थिभावं ६५
इत्थिसद्दो ९१
इदं सच्चाभिनिवेसो १९
इदं होति ७८

इद्धिविधा	१५२	उपकट्ठो	६७
इद्धी	६५	उपक्लिट्ठा	१७२
इन्द्रिय	२७	उपकारका	८५, ८८
इन्द्रियसंवर	६४	उपघातक	४२
इरियापथ	३८, १६०, १६२	उपच्छेदककम्मुना	६६
इरियापथमत्ततो	६६	उपचार-पथं	१४८
इस्सरट्ठेन	८८	उपचार-समाधिका	४६
इस्सा	७, ८, २१, ६६	उपचार-समाधिना	१३०
इहा	८१	उपचार-समाधी	१८२
ईहाभोग	१६१	उपचारं	६२
		उपचारप्पणायं	१७०
उ		उपचारप्पना	४७
उग्गहो	१०६	उपचारभूमियं	११०
उजुता	८, १५	उपट्ठानं	१२, १७२
उजुभूतो	११७	उपत्थम्भो	१४, ५६
उजुवुत्ती	१५	उप्पलाकार	५७
उण्हत्तलक्खणा	५७	उपलक्खणा	१३
उतुतो	१७०	उपादाना	१६
उतुसम्भूता	६५	उपादानं	७६
उद्धच्चं	५, ७, १७	उपादारूपधम्मे	१५०
उद्धच्चसहितं	३३	उपादिन्ना	६६
उद्धच्चेन	२०	उपायकुसलो	१५३
उदयब्बय	१५८, १६६, १७१, १७५	उपायासं	८३
उदयब्बय-ञाणं	१७३	उपेक्खा	२७, ३८, १७२
उदयब्बय-दस्सनं	१५७, १७१	उपेक्खातीरणं	३५, ३७
उदयब्बयावस्सं	१६०	उपेक्खासहितं	४
उद्दयाभोगं	१७४	उपोसथ	११६

उस्मा १४६
उस्सावो १७४

ऊ

ऊकासिर ५७

ए

एकग्गता १३
एकत्त-सञ्ञी ५०
एकबीजी १८६
एकवोकारसञ्ञिनो ५०
एकासनिकं ९४

ओ

ओधनीया ६९
ओघा २१
ओट्ठपनं २८
ओत्तप्पं १४
ओपपातिका ५०
ओभासो १७२
ओलारिका ६१

क

कंखा २१
कंखाविज्जा २०
कंखावितरणं ४९, १७०
कंखावितरणा १५६
कंखावितरणायं १५७
कंखितं २४
कटत्ता ४२
कण्हविपाकं ४१
कण्हसप्प १७५
कण्हसुक्क-विपाकं ४१
कण्हा ६९
कपणं ७६, १६०
कप्परुक्ख ११५ १२१,
कप्पासपटलस्नेह ५७
कप्पुट्ठान १७६
कब्लिकारो २२, २४, ५९
कम्मवट्टं ८०
कम्मं ९५
कम्मजं ६६
कम्मजा ४९, ६५,
कम्मजाता ६९
कम्मजातं ८६
कम्मजानि ६४
कम्मसञ्ञं १७०
कम्मञ्ञता ८, १५, ५६, ६१
कम्मट्ठानं १२७, १२८, १५०, १५२
कम्मट्ठानदायकं ९५
कम्मट्ठानानि ४६, ६३
कम्मतो १७०
कम्मपथप्पत्तं ४४
कम्मन्ताजीवो ८
कम्मविपाक-पण्डिता ५४
कम्मसञ्ञाता ४९
कम्मसम्भूतं ५९
कमलं १४५
कम्ममागम्म ५२

कम्माजानेव	६६	कामसुगतियो	५०
कम्मोपपत्तिभेदेन	७६	कामसुगतियं	५२
करीसं	१३७	कामरागो	२०
करुणा	१५, १३६	कामावचरभूमिं	७०
करुणादयो	८	कामेस्वादीनवं	६७
करुणानन्तरं	१४१	कायकम्मं	४३, ४५
कल्याणमित्तो	१०६	कायगतासतिं	१२८
कलापानि	६५	कायगन्था	१६
कलापाहार	६५	कायद्वारं	४३
कलिङ्गर	१४६	कायविञ्ञत्ति	६५
क्लेसमुच्छा	८३	कायविञ्ञत्ति	४५
क्लेसवट्टो	६६	कायविञ्ञाण	३
क्लेसवट्टं	८०	कायसङ्खार	१३१
कबळिकारो	८८, ८६	कायो	५५
कबळिङ्कारमाहारं	५६, १४६	कारक	७१,८६
कसम्बुसिथिला	१०५	कालकञ्जासुरा	५०
कसिण-मण्डले	१५०	कालत्तय	७६
कसिण	४५, १२०	कालहरणं	६२
कसिणानि	६३	कालातीतवसेन	४२
कामगिद्धा	१०५	किच्चभेदेन	४१
कामक्लेस	१३६	किमि-समाकुले	१४७
कामच्छन्दो	१६	क्रिया	५, ७६
कामजवनं	२६	क्रियाचित्त	४
कामतण्हा	१८, १६	क्रियावेला	१५
कामपुञ्ञा	३६	किलेसा	२०
कामभयट्ठानं	१००	किलोमं	१२७
कामभवा	५०	कुक्कुच्च	७, ८, २७
कामभवे	६४		

कुकुच्चं १७
कुण्डलं ९१
कुणपाकिण्णे १४७
कुणपो ११२
कुम्मग्ग १७३
कुमिने बद्धा १७८
कुलं ९५
कुल्लेमतं ३९
कुल्लं १०१
कुलादयो ९०
कुसला २४
कुसीता १०४
कुहकाचार ९४
कूट-संखात ७८
कूपाकास ९०
केसा १२७
कोधूपनाहो १०४
कोलंकोलो १८६
कोसज्जं ४४

ख

खत्तियो ९१
खन्धपञ्चक १७१
खमा १३६
खयट्ठेन ८१
खयधम्मा १५९
खयधम्मं १११
खयभावेन ६२
खरता ५९
खलिताभावो १४
खलुपच्छाभत्तिकङ्ग ९४
खायितं १४६
खिड्डा-रति १००
खुरधारं १३५
खेमन्तं १०, १२४
खेमभाव १३४
खेममग्गा ९८
खेम-मग्गो १०१
खेळपिण्डं १८१
खेळो १२७

ग

गण्ड-भूतं ११२
गण्डस्स मूले ९२
गण्डा १५९
गणो ९५
गन्धनीया ९९
गन्थो ९५
गन्धरसोज ९७
गन्धो ५८, ९२
गब्भसेय्यकसत्तानं ९९
गब्भे १२५
गरुकम्मं ४२
गामघातक-चोरा ७३
गामजनाकुलो १४६
गिलानसाला ७१

गिलाने १४४
गिलानो ७१
गुणवन्तं ९५
गूथकूपं १७६
गेलञ्ञं ७१
गोचरं ४८, ९६
गोचरत्तेन ५५

घ

घन-सञ्ञा १६६
घाणबिले ५७
घानं ५५
घायनं २८

च

चक्कं ७३
चक्कवत्ती ११६
चक्खु ५५
चक्खुदसकं ६५
चक्खुप्पसादेन ५७
चण्डहत्थि १७५
चण्डिक्कं १६
चतुकिच्चा २८
चतुक्खन्धा ८८
चतुकोट्ठास १४६
चतुज्झानं २४, २५
चतुधानुत्तरा ५१
चतुपारिसुद्धिसीलं ९४, ११९
चतुब्बला २५
चतुरापाय ९९, ११३, १३६
चतुरापायभूमियो ५०
चतुरापायिका १४१
चतुरोघ १७७
चतुवोकारो ५२
चतुसंक्खेपं ७८, ८०
चतुसम्भूता ६६
चन्दादि ९०
चन्दिमा ९१, १०८
चपला १६०
चरिय-पुग्गला १८७
चरिया ९५
चातुम्महाराजिका ३२, १२२
चार ५
चारको ७१
चारित्तं ९३
चित्तं ३, ४, ६, १२, २१, २२, २३, ५४, ७१, १०९, १२८, १३०, १३१
चित्तचेतसिका ५३, ६९
चित्तजातानं ८३
चित्तजाहारजं ६६
चित्तट्ठिति २४
चित्ततो १७०
चित्तप्पवत्ताना १४५
चित्तभंगक्खणो ६७
चित्तविक्खेप १३४
चित्तविरागाय १४८

चित्तविसुद्धि ४६, १५६
चित्तसमुट्ठाना ६५
चित्तुप्पादा २५
चित्तोतुजो ६४
चिन्तेति १२
चुति २८
चुति-सन्धि-नयं ३५
चेकग्गता २१
चेतना १३, ४०, ७१
चेतनेकग्गता ६
चेतसिकं ३, २१, ५४
चेतोखिळ १०४
चेतोपरियजानना १५२
चेतोपरियञाणं १५२
चेतोविकार १२१
चेतोसमाधि १५२

छ

छद्वारायतनं ७२
छन्दपीतियो ७
छन्दो १०, १४, २३, १७१
छळभिञ्ञो ६१, १५३
छळभिञ्ञा ११८
छळभिञ्ञं १५३

ज

जच्चन्ध १६२
जनकप्पच्चया ८६
जनका २८
जनकाभावा ८४
जनमानसं ११८
जरता ६२
जरा ७५, ७६, ८२
जरा-ब्याधि १७५
जरामरण ८३
जलं विय १७४
जलाबुजा ५०
जलासेको १३६
जलितङ्गार १७६
जवने ३५
जवनं २९, ३०, ३४, ३५
जवनमभिञ्ञा ३८
जागरो १४५
जाति ७५, ७६
जाति-गोत्त ९०
जातिधम्मा १५६
जायन्तभस्सरा ३२
जायमाना १८०
जिनसासनं १०५
जिनोवादं १०५
जिया १६४
जिव्हा (जिह्वा) ५५
जीरन्ता ७५
जीवनरसं १३, ५९
जीवा १३८
जीवितं ६, १३, २२, ५९, ६५
जीवितनवकं ६५

जीविन्द्रियरूपं ५६
जेगुच्छा १९०

झ

झानङ्ग २३
झानङ्ग-नियमो १८२
झानत्तिक १३८
झानधम्मा २२, ८६, १८५
झानभेदेन ४८

ञ

ञाण-तयं १६९
ञाणं १७२
ञाणदस्सन ४९, १५८, १७३
ञाणानुलोमिकं १६९
ञात-परिञ्ञा १५६
ञाति ९५

ठ

ठानभेदो ३८
ठितिकालमुपादाय ६६

त

तक्क ५
तक्को १३
तचगब्भ १२७
तचो १२७
तण्हा ७७, ७९, ८२, ८४, १७४, १७५
तण्हादासा ७६
तण्हासल्लं १६१
तण्हुपादानभवानं ८०
तत्तकपाले १७४
तथागमो १८८
तथोप्पणिहितं १०, १६९
तदालम्बं ३०, ३५
तदुग्गहनिमित्तं ४७
तदुपच्छेदकं ४२
तपनीया ६९
तपोधना १९१
तपोवनं १४६
तब्भावभावी ७७
तब्भावीमत्तेन ७८
ताणं १२४, १७६
तारकादिसमाकारं १३०
तावतिंसा ३२, १२२
तिक-किच्चा २८
तिवट्टं ७८
तिचीवरं ९४
तिज्झानं २४
तित्तालाबुं १३५
तितिक्खा १३७
तिबलं २५
तिरच्छान-कथा १०५
तिरच्छाना ५०
तिलक्खणं ७८, ८१, १७०, १७३
तिसन्धि ७८, ८०

तीरणं ३३, ३६
तीरणचित्तानि २८
तीरदस्सी १८१
तुच्छा १६२
तुसिता ३२, १२२
तेकालिकं ८७
तेजो ४५, ५५
तेजो-कसिणं १०८
तेजो-धातु ५७
तेभूमका ६६, ७६, ७८, ८१

थ

थीनमिद्धं ७, १६
थीनं १६, २१
थेय्यादानं ४४

द

दक्खिणेय्यो ११८
दण्ड-घोस ७३
दण्डराजीव १७४
दन्ता १२७
दयाधम्म ६६
दरथा १४१
दरथं १२४
द्वादसंग ७७, ८०
द्वादसंगप्पभेदेन ८०
द्वारं ६३
द्वारमूला ६२
द्विवलं २५
द्विमूलकं ८१
द्विमूलं ७८
दसञ्ञानुस्सती ६३
दस्सनं २८, ७०
दससीलं ११६
दसानुस्सति ११४
दसावत्था ११६
दसासुभा ६३
दहरे-पुत्ते १४४
दानं ४४, ४५
दिट्ठधम्मे ४२
दिट्ठाविज्जा १८
दिट्ठि १६, १६, २०
दिट्ठुप्पत्ती १८५
दिट्ठिमुग्घाटयन्तो १७०
दिट्ठिविभेदिता १६
दिट्ठि-विसुद्धि ४६, १५७
दिब्बकायं १२२
दिब्बचक्खु १५२
दिब्बचक्खुम्हि १५२
दिब्बसम्पत्तियो १५१
दिब्बसम्पदा १२३
दिब्बा-सोतधातु १५२
दिसा-कालादि ६०
दीघं १२४
दीघं-चिय १८१
दीप-जाला ६६

दीप-सिखा १५९
दीना १६०
दुक्खग्गि १३२
दुक्खिचमिति २९
दुक्खनत्ता १५७
दुक्खधम्मा ७७
दुक्खनिरोध ७७
दुक्खनिरोधगामिनी ७७
दुक्खपाकदं ४४
दुक्खभार १४०, १७५
दुक्खमेतं ८१
दुक्खवत्थु १५९
दुक्खवोकिण्णं ४१
दुक्खसच्चं ७६
दुक्खं २२, ७३, ७५, ८३, १११
दुक्खाकारं १४०, १४४
दुक्खानत्ता १७१
दुक्खानुपस्सनं १६१
दुक्खा मुच्चन्तु १४४
दुक्खिताकारं १३९
दुग्गतिभागिनो १०५
दुप्पमुञ्चं ९९
दुस्सील्यं ४४
दूरे रूपं ६३
देवकाया १४१
देवदत्तो ९१
देवतानुस्सत्ति १२३
देवतोपसमायं ४६
देसभासा १८८
दोमनस्सं २१, २२, ७५, ८३, ९५
दोमनस्ससहगतं ४
दोसमूल ४
दोसो १६, २०, २१, ९५

ध

धम्मगोचरं ३०
धम्मता ८१
धम्मतारूपो १७०
धम्मपज्जोत १३७
धम्मप्पकासनं ३
धम्मभूतो ११५
धम्मरथो ११७
धम्मराजा ६२, ११५
धम्मसलिलं १०१
धम्मस्सामी ११४
धम्मं ३, १३३
धम्मानुपस्सना १६६
धम्मानुस्सति १७७
धम्मानुसारी १८५
धातु-सङ्गहं १४९
धारणलक्खणा १४
धुतङ्ग ४९, ११९
धूमकेतूपपत्तिके १७८

न

नखा १२७

नच्चासन्नं ९६
नञ्ञातञ्ञस्सामीतिन्द्रियं २२
न तं होति ७८
नमन्ती ११
नरसीहो ९१
नरिय १७३
नवं ९६
नहारू १२७
नातिदूरं ९६
नानत्तकायसञ्ञी ५०
नानत्त-सञ्ञी ५०
नानप्पकारं ७२
नानाक्लेसं ७२
नानाकुणप १४७
नानाखणिक ८६
नामधम्मा ६९
नामधम्मे १५०
नामप्पवत्ति ७३
नामपुब्बङ्गमं १५७
नामरूप-परिग्गहं ४९
नाममूता ८७
नामरूपं २२, ७८, ८२, १७०
नामरूपम्हा १७१
नामं ३०
नामेति ११
नावबुज्झरे ९८
निकन्ति १७२
निज्झरो १७४
निपुणाकार १७२
निब्बत्ति १७१
निब्बानं ३, ११, २१, ५४, ६८, ७०, ७१, ७३, ७४, १२३, १८१, १८३, १८६
निब्बानपदं १८२
निब्बिदा-ञाणं १६९, १७८
निभासो ५८
निम्मथेन्ता ९७
निम्मान-रतिनो ३२, १२२
निमित्तमारब्भ ९०
निमित्तं ११०
निरालम्बो ९५
निरालयो ९५
निरुद्धानन्तरा ८५
निरोधा १५५, १७१
निरोधानुगता १७४
निरोधानुविपस्सना १६६
निरोधानुपस्सी १३२
निरोधो ७३, १२३, १८८
निस्सरणा ७५
निस्सारा १६६
निस्सारो १४६
नीयातत्तुजु ९५
नीयातं ७४
नीलं ४५
नीवरणा १९
नेक्खम्मं ९७, १००
नेवसञ्ञानासञ्ञायतनं ६

नेसज्जिकं ६४
नोपसादं ५५

प

पकिण्णका ७
पग्गहो १७२
पच्चयट्ठो ८२
पच्चयत्तं ७८
पच्चया ८४
पच्चयाकार ७७
पच्चयारम्भा १६५
पच्चयुप्पत्ति ८२
पच्चयुपन्ना ८४
पच्चयो ८६, ८७, ८८, ८९
पच्चवेक्खणा ४८
पच्चुपन्नं ७०
पच्छाजाता ८५, ८९
पच्छातापो १७
पञ्चज्झानं ११०
पञ्चकज्झानिकं १८६
पञ्चकिच्चं २८
पञ्चद्वार ४, ४३
पञ्चनीवरणावद्धे १७८
पञ्चमज्झानं १४३
पञ्चसीलं ११६
पञ्चवोकारको ५०
पञ्चवोकारे ५२
पञ्चप्पसाद ७३
पञ्चाभिञ्ञा १५२
पञ्चुपादानक्खन्धा ७६
पञ्जरे १७८
पञ्ञत्ति ९०
पञ्ञत्तिधम्मा ९१
पञ्ञवा १०७
पञ्ञा २२, २३, २६, १५५
पञ्ञाचक्खु १०३
पञ्ञाधारं ११६
पञ्ञाधुरे १८६
पञ्ञापनतो ९०
पञ्ञापियत्ता ९०
पञ्ञाविमुत्तो १८५
पञ्ञा-सद्धा १७१
पटिक्कूल-सञ्ञं १४८
पटिक्कूला १६०
पटिग्गाहो ५६
पटिघो २०
पटिघं ३४
पटिच्चसमुप्पादो ९८, ७८, ८०, ८१
पटिपत्तिविसुद्धी १५८
पटिबन्धति ८१
पटिवेधकं १७३
पटिवोधो १४
पटिभागनिमित्तं ४७, ११०
पटिभागो ४६, ४७, १०६, १२८
पटिलीनो १६७
पटिसङ्खा १६९
पटिसन्थार १४२

पटिसन्धि २२, ३५, ३८, ४४, ५२, ५६, ६७, ८३, १७७
पटिसन्धिक्खणे ८७
पटिसन्धियं १२५
पटिसन्धिं ५२
पटिसम्भिदा १८८
पटिसम्भिदो ११८
पठमज्झानं २४, ५२
पठमज्झान-कुसलं ५
पठमज्झानिकं १२८
पठमारूपमानसं ४७
पठमारुप्पं १५१
पठवापो ४५
पठवी ५५, १०८
पठवी-कसिणं १०८
पठवीधातु ५६, १४८
पणीतं १७१
पतिट्ठानं १२४
पत्तिदानं ४५
पदट्ठानं १२
पदीपो १७२, १७४
पदुमसण्डं ११५
पधानकारणत्ता ८२
पन्नगो १७८
पंसुकूलिकङ्गं ९४
पपञ्चोपसमे ९५
पप्फास १२७
पप्फासं १०६
पपातावाट १७५
पब्बतेनोत्थटा १७५
पब्बतेय्या १५९
पमोदति १४५
परप्पमाद १४८
परमत्था १७५
परम्परा ८१
परामासो १८, १९, ६९
परिकन्थका १७३
परिकम्मनिमित्तं ४७
परिकम्म-समाधि ४७
परिकम्मं ४७, १०९, १५३
परिच्छेदरसा ५९
परिञ्ञा-तीरणा १५६
परित्तजवनं ३०
परित्तट्ठितिका १५९
परित्तसुभ ३२
परित्ता ३२, ५०, ७०, ९३
परिदेव-सभावा १५९
परिदेवं ८३
परिदेवन्ता ७५
परिदेवना १४०
परिपन्थ-विमुत्तो १५७
परिपन्था १७३
परिपुच्छा १८८
परिब्भट्ठा ९८
परियाय-वेदनियं ४२

परियोनन्धका १६
परिस्सया १४५
पलिबोध ६५, १००
पवत्तितारम्भो १४५
पविवेकरतो ६५
पस्सद्ध-दरथो १६४
पस्सद्धि १५, १७२
पसादलक्खणा ५८
पसाद-विसयं ५६
पसादायतनं ७२
पसादो ५७
पहातब्बा ६६
पहान-परिञ्ञा १५६
पलिबोध १२४, १४०, १४३
पाककालवसेन ४२
पाकदायककम्मं ४२
पाकधम्मं ४०
पाकमुपपीळकं ४२
पाका ३८
पागब्भमिति १६
पागुञ्ञं ८
पागुञ्ञता १५
पाचनरसा ५७
पाटिहीरं ६२
पाणा १३८
पाणातिपातो ४४
पातिमोक्खं ६३, ११६, ६४
पाप-चिन्ता १०४
पापधम्मा १४०
पापलज्जा १४
पापसमुदाचारं १०३
पामुज्जबहुलो १७२
पामुज्जं १४
पामोज्ज १३८, १४१
पारिपूरी ति ६१
पावको १७६
पासबन्धा २०
पाहुणेय्यो ११८
पित्तं १२७
पिपासातुर ७६
पिपासाहरणं १०२
पियेहि ७५
पिसाच-नगरं ६८
पिसुणं ४४
पिहकं १२७
पीठ-सप्पीव १६२
पीतकं ४५
पीतं १४६
पीति ५, १०, १४, २१, १४१, १७२
पीतिभक्खा १४१
पीतिहीना १०
पीलनट्ठो ७४
पुग्गल १२, ६६, १८०
पुञ्ञक्खेत्तं ११८

पुञ्ञपाकानि ४
पुञ्ञापुञ्ञा ४०
पुञ्ञाभिञ्ञा ३१
पुत्तमंसं १४८
पुथुलं १३०
पुब्बङ्गमं १७१
पुब्बेनिवासं १५३
पुब्बयोगो १८८
पुब्बेनिवासानुस्सति १५२
पुब्बो १२७
पुंभावं ६५
पुराणट्ठ ६२
पुरिस-सारथी ११४
पुरिसत्तं ५६, ५८
पुरेजात ८५, ८७, ८६
पुलवं ४६, १११
पूतिकाये ११३
पूतिगतो-कायो १४७
पूतिगन्धिका १२७
पूरणभावो ८०
पेतलोके ५०
पेळायन्तो १७८
पोक्खरपत्ते १८१
पोक्खरे १७४

फ

फरुसं ४४
फलचित्तं ६
फलधम्मा ७७
फलपञ्चक ८०
फलरुक्खा ६७
फलहेतु ८०
फलाकिण्णं ६६
फस्सद्वारे ४३
फस्सो ६, १२, १३, २२, ७६
फुसतालम्बनं ८२
फुसनलक्खणो १३
फुसनं १२, २८
फेणपिण्डं ७२, १७४

ब

बद्धाभयेन १७५
बल २७
बलधम्मा २३
बलप्पत्ता ११८, १२५
बलवत्तेन ८७
बलानि २६
बहिद्धा ७०
बहुस्सुतं ६५
बाला ६६
बहिरायतनं ७२
बाहुलिका १०५
बाहुसच्चं १८८
बीजरुक्खादयो ८१
बुद्धसासने १२४
बुद्धं १३३

बुद्धानुस्सति ९५, ११६
बुद्धि ९५
बुब्बुळकच्छन्नं १४७
बोज्झङ्गा २७
बोधि-ञाणं ११
बोधिधम्म ११८
बोधिपक्खिय २६
बोधिपक्खिय-धम्मा १२९
बोधिपक्खिया १७१, १७३
बोधिसम्भारा १३६, १४६
व्यसनभागिनो १६०
व्यसनागमनद्वारं १४७
व्यसनाहितं ९८
व्यापज्जन्ता ९८
व्यापाद १९, ४४, १३७, १४३, १३८, १४०
व्यापादादीनवं १३४
ब्रह्मपारिसज्जादि ५२
ब्रह्मपुरोहिता ३२
ब्रह्मभूतो ११५
ब्रह्मलोक १३९
ब्रह्मलोकूपपत्तिया १४६
ब्रह्मविहारा ४६, १४४
ब्रह्मानं पारिसज्जा ३२

भ

भङ्गञाणं १७५
भन्तत्तं १७
भद्रको ९५
भयञाण १७६
भयद्दुतो ८१
भय-भेरव १३६, १३९, १४७, १७७
भयमुत्तका १७५
भयादिञाणं १६९
भयुप्पत्ति ७७६
भवङ्गं ३५, ३६, १८८
भवंगतरितं ४७
भवङ्गद्विचला २९
भवङ्गानि २८
भवचक्कं ८४
भवचारकभेदको ११८
भवतण्हा १८, ८१, १२४
भवन्तरे ८३
भवरागो २०
भवसंसारसंकटे ७६
भवसागर १७६
भवो ९७
भस्मच्छन्नो १७६
भस्सं ९६
भाजनं ७१
भाणवारा १९०
भाता ९१
भारनिक्खेपनं ७४
भारनिखेपनूपायो ७४
भार ७१, ७४
भारादानं ७४
भावधम्मं ९१

भावना ४४, ४५, ४७, ७६, १५५, १७०
भावना-गब्भं १७२
भावना-योगं १४४
भावना-योग्गं ९६
भावनावीथिं १७२
भुम्मदेवे ५०
भूतरूपं ५५
भूता १३८
भूतानुकम्पका १४४
भूतोपादाय ७९, ८८
भूमिभेदेन ३४
भेदगामिनो १७०
भेदसभावं १७४
भेरिताल ७३
भोग-धम्मेसु ९८
भोग-मुच्छा ९९
भोजनं ७१, ९६

म

मक्खी-पलासी १०४
मग्गसङ्खातं १६९
मग्गङ्गा २३, २६, ८६
मग्गट्ठे सु ३४
मग्गप्पवत्ति १८४
मग्ग-फलं १८३
मग्ग-मूळहो १८१
मग्गामग्गं ४९
मग्गामग्गपटिपदा १५६
मग्गामग्ग-विसुद्धि १७३
मग्गो ७३, ७४
मच्चु १२५
मच्चुधेय्य ११८
मच्चुपथे १३५
मच्चुमुखं ९९
मच्चुवसं १२६
मच्छरियं २१
मच्छेर ७, ८, १६, २०, ९९
मज्झते १४४
महोघो ७४
मण्डूकमिव १९
मण्डलं १३०
मत्थलुङ्गं १२७
मतसत्तानं ६७
मन्तेनेव १०६
मंसं १२७
मंसपेसी ९७
मनस्सायतन ७२
मनसिकारो ६, १३
मनायतन ७२, ७३
मनुस्सेसु ३२
मनो १७२
मनोकम्मं ४३
मनोद्वारावज्जनं ४
मनोद्वारे ४३, ४५, ४७
मनोधातु ३०, ३१, ३३, ३८, ७३
मनोधातुत्तिकं २९

मनोरथो १७२
मनोविञ्ञाणधातु ३१
मनोसञ्चेतना ४९
ममत्तेन १७५
मरणं ७५, ७९, ८०, ८२; १२५, १२६
मरणानुसति १२४, १२६
मरणोपसमा ९५
मरीचिकूपमा ७२
मलग्गाहो १६
मलवज्जनं ११९
मलासवं ९४
महग्गतजवा ३८
महग्गता ५०
महग्गतो ९३, २४
महन्ते ३०
महप्फलं १४६
महब्भय १९५, १७९
महाचोरा १७५
महाजनं ११२
महातरुं १९
महानागो १७८
महानावा १७६
महापाका २८, ३८
महाभूता ५७, ८८, १७६
महाभोगा १४१
महामुनि १४३
महायोगी १५३
महारञ्ञं १७६
महारम्भ ९७, १७६
महाब्यसन १७५
महाब्याधि १४७
महावासं ९६
महाविसं १०६
महाविहार १९७
महाविहारवासिनं ३
महासिला १२५
महासुखं १२२
महेसक्का १४१
महोघुत्तरणं १०१
महोघोयं ९९
महोपद्दव ८३, १७६
माणवको १७६
माता १३६, १४४
मानमुग्घाटयं १७०
मानुद्धच्चा २१
मानो ७, १६, २०
मारकामिसा १५९
मार-चक्खु १०१
मारपासो ९९
माळुवा १९
मिगलुद्द-निवापो ९९
मिच्छागाहो १६
मिच्छाचारो ४४, १०७
मिच्छादिट्ठि ४४
मिच्छामग्ग १२१, १४२

मिञ्जा १२७
मित्तसम्पदा १८८
मिद्धं १७
मीना १७८
मीयमाना १८०
मुञ्चितुकम्यता १६६
मुञ्चितुकम्यताञाणं १७६
मुदुसच्चता ४४
मुदुस्सती १०४
मुत्त-करीसं १७७, १८१
मुदितं १४१
मुदिता १६
मुदिताकारं १४४
मुदिताझानं १२४
मुदुता ७, १५, ५६, ६१
मुसावादो ४४
मेघजं १३७
मेत्ताचित्त १३६
मेत्तावयो ४६
मेत्ता-भावन- १३८
मेत्ता-समिद्धं १४०
मेदपिण्डं १४७
मेदो १२७
मेधावी ६१, ६४
मोघ-जीवितं १०४
मोमूहा २३
मोहचारिनो ६६
मोहन्धकार १७७
मोहमूलं ५
मोहो १६, २०, २१, ६२

य

यकनं १२७
यथासन्थतिकङ्ग ६४
यन्तकं ८३
यन्तबद्धा १६
यमकतो १७०
यस्सा नुसारेन ६१
यसायसं १४२
यामका १२२
युद्धभूमि १७६
यूस-मूतं १४८
योगनीया १४४
योगभावो १५
योगाचरियो १७२
योगा १६
योगी ११४, ११६, १२२, १२६, १२६
योब्बनट्ठिते १४४
योब्बनप्पत्ता १२५
योब्बनं १००

र

रक्खसी ६८
रजोहरं १३२
रट्ठपिण्डं १४६
रथं १७३

रविरंसी १९०
रसो ५८
रसोजा ६२
रहोगतो ९७, १४६
रागमुच्छा ७६
रागसराविद्धा ९८
रागुस्सनस्स ९५
रागो ९५
राजकुमारा ५७
राजपुत्तो ९१
राजभोगिनो १४१
राजाभिसेक १४१
रासि ७१
राहुमुखं १७८
राहुमुत्तो १०८
रित्त १४६, १६२
रुक्खच्छेदक-सत्थं ७४
रुक्खच्छेदो ७४
रुक्खमूलं ७४
रुक्खमूलिकं ९४
रूपक्खन्धो ७१
रूपधम्मविभागेन ४८
रूपधम्मा ६८, ६९
रूपपरिच्छेद ५६
रूपपाक ३८
रूपसत्तकतो १७०
रूपं २१, ३०, ५५, ५८, ७३, १७०
रूपं-पुब्बङ्गमं १५७
रूपावचरकम्मं ४८
रूपावचरिकं ४५
रोग-निदानं ७४
रोगभेसज्ज ७४
रोगा १५६
रोगूपसमो ७४
रोगो ७४

ल

लक्खणरूपं ५६
लक्खणं १२
लक्खणाकार १६६
लङ्कादीपस्स १६१
लसिका १२७
लहुकालप्पवत्तिनो १५९
लहुता ७, १५, ५६, ६०
लहुतादीहि ६५
लाभालाभं १४२
लाभो ६५
लेणं १२४, १७६
लोकधम्मे १४२
लोकप्पवत्ति १२४
लोका १७६
लोकानुग्गह १३७
लोकामिसानं १०२, १०५
लोकारक्खा १४६
लोकिय ५०, ७०, १२९, १७३

लोकुत्तरं ८, ५०, ७०, ७७, १२६, १४१
लोकुत्तरानुत्तरा ६६
लोभपास-विमोचनं १२०
लोभो १६, २०, २१
लोमा १२७
लोहितकं ६१
लोहितं १२७

व

वक्कं १२७
वंकघस्ता ६६, १२६, १७६
वच्चकूपं ११२
वचनक्खमं ६५
वचीकम्मं ४३, ४५
वचीघोसानुसारेण ६१
वचीद्वारं ८३
वचीविञ्ञत्ति ६५
वचीवेला १५
वट्टं ८३
वट्टमेव ८१
वट्टोपत्थम्भका ८१
वण्णो ६२
वत्तनादीहि ६०
वत्थ २२
वत्थुका ३१
वत्थुधम्मा ६८
वत्थुरूपं ५६
वत्थुविवेचको १८
वत्थुसारं ३६
वन्दनारहं ३
वयधम्मा ६८, १५६
ववत्थारुप्पकानि ६३
वसवत्तिनो ३२, १२२
वसीभूता १४५
वळवामुखं १७६
वागुरं ६८
वाचमानककम्मं ४२
वारित्तं ६३
वायनत्तं ५७
वायो ४५, ५५
वायामो १४, २२, २६, २७, १७२
वायोधातु १४६, १६२
वाळमिगा १३६, १७५
वाळमिगाकिण्णं १७६
वाळमिगं १३६
विकारपच्चये ५५
विक्खित्तं ४६
विक्खेपुद्धच्च १७२
विगच्छन्ता १७५
विघातो १७
विचार १३, २१, ४८
विचिकिच्छा ५, ७, १७
विच्छिद्दकं ४६
विचित्ताकार ११२
विज्जमाना ६०
विञ्ञत्ति ३८

विञ्ञाणं ३३, ३७, ७२, ७८, ८४, १४६, १७१
विञ्ञाणञ्चायतनं ६
विञ्ञाणनन्त १५१
विञ्ञाणमिति २२
विञ्ञातं ६३
वितक्केहि ६५
वितक्क ७, २१ ४८,
विद्धंसयन्ता १७५
विनीलं ४६
विनीलकं ११०
विपन्ना १६०
विप्पटिसारो १७
विप्पयोगो ७५
विप्पयोगकारका ८८
विपरिणाम १७१
विपरिणामट्ठो ७४
विपल्लास ६८, १०५, १७८
विपल्लासक ७२
विपस्सन्तो १७१
विपस्सना ६३, १११, १२६, १७२, १७३, १८१, १६०
विपस्सना-मग्गा १७२
विपाक ५, ७०, १५३
विपाकधम्मा ७०
विपाकवट्टं ८०
विभच्छा १६०
विभवोदय १२१
विभागजनका ५५
विमद्दासहनं ७२
विमोक्खा १६०
विरति ५, ८
विरागानुपस्सी १३२
विरागो १२३, १६६
विरियं ७, १४, २३
विवट्ट ८४
विवेका ७५
विवेठको १०७
विसदोसो १४८
विसरुक्खो ७४, ७६
विसारद ४५, ६५
विसुद्धि-ञाणदस्सनं ४६
विहिंसारति १३७
वीतसारज्जा १०५
वीथिचित्तानि २६, ३०
वीथिपवत्तानं ७२
वीमंसा २३, २५, २६
वीसताकार ७७
वुट्ठानगामिनी १६८
वुत्तापचयगामिनो ७०
वेदकाकार ८६
वेदना ६, २२, २३, ७२, ७६, ६१
वेदनाक्खन्धो ७१
वेदनानुपस्सना १३१
वेदनियं ४२

वेपचितासुरा	५०	सम्बोधि	१८६
वेरिके	१३८	सन्त-चित्ता	११०
वेविच्छमिति	१६	सन्तभावेन	८६
वेहप्फला	३३	सन्तापट्ठो	७४
वेहप्फलूपगा	५३	सन्ति	७४
वोदुब्वं	२६	सन्तिकरं	१०२
वोदायति	१७०	सन्तीरणं	४
वोहारो	६०	सन्तीरणद्वयं	३
व्यञ्जनं	७१	संपिण्डनरसा	१४
व्यापारघट्टना	६०	सन्धि	२८
		संयोगो	७५
स		संयोजनियादयो	६६
संकप्पो	२२, २३	संविधानं	१३
संखाता	६८	संविभागरतो	१२१
सङ्कलेसिका	६६	संसार-चारके	१७८
सङ्किलिट्ठ	७०	संसार-चारिनो	१६०
संखतट्ठो	७४	संसारफलं	७६
सङ्खता	१५८	संसयो	२०
संखा	६०	संसारो	८१
सङ्खारखम्मेसु	१७६	संसेदजोपपातिका	५०
संखारा ६८, ७६, ८०, ८३, १६४, १७०, १७५, १७६, १८०		सकण्टकं	६६
		सकदागामी	६, १८३, १८७
सङ्खारूपेक्खा	१६८, १६६	सकिञ्च-पसुते	१४४
सङ्खो	३, ११७, १३३	सग्गद्वारं	१२१
संघट्टनरसो	१३	सच्चं	७७
सम्पटिच्छन्नचित्तं	१४४	सञ्चेतना	२२
सम्पदाकारं	४४	सञ्जाननं	१३
सम्पलापनं	४४	सञ्ञा	६, १३, ७२, ६३

सञ्ञाक्खन्धो ७१
सञ्ञाविराग ५३
सति ७, २२, २३
सतिपट्ठाननामेन २६
सतिसारथि ११७
सत्तक्खत्तु-परमो १८६
सत्तबला २४
सत्ता १३८, १४४
सत्तानुस्सति १२४
सत्तिसूलूपमा ६७
सद्दचित्तजम्पि ६७
संद्दो ५८
सद्धम्मपटिपत्तियं १५५
सद्धा ७, १४, २२, २३, २६, २७, ६५, १०१, १२२, १३८, १५५
सद्धा-देय्यं १४६
सद्धा-बीजं ११६
सद्धाविमुत्तको १८५
सद्धिन्द्रियं १८५
सनिदस्सनरूपं ६३
सप्पटिघं ६३
सप्पटिभागा ६६
सब्बदुक्खक्खयावहं ४६
सब्बपापजं ७
सब्बसम्पत्ति १३७
सब्बसत्तेसु १४५
सब्बसाधारणा ६
सब्बाभिञ्ञा ११५
सम्पटिच्छन २८, ३६
सम्पत्तग्गाही ६३
सम्मसनं १७०
सम्मसनञ्ञाणं १५७
सम्माकम्मं १५
सम्माजीवो १५
सम्मादिट्ठि २२, २६, २७, ११७
सम्माभिसम्बुद्धं १४२
सम्मामग्गं १४२
सम्मावाचा ८, १५
सम्मावुत्ती १५
सम्मुति ६०
समञ्ञा ६०
समं १४५
समथो ४६, ६६, ६३, १४६, १६० १०८, १२६
समला ६६
समवाहो २५
समाचिण्णं ४२
समापत्ति १८८
समास-व्यासतो १७०
समाहितं १०६, १२०
समिताचारो १३७
समीकरणलक्खणा १५
समीभूता १४५
समुट्ठानधुरा १५५
समुदयो ७३

समुपट्ठाति ६१
समोड्डितो ६६
सरणं १७६
सरणा ६६
सल्लविद्धा १७५
सल्लहुकवुत्ती १५
सल्ला १५६
सलायतनसंखातं ७६
सवनं २८
सवन्ती १८
सविसं १७६
ससङ्खारं ४, ५
सहजात ८५, ८६
सलायतन ७८
सानुलोमा १८१
सामञ्ञं १०५, १२६
सामञ्ञफलदायकं ४६
सायनं २८
सायितं १४६
सारम्भ १३७
सारथी १७३
सालसिलूपमा १००
सावज्जा ६६
सासनाकोविदा १५५
सासपो १७४, १८१
सिखापत्ता १८१
सिङ्घाणिका १२७
सिद्धावस्सं १७४
सिवं १४७
सिवङ्कुर ११६, ११४
सीघवाही ६६
सीतिभावो १५
सीम-सम्भेदं १४४
सीतुण्होतु ६४
सीलं ४४, ४५, ६४, १२२
सीलंकुरारोहं १०१
सीलब्बत १६, २०
सीलविसुद्धि ४६, १५६, १७०
सुक्कविपाकं ४१
सुखं २२, १७२
सुखप्पत्ता १४४
सुखपाका ३८
सुखपाकदं ४१
सुखपीणिता १४१
सुखवेकिण्णं ४०, ४१
सुखसञ्ञं १६७
सुखाकारं १४१, १६०
सुखिताकारं १४१
सुखुमोलारिकं ७०
सुखुममीरितं ६३
सुखेकग्गता ५
सुगतसासने १६०
सुगतो ११४
सुचिभावं १४७
सुञ्ञगाम ७३, १७६

सुञ्ञतं १०, १४६, १६२, १६६
सुतिक्खत्ता १७३
सुदस्सा ३३
सुद्धविपस्सना १३०
सुदस्सिनो ३३
सुद्धट्ठकं ६५
सुद्धावासा ३३
सुनखा १०५
सुपिने ९७
सुपण्णं १७७
सुभकिण्हका ३२
सुसिरारूळ्ह १३५
सूचिकग्गे १८१
सेक्खा ७०
सेदो १२७
सेनासनमारब्भ ९४
सेम्हं १२७
सेरिभावो १५
सेवितब्बानवज्जा ६९
सोकं ८३, १४०
सोकुप्पत्ति १४०
सोकोपायास १२३, १३९, १७८
सोचन्ता ७५
सोण्डिक ९६
सोतं ५५
सोतापत्तिमग्गचित्त ६
सोतापन्नो १८६
सोत्थिपत्तो १०८
सोपादिसेसनिब्बान १०
सोमनस्सं २१, २२
सोमनस्ससहगतं ४, ५
सोम्मभावो १४
सोसानिकङ्ग ६४
सोवत्थिको ११६

ह

हतचक्खुका १३५
हत-विक्खित्तकं १११
हत्थमुत्त ८३
हत्थसारं ६८
हत्थादानं १४
हत्थिनागो १३७
हदयं ५६, ६३, १२७
हदयसम्मतं ५९
हदयरतनगब्भ ३९
हदयिन्द्रियरूपानि ६४
हरायणलक्खणा १४
हसनं ४, २५, ३१
हळाहळं १०४
हानभागियतो ४८
हितकामो १४३
हिरी १४
हिरोतप्प ७, २३, १०२, १२६
हीनं ७१
हुतासनं १३७
हेतु २३, ८०, ८१
हेतुफलं ८०
हेतुभंगा ७८
हेतु-समुप्पन्ना ८१
हेतु-सामग्गि १६१, १६३
होताधिमानिको १७२

—०—०—